

ACTA  
UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS  
FACULTAS PHILOSOPHICA



ACTA  
UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLOMUCENSIS  
FACULTAS PHILOSOPHICA

# **POLITOLOGICA 2**

Univerzita Palackého v Olomouci  
Olomouc 2003

1. vydání

© Pavel Marek, 2003

**ISBN 80-244-0693-4**  
**ISSN 1214-3251**

## OBSAH

### 1 Studie

*Jaroslava Kubátová:*

Možnosti komunikace s veřejností – námět pro českou politiku ..... 9

*Oldřich Bureš – Lenka Dušková:*

Působení českých vojáků v mírových operacích OSN ..... 27

*Pavel Šaradín:*

Volební analýza krajských měst ..... 45

*Pavel Marek:*

Die tschechischen katholischen politischen Parteien in Böhmen (1890–1914) ..... 59

*Jiří Lach:*

Historik v politice: příklad Josefa Šusty ..... 89

*Markéta Šůstková:*

Italské volby 2001 a druhá Berlusconiho vláda ..... 103

### 2 Diskuse

*Šárka Waisová:*

Bezpečnostní studia – perspektivy oboru ..... 119

### 3 Mladí badatelé

*Zuzana Jánková:*

Finské modely autonomie ..... 141

#### **4 Recenze**

<i>Oldřich Bureš:</i> Úvod do studia mezinárodních vztahů .....	167
<i>Šárka Waisová:</i> Mezinárodní vztahy – teoretické reflexe .....	173
<i>Jan Herzmann:</i> Česká republika před vstupem do EU .....	179
<i>Michal Klíma:</i> Strany a stát, volby a finance .....	183
<i>Jakub Dürr:</i> Kniha o volbách .....	187
<i>Jiří Lach:</i> Historik a politik Antonín Rezek .....	189

#### **5 Zprávy**

Katedra politologie a evropských studií FF UP v roce 2002 .....	195
---	-----

# 1 Studie





## MOŽNOSTI KOMUNIKACE S VEŘEJNOSTÍ – NÁMĚT PRO ČESKOU POLITIKU

*Jaroslava Kubátová*

### Úvod

Transformační proces, který v České republice započal na sklonku roku 1989, přinesl kromě mnoha reforem v politické, ekonomické a sociální oblasti také zásadní změnu pozice veřejného mínění ve společenských procesech. Následující stať připomíná význam veřejného mínění v moderní demokracii a zamýšlí se nad nejdůležitějšími mechanismy, které utvářejí jeho obsah. S využitím dat z demografických šetření zkoumá pohled českých občanů na dosavadní průběh společenské transformace a na motivy jednání politických reprezentací. Jako vhodný způsob vytváření trvale dobrých vztahů mezi veřejností a politickou sférou nabízí techniky politického marketingu a zejména jeho významné součásti – politické komunikace.

### 1 Veřejné mínění v soudobé společnosti

Veřejné mínění je neopominutelným politickým fenoménem, zásadně ovlivňujícím politiku.<sup>1</sup> Je významným kontrolním mechanismem demokracie, který posuzuje všechny události a od něhož se odvíjejí významná rozhodnutí. Sílicí vliv veřejnosti je logickým důsledkem společenského vývoje. Občané jsou vzdělaní a mají přístup k informacím. V demokratickém prostředí jsou lidé zvyklí svobodně volit a politické reprezentace musí ctít veřejné mínění, chtějí-li uspět v příštích volbách. V tržním prostředí mají lidé volbu z mnoha variant, ať už jako spotřebitelé, podnikatelé nebo zaměstnanci. Občané jsou sebevědomí a mají možnost se organizovat v zájmových seskupeních, jež mohou účinněji prosazovat jejich požadavky.<sup>2</sup> Složitost společenského vývoje spočívá ovšem také v tom, že narůstá počet vzájemně si konkurujících požadavků na omezené hmotné a duchovní zdroje a počet diametrálně odlišných názorů na řešení rozvoje

---

<sup>1</sup> SARTORI, Giovanni: *Teória demokracie*. Bratislava 1993, kap. 5.1.

<sup>2</sup> KOHOUT, Jaroslav: *Veřejné mínění, image a metody public relations*. Praha 1999, kapitola 1.

společnosti. Pouze některé z nich lze uvést do praxe a při rozhodování o tom, které to budou, má veřejnost sílící slovo. Společenské, politické a hospodářské elity musí daleko intenzivněji prosazovat své představy o budoucnosti.

V moderní společnosti je pro každou instituci obsah veřejného mínění existenční otázkou. Příkazování a manipulování s veřejností v demokratických společnostech je stále méně myslitelné. Je nutné získávat souhlas veřejnosti. Veřejné mínění se zejména díky jeho prezentaci v médiích stalo významným fenoménem komunikačního procesu veřejnosti s politickou reprezentací. Způsob předávání informací rozhoduje o tom, jak se budou realizovat záměry nebo rozhodnutí jakékoliv instituce. Tato situace vyžaduje optimální *oboustrannou komunikaci* mezi institucemi a veřejností.

### 1.1 Emancipace české veřejnosti

Česká veřejnost se v posledním desetiletí výrazně emancipovala a z této pozice sílící část občanů začíná požadovat svobodnou seberealizaci, participaci na politických rozhodnutích, účast na správě věcí, kvalitní život v kvalitním životním prostředí apod., a to i na úkor materialistických cílů, jimiž jsou ekonomický růst a hmotné jistoty. V roce 1999 tento postoj zaujímal alespoň částečně 76 % Čechů, přičemž počet takto smýšlejících osob stoupá zejména mezi mladými lidmi s vyšším vzděláním.<sup>3</sup>

Toto zjištění koresponduje s širokou veřejnou podporou zavedení prvků přímé demokracie, doloženou výzkumy agentury STEM, která opakovaně položila respondentům otázku: „Myslíte si, že by občané měli přímo, v referendech, více rozhodovat o politice našeho státu?“ Podíl kladných odpovědí uvádí tabulka 1:<sup>4</sup>

**Tabulka 1**

Občané by měli rozhodovat v referendech o politice státu ( <i>odpovědi v %</i> )				
Odpověď	Období	11/1995	4/1997	12/1998
Určitě ano		40	34	39
Spíše ano		36	36	36
Celkem		76	70	75

Vedle rostoucího sebevědomí občanů je příčinou silného volání po uplatňování institutu referenda nedůvěra veřejnosti v konkrétní schopnosti politiků i ve volební systém, který podle jejího mínění neumožňuje vybrat na důležitá místa v řízení státu kvalitní osobnosti.

<sup>3</sup> RABUŠIC, Ladislav: *Je česká společnost postmaterialistická?* Sociologický časopis, 36, 2000, č. 1, s. 3–23.

<sup>4</sup> HARTL, Jan – HUK, Jaroslav – HABERLOVÁ, Věra: *Česká společnost 1998*. Praha 1999, s. 81, 82.

## 2 Utváření názorového klimatu

Otázkou je, jak mohutná skupina osob může utvářet názorové klima. Podle socioložky Elisabeth Noelle-Neumann je veřejností přijímán ten názor, který je veřejně vyslovován. Schopnost změnit názorové klima mají jedinci, kteří se přes tlak sociální kontroly nebojí svůj názor veřejně prezentovat. E. Noelle-Neumann je nazývá „tvrdé jádro“.<sup>5</sup> Philip Lesly dokládá, že názorové spektrum na určitou otázku má přibližně tuto skladbu: 80 % osob je k uvažovanému kontroverznímu problému netečných. Asi 10 % dotčených osob má vyhraněné neměnné názory, přičemž vždy polovina z nich náleží k opačné straně názorového spektra. Zbýlých 10 % osob, *angažovaná skupina*, má zájem na řešení problému a je připraveno o něm diskutovat. V mnoha případech je pro vytvoření názorového klimatu rozhodující postoj právě této angažované skupiny. P. Lesly uvádí, že ke změně postoje veřejnosti k danému tématu může dojít i vlivem proměny názorů jen části angažované skupiny, zahrnující kolem 5 % dotčených osob.<sup>6</sup> Pouhá dvacetina populace může tedy ovlivnit názorové klima, stát se v jistém smyslu „tvrdým jádrem“. Návody, jak lze ovlivnit názory této rozhodující části veřejnosti jsou známy a patří mezi ně například: (1) Identifikace angažované skupiny: Kterí lidé budou mít z předkládaného řešení jasný prospěch? Jaká je jejich intelektuální úroveň? Jaký je jejich věk, pohlaví, regionální příslušnost apod.? (2) Zaměření komunikace na tuto skupinu. Způsob komunikace musí být přizpůsoben charakteristikám cílové skupiny. (3) Poskytnutí všech potřebných informací. Účinným prostředkem získání důvěry a podpory obyvatel je zjišťování toho, jaké informace potřebují vědět a sdělit jim je. (4) Výběr stěžejního aspektu probíraného problému. Je-li vybrán jediný aspekt diskutovaného tématu a navrženo jeho řešení tak, že přinese oslovovaným občanům prospěch, je získání jejich podpory efektivnější, než když se diskuse zabývá mnoha otázkami.

### 2.1 Vliv médií

Zásadní část komunikace mezi občany a zvolenou politickou reprezentací probíhá prostřednictvím masmédií. Především televize ale i noviny, časopisy, rozhlas a nejnověji Internet mají v současných demokraciích zásadní vliv na formování veřejného mínění. Občané v médiích získávají informace, politici usilují o vzrůst svého vlivu. Protože *veřejné mínění* je *veřejné* nejen v tom smyslu, že *veřejnost* je jeho subjektem, ale také v tom smyslu, že se váže na *veřejné objekty*, je ovlivněno informacemi, které veřejnost o uvažovaném objektu dostává. Zprostředkovateli těchto informací jsou převážně právě sdělovací prostředky. Vzniká nebezpečí, že „informovaná“ vůle lidu není jeho autentickou vůlí, protože čím víc někdo „dostává“ z masmédií, tím více je potenciálně vystaven jejich manipulaci.<sup>7</sup>

<sup>5</sup> NOELLE-NEUMANN, Elisabeth: *The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin*. Chicago 1993.

<sup>6</sup> LESLY, Philip: *Public Relations*. Praha 1995, s. 70–71.

<sup>7</sup> SARTORI, Giovanni, c. d., s. 97, 98.

Zpětný vliv zveřejňovaných výsledků demografických šetření na utváření názorů veřejnosti skutečně nelze zanedbat. Naznačují to výzkum agentury Taylor Nelson Sofres Factum provedené v České republice ve volebních letech 1998 a 2002.<sup>8</sup> Většina občanů Česka sleduje výsledky výzkumů veřejného mínění se zájmem. Rozdíly v závislosti na demografických charakteristikách jsou malé s výjimkou vzdělání. Mezi lidmi se základním vzděláním jeví zájem o výsledky výzkumů 49,0 %, mezi vyučenými 58,3 % mezi středoškoláky 68,2 % a mezi vysokoškolsky vzdělanými 80,2 % z nich. Míru zájmu v celé populaci<sup>9</sup> udává tabulka 2:

### **Tabulka 2**

Při zkoumání dopadu zveřejňovaných šetření v případě volebního rozhodování asi každý sedmý občan připouští, že je jimi ovlivněn – viz tabulka 3. O něco častěji tento vliv připouštějí lidé se základním vzděláním a mladí lidé do 29 let.

### **Tabulka 3**

Zatímco zájem o výsledky výzkumů veřejného mínění ve sledovaném období mírně poklesl, jejich vliv v případě volebního rozhodování naopak lehce posílil. Je však zřejmé, že jistá míra vlivu prezentovaných názorů veřejnosti na myšlení jednotlivců existuje.

Studie, která by zcela přesvědčivě objasnila vzájemný vliv mezi tokem informací o politice, o demokratickém charakteru politického systému a mezi individuálními politickými a hodnotovými postoji však dosud není v postkomunistických zemích k dispozici. Přitom způsob, jakým média, a dnes i média elektronická, zprostředková-

---

<sup>8</sup> www.tnsfres.cz, 5. 8. 2002.

<sup>9</sup> Občané starší 15 let.

vají informace občanům, může ovlivnit politické rozhodování občanů, na druhé straně ovlivňuje i chování politiků a v konečném důsledku kvalitu demokracie v zemi. Je pravděpodobné, že média nesou zásadní podíl viny v případech neodůvodněně pesimistického vnímání reality veřejností.<sup>10</sup>

Politická sféra by mohla hledat paralelu v obchodní oblasti. Podle výsledků studie o vlivu marketingových šetření na zákazníky působí průzkumy spokojenosti na touhu klienta být rozmazlován a přimějí lidi k postojům, které by jinak nezaujali a které se projeví v jejich pozdějším chování. Zveřejnění výsledků o nespokojených klientech má tendenci vyvolávat a posilovat negativní názory veřejnosti.<sup>11</sup>

### 3 Realistické hodnocení společenské transformace v České republice

Ačkoli česká veřejnost je nespokojena s mnoha aspekty společenského vývoje, zaujímá v rámci středoevropského regionu mimořádně optimistický postoj. Podle průzkumů z let 1999–2001 hodnotili občané Česka, Maďarska, Polska a Slovenska změny po roce 1989 následně:<sup>12</sup>

**Tabulka 4**

Přinesly změny po roce 1989 více pozitiv nebo negativ? (odpovědi v %)				
Země	Více pozitiv	Beze změny	Více negativ	Nevím
Česko	23	42	31	4
Maďarsko	15	28	45	12
Polsko	24	30	37	9
Slovensko	13	16	63	8

V tomto mezinárodním srovnání se projevuje specifická situace v Česku. Nejvíce Čechů bylo schopno zaujmout stanovisko. Necelá čtvrtina, podobně jako v Polsku, spatřovala v novém uspořádání více pozitivního, což je mnohem větší část občanů než v Maďarsku a na Slovensku. Více než dvě pětiny Čechů vyslovilo neutrální hodnocení polistopadových změn, což je v porovnáváných zemích nejvíce, a naopak nejméně českých respondentů bylo vůči polistopadovým změnám kritických. Celkové výsledky

<sup>10</sup> KOLLÁR, Miroslav: „Blbá nálada“ – neviditelná ruka médií? Text odezněl na konferenci Verejná mienka a ekonomická reforma. Má všeobecný pesimismus ľudí v post-komunistických ekonomikách vplyv na priechodnosť reforiem?, kterou organizoval Stredoeurópsky inštitút pre ekonomické a sociálne reformy INEKO a Inštitút pre verejné otázky 11. března 2002 v Bratislavě. www.ineko.sk, 30. 12. 2002.

<sup>11</sup> DHOLAKIA, Paul M. – MORWITZ Vicki, G.: *How Surveys Influence Customers*. Harvard Business Review, 80, 2002, č. 5, s. 18–19.

<sup>12</sup> www.ineko.sk/projekt\_verejna\_mienka\_konferencia\_jurzyca.htm, 5. 11. 2002.

ukazují, že přijetí polistopadových změn bylo ze srovnávaných zemí v Česku nejpozitivnější.

Pro Českou republiku neplatilo, že by se klíčová rozhodnutí společenské transformace a jejich následná realizace odehrávaly v podmínkách všeobecného pesimismu. Je to naopak právě optimismus a vytrvalá důvěra značné části české populace ve výsledky transformačního procesu, které charakterizují veřejné mínění a společenskou atmosféru. České veřejné mínění rozlišuje mezi obecnou rovínou a pohledem na konkrétní situaci. Jeho postoje se prokazatelně vyvíjejí ve vazbě na reálný běh událostí. Kritické postoje mají vesměs konkrétní povahu a jsou založeny na věcných argumentech.<sup>13</sup> Tím spíše nemůže politická reprezentace od veřejného mínění očekávat opakování masivní „bianco“ podpory a až nekritické důvěry, jaké provázely počátky společenské transformace, ale musí veřejnost považovat za partnera, který se hodlá podílet na ovlivňování budoucího společenského vývoje.

### *3.1 Nedůvěra české veřejnosti vůči politické sféře*

Výše jsme doložili zájem české veřejnosti o participaci na politickém rozhodování a naznačili jsme jeho důvody. V české veřejnosti panuje skepse ohledně současných příležitostí ovlivnit společenský vývoj a nedůvěra vůči politikům a jejich motivaci.

Dlouhodobé průzkumy ukazují, že občané jsou převážně spokojeni s přístupem k informacím a většina z nich pocituje možnost otevřeně říkat své názory. Ovšem samotnou možnost ovlivnit polistopadový politický život považuje za dobrou jen pětina populace. Dotazování vychází z porovnání se situací před rokem 1989:<sup>14</sup>

#### **Tabulka 5**

---

<sup>13</sup> ČERVENKA, Jan: *Věřejné mínění a ekonomická transformace – český případ*. Text odezněl na konferenci *Verejná mienka a ekonomická reforma. Má všeobecný pesimizmus ľudí v post-komunistických ekonomikách vplyv na priechodnosť reforiem?*, kterou organizoval Stredoeurópsky inštitút pre ekonomické a sociálne reformy INEKO a Inštitút pre verejnú otázku 11. března 2002 v Bratislavě. [www.ineko.sk](http://www.ineko.sk), 30. 12. 2002.

<sup>14</sup> [www.ineko.sk/projekt\\_verejna\\_mienka\\_konferencia\\_cervenka.htm](http://www.ineko.sk/projekt_verejna_mienka_konferencia_cervenka.htm), 5. 11. 2002.

Výsledky vypovídají o tom, že významná část české veřejnosti je spokojena s informovaností, pocituje svobodu vyjadřování, ale bez vazby na reálný vliv na politické dění.

Lidé v České republice totiž vesměs nevěří, že se politická sféra stará o jejich potřeby. Respondentům byla v září 2002 položena otázka: „Do jaké míry důvěřujete každé z následujících institucí, že se zabývají Vašimi zájmy?“<sup>15</sup>

**Tabulka 6**

Uvedená čísla dokládají nejen nedůvěru vůči politické sféře, pouze předseda vlády získal v této otázce těsně nadpoloviční důvěru<sup>16</sup>, ale zároveň potvrzují vliv novin a zejména televize na českou veřejnost. Také z osobností věří čeští občané nejvíce televizním redaktorům (v září 2002 jim důvěru projevilo 72 % populace), dále rozhlasovým redaktorům (důvěřuje 71 % populace), novinářům a výzkumníkům veřejného mínění (rozhodně věří 60 % lidí, ale politikům důvěřuje jen 18 % Čechů. Důvěra politikům poklesla od roku 1994 téměř o 20 %, zatímco u ostatních osobností se udržuje na přibližně stejné úrovni.<sup>17</sup>

	Ano	Ne	Neví
Důvěra, že se zájmy občanů zabývají televizní redaktorům (v září 2002 jim důvěru projevilo 72 % populace)	72	23	5
rozhlasovým redaktorům (důvěřuje 71 % populace)	71	23	6
novinářům a výzkumníkům veřejného mínění (rozhodně věří 60 % lidí, ale politikům důvěřuje jen 18 % Čechů. Důvěra politikům poklesla od roku 1994 téměř o 20 %, zatímco u ostatních osobností se udržuje na přibližně stejné úrovni. <sup>17</sup>	60	37	3
Členové parlamentu	25	67	8
Předseda vlády	51	41	8
Noviny	57	37	6
Televize	66	30	4

Na to, co si občané myslí o motivech, proč někdo vstupuje do politiky, se Centrum pro výzkum veřejného mínění dotazovalo v lednu 2002.<sup>18</sup> Respondenti hodnotili, jak velik je který z uvedených důvodů podle nich důležitý v rozhodnutí vstoupit do politiky, na škále 1–7, kde 1 bylo v nejvyšší míře důležité a 7 vůbec ne důležité.

<sup>15</sup> www.cvvm.cz, 18. 11. 2002, výzkum PI21028, uvedeny součty odpovědí rozhodně ano/ne a spíše ano/ne

<sup>16</sup> V září 2002 bylo s komunikací vlády Vladimíra Špidly s veřejností spokojeno 49 % občanů, nespokojenost vyjádřilo 39 % a 12 % občanů se nedokázalo vyjádřit. www.cvvm.cz, 17. 10. 2002, výzkum PI21017b.

<sup>17</sup> www.cvvm.cz, 6. 1. 2003, výzkum OR30106.

<sup>18</sup> www.cvvm.cz, 12.4. 2002, výzkum PD20322.

## **Tabulka 7**

Také tento výzkum doložil, že řešení společenských problémů je podle názoru české veřejnosti to poslední, proč někdo do politiky vstupuje, zatímco za hlavní důvod považuje osobní prospěch.

Podle stejné škály byly posuzovány faktory, které mají vliv na rozhodování politiků.

## **Tabulka 8**

I zde se potvrdilo, že podle mínění české veřejnosti nemají občané uspokojivou míru vlivu na rozhodování politiků. Kritický názor občanů na politiky dokládá jejich domněnka o prvořadém významu korupce v procesu politického rozhodování.



#### 4 Politický marketing a jeho možnosti

Doložili jsme, že ve vztahu české veřejnosti k politické sféře panuje značné napětí. Zlepšení situace, které je v zájmu obou stran, je možné dosáhnout účinným uplatňováním metod *politického marketingu* a jeho kardinální součástí *public relations* (PR). Marketing se do politiky, přesněji do politické psychologie, dostal z oblasti ekonomie v polovině 20. století.<sup>19</sup> Zahrnuje akce podniknuté pro získání žádoucí odezvy u cílové veřejnosti.<sup>20</sup> Marketing v moderním pojetí chápáný jako využití různých nástrojů k ovlivňování postojů a chování lidí může sloužit každé instituci, která je při dosahování svých cílů závislá na veřejnosti.<sup>21</sup>

Lidé uspokojují své potřeby a přání různými produkty. Produkty ovšem můžeme chápat velmi široce, jako cokoli, co může být nabízeno někomu proto, aby byla uspokojena jeho potřeba nebo přání. Produktem pak vedle hmotných výrobků či služeb jsou i myšlenky. Například politické strany, které zastupují partikulární zájmy a zároveň vystupují jako ochránkyně veřejného blaha, nabízejí a prosazují ve vzájemné konkurenci s ostatními stranami převážně myšlenky, které jsou představovány různými názory a návrhy na řešení a správu veřejných záležitostí. Protože cílem politických stran je získání politické moci a převzetí politické odpovědnosti, musí pro své myšlenky získat co možná nejširší volební podporu.<sup>22</sup>

Z marketingového hlediska politické strany, stejně jako všechny ostatní instituce s politickým posláním, pro něž je důležitá důvěra a podpora veřejnosti<sup>23</sup>, usilují o uskutečnění *směny*. Směna je aktem získávání žádoucího produktu od někoho nabídnutím něčeho jiného na oplátku. Aby se mohla uskutečnit, musí být splněno pět podmínek:

1. musejí být alespoň dva subjekty,
2. každý subjekt má něco, co by mohlo mít hodnotu pro druhý subjekt,
3. každý subjekt je schopen komunikace a dodání,
4. každý subjekt má svobodu přijmout nebo odmítnout nabídku,
5. každý subjekt se domnívá, že je vhodné nebo žádoucí jednat s druhým subjektem.

V nejobecnějším smyslu usilují subjekty na straně nabídky o vyvolání reakce v chování jiného subjektu na straně poptávky. Podobně jako si obchodní firma přeje odezvu v podobě nakupování, političtí kandidáti podněcují hlasování a mimo volební období usilují politické instituce o důvěru a podporu občanů. Z toho vyplývá, že úspěšný politický marketing by měl být založen na *společenské koncepci*, která prosazuje myšlenku, že úkolem organizace je usměrňovat potřeby a přání cílových skupin

<sup>19</sup> VÝROST, Jozef – SLAMĚNÍK, Ivan (edd.): *Aplikovaná sociální psychologie*, 1. *Člověk a sociální instituce*. Praha 1998, s. 79.

<sup>20</sup> KOTLER, Philip: *Marketing Management*. Praha 1998, s. 24, 25.

<sup>21</sup> BOUČKOVÁ, Jana: *Politický marketing*. In: *Marketingové aplikace*, Praha 1998, s. 7.

<sup>22</sup> KLÍMA, Michal: *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha 1998, s. 14, 15.

<sup>23</sup> Vláda, parlament, instituce státní správy a místní samosprávy, osobnosti veřejného a politického života aj.

a poskytovat jejich uspokojování účinněji než konkurenti způsobem, který zachovává nebo zvyšuje blahobyt jednotlivce i celé společnosti.<sup>24</sup>

V marketingu je nutno rozlišit dvě nedílné oblasti: marketingový výzkum a marketingovou strategii. Marketingový výzkum spočívá ve specifikaci, shromáždění, analýze a interpretaci informací o charakteristikách, potřebách a motivech rozhodování a chování veřejnosti. Marketingová strategie je soubor nástrojů a technik, kterými lze na veřejnost působit. Tvorba a realizace marketingové strategie je odvozena od výsledků marketingového výzkumu. Každá instituce by měla jasně stanovit, zda bude usilovat o marketingové zacílení celé společnosti nebo jen její části, tzv. segmentu. Například vláda slouží celé veřejnosti, měla by se proto orientovat na všechny občany. U politických stran záleží na jejich velikosti. Největší strany mají předpoklad úspěšně používat univerzální taktiku a strategii zaměřenou na všechny sociální skupiny. Malé strany se podle svého zaměření orientují na omezenou klientelu.<sup>25</sup> V politickém marketingu je oblast výzkumu logicky spjata s realizací průzkumů veřejného mínění a oblast strategie se opírá o metody public relations.

Public relations lze definovat jako soustavné promyšlené působení instituce na veřejnost s cílem vytvářet příznivý obraz a pozitivní vztahy. Veřejnost je sociálně diferencovaná skupina lidí, z určitého hlediska významná pro fungování příslušné organizace. PR mají tři hlavní funkce: (1) informovat veřejnost, (2) přesvědčovat ji a (3) zlepšovat vzájemné vztahy mezi veřejností a institucí.<sup>26</sup> Public relations ve vztahu k veřejným institucím mohou fungovat dvěma způsoby: *subjektivně* a *objektivně*. Subjektivní působení PR znamená, že uvažovaná instituce využívá metody PR ve svůj prospěch a působí jimi na veřejnost, resp. její vybraný segment. Objektivní působení PR znamená, že instituce sama, resp. její představitelé, jsou předmětem působení někoho jiného, například lobbingu různých zájmových skupin či profesních organizací.

Protože podmínkou kvalitního fungování demokratického státu jsou dobré vztahy s veřejností, musí být veřejnost soustavně, pravdivě a přiměřeně informována o aktivitách institucí politického systému, zejména hlavy státu, vlády, parlamentu a soudů. Komunikační aktivity státu, respektive vlády, se někdy nazývají *public affairs*, *public information* či *public communication*. Ať se však označují jakkoli, jejich dvojjednou funkcí je informovat občany a zároveň je racionálně přesvědčovat o správnosti přijatých rozhodnutí. Vládní public relations musí být dvojsměrným komunikačním kanálem exekutivy a veřejnosti.

Při vytváření dobrých vztahů s veřejností hraje zásadní význam *image* subjektu. Image spojuje všechny představy jedince nebo části veřejnosti o určitém předmětu mínění, kterým mohou být osoby (osobnostní image, image politika, image podnikatele atp.), země nebo obce (image země, národa, obce), instituce nebo organizace (např. instituce státní správy a samosprávy, politické strany, zájmová sdružení) a firmy.<sup>27</sup> Image je cílovou funkcí public relations. Každá realizovaná činnost PR usiluje o získání

---

<sup>24</sup> KOTLER, Philip, c. d., s. 39.

<sup>25</sup> KLÍMA, Michal, c. d., s. 49.

<sup>26</sup> ŽÁRY, Ivan: *Virtuální kniha public relations*. [www.pppr.sk/virtualna\\_kniha.html](http://www.pppr.sk/virtualna_kniha.html), 8. 11.2002.

<sup>27</sup> SVOBODA, Václav: *Základy public relations*. Zlín 2001, s. 13.

a posílení pozitivní image. Trvale také vzrůstá význam osobních public relations pro jednotlivé osobnosti. Přestože výzkumy v této oblasti jsou v počátcích, je jisté, že uplatňování metod osobních PR musí být promyšleným a plánovaným procesem. Měly by vycházet z informačního přístupu (*advisory mode*), který je při dodržení etických pravidel předpokladem úspěšné komunikace s veřejností.<sup>28</sup> Podstatou a smyslem public relations ve veřejné sféře se stává *oboustranná komunikace s veřejností* na úrovni instituce stejně jako jednotlivce.

#### 4.1 Dialogic public relations – ideál dvoucestné komunikace

Dialogic public relations představují kvalitativně vyšší formu péče o vztahy s veřejností, která je založena na obousměrné komunikaci – dialogu – mezi institucí a občany. Efekty uplatňování dialogic public relations se neprojeví bezprostředně, ale znamenají budování věrohodné image instituce v dlouhodobé perspektivě. Přestože se techniky dialogic public relations těší pozornosti mezinárodní vědecké veřejnosti, je třeba vědět, že nejsou všelékem na řešení problémů v komunikaci, že ne všechny techniky, které si přisvojují přívlastek dialogic, jsou skutečně dialogem a že mohou být pod rouškou dialogu zneužity k manipulaci s veřejností.<sup>29</sup> Řada vědců považuje užívání dialogu v public relations za morálnější než klasický model komunikace, který je manipulativním monologem. Tradiční přístup k PR přisuzuje veřejnosti druhotnou roli, staví ji do pozice nástroje k dosažení cílů instituce. Naproti tomu dialog veřejnost pozvedá do role rovnoprávného partnera při vzájemné komunikaci.<sup>30</sup>

##### 4.1.1 Základní principy dialogic public relations

Dialogic public relations spočívají v dodržování pěti základních principů: principu vzájemné rovnosti (*mutuality*), principu výměny názorů (*propinquity*), principu snahy o vzájemné porozumění (*empathy*), principu přijetí ohrožujících výstupů (*risk*) a principu dodržování pravidel dialogu (*commitment*). Charakterizujme nyní stručně obsah jednotlivých principů:

###### 1. Princip vzájemné rovnosti

Princip vzájemné rovnosti zdůrazňuje nutnost považovat instituci a veřejnost za rovnoprávné partnery. Instituce musí přizpůsobit komunikaci kultuře a způsobu myšlení veřejnosti. Dialog musí mít charakter spolupráce, nikoli soutěže, z níž vzejdou vítězové a poražení. Všichni účastníci komunikace musí mít možnost vyslovit a obhájit své mínění a všechny projevené názory musí být brány vážně a musí jim být přisuzována stejná hodnota.

---

<sup>28</sup> MOTION, Judy: *Personal public relations: identity as a public relations commodity*. Public Relations Review, 25, 1999, č. 4, s. 465–479.

<sup>29</sup> KENT, Michael L. – TAYLOR, Mauren: *Toward a dialogic theory of public relations*. Public Relations Review, 28, 2002, č. 1, s. 21–37.

<sup>30</sup> BOTAN, Carl H.: *Ethics in strategic communication campaigns: the case for a new approach to public relations*. Journal of Business Communication, 34, 1997, č. 2, s. 192.

## 2. Princip výměny názorů

Na základě tohoto principu je instituci ukládána povinnost konzultovat s veřejností všechny záležitosti, které se jí mohou dotýkat, a od veřejnosti se očekává ochota a schopnost vyjádřit své požadavky směrem k organizaci. Diskuse musí předcházet každému rozhodnutí, přičemž by měla být vedena nejen se zřetelem k minulosti, v níž leží kořeny aktuálních postojů veřejnosti, neměla by se orientovat jen na řešení bezprostředních současných problémů, ale měla by zahrnovat i strategický aspekt, tedy brát ohled na budoucí vývoj.

## 3. Princip snahy o vzájemné porozumění

Dialog, má-li být úspěšný, musí probíhat v atmosféře vzájemné důvěry a podpory, která usnadňuje komunikaci. Vstup do diskuse musí být umožněn všem, kteří na ní chtějí participovat, a informace o diskutovaném problému musí být všeobecně dostupné. Dialog musí být provázen snahou o vzájemné porozumění. Jeho účastníci musí být schopni naslouchat a vyvarovat se komunikačních chyb, jako je předjímání názorů druhé strany, zasahování do argumentace diskutujících, vnášení prvků soupeření, dokazování omylů protistrany nebo dezinterpretace významů řečeného s cílem dokázat předem vykonstruovanou interpretaci faktů.<sup>31</sup> Organizace a veřejnost k sobě musí přistupovat jako „kolegové“, kterým jde o dosažení společného cíle.

## 4. Princip přijetí ohrožujících výstupů

Skutečný dialog se může z hlediska tradičního pojetí PR jevit jako problematický, protože může přinést nepředvídatelné a ohrožující výstupy.<sup>32</sup> Účastníci dialogu, kteří otevřeně poskytují informace jako podklady pro diskusi, jsou ohroženi možnostmi jejich zneužití. Dialog je spontánní. Komunikace není plánovaná, ale rozvíjí se na základě přesvědčení, postojů a hodnot účastníků. Ty mohou být natolik intenzivní, že místo racionální argumentace se může objevit snaha diskusi zmanipulovat a přimět druhou stranu k přijetí stanoviska, které by jinak neakceptovala. Z dialogu může také vyplynout poznání, že partneři se svým chápáním problému zcela odlišují, což by mohlo být překážkou v dalším pokračování diskuse. Je-li však snaha o uplatňování dialogic public relations míněna vážně, mělo by být poznání vzájemných odlišností naopak vítáno jako obohacení diskuse.

## 5. Princip dodržování pravidel dialogu

Tento pátý princip je završením předcházejících čtyř požadavků na dialogic public relations a podtrhuje vysoké nároky na etiku zúčastněných. Dialog má být veden upřímně a otevřeně, bez tendence zneužívat slabosti protistrany. Jednání přináší užitek oběma stranám, jen pokud účastníci diskuse dokáží jednat čestně.<sup>33</sup>

<sup>31</sup> JOHANNESSEN, Richard L.: *Ethics in Human Communication*. Prospect Heights 1990, s. 63–64.

<sup>32</sup> LEITCH, Shirley: *Bringing publics into public relations: new theoretical frameworks for practice*. In: HEATH, Robert L. (ed): *Handbook of Public Relations*. Thousand Oaks 2001, s. 135.

<sup>33</sup> ELLUL, Jacques: *The Humiliation of the World*. Grand Rapids Michigan 1985, s. 19.

#### 4.1.2 Meze a možnosti dialogic public relations

Jak uvedené principy naznačují, dialog je náročnou formou komunikace. Dialogic public relations kladou vysoké požadavky na jednotlivé zúčastněné osoby i na instituce, které o ně usilují. Je třeba zcela pragmaticky připomenout, že taková instituce musí disponovat pracovníky, kteří jsou schopni připravit a vést dialog s veřejností. Takové odborníky je třeba vybrat, poskytnout jim odpovídající trénink a pečlivě sledovat a hodnotit jejich práci. Opravdu není jednoduché zodpovědět otázku, jak zvládnout dialogic public relations. Někteří odborníci dokonce diskutují o tom, zda je to v plné míře možné. Provedené výzkumy však tyto pochybnosti vyvracejí a dokládají, že dialog vede ke zlepšení image instituce a zvyšuje její veřejnou podporu. Veřejnost se více zajímá o aktuální dění a pocituje uspokojení z možnosti aktivní účasti na vývoji.<sup>34</sup> Vzhledem k problematickému poměru české veřejnosti k politické sféře, který jsme doložili, se domníváme, že implementace dialogic public relations je cestou ke zlepšení vzájemných vztahů.

#### 4.2 Internet – nástroj public relations

Významnou otázkou je užití prostředků dialogic public relations. Kromě tradičních nástrojů, jako je interpersonální komunikace či komunikace prostřednictvím masmédií, vzrůstá v této oblasti význam elektronické komunikace.

Od devadesátých let minulého století se jako významný komunikační kanál, který zásadně mění způsob a dopady komunikace, uplatňuje Internet. Internet významně zrychluje a zefektivňuje public relations. Největší výhodou Internetu je schopnost umožnit interaktivní komunikaci mezi mnoha lidmi, což ho zásadně odlišuje od ostatních médií jako je tisk, rádio, televize či telefon. Zvláštním fenoménem je ovšem to, že na Internetu může probíhat osobní komunikace, aniž by se její účastníci viděli nebo alespoň slyšeli.

Význam tradičních masmédií se s rozvojem Internetu mění, masovou komunikaci postupně doplňuje či nahrazuje individualizovanější cílená komunikace. Na druhé straně prudce pokračuje syntéza nového média Internetu se starými médii – rozhlasem, televizí, tiskovými agenturami apod. Nastává významný, dalo by se říci demokratizační proces: přechod od klasické metody předkládání informací médiu k metodě vyhledávání informací, kdy si lidé podle své vůle zjišťují na Internetu fakta, která je zajímavá, a během krátké doby zde mají možnost porovnat více zdrojů. Přitom je doloženo, že komunikační prostředky, které předkládají příjemcům připravená fakta a jejich interpretace, jsou mnohem méně účinné než ty, ve kterých je relace založena na individuálním výběru, na kontextu, a kde si může příjemce sám učinit závěry.<sup>35</sup>

<sup>34</sup> Mc COMAS, Katherine A.: *Theory and practice of town meetings*. Communication Theory, 11, 2001, č. 1, s. 36–55.

<sup>35</sup> LESLY, Philip, c. d., s. 65.

Internet nevídaným způsobem posílil možnosti interaktivní dvojsměrné komunikace, která se stává základním principem moderních dialogic public relations. Základem elektronické komunikace je elektronická pošta. Jejím prostřednictvím lze komunikovat s cílovými skupinami kdykoli a odkudkoli. Vystávají zde ovšem první z etických (a v podstatě i legislativních) aspektů užívání e-mailů. Etické minimum zahrnuje tyto požadavky: Každý, komu je v rámci public relations pošta zasílána, musí předem projevit souhlas. Každý adresát musí mít jednoduchou a rychlou možnost odříci doručování této pošty. Odesílatel musí ve zprávě uvádět všechny potřebné údaje pro jeho identifikaci a možnost odpovědi.<sup>36</sup>

Dalším fenoménem elektronické komunikace je World Wide Web, respektive webové stránky. Jejich tvůrci na nich mohou prezentovat libovolné informace, přičemž musí zajistit, aby je cílová skupina navštěvovala. Toho lze dosáhnout různými způsoby, kromě upozornění elektronickou poštou to může být prostřednictvím inzerce v klasických médiích. Užívání Internetu má pochopitelně i slabé stránky. Například nelze dostatečně ovlivnit, kdo bude navštěvovat příslušné webové stránky. Nelze je tedy koncipovat pouze s ohledem na vybranou cílovou skupinu. Internet se stal efektivním nástrojem šíření nedoložených, negativních či pomlouvačných zpráv. Právě vzhledem k těmto skutečnostem musí organizace věnovat pozornost monitorování sítě. Na jedné straně zjišťovat, kdo a proč vyhledává prezentované informace a jak je spokojen s úrovní komunikace, na straně druhé zkoumat, jaké skutečnosti jsou o ní prezentovány na stránkách jiných subjektů a účinně na ně reagovat, protože Internet je častým informačním zdrojem tradičních médií. Za hrozbu je nutno považovat také šíření myšlenek politického radikalismu prostřednictvím Internetu.<sup>37</sup>

#### 4.2.1 Politická elektronická komunikace

Zastupitelský systém byl původně založen na osobní znalosti voličů a volených reprezentantů. Později nahradily osobní kontakty masové sdělovací prostředky, které se pro veřejnost staly hlavním zdrojem informací a kanálem neosobní komunikace mezi veřejností a politiky. Internet rozostřuje hranici mezi konceptem osobní a neosobní komunikace.<sup>38</sup>

Informace, která má být rozšířena, se během krátké doby dostane k velkému množství příjemců, a ti na ni mohou reagovat například prostřednictvím internetových diskusních fór nebo prostřednictvím elektronické pošty. Různé instituce mohou určitá fóra a kroužky sponzorovat a více či méně zřetelně v nich uplatňovat svůj vliv. O dopadu této nové komunikační technologie na veřejné mínění a o jejím vlivu na utváření kultury a morálky ve společnosti se vedou diskuse. Specifikem public relations v elektronické oblasti je tzv. *networkizace* – síťování informací, ale také lidí. V praxi tak vznikají nesčetné komunity, které si v diskusních fórech či tematických

---

<sup>36</sup> ŽÁRY, Ivan: *Virtuální kniha public relations*. [www.pppr.sk/virtualna\\_kniha.html](http://www.pppr.sk/virtualna_kniha.html), 8. 11. 2002.

<sup>37</sup> MARTELLI, Don: *PR on the Internet: A necessary evil*. *Public Relations Tactis*, 9, 2002, č. 11, s. 19.

<sup>38</sup> GLYNN, Carrol J. at al.: *Public Opinion*. Oxford 1999. s. 383.

kroužcích vyměňují informace a názory. Na Internetu se tak objevují názoroví vůdci a tvůrci veřejného mínění, nazývaní *e-fluentials*. Internet jako nová komunikační technologie nesporně ovlivňuje společnost a probíhající politické procesy. „Jeho síla musí být považována za sílu kulturní, protože kultura je vytvářena a zároveň vyjadřována v procesu komunikace a elektronická komunikace představuje projev současné kultury.“<sup>39</sup>

Propojování politiky s Internetem je již probíhající a nezvratný proces. Například v USA došlo po problematickém přepočítávání hlasů v prezidentských volbách v roce 2000 ke zvýšenému zájmu o možnost on-line hlasování a hovoří se o elektronické demokracii, která je založena na užívání Internetu jako prostředku politického aktivismu. Využití Internetu snižuje náklady politických stran v porovnání s tradičně vedenou předvolební kampaní. Díky tomu mohou oslovit voliče i malé, relativně slabé strany, které by jinak z finančních důvodů nebyly konkurenceschopné, a mohou zaznamenat volební úspěch.<sup>40</sup> Silné strany, které jsou mediálně sledovány a jejich image je stále silně závislá na způsobu prezentace v tradičních sdělovacích prostředcích, mohou prostřednictvím elektronické komunikace změnit svůj obraz v očích veřejnosti a navázat přímé spojení s voliči.<sup>41</sup> Zasílání e-mailů a vytváření interaktivních webových stránek mění kvalitu nástrojů politické komunikace, protože i negativně zacílená kampaň, vedená s cílem poškodit konkurenci, může mít sofistikovanou až téměř uměleckou elektronickou podobu.<sup>42</sup> V budoucnu můžeme očekávat mnohem intenzivnější využívání Internetu v politické sféře. Lidé, uvyklí používat počítače v mnoha oblastech života (což se dnes týká zejména mladší a vzdělanější populace), tak budou chtít činit i v rámci politické komunikace.

#### 4.2.2 Penetrace Internetu v České republice

Statistické údaje dokládají, že Internet jako účinný prostředek politické komunikace má v Česku velký, z části dosud nevyužitý potenciál. Ve třetím čtvrtletí roku 2002 bylo v České republice téměř 2,4 milionu uživatelů Internetu. Penetrace Internetu v dospělé populaci činí 28 %. Největší skupinu uživatelů Internetu tvoří lidé mladší 29 let. Polovina uživatelů se na Internet připojuje z domova a důležité je, že jejich počet rychle narůstá. Zatímco obec uživatelů Internetu v Česku se meziročně rozšířila o 14 %, počet uživatelů s přístupem z domácnosti vzrostl o 47 % a stále výrazněji se prosazuje jako nejsilnější internetový segment. Asi 42 % uživatelů se připojuje ze zaměstnání a 33 % ze školy.<sup>43</sup> Typickým českým uživatelem Internetu je muž (šest

<sup>39</sup> CASTELLS, Manuel: *The Rise of the Network Society*. Oxford 1996, s. 375.

<sup>40</sup> BROWNING, Graeme: *Electronic Democracy: Using the Internet to Transform American Politics*. Medford, 2002.

<sup>41</sup> Von BEYME, Klaus: *Party leadership and change in party systems: towards a postmodern party state?* Government and Opposition, 31, 1996, č. 1, s. 135.

<sup>42</sup> AXFORD, Barrie – HUGGINS, Richard: *Anti-politics or the triumph of postmodern populism in promotional cultures?* Telematics and Informatics, 15, 1998, č. 3, s. 181.

<sup>43</sup> Uživatelé mohou mít přístup z více míst.

z deseti uživatelů), je mu méně než 30 let (každý druhý), dosáhl středoškolského nebo vysokoškolského vzdělání (dvě třetiny uživatelů). Čtyři z deseti uživatelů jsou žáci či studenti. V ostatních skupinách populace (ženy, lidé starší 40 let a lidé s nižším vzděláním) však počet nových uživatelů stoupá v poslední době velmi rychle.<sup>44</sup>

Dalším sledovaným jevem je zájem o některé typy informací, které uživatelé na Internetu hledají. Podle výzkumu z března 2002 je nejvyhledávanější zpravodajství, zpravodajské servery navštěvuje 76 % uživatelů. V opakovaných výzkumech se potvrdilo zjištění, že více než polovina (cca 55 %) uživatelů vyhledává informace z oblasti veřejné a státní správy, ovšem že právě tyto informace patří k nejvíce postrádaným.<sup>45</sup> Jsou tedy známy charakteristiky českých uživatelů Internetu, jejich zájmy a požadavky. Lze předpokládat, že počet uživatelů Internetu dále poroste a s ním i prostor pro uplatňování politického dialogu formou elektronické komunikace.<sup>46</sup>

## Závěr

Podpora a důvěra veřejnosti je důležitou podmínkou fungování demokratických institucí s politickým posláním. Výsledky demografických průzkumů poukazují na zvyšující se míru emancipace české veřejnosti. Smýšlení lidí o motivech politické aktivity je velmi skeptické a stejně tak je nazírána možnost uplatnění vlivu občanů na politická rozhodnutí. Česká veřejnost je zároveň přesvědčena, že je rovnoprávným partnerem politické reprezentace a že její názory by měly být brány v potaz při řešení veřejných záležitostí. Proto si přeje širší uplatnění prvků přímé demokracie. I přes výhrady vůči politické scéně vyjadřovala česká veřejnost ve srovnání s ostatními středoevropskými transformními společnostmi značnou spokojenost s probíhajícími reformami. Avšak vzhledem k silicímú přesvědčení, že zájmy občanů nejsou prioritou politiků a že veřejnost nemá možnost ovlivňovat politický život v zemi, hrozí ztráta širší podpory dalších reformních kroků. Napětí mezi českou veřejností a její politickou reprezentací by mohlo zmírnit efektivní uplatňování metod politického marketingu a zejména jeho nedílné součásti – politické komunikace včetně její elektronické podoby.

Politické instituce v České republice by měly cíleně usilovat o vytváření pozitivních vztahů s veřejností a o zlepšování svého obrazu v očích občanů. Politická sféra může pro dosažení tohoto cíle využít marketingových metod, kterými se politika inspirovala v ekonomické oblasti. Protože v politice však nejde o přehledné relace typu „prodej – nákup“, je politická marketingová strategie založena zejména na promyšlené komuni-

---

<sup>44</sup> [www.gfk.cz](http://www.gfk.cz), 27. 12. 2002.

<sup>45</sup> [www.tnsfres.cz](http://www.tnsfres.cz), 3. 1. 2003.

<sup>46</sup> Analýza využití potenciálu elektronické komunikace českými politickými institucemi přesahuje záměr tohoto textu, přesto připomeňme snahu vlády umožnit širokou veřejnou diskusi k připravované reformě veřejných financí zřízením e-mailové adresy [posta@vlada.cz](mailto:posta@vlada.cz), na kterou byla veřejnost upozorňována tradičními sdělovacími prostředky (Český rozhlas, Česká televize), a na niž mohou občané od 15. 1. 2003 zasílat připomínky.



kaci s veřejností. Veřejnost nesmí být technikami public relations jednostranně manipulována, ale ideální komunikací je obousměrný vzájemný partnerský dialog, jenž vede k nalezení všestranně akceptovatelných závěrů. Expanze moderních informačních technologií, zejména Internetu, posouvá význam tradičních sdělovacích prostředků a nabízí prostor pro efektivní politickou komunikaci. Ačkoliv konkrétní účinky elektronické komunikace na utváření kultury jsou předmětem diskusí, není sporu o tom, že ovlivňuje politické procesy a že celosvětově, Českou republiku nevyjímaje, vzrůstá počet uživatelů Internetu, kteří ho chtějí pro tento účel využívat.

## **Prameny a literatura**

### **Prameny**

Internetové zdroje

- www.cvvm.cz
- www.gfk.cz
- www.ineko.sk
- www.tnsfres.cz

### **Literatura**

- BOUČKOVÁ, Jana: *Politický marketing*. In: Marketingové aplikace. Praha 1998, s. 7–32.
- BROWNING, Graeme: *Electronic Democracy: Using the Internet to Transform American Politics*. Medford 2002.
- CASTELLS, Manuel: *The Rise of the Network Society*. Oxford 1996.
- ELLUL, Jacques: *The Humiliation of the World*. Grand Rapids Michigan 1985.
- GLYNN, Carrol J. at al.: *Public Opinion*. Oxford 1999.
- HARTL, Jan – HUK, Jaroslav – HABERLOVÁ, Věra: *Česká společnost 1998*. Praha 1999.
- JOHANNESSEN, Richard L.: *Ethics in Human Communication*. Prospect Heights 1990.
- KLÍMA, Michal: *Volby a politické strany v moderních demokraciích*. Praha 1998.
- KOHOUT, Jaroslav: *Věřejné mínění, image a metody public relations*. Praha 1999.
- KOTLER, Philip: *Marketing Management*. Praha 1998.
- LEITCH, Shirley: *Bringing publics into public relations: new theoretical frameworks for practice*. In: HEATH, Robert L. (ed): *Handbook of Public Relations*. Thousand Oaks 2001, s. 127–138.
- LESLEY, Philip: *Public Relations*. Praha 1995.
- NOELLE-NEUMANN, Elisabeth: *The Spiral of Silence: Public Opinion – Our Social Skin*. Chicago 1993.
- SARTORI, Giovanni: *Teória demokracie*. Bratislava 1993.
- SVOBODA, Václav: *Základy public relations*. Zlín 2001.
- VÝROST, Jozef – SLAMĚNÍK, Ivan (ed.): *Aplikovaná sociální psychologie, 1. Člověk a sociální instituce*. Praha 1998.
- ŽÁRY, Ivan: *Virtuální kniha public relations*. [www.pppr.sk/virtualna\\_kniha.html](http://www.pppr.sk/virtualna_kniha.html), 8. 11. 2002.

### **Studie**

- AXFORD, Barrie – HUGGINS, Richard: *Anti-politics or the triumph of postmodern populism in promotional cultures? Telematics and Informatics*, 15, 1998, č. 3, s. 181–202.
- BOTAN, Carl H.: *Ethics in strategic communication campaigns: the case for a new approach to public relations*. *Journal of Business Communication*, 34, 1997, č. 2, s. 188–202.
- ČERVENKA, Jan: *Věřejné mínění a ekonomická transformace – český případ*. [www.ineko.sk](http://www.ineko.sk), 30. 12. 2002.
- DHOLAKIA, Paul M. – MORWITZ Vicki, G.: *How Surveys Influence Customers*. *Harvard Business Review*, 80, 2002, č. 5, s. 18–19.
- KENT, Michael. L. – TAYLOR, Mauren: *Toward a dialogic theory of public relations*. *Public Relations Review*, 28, 2002, č. 1, s. 21–37.

- KOLLÁR, Miroslav: „Blbá nálada“ – neviditeľná ruka médií? [www.ineko.sk](http://www.ineko.sk), 30. 12. 2002.
- MARTELLI, Don: *PR on the Internet: A necessary evil*. *Public Relations Tactis*, 9, 2002, č. 11, s. 19–21.
- Mc COMAS, Katherine A.: *Theory and practice of town meetings*. *Communication Theory*, 11, 2001, č. 1, s. 36–55.
- MOTION, Judy: *Personal public relations: identity as a public relations commodity*. *Public Relations Review*, 25, 1999, č. 4, s. 465–479.
- RABUŠIC, Ladislav: *Je česká společnost postmaterialistická?* *Sociologický časopis*, 36, 2000, č. 1, s. 3–23.
- Von BEYME, Klaus: *Party leadership and change in party systems: towards a postmodern party state?* *Government and Opposition*, 31, 1996, č. 1, s. 135–159.

## Summary

### **POSSIBILITIES OF COMMUNICATION WITH PUBLIC – SUBJECT FOR CZECH POLITICAL SCENE**

Public support and trust are important for the function of democratical institutions with political mission. In spite of taking exceptions to the political scene the Czech public expressed strong satisfaction with contemporary reforms as compared with the other central European transform societies. However, considering the rising opinion that the citizens' interests are not the politicians' priority and that the public has no opportunity to influence the political life in the country there is a danger of further reformation steps support loss. The tension between the Czech public and its political representation could be reduced by an effective use of political marketing methods and especially the political communication including its electronic form as a part of them. The ideal communication form is a two-way partner dialogue, which leads to finding conclusions acceptable for all sides.

Ing. Jaroslava Kubátová, Ph.D.  
Kabinet aplikované ekonomie Katedry politologie a evropských studií  
Filozofická fakulta Univerzity Palackého  
Křížkovského 12,  
771 80 Olomouc

## PŮSOBENÍ ČESKÝCH VOJÁKŮ V MÍROVÝCH OPERACÍCH OSN

*Oldřich Bureš – Lenka Dušková*

### Úvod

Účast českých vojáků na mírových misích Organizace spojených národů (OSN) má sice krátkou, nicméně poměrně bohatou historii. Od vzniku České republiky (ČR) v roce 1993 se čeští vojáci podíleli na více než deseti operacích. ČR sice do všech těchto misí poskytla pouze omezený počet vojáků, což souvisí zejména s omezenými možnostmi malé země nacházející se navíc v procesu ekonomické i politické transformace, i omezená účast vojáků Armády ČR (AČR) v zahraničních misích však pro český stát představuje značné materiální a finanční závazky, o možných ztrátách na životech raději ani nemluvě. Problematika působení českých vojáků v mírových misích OSN je proto závažným tématem, které si zasluhuje systematické studium, výzkum a hodnocení. Je tedy poněkud paradoxní, že se v ČR studiu této problematiky zatím nikdo systematicky nevěnuje – při našem primárním výzkumu jsme alespoň nenalezli žádné veřejně přístupné dokumenty komplexně zpracovávající problematiku fungování jednotlivých misí OSN s českou účastí, a to ani těch mírových misí, které byly již dávno ukončeny.

Náš příspěvek vychází z mnoha různých útržkovitých informací, které se nám podařilo objevit v denním tisku, na internetu a v odborných armádních časopisech. Jsme si vědomi, že tyto zdroje nejsou dostatečné pro komplexní hodnocení působení českých vojáků v zahraničních mírových operacích. Omezili jsme se proto zejména na zkoumání organizační, technické a funkční stránky české účasti v rámci těchto misí. I v těchto oblastech jsme se však potýkali s někdy až závažným nedostatkem veřejně přístupných informací týkajících se například financování materiálního zabezpečení fungování našich vojáků v mírových operacích nebo zabezpečení vojáků po návratu z mise do ČR, zejména co se jejich znovuzačlenování do „normálního“ života týče. Poměrně dobře je již naopak zpracován přípravný proces předcházející vysílání českých vojáků (jejich trénink, školení atd.). Domníváme se nicméně, že tak závažné téma, jakým fungování českých jednotek v zahraničních mírových operacích bezesporu je, si zasluhuje více pozornosti, než se mu doposud dostalo. Tento náš příspěvek, zejména část týkající se hodnocení působení českých vojáků v zahraničních mírových misích, je tedy třeba chápat spíše jako podnět k dalšímu bádání a diskusi.

## 1 Mírové operace OSN

OSN byla založena v červnu roku 1945 v San Francisku s cílem „uchránit budoucí pokolení metly války“.<sup>1</sup> Aby toho OSN byla schopna, byla jejímu nejvyššímu rozhodovacímu orgánu (Radě bezpečnosti) zakládajícími členy dána pravomoc rozhodovat o tom, „zda došlo k ohrožení míru, porušení míru nebo k útočnému činu“<sup>2</sup> a jakými prostředky mají být světový mír a stabilita případně obnoveny. Mírové operace OSN ovšem poněkud překvapivě v Chartě OSN jako prostředek k udržování světového míru nikde zmíněny nejsou. Přesto se však časem staly jedním z nejdůležitějších nástrojů OSN v oblasti řešení konfliktů a podle jejich (ne-)úspěšnosti je světovou veřejností často hodnocena i celá OSN jako taková.

Od června 1948, kdy byla vyslána první mise na Blízký východ<sup>3</sup>, vynaložila OSN na mírové operace více než 26 miliard dolarů.<sup>4</sup> V odborném žargonu jsou mírové operace OSN nazývány operacemi „šest a půl“<sup>5</sup>, což v podstatě znamená, že jsou jakýmsi mezistupněm mezi *Akcemi při ohrožení míru* definovaných v kapitole VII Charty OSN a *Akcemi k pokojnému řešení sporů* definovaných v kapitole VI téhož dokumentu. Funkční rámec ani pravidla pro vysílání mírových operací nebyly nikdy oficiálně na půdě OSN kodifikovány, nicméně již v padesátých letech byly na základě zkušeností s tehdy probíhajícími misemi stanoveny jakési nepsané zásady pro vysílání a fungování misí OSN, které obecně platí až dodnes. Stručně je lze shrnout do sedmi základních bodů. Mírové operace OSN:

1. fungují pod velením a kontrolou generálního tajemníka OSN;
2. reprezentují morální autoritu spíše než sílu zbraní;
3. reflektují univerzalitu Spojených národů ve svém složení;
4. jsou vysílány se souhlasem stran zainteresovaných v konfliktu;
5. jsou neutrální a fungují bez předsudků vůči právům a aspiracím jakékoli strany konfliktu;
6. nepoužívají ani nehrozí použitím síly kromě případů nutné sebeobraný;
7. riskují co nejméně a snaží se o minimální ztráty.<sup>6</sup>

Zatímco ve většině periferních mezistátních konfliktů v kontextu studené války tyto zásady do jisté míry umožňovaly mírovým silám OSN úspěšně plnit svoje omezené mandáty (většinou se jednalo pouze o monitoring hraniční zóny mezi znesvářenými

---

<sup>1</sup> Informační ústředí OSN v Praze: *Charta Organizace spojených národů a Statut Mezinárodního soudního dvora*. Praha, 1973, preambule.

<sup>2</sup> Informační ústředí OSN v Praze: *Charta Organizace spojených národů a Statut Mezinárodního soudního dvora*. Praha, 1973, článek 39.

<sup>3</sup> United Nations Truce Supervision Organization, funguje dodnes.

<sup>4</sup> United Nations: *Background Note: United Nations Peacekeeping Operations*.

URL: <<http://www.un.org/peace/bnote010101.pdf>> (Funkční říjen 2002)

<sup>5</sup> RAMSBOTHAM, Oliver – WOODHOUSE, Tom: *Encyclopedia of International Peacekeeping Operations*. Santa Barbara 1999, s. XI.

<sup>6</sup> DANIEL, Donald C. F. – BAYES, Bradd C. – de JONGE OUDRAAT, Chantal: *Coercive Inducement*. Washington DC 1999, s. 9.

stranami – tzv. *klasický peacekeeping*)<sup>7</sup>, pro řešení stále komplexnějších, převážně vnitrostátních konfliktů post-bipolárního světa se ukázaly být poněkud neadekvátní. Jak ukazuje následující tabulka, od tzv. mírových operací OSN druhé generace (*second-generation peacekeeping*)<sup>8</sup> se dnes totiž často očekává mnohem více než fyzická interpozice Modrých přileb<sup>9</sup> mezi znesvářenými stranami konfliktu. Jak demonstruje tabulka 1, mírové mise OSN druhé generace lze stručně charakterizovat jako multi-laterální, multidimensionální a multinárodní/multikulturní operace, které zajišťují množství rozmanitých vojenských, humanitárních, ale i politických úkolů.

**Tabulka 1:** Funkce post-bipolárních mírových operací

<b>Vojenské</b>	<b>Politické</b>	<b>Humanitární</b>
Monitoring dohod o příměří.	Udržování pořádku a dodržování zákonů.	Ochrana humanitárních konvojí.
Monitoring nárazníkových zón.	Pomoc při obnově funkční vlády.	Ochrana humanitárních pracovníků.
Odzbrojení zneprátelených frakcí.	Pomoc s udržením nezávislosti.	Provize humanitární pomoci.
Regulace dispozic místních sil.	Přizpůsobení/vyjednávání s vládnoucími entitami.	Zřízení, podpora a ochrana místních bezpečných zón.
Prevence infiltrace.	Administrace voleb.	Pomoc při repatriaci uprchlíků.
Prevence občanské války.	Vykonávání dočasné místní správy.	Monitoring uprchlíků.
Dohled nad dodržováním bezpečnostních dohod.	Zajištění bezpečnosti a pomoc s nastartováním místní ekonomiky.	Logistická podpora humanitárních projektů včetně dopravy a zdravotního zabezpečení.
Dozor nad regionálním rozdělením.	Management a arbitráž lokálních sporů.	Dohled nad dodržováním dohod o ochraně lidských práv.
Odmínování.	Tzv. <i>Confidence-building</i> opatření.	
Výcvik a reorganizace vojenských jednotek.	Výcvik místní policie.	

Zdroj: *Encyclopedia of International Peacekeeping Operations (1999)*

Mírové operace OSN jsou realizovány pomocí mírových sil OSN. Konkrétně se jedná o vysílání vojenských pozorovatelů a vojenských jednotek, které jsou vytvářeny za tímto účelem v členských státech OSN v rámci tzv. United Nations Stand-by Arrangement System (UNSAS). Členské státy OSN, které se rozhodly pro účast v tomto systému, se zavazují poskytnout OSN svoje vojenské jednotky pro mírové operace, přičemž tyto jednotky mají být připraveny na vyslání do 30 dnů od přijetí příslušné rezoluce OSN o zřízení klasické mírové mise OSN a do 90 dnů v případě zřízení komplexní mírové mise OSN druhé generace. V současné době je do systému

<sup>7</sup> Místo pojmu *klasický peacekeeping* někteří autoři používají termíny *first-generation*, *traditional* nebo *Cold War era peacekeeping*.

<sup>8</sup> Též v některé literatuře nazývány *multifunctional* nebo *post-Cold War era peacekeeping*ové operace.

<sup>9</sup> Modré přilby (*Blue helmets*) je oficiální přezdívka pro vojáky působící v mírových silách OSN.

UNASAP zapojeno 75 států včetně České republiky.<sup>10</sup> Je třeba zdůraznit, že OSN nedisponuje žádnou vlastní vojenskou silou. Po schválení mandátu každé nové mírové operace OSN Radou bezpečnosti je proto vždy nutné získat od členských států příslib k vyslání dostatečného počtu vojáků k realizaci mise. Tato jednání jsou často poměrně zdlouhavá a komplikovaná, což ve svém důsledku mnohdy vedlo k tomu, že mírové mise OSN byly v místě konfliktu rozmístěny se značným zpožděním, a nebyly proto schopny splnit svoje mandáty.<sup>11</sup>

Ačkoli by teoreticky z definice anglického pojmu peacekeeping měly Modré přílby pouze „udržovat mír“ a dohlížet nad dodržováním příměří či nad plněním mírových dohod, v praxi jsou vojáci OSN často nasazováni i do konfliktů válečných. Jejich úkolem však není válčit, ale válce bránit. Z toho také vyplývají zvláštní požadavky kladené na vojáky OSN v místě nasazení. Modré přílby nesmějí v terénu využívat maskování, lsti nebo momentu překvapení, naopak mají předepsáno chovat se vojensky poněkud netakticky: například se mají pohybovat tak, aby je bylo neustále dobře vidět, dále se musejí ovládat tak, aby na případné provokace, hrozby a někdy i střelbu ze strany lokálních aktérů konfliktu pokud možno neodpovídaly. Čas od času díky těmto omezením docházelo k dramatickým situacím jako v Srebrenici<sup>12</sup> či ve Rwandě<sup>13</sup>, kde několik stovek špatně vyzbrojených vojáků OSN bylo nejen nuceno nečinně přihlížet masakru stovek tisíc bezbranných civilistů, nýbrž se i strachovat o svůj vlastní život. Na tomto místě je však třeba podotknout, že v případě Československa a nyní i České republiky byli do mírových operací OSN vysíláni pouze vojáci z povolání i dobrovolníci, kteří se na účast v misích OSN sami přihlásili.

<sup>10</sup> Stav k 31. 12. 2002. Seznam všech států participujících v UNASAP lze nalézt na URL: <http://www.un.org/Depts/dpko/rapid/MonthlySR.html>, (Funkční únor 2002) Více informací o systému UNASAP lze najít na United Nations: *United Nations Stand-by Arrangement System*, URL: <http://www.un.org/Depts/dpko/rapid/sba.html>, (Funkční únor 2002)

<sup>11</sup> Zářným příkladem je genocida ve Rwandě, o jejímž plánování existovaly měsíce dopředu jasné důkazy, na jejichž základě Rada bezpečnosti OSN již počátkem roku 1994 požadovala urychlené vyslání dalších 5500 Modrých příleb k posílení své stávající mise ve Rwandě. Přestože tou dobou již 19 členských států oficiálně příslibilo OSN na požádání okamžitě poskytnout více než 31 000 vojáků v rámci UNASAP, trvalo dlouhých šest měsíců, než se podařilo oněch 5500 vojáků vůbec shromáždit. Mezitím bylo ve Rwandě zabito 500 000–800 000 lidí (o skutečném počtu obětí se dodnes pouze spekuluje). United Nations: *UN Peacekeeping: Some Questions and Answers*, URL: <http://www.un.org/News/facts/peacefct.html>, (Funkční červen 2000).

<sup>12</sup> Nejucelenější (6000 stran dlouhá!) analýza masakru v Srebrenici byla vypracována na objednávku vlády v Nizozemí: Netherlands Institute for War Documentation: *Srebrenica, a „safe“ area – Reconstruction, background, consequences and analyses of the fall of a safe area*. Haag, 2002, URL: <http://www.srebrenica.nl/en/index.htm>, (Funkční září 2000). Po zveřejnění této zdrcující zprávy o neschopnosti nizozemských Modrých příleb zabránit masakru v Srebrenici nizozemská vláda resignovala.

<sup>13</sup> O rwandské genocidě již bylo napsáno mnoho analýz, namátkou lze uvést komplexní analýzu OSN: *Comprehensive Report on Lessons Learned from United Nations Assistance Mission for Rwanda (UNAMIR)*. URL: <http://www.un.org/Depts/dpko/lessons/rwanda.htm> (Funkční leden 2002). Srovnej např. s analýzou SUHRKE, Astri – JONES, Bruce: „Preventive Diplomacy in Rwanda: Failure to Act or Failure of Actions?“ In: JENTLESON, Bruce W.: *Opportunities Missed, Opportunities Seized: Preventive Diplomacy in the post-Cold War World*. Lanham 2000. s. 238–264.

## 2 Působení českých vojáků v mírových operacích OSN

### 2.1 Českoslovenští vojáci v mírových operacích OSN

Československo<sup>14</sup> nepatřilo mezi země s dlouhodobou tradicí vysílání příslušníků své armády do mírových operací OSN.<sup>15</sup> Výrazněji se do tohoto typu řešení konfliktů zapojilo až po návštěvě bývalého generálního tajemníka OSN Javierera Pereze de Cuellara v Praze v květnu roku 1990. Na základě konzultací de Cuellara s prezidentem Havlem bylo rozhodnuto o vytvoření československého praporu rychlého nasazení mírových sil OSN. Po organizační stránce se tento prapor skládal z velitelství a štábu, jednotky materiálního zabezpečení, rot obecného použití a čet palební podpory. Jako sídlo nové jednotky byly vybrány objekty kasáren v Českém Krumlově. Tam také v druhé polovině roku 1990 vzniklo nové výcvikové středisko.<sup>16</sup>

Poprvé se však českoslovenští vojáci zapojili do mírových misí OSN již v lednu 1989 vysláním vojenských pozorovatelů do Angoly (mise UNAVEM I)<sup>17</sup>, v březnu téhož roku pak také do Namibie (mise UNTAG).<sup>18</sup> Od června 1991 do dubna roku 1993 působila desetičlenná skupina chemických specialistů československé armády ve zvláštní komisi OSN v Iráku (UNSCOM)<sup>19</sup> a další skupina českých vojáků se v Iráku od června roku 1991 podílí na fungování mise UNGCI.<sup>20</sup> V březnu a dubnu 1992 byl do operace UNPROFOR<sup>21</sup> v bývalé Jugoslávii vyslán československý prapor v přibližném počtu 500 příslušníků a několik vojenských pozorovatelů. Od července 1992 do konce roku 1993 v rámci operace OSN (UNOSOM I)<sup>22</sup> působilo v Somálsku několik československých vojenských pozorovatelů. Českoslovenští vojáci také v letech 1954–1993 působili v tzv. Dohlížející komisi neutrálních států na Korejském poloostrově, v tomto

<sup>14</sup> Československá republika (ČSR), Československá socialistická republika (ČSSR) a následně Česká a slovenská federativní republika (ČSFR).

<sup>15</sup> Země s dlouhodobou tradicí vysílání příslušníků svých armád do mírových misí OSN jsou například skandinávské země, Kanada, Indie, Rakousko a Polsko.

<sup>16</sup> ZDOBINSKY, Michal: *Modré barety*. ATM, 23, 1991, č. 6, s. 3.

<sup>17</sup> Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations: *United Nations Angola Verification Mission*. URL: <http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unavem1/unavemi.htm>, (Funkční červen 2000).

<sup>18</sup> Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations: *United Nations Transition Assistance Group*. URL: [http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co\\_mission/untag.htm](http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/untag.htm), (Funkční únor 2003).

<sup>19</sup> Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations: *United Nations Special Commission*. URL: <http://www.un.org/Depts/unscom/>, (Funkční únor 2003).

<sup>20</sup> Podrobnosti viz BLANKENSTEINERS, Bent: *The forgotten mission*. URL: <http://hjem.get2net.dk/steiner/index.htm>, (Funkční červen 2000).

<sup>21</sup> Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations: *United Nations Protection Force*. URL: [http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co\\_mission/unprofor.htm](http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unprofor.htm), (Funkční únor 2003).

<sup>22</sup> Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations: *United Nations Operation in Somalia*. URL: [http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co\\_mission/unosomi.htm](http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unosomi.htm), (Funkční únor 2003).

případě se však nejednalo o klasickou mírovou operaci OSN.<sup>23</sup> Bližší podrobnosti o působení českých vojáků v jednotlivých mírových misích OSN jsou uvedeny v tabulce 2.

## 2.2 *Čeští vojáci v mírových operacích OSN*

Česká republika po svém vzniku v lednu 1993 v podstatě pokračovala ve vysílání příslušníků české armády do mírových misí OSN ve stopách bývalého Československa. V souvislosti s rozdělením federace musela být pochopitelně rozdělena i armáda, což se přímo týkalo také fungování československých jednotek v zahraničí. Československá mise v rámci UNPROFOR byla skutečným symbolem mírového a poklidného rozdělení federace. Ačkoliv již od 1. ledna 1993 československá armáda neexistovala, společný česko-slovenský batalion v rámci mírových sil OSN v bývalé Jugoslávii pokračoval ve společné operaci a v plnění zadaných úkolů až do konce dubna 1993, což bylo něco naprosto nepochopitelného pro mnoho Srbů, Chorvatů a muslimů v zóně, kde naše jednotky působily.<sup>24</sup>

Po rozdělení federace ČR zůstala oficiálně zastoupena praporem a vojenskými pozorovateli v misi UNPROFOR a kontingentem vojenských pozorovatelů v humanitární misi UNGCI v Iráku. Slovenští vojáci pokračovali v misi UNOSOM v Somálsku, později v průběhu roku 1993 byl z rozhodnutí slovenské vlády vyslán ženijní prapor slovenské armády i do mise UNPROFOR. Již v květnu 1993 vyslala Česká republika 20 vojenských pozorovatelů do nové mírové operace OSN v Mosambiku (mise UNOMOZ)<sup>25</sup> a v prosinci téhož roku stejný počet vojenských pozorovatelů do mírové mise OSN v Libérii (UNOMIL).<sup>26</sup> Na základě žádosti OSN byl v roce 1994 zvýšen počet příslušníků českého praporu UNPROFOR v Chorvatsku na dvojnásobek, a navíc tam byl vyslán samostatný chirurgický tým. V říjnu 1994 pak odcestovalo několik pozorovatelů do mise UNOMIG<sup>27</sup> v Gruzii. Od listopadu 1995 do února 1999 působili dva čeští příslušníci v misi UNPREDEP<sup>28</sup> v Makedonii, od října 1999 další v nebezpečné

---

<sup>23</sup> Dohlížející komisi neutrálních států ustavila OSN v roce 1954 jako prostředek dohlížení nad příměřím po krizi na Korejském poloostrově. Československo bylo členem dozorní komise neutrálních států pro příměří. Později se také stalo členem repatriační komise neutrálních států. Pod tlakem KILDR ukončila česká delegace činnost v dubnu 1993. SATRAPA, Petr: *Česká účast v mírových silách OSN, EU a OBSE*. Bohemika-Slovenika, 28. 11. 1995, s. 30–31.

<sup>24</sup> KUPILIK, Václav: *Ve službách míru*. Pardubice 1996. Nestr.

<sup>25</sup> Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations: *United Nations Operation in Mozambique*. URL: [http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co\\_mission/onumoz.htm](http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/onumoz.htm), (Funkční únor 2003).

<sup>26</sup> Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations: *United Nations Observer Mission in Liberia*. URL: [http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co\\_mission/unomil.htm](http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unomil.htm), (Funkční únor 2003).

<sup>27</sup> Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations: *United Nations Observers Mission in Georgia*. URL: <http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unomig/index.html>, (Funkční únor 2003).

<sup>28</sup> Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations: *United Nations Preventive Deployment Force*. URL: [http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co\\_mission/unpredep.htm](http://www.un.org/Depts/dpko/dpko/co_mission/unpredep.htm), (Funkční únor 2003).



oblasti – v Sierra Leone (mise UNOMSIL).<sup>29</sup> Z nejnovějších mírových operací OSN se čeští vojáci podílejí například na misi UNMIK v Kosovu<sup>30</sup> a na misi UNMEE na hranicích mezi Etiopií a Eritreou.<sup>31</sup> Podrobný přehled všech misí, ve kterých čeští vojáci působili či doposud působí, podává tabulka 2.

**Tabulka 2:** Působení českých vojáků v mírových misích OSN

Název mise	Země	Od:	Do:	Celkem se účastnilo
DKNS	Korea	květen 55	únor 93	56
MONUC	Kongo	květen 00	současnosti	neuveďeno
UNAVEM	Angola	leden 89	prosinec 92	16
UNAVEM II	Angola	prosinec 92	březen 93	39
UNCRO	Chorvatsko	leden 99	leden 00	1
UNGCI	Irák	červen 91	současnosti	neuveďeno
UNMIK	Kosovo	únor 00	současnosti	neuveďeno
UNMOP	Chor./Prevlaka	listopad 96	prosinec 02	7
UNMOT	Tádžikistán	červen 98	červen 00	6
UNOMIG	Gruzie	říjen 94	současnosti	neuveďeno
UNOMIL	Libérie	prosinec 93	srpen 97	31
UNOMOZ	Mosambik	březen 93	prosinec 94	41
UNOMSIL	Sierra Leone	říjen 99	současnosti	neuveďeno
UNOSOM	Somálsko	červen 91	březen 93	8
UNPREDEP	Makedonie	listopad 95	únor 99	2
UNPROFOR	býv. Jugoslávie	leden 92	červenec 96	98
UNSCOM	Irák	červen 91	duben 93	10
UNSCOM	Irák	březen 98	březen 98	1
UNTAES	Chor./Slavonie	červenec 96	červenec 98	11
UNTAG	Namibie	březen 89	březen 90	22
UNMEE	Etiopie – Eritrea	leden 01	současnosti	neuveďeno

Zdroj: Armáda ČR: *Zahraniční mise*.

URL: <http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=1398>, (Funkční červen 2000).

Vojáci AČR se podíleli i na fungování několika mírových misí mimo rámec OSN. Jedná se zejména o operace pod hlavičkou NATO (bývalá Jugoslávie) a OBSE (Albánie, Gruzie, bývalá Jugoslávie, Moldávie atd.).<sup>32</sup> Široké veřejnosti patrně neznámější působení samostatné československé protichemické jednotky v Iráku v roce 1991 v rámci operace Pouštní bouře, či v současné době tolik diskutované působení 1. praporu roty chemické a biologické ochrany v Kuvajtu se rovněž neodehrává

<sup>29</sup> Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations: *United Nations Observer Mission in Sierra Leone*. URL: <http://www.un.org/Depts/DPKO/Missions/unomsil/Unomsil.htm>, (Funkční únor 2003).

<sup>30</sup> Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations: *United Nations Interim Administration in Kosovo*. URL: <http://www.unmikonline.org/>, (Funkční únor 2003).

<sup>31</sup> Pro podrobnosti o mandátu, průběhu a výsledcích mise viz United Nations: *United Nations Mission in Ethiopia and Eritrea*. URL: <http://www.un.org/Depts/dpko/missions/unmee/index.html>, (Funkční únor 2003).

<sup>32</sup> Viz Armáda ČR: *České jednotky v zahraničních misích*. <http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=627>, (Funkční únor 2003).

v rámci mírové mise pod hlavičkou OSN. V prvním případě však Rada bezpečnosti (RB) OSN operaci mezinárodní koalice pod vedením USA autorizovala a účast našich chemiků v současné době hrozícím novém konfliktu s Irákem je rovněž podmíněna odpovídající autorizací plánovaných vojenských akcí Radou bezpečnosti. Přesto ani jednu z těchto operací nelze považovat za klasickou mírovou misi OSN, neboť se neřídí výše uvedenými pravidly fungování mírových operací OSN.

### 2.3 Právní rámec

Působení českých vojáků v zahraničí je po právní stránce ošetřeno několika zákony a různými vládními nařízeními. Dle paragrafu 10 zákona č. 219/1999 Sb. je jedním ze stěžejních úkolů AČR mezinárodní spolupráce. V odstavci 2 výše uvedeného paragrafu se pak konkrétně píše: „Ozbrojené síly se podílejí na činnostech mezinárodních organizací ve prospěch míru účastí na mírových operacích, záchranných a humanitárních akcích; na tyto akce se mohou vyslat i jednotliví vojáci z povolání.“ V březnu 1995 vláda ČR doporučila k přijetí návrh ústavního zákona, kterým se stanoví způsob provedení rozhodnutí RB OSN. Zákon vládě umožňuje provést rozhodnutí RB pomocí vládního nařízení s tím, že následuje jeho schválení Parlamentem ČR.<sup>33</sup> Do akce tedy může být česká jednotka mírových sil OSN nasazena vládou ČR na požádání RB OSN a následném souhlasu Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR. Pokud jsou obě podmínky splněny, je určená jednotka vyňata z podřízenosti Generálního štábu AČR a přechází pod velení velitele mírových sil OSN. Původně ovšem byly české jednotky určené pro mírové operace OSN podřízeny řediteli sekce zahraničních věcí ministerstva obrany, od července 1995 náčelníkovi Generálního štábu Armády České republiky.<sup>34</sup>

Obměna vojáků u českých jednotek působících v rámci mírových operací OSN se koná vždy po půlroce, nejdéle lze v zahraničí bez přerušení sloužit jeden rok. Odlišné postavení mají vojenští pozorovatelé působící v zahraničí (v případě misí OSN se většinou jedná o malé skupinky neozbrojených důstojníků), kteří podléhají pravomoci náčelníka štábu mírových sil OSN a slouží zpravidla jeden až dva roky.<sup>35</sup> České jednotky mírových sil OSN byly dříve složeny z vojáků z povolání i z dobrovolníků z řad vojáků základní vojenské služby, nyní jsou do zahraničí vysíláni pouze vojáci z povolání.<sup>36</sup> Vojákům působícím v mírových misích OSN je kromě odpovídajícího služebného vyplácen plat v konvertibilní měně, hrazený z rozpočtu OSN.<sup>37</sup>

<sup>33</sup> HANZALOVA, Libuše: *Vláda ČR schválila návrh zákona o provedení rozhodnutí Rady bezpečnosti OSN*. Bohemika-Slovenika, 8. 3. 1995, s. 15.

<sup>34</sup> –: *Česká jednotka mírových sil OSN v Chorvatsku*. Bohemika-Slovenika, 4. 8. 1995, s. 17.

<sup>35</sup> ZDOBINSKY, Michal: c. d., s. 3.

<sup>36</sup> Vojáci v základní nebo náhradní službě nemohou být vysláni k výkonu vojenské služby do zahraniční mise na území jiného státu. Vyplyvá to z ustanovení § 4 odst. 2 zákona č. 220/1999Sb., o průběhu základní nebo náhradní služby a vojenských cvičení a o některých právních poměrech vojáků v záloze, podle kterého lze vojáka vyslat do zahraničí pouze za účelem účasti na vojenských cvičeních a na vojenském výcviku.

<sup>37</sup> ZDOBINSKY, Michal: c. d., s. 4.

Právní status vojáků účastnících se zahraničních mírových misí stále není ani v českém, ani v mezinárodním právu zcela uspokojivě dořešen, a českým vojákům se tak nedostává úplné ochrany a zabezpečení. Obecně platí, že většina mírových misí se uskutečňuje se souhlasem mezinárodně uznávané vlády státu, do kterého je daná mise vyslána, a proto na účastníky těchto misí nelze nahlížet jako na osoby, které nedovoleně narušily svrchovanost cizího státu. Vojáci účastníci se mírových misí nemohou být proto stíháni za činnost, která je v souladu s mandátem dané mise, byť by byla v rozporu s vnitrostátním právem přijímajícího státu.

V podstatně rizikovějším postavení se nachází vojáci účastníci se zahraničních mírových misí, které se neodehrávají pod patronací OSN. To platí zejména o těch vojácích, kteří působí v mírové misi na území určitého státu bez souhlasu jedné či více znesvářených stran. I v těchto případech by sice měli být chráněni prostřednictvím mezinárodního humanitárního práva, konkrétně Ženevskými úmluvami z roku 1949 a dvěma dodatkovými protokoly k těmto úmluvám z roku 1977<sup>38</sup>, dodržování těchto konvencí je ovšem často velice diskutabilní, neboť místní bojující frakce zpravidla žádné mezinárodní dohody nepodepsaly, a proto se jimi mnohdy necítí být vázány.<sup>39</sup>

## 2.4 Finanční rámeček

Po rozpadu Československa se na půdě OSN vedl spor o tom, zda pro potřeby určení výše našich příspěvků na mírové operace zařadit ČR do skupiny rozvinutých zemí (tzv. skupina B), nebo do skupiny rozvíjejících se ekonomik (tzv. skupina C).<sup>40</sup> Podle konečného rozhodnutí Valného shromáždění OSN v prosinci 1996 zaplatil náš stát za roky 1993–1996 nižší poplatky skupiny C, zatímco od roku 1997 je náš příspěvek vyměřován stejně jako ostatním rozvinutým zemím ve skupině B. Je zajímavé, že ze sousedních zemí ČR bylo v roce 1997 do skupiny B zařazeno jen Rakousko a Německo.<sup>41</sup>

ČR je jednou z mála zemí s dobrou platební morálkou, mezi největší dlužníky naopak patří v současné době USA, Japonsko, Německo, Francie a Velká Británie.<sup>42</sup> Příspěvek ČR sice tvořil v roce 2001 pouhých devět tisíců celkové sumy vybrané za

<sup>38</sup> Ženevská konvence o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli, Ženevská konvence o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři, Ženevská konvence o zacházení s válečnými zajatci a Ženevská konvence o ochraně civilních osob za války. 1. i 2. dodatkový protokol byly přijaty 8. června 1977 na Diplomatic Conference on the Reaffirmation and Development of International Humanitarian Law applicable in Armed Conflicts a vstoupily v platnost v roce 1979.

<sup>39</sup> MAREK, Vladimír: *Náš voják ve válce*. ATM, 31, 1999, č. 2, s. 17.

<sup>40</sup> Členské země OSN jsou podle výkonnosti jejich ekonomik rozděleny do 4 skupin A až D, s tím, že země skupiny A (členové Rady bezpečnosti) platí do rozpočtu mírových misí nejvíce. HACKL, Michal: *Republika má na reformu OSN svůj vliv*. Mladá fronta DNES, 23. 9. 1996, s. 4.

<sup>41</sup> NĚMEČEK, Jiří: *V letošním roce zaplatíme poplatky*. Hospodářské noviny, 14. 1. 1997, s. 1–2.

<sup>42</sup> Aktuální seznam největších současných dlužníků příspěvků rozpočtu mírových operací OSN lze nalézt na webových stránkách Global Policy Forum: *Payments Due to the UN for Peacekeeping Accounts: 2002*. URL: <http://www.globalpolicy.org/finance/tables/pko/du2002.htm>, (Funkční únor 2003).

tento rok<sup>43</sup>, je však třeba akcentovat, že vzhledem ke svým omezeným zdrojům ČR může mnohem více a efektivněji přispět svými odborníky než finančními zdroji či vysláním početných vojenských jednotek.

## 2.5 Příprava a výcvik

Plnění náročných úkolů kladených na jednotky OSN vyžaduje speciální vojenský výcvik, který v ČR od druhé poloviny roku 1990 zabezpečuje výcvikové středisko AČR v Českém Krumlově. Od roku 1991 jsou také ve výcvikovém a školicím středisku AČR v Komorním Hrádku několikrát ročně organizovány třítydenní speciální kurzy pro důstojníky předurčené pro funkci vojenských pozorovatelů OSN. Od roku 1991 správa zahraničních vztahů ministerstva obrany vysílá české důstojníky na obdobné kurzy do zahraničí.

Výcvik vojáků a důstojníků, kteří mají působit v zahraničních mírových operacích, se obecně řídí standardními řády a předpisy AČR, existují však určité odlišnosti. Výcvik je přizpůsoben především odlišnému zaměření a specifickým úkolům mírových misí OSN. Z vojenského hlediska poněkud neobvyklý způsob nasazení a fungování mírových misí OSN vyžaduje, aby všichni její účastníci měli vysokou fyzickou a psychickou připravenost. Pozemní výsadková příprava včetně nácviku boje zblízka, sebeobranu a přežití však není prováděna ani tak za účelem osvojení si způsobu spolehlivého a rychlého zničení protivníka, jako pro získání většího sebevědomí, odolnosti a rychlé orientace v neznámém terénu a v mezních situacích.

Na zahraniční mírové mise se v současné době v ČR mohou hlásit pouze vojáci z povolání (VZP). Všichni ostatní případní zájemci nejprve musí kontaktovat jedno z rekruotačních středisek AČR a vstoupit do zaměstnaneckého poměru na ministerstvu obrany (MO). Kritéria pro přijetí do výcviku jsou podobná jako pro VZP – tedy věk do 45 let, zdravotní klasifikace A (bez zdravotního omezení), úspěšné absolvování psychodiagnostického vyšetření, splnění normy v tělesné přípravě a znalost anglického jazyka.<sup>44</sup> VZP mající zájem o službu v zahraničních mírových misích se nejdříve musí obrátit na personálního náčelníka svého útvaru a vyplnit speciální formulář – *Žádost VZP o odvelení do podřízenosti operační sekce GŠ AČR a vyslání do mírové mise KFOR, ASFOR, případně jiné zahraniční mise*. Po absolvování výběrového řízení jsou uchazeči o službu v jednotce mírových sil zařazeni do databanky s předpokladem výkonu konkrétní funkce v jednotce.<sup>45</sup>

Šest týdnů před termínem vyslání jednotky do zahraničí je prováděn tzv. stmelovací výcvik, který je rozdělen do tří fází:

<sup>43</sup> Člověk v tísní, sekce Infoservis: *Český příspěvek k řešení světových problémů*. URL: <http://www.infoservis.net/tema.php3?cid=1008319044>, (Funkční únor 2003).

<sup>44</sup> VLACH, Jaroslav: *Český prapor vojsk OSN ceněn pro nestrannost*. Denní telegraf, 5. 1. 1995, s. 3.

<sup>45</sup> Armáda ČR: *Zahraníční mise*. URL: <http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=1386>, (Funkční únor 2003).

1. Základní výcvik jednotlivce, který spočívá v nácviku střelby, konstrukce inženýrských staveb, rozšíření zdravotnických schopností, logistiky a topografického výcviku.
2. Odborný výcvik, tedy příprava podle požadované odbornosti.
3. Praktický výcvik v terénu, cvičení kompaktních celků, taktika, pozorovatelské schopnosti, eskorting a hlídkování.<sup>46</sup>

Nedílnou součástí stmelovacího výcviku je také výuka historie, kultury, geografie, náboženství a zvyků obyvatel v místě předpokládaného nasazení. Velký důraz je dále kladen na jazykovou přípravu, zejména výuku angličtiny, která probíhá diferencovaně podle odbornosti a zastávané funkce. Po ukončení kurzu by však každý voják měl být schopen porozumět mluvenému projevu a plynule interpretovat všeobecný i odborný text.<sup>47</sup>

Důležitou součástí výcviku vojáků připravujících se na působení v zahraničních mírových misích je psychologická příprava. Kurzy na tato témata připravují lidé, kteří mají osobní bohaté zkušenosti z již proběhlých zahraničních misí. Během praktického cvičení na závěr kurzu je vždy navozena určitá situace, se kterou se mohou účastníci během svého působení v mírové misi s velkou pravděpodobností setkat. Absolventi kurzu také trénují z psychologického hlediska náročnější situace, spojené zejména s bezprostředním ohrožením jejich života – toto vše probíhá v anglickém jazyce.

Kromě praktického výcviku jsou vojáci před odchodem do zahraničních mírových misí také teoreticky proškoleni, jak se chovat v různých krajních situacích, např. upadnou-li do zajetí. Díky zkušenostem z již proběhlých misí se například v této konkrétní situaci došlo k závěru, že peníze v zajetí mnohdy představují větší ochranu než vlastnictví jakékoliv zbraně. Většina českých vojáků je totiž vysílána na funkce vojenských pozorovatelů OSN do zemí třetího světa, kde je velice rozšířena korupce, a peníze zde proto často hrají mnohem důležitější roli než paragrafy mezinárodního práva.<sup>48</sup>

### **3 Hodnocení působení českých vojáků v zahraničních mírových misích**

Hodnocení působení českých vojáků v zahraničních mírových misích lze provést na základě mnoha různých kritérií. Podle našeho názoru by jedním z nejdůležitějších z nich mělo být střízlivé zhodnocení toho, co vlastně účast českých vojáků v mírových misích OSN přináší České republice. Neméně důležitým kritériem hodnocení je také reputace, kterou AČR a ČR jako takové naši vojáci během svého zahraničního působení vytvořili.

---

<sup>46</sup> KUPILIK, Václav: c. d.

<sup>47</sup> KUPILIK, Václav: c. d.

<sup>48</sup> MAREK, Vladimír: c. d., s. 18.

### 3.1 Přínosy z účasti českých vojáků v mírových misích OSN

Co tedy vlastně ČR přináší účast jejích vojáků v mírových misích OSN? Z ankety nadace Člověk v tísni *Jak politici hodnotí českou účast v zahraničních misích* vyplývá, že naši politici většinou chápou účast českých vojáků na zahraničních mírových misích jako jeden ze způsobů prosazování národních zájmů ČR ve válkou destabilizovaných regionech. Podle předsedy parlamentního výboru pro obranu a bezpečnost Petra Nečase z Občanské demokratické strany (ODS) „česká účast v zahraničních misích přispěla k prosazení našich zájmů, protože většina konfliktů vedoucích k mezinárodní vojenské operaci ohrožovala stabilitu v regionech pro nás významných“.<sup>49</sup> Podle předsedy Poslanecké sněmovny Parlamentu ČR Lubomíra Zaorálka z České strany sociálně demokratické (ČSSD) působení českých vojáků v zahraničních misích dokazuje, „že jsme byli ochotni a schopni nabídnout rychlou a účinnou pomoc“, čímž se nám také daří „měnit obraz českého prostředí jako něčeho švejkovského, provincionálního nebo izolacionistického“.<sup>50</sup> Nejobšírněji na anketní otázku *Čemu pomohla česká účast v zahraničních misích?* odpověděl člen parlamentního zahraničního výboru Jan Svoboda (ODS): „Všeobecně je třeba říci, že účast všech vojáků, nejen našich v mírových kontingentech, přispívá k uklidnění situace, což následně vyústí v nějaké politické řešení. Jakákoliv naše účast v podobné akci bezpochyby přispěla k posílení dobrého jména České republiky a připravila půdu pro ekonomickou spolupráci s tou danou zemí, což není vždy efektivně využíváno. Pak je důležitý aspekt vnímání armády, na které dlouhou dobu ležel stín její předchůdkyně. Nakonec bych vyzdvihl takové to know-how moderních západních armád, s kterým se čeští účastníci misí dostávají do styku“.<sup>51</sup>

Z výše uvedených citací je patrné, že čeští politici při hodnocení působení českých vojáků v zahraničních misích vesměs akcentují specifické národní zájmy ČR spíše než zájmy univerzální, zpředmětněné v Chartě OSN. Z obdobné ankety provedené v řadách účastníků misí a mezi generalitou AČR vyplývá, že účastníci misí a české armádní špičky spíše vyzdvihují schopnost českých vojáků fungovat v mnohonárodnostním prostředí mírových misí a z toho plynoucí cenné zkušenosti, jako například přímá zodpovědnost za své a cizí životy. Zkušenosti získané během misí OSN mohou být také podle představitelů AČR efektivně zužitkovány v precisně připravovaných akcích NATO, jako se tomu již stalo v případě využití zkušeností z mise UNPROFOR v následné činnosti českých jednotek v rámci operací IFOR a SFOR v bývalé Jugoslávii. Zkušenosti získané během mírových misí OSN navíc podle představitelů Armády ČR zvyšují schopnost české armády zajišťovat bezpečnost ČR.<sup>52</sup>

---

<sup>49</sup> Člověk v tísni, sekce Infoservis: *Jak politici hodnotí českou účast v zahraničních misích*. URL: <http://www.infoservis.net/tema.php3?cid=1008063558>, (Funkční únor 2003).

<sup>50</sup> Člověk v tísni, sekce Infoservis: *Jak politici hodnotí českou účast v zahraničních misích*. URL: <http://www.infoservis.net/tema.php3?cid=1008063558>, (Funkční únor 2003).

<sup>51</sup> Člověk v tísni, sekce Infoservis: *Jak politici hodnotí českou účast v zahraničních misích*. URL: <http://www.infoservis.net/tema.php3?cid=1008063558>, (Funkční únor 2003).

<sup>52</sup> –, *Získali respekt a uznání*. ATM, 34, 2002, č. 1, s. 2.

### 3.2 Zahraniční hodnocení působení českých vojáků v mírových misích OSN

Druhým důležitým kritériem hodnocení působení našich vojáků v zahraničních mírových misích je, jakou reputaci AČR a ČR jako takové ve světě během svého zahraničního působení vytvořili. Obecně lze říci, že působení českých vojáků v zahraničních mírových misích je ve světě vnímáno veskrze pozitivně. Ze zahraničních hodnocení vyplývá, že Češi jsou národem, který hodně pomáhá a je ochoten komukoliv pomoci. Pravděpodobně nejvíce ceněnou kvalitou českých vojáků je jejich nestranost a schopnost navázat kontakt s místní populací a sžít se s ní, a to i ve velice odlišném kulturním prostředí. Tyto schopnosti prokázali například čeští vojenští pozorovatelé v rámci mírové mise OSN v Sierra Leone.<sup>53</sup> Podobně pozitivně je v zahraničí vnímán například také fakt, že za dva roky (1992–1993) služby vojáků československé armády v rámci mise UNPROFOR v neklidné a nebezpečné oblasti severovýchodního Chorvatska neměl český prapor žádné větší problémy ani konflikty s místními obyvateli.<sup>54</sup> České jednotky si během této mise dokázaly získat obrovský respekt nejen od svých britských a kanadských kolegů, ale i od místních aktérů konfliktu (zde konkrétně Srbů a muslimů).<sup>55</sup> Ceněno je v zahraničí i to, že po celou dobu svého působení v rámci mise UNPROFOR čeští vojáci udržovali úzké kontakty s mezinárodními, nevládními a humanitárními organizacemi a spolupracovali s místními představiteli měst v prostoru své odpovědnosti.<sup>56</sup>

Českým vojákům sloužícím v mírových misích OSN se ze zahraničí dostalo mnohých významných poct a ocenění. V srpnu roku 1993 vyznamenal francouzský ministr obrany Francois Léotard čtyři české důstojníky, kteří v lednu téhož roku osvobodili francouzskou jednotku UNPROFOR z obklíčení při bojích v Krajíně. Začátkem prosince 1994 velitel UNPROFOR generál Bertrand de Laprestle zaslal pochvalný list za příkladné chování jednomu z našich vojáků za pomoc, kterou poskytl chorvatskému vojákovu zraněnému při odminovávání.<sup>57</sup> Za zmínku v této souvislosti stojí také v zahraničí vysoce ceněná odmítavá reakce tehdejší české vlády ohledně možnosti stáhnout naši jednotku z mírových sil OSN působících v Chorvatsku po ostřelování českého praporu v Titově Korenici. Ve svém prohlášení vláda ČR zdůraznila, že stažení českých vojáků z mise by považovala za nespolehlivost nejen vůči mezinárodnímu společenství, ale i vůči místnímu obyvatelstvu.<sup>58</sup>

O vysokých profesionálních schopnostech českých příslušníků mírových sil OSN svědčí i ocenění 250 z nich medailí OSN za „zvláštní služby“. Od roku 1991 tyto čeští vojáci poskytovali ochranu pracovníkům OSN, kteří se podíleli na dopravě a distribuci

---

<sup>53</sup> Člověk v tísní, sekce Infoservis: *Sierra Leone – diamanty zalité krví*.

URL: <http://www.infoservis.net/tema.php3?cid=1008063006>, (Funkční únor 2003).

<sup>54</sup> *Česká jednotka mírových sil OSN v Chorvatsku*. Bohemika-Slovenika, 4. 8. 1995, s. 17.

<sup>55</sup> KUPILIK, Václav: c. d.

<sup>56</sup> –: *Získali respekt a uznání*. ATM, 34, 2002, č. 1, s. 3.

<sup>57</sup> –: *Česká jednotka mírových sil OSN v Chorvatsku*. Bohemika-Slovenika, 4. 8. 1995, s. 18.

<sup>58</sup> SKLENAŘ, Josef: *Plní vojáci v Chorvatsku svoji misi a udržují mír?* Svobodné slovo, 8. 8. 1995, s. 5.

potravin v Iráku a poskytovali přístřeší uprchlíkům a obětem války.<sup>59</sup> V Kuvajtu se však ocenění českým vojákům dostalo nejen ze strany OSN a od vedoucích představitelů států mnohonárodnostní protiiirácké koalice, nýbrž i ze strany samotných amerických a německých vojáků, kteří sloužili společně s naší jednotkou. Američtí vojáci se dokonce údajně nechali slyšet, že se v budoucnu zase velice rádi přihlásí do mise ochranného zabezpečení pod českým velením. K těmto pochvalným výrokům se později připojil i americký velvyslanec Richard Jones.<sup>60</sup> Nejčerstvější je pochvala od generála vojsk OSN Craiga Boddingtona, který v jednom ze svých vystoupení v září 2002 ocenil dosavadní působení českých vojáků v operaci „Trvalá svoboda“, zejména pak jejich soběstačnost a vojenskou odbornost.<sup>61</sup>

Z vojenského hlediska čeští vojáci světa obecně imponují zejména perfektní připraveností pro riskantní akce a vysokou úroveň našich zdravotních a chemických jednotek. Čeští vojáci si totiž výborně počínají zejména při vytváření malých, avšak dobře připravených speciálních oddílů. Další výhodou českých jednotek je téměř bezprecedentní neutralita (respektive nezajatost), která je dána zejména tím, že ČR je sama o sobě nekonfliktní zemí, která dlouhodobě neprojevuje agresivní zahraniční politiku. V mnoha mírových misích je také často velkou předností i fakt, že většina českých vojáků neinklinuje k žádnému náboženskému vyznání. Oceňován je také všestranný výcvik českých vojáků a pověstná česká „šikovnost“, díky které čeští příslušníci mírových sil OSN často nepotřebují být doprovázeni početným nevojenským personálem, což je naopak typické pro vojáky některých západních států.

### 3.3 Největší slabiny působení českých jednotek v zahraničních mírových misích

Působení českých vojáků v zahraničních mírových misích není samozřejmě zcela bezproblémové. V českých médiích se v uplynulých týdnech dostalo poměrně velké publicity dvěma kauzám spojeným s působením českých jednotek v zahraničních mírových misích. Prvním mediálně vděčným případem se stala kauza posledního velitele českého vojenského kontingentu SFOR na Balkáně, plukovníka Antonína Vlacha, který byl zatčen policií za nezákonný dovoz zbraní, které čeští vojáci v rámci plnění mandátu mise SFOR zabavili místním obyvatelům. Plukovník Vlach, v současné době velitel dělostřeleckého oddílu brigády rychlého nasazení v Pardubicích a jeden z kandidátů na šéfa elitní mezinárodní jednotky rychlého nasazení, byl vyšetřovatelem následně obviněn z porušování předpisů při zahraničním obchodu s vojenským materiálem.<sup>62</sup> Druhou medializovanou kauzou se stalo obvinění velitelů 6. polní nemocnice Jindřicha Sitty a Michala Pechy, kteří údajně během mise v Afghánistánu „vládli příliš

<sup>59</sup> Organizace spojených národů: *OSN ocenila české příslušníky ochranných sil OSN*. Bulletin OSN, 2002, č. 6, s. 1.

<sup>60</sup> Armáda ČR: *Zahraniční mise*. URL: [www.army.cz/scripts/detail.php?id=1457](http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=1457), (Funkční únor 2003).

<sup>61</sup> Armáda ČR: *Zahraniční mise*. URL: [www.army.cz/scripts/detail.php?id=854](http://www.army.cz/scripts/detail.php?id=854), (Funkční únor 2003).

<sup>62</sup> KEDROŇ, Radek – GAZDÍK, Jan: *Samopaly jako „úplatek“*. MF Dnes, 3. 2. 2003, s. A5. KEDROŇ, Radek – GAZDÍK, Jan – SLONKOVÁ, Sabina: *Vlivný důstojník byl zatčen*. MF Dnes, 1. 2. 2003, s. A4.



tvrdou rukou“.<sup>63</sup> Konkrétně byli oba velitelé obviněni několika jejich bývalými podřízenými, že ukládali nepřiměřené tresty za porušování kázeňského řádu, který v rozporu s platnými předpisy AČR sami zavedli. Stíhání obou důstojníků bylo nakonec zastaveno na popud krajského státního zástupce, který na rozdíl od svého podřízeného, městského státního zástupce v Plzni, nehodlá posuzovat jednání důstojníků jako trestné činy.<sup>64</sup>

Armádní představitelé také přiznávají, že ani při působení českých jednotek v zahraničí se „nevyneme případům černého obchodu s pohonnými hmotami, které jsou pro válčící strany nedostatkovým zbožím“, a dále že „alkohol je určitým problémem v mírových misích všech praporů“, poněvadž je „běžně dostupný a není drahý“.<sup>65</sup> Co se týče užívání drog, vyskytl se údajně doposud „pouze jeden případ a ten nebyl dokázán“.<sup>66</sup> Čas od času se také objevují drobné krádeže proviantu, porušování strážní služby či různá neuposlechnutí rozkazu.<sup>67</sup>

Mnohem závažnější slabinu působení českých jednotek v zahraničí než výše uvedené, mediálně vděčně prohřešky českých vojáků a důstojníků, představuje zastaralá, popřípadě nefunkční technika. Nedostatečnou úroveň technické vybavenosti českých jednotek vnímá jako zásadní problém i většina českých politiků, kteří ve výše citované anketě nadace Člověk v tísní odpovídali i na otázku týkající se největších slabin působení českých jednotek v zahraničních mírových misích. Jan Svoboda například konstatoval, že „vysoké profesionalitě našich vojáků neodpovídá jejich technické zabezpečení. Vybavení pro specialisty je dobré, ale obecně je to hrůza“.<sup>68</sup> Miloš Titz (ČSSD), místopředseda parlamentního výboru pro obranu a bezpečnost, rovněž jako „zásadní problém“ vnímá především technické vybavení jednotek AČR: „Ačkoli je stávající technika jistě účinná, její fyzické opotřebení je značné. Zkušenost našich jednotek, kupříkladu na Balkáně, ukázala nezbytnost postupného cíleného přezbrojení.“<sup>69</sup> L. Zaorálek jako jediný z dotazovaných politiků za velký problém považuje nejen nedostatečnou technickou vybavenost, nýbrž také „nedostatky v personální práci – zejména výběr lidí do misí, jejich jazyková vybavenost a psychická odolnost“.<sup>70</sup> Vyčerpávající odpověď na otázku týkající se největších slabin působení českých jednotek v zahraničí, včetně návrhů na jejich odstranění, poskytl také Petr Nečas: „Největší slabinou naší účasti v zahraničních misích je nutnost vytvářet vždy novou, pro tento

<sup>63</sup> PIRNÍK, Jiří: *Sitta před soud nepůjde*. URL: [http://zpravy.idnes.cz/domaci.asp?r=domaci&c=A030305\\_140903\\_domaci\\_jan&t=A030305\\_140903\\_domaci\\_jan&r2=domaci](http://zpravy.idnes.cz/domaci.asp?r=domaci&c=A030305_140903_domaci_jan&t=A030305_140903_domaci_jan&r2=domaci), (Funkční březen 2003).

<sup>64</sup> PIRNÍK, Jiří: *Sitta před soud nepůjde*. URL: [http://zpravy.idnes.cz/domaci.asp?r=domaci&c=A030305\\_140903\\_domaci\\_jan&t=A030305\\_140903\\_domaci\\_jan&r2=domaci](http://zpravy.idnes.cz/domaci.asp?r=domaci&c=A030305_140903_domaci_jan&t=A030305_140903_domaci_jan&r2=domaci), (Funkční březen 2003).

<sup>65</sup> VLACH, Jaroslav: *Český prapor vojsk OSN ceněn pro nestrannost*. Denní telegraf, 5. 1. 1995, s. 3.

<sup>66</sup> VLACH, Jaroslav: c. d.

<sup>67</sup> –: *Česká jednotka mírových sil OSN v Chorvatsku*. Bohemika-Slovenika, 4. 8. 1995, s. 18.

<sup>68</sup> Člověk v tísní, sekce Infoservis: *Jak politici hodnotí českou účast v zahraničních misích*. URL: <http://www.infoservis.net/tema.php3?cid=1008063558>, (Funkční únor 2003).

<sup>69</sup> Člověk v tísní, sekce Infoservis: *Jak politici hodnotí českou účast v zahraničních misích*. URL: <http://www.infoservis.net/tema.php3?cid=1008063558>, (Funkční únor 2003).

<sup>70</sup> Člověk v tísní, sekce Infoservis: *Jak politici hodnotí českou účast v zahraničních misích*. URL: <http://www.infoservis.net/tema.php3?cid=1008063558>, (Funkční únor 2003).

účel zřizovanou vojenskou jednotku. Cílem musí být nasazování profesionálních jednotek, které jsou standardní součástí naší armády. Účast v misi pak musí být součástí operačního a výcvikového cyklu běžných jednotek Armády ČR. Nedostatečné je logistické zabezpečení našich jednotek. Nutností je vybudování mobilní, modulární a flexibilní logistiky pro naše expediční jednotky. Slabinou je i schopnost rychlé dopravy na místo nasazení. Jsme odkázáni na železnici, tedy jako za války Severu proti Jihu.<sup>71</sup>

Je zajímavé, že na rozdíl od názorů na největší přínosy působení českých vojáků v zahraničních mírových misích se v otázce identifikace největších slabin české politické špičky víceméně shodnou s názory špiček armádních, přesto však i v této otázce lze v několika případech vysledovat jisté odlišnosti, zejména pak v oblasti komplexního posuzování celé problematiky fungování mírových misí. Bývalý náčelník Generálního štábu AČR Jiří Šedivý například na otázku *Co bylo podle vás největší slabinou působení českých zahraničních vojenských misí?* v rozhovoru pro nadaci Člověk v tísni odpověděl následovně: „Myslím, že průvodním jevem především misí uskutečněných pod řízením Organizace spojených národů, misí UNPROFOR a UNCRO, bylo nejasné politické zadání mandátu jednotek. To bohužel vedlo i k obětem na životech. Co se týká mise IFOR a SFOR, a KFOR, větší problémy přinesl fakt, že jsme měli málo zkušeností, a i to, že ještě pořád jsme od prvopočátku neměli podmínky, zejména finanční prostředky, na vybudování logistického zázemí.“<sup>72</sup>

Velkým doposud poněkud neuspokojivě řešeným problémem je nedostatečná sociální a zdravotní péče o vojáky navrátilší se ze zahraničních mírových misí (tzv. veterány), která byla v českých médiích kritizována zejména v souvislosti s veterány z Perského zálivu a s tzv. „zálivovým syndromem“. Přestože od operace Pouštní bouře již uplynulo více než deset let, v ČR dodnes nebyl přijat zákon o válečných veteránech. Rovněž není zcela jasné, jak postupovat v případech, kdy se český voják během zahraniční mírové mise zraní, upadne do zajetí, nebo pokud je dlouhodobě nezvěstný.

Žádný zákon také konkrétně neřeší otázku, kdo se má postarat o rodiny vojáků, kteří zahynou při plnění úkolů v mezinárodních mírových misích. Tato krajní eventualita sice není v mírových misích OSN příliš častou skutečností (dle údajů OSN doposud při plnění úkolů v misích OSN zahynulo šest českých vojáků)<sup>73</sup>, nicméně pouze lehce ozbrojení vojáci OSN se stále častěji stávají snadnými terči nepřátelených stran.<sup>74</sup> Neblahým příkladem v tomto směru je i působení české výsadkové jednotky v Kuvajtu v roce 1991, které její velitel Vlastislav Růžička v rozhovoru pro deník Právo

---

<sup>71</sup> Člověk v tísni, sekce Infoservis: *Jak politici hodnotí českou účast v zahraničních misích.*

URL: <http://www.infoservis.net/tema.php3?cid=1008063558>, (Funkční únor 2003).

<sup>72</sup> Člověk v tísni, sekce Infoservis: *Vojáci v mírových misích čekají i bojové operace (rozhovor).*

URL: <http://www.infoservis.net/tema.php3?cid=1008061964>, (Funkční únor 2003).

<sup>73</sup> Konkrétně se jednalo o misi UNPROFOR (4 mrtví) a misi UNCRO (2 mrtví). United Nations: *Fatalities by nationality and mission.* URL: <http://www.un.org/Depts/dpko/fatalities/totals.htm>, (Funkční únor 2003).

<sup>74</sup> Celkem za více než padesát let fungování mírových (!) operací OSN zahynulo 1803 Modrých přileb. United Nations: *Fatalities by nationality and mission.*

URL: <http://www.un.org/Depts/dpko/fatalities/totals.htm>, (Funkční únor 2003).

popsal následujícím způsobem: „Pro civilní obyvatelstvo v tehdejší ČSFR jsme byli kvůli uklidnění jako součást humanitární pomoci. Ve skutečnosti jsme prošli válečnými operacemi. Zajišťovali jsme totiž bojující jednotky, a tedy jsme za nimi museli jít do pole a stát se součástí bojových operací.“<sup>75</sup>

## Závěr

Obecně lze konstatovat, že si české Modré přilby za dobu svého krátkého působení na mezinárodním poli získaly poměrně vysoký kredit, o čemž svědčí zejména velké množství poct a vyznamenání, kterých se českým vojákům působícím v mírových misích OSN dostalo ze zahraničí. O poznání méně pozitivně v této souvislosti působí přístup českého politického establishmentu k našim veteránům navrátilivším se z mezinárodních mírových misí. Ačkoliv se velká většina českých politiků shodne na pozitivním hodnocení působení českých vojáků v zahraničních mírových operacích a z něj vyplývajících přínosů pro AČR a ČR jako takovou, nebyli doposud čeští zákonodárci schopni pro naše vojáky působící v zahraničí zajistit odpovídající právní, zdravotní a sociální zabezpečení. Stále proto hrozí opakování nedůstojné situace z dob mise UNPROFOR, kdy Ministerstvo obrany ČR českým vojákům působícím v této misi pouze radilo, aby se při cestě na mírovou misi osobně připojistili.<sup>76</sup>

Naše hodnocení působení českých vojáků v zahraničních mírových misích je však třeba vnímat a interpretovat s opatrností, neboť vychází ze série útržkovitých, veřejně dostupných informací z denního tisku a různých internetových zdrojů. Pro komplexní hodnocení působení českých jednotek v mírových misích OSN by bylo třeba zpracovat původní záznamy a zprávy z jednotlivých operací. Přístup k těmto informacím se nám však během našeho výzkumu nepodařilo získat. Vzhledem k hubeným výsledkům našeho výzkumu jsme pojali důvodné podezření, že žádné interní zprávy či studie AČR o působení českých vojáků v mírových misích OSN zřejmě neexistují. Tento článek předkládáme tedy spíše jako podnět k dalšímu bádání a diskusi, neboť se domníváme, že tak závažné problematice, jakou fungování českých jednotek v zahraničních mírových operacích bezesporu je, by do budoucna mělo být věnováno více pozornosti, a to nejen z řad akademické vědecké komunity.

<sup>75</sup> KNÖTIG, Petr: *Veterány hodili přes palubu*. Právo, 27. 1. 2003, s. 3. Je však nutné dodat, že v Iráku se nejednalo o klasickou mírovou misi OSN.

<sup>76</sup> SKLENAŘ, Josef: *Plní vojáci v Chorvatsku svoji misi a udržují mír?* Svobodné slovo, 8. 8. 1995, s. 5.

## Summary

### **PARTICIPATION OF CZECH SOLDIERS IN UNITED NATIONS PEACEKEEPING OPERATIONS**

This article analyzes one of the hottest topics of the contemporary Czech foreign policy – the participation of Czech soldiers in United Nations (UN) peacekeeping operations. In stark contrast to the communist Czechoslovakia, the Czech Republic has become an active contributor of military troops and observers to various UN peacekeeping operations. Since January 1993, when the Czech Republic came into being, Czech soldiers have participated in more than twenty UN peacekeeping missions worldwide. These laudable contributions of Czech soldiers towards the preservations of world's peace and stability have, however, hitherto received only very limited attention in the Czech academic circles. This article is therefore intended as an incentive for further research and analyses. In its first part, we analyzed the existing organizational, technical, legal and functional framework for the participation of Czech soldier in peacekeeping operations abroad. The second part of the article represents an attempt to evaluate the pros and cons of the participation of Czech soldiers in UN peacekeeping operations, with special emphasis on the possible gains for the Czech army and the Czech Republic and its foreign policy in general.

Mgr. Oldřich Bureš  
Katedra politologie a evropských studií  
Filozofická fakulta Univerzity Palackého  
Křížkovského 12,  
771 80 Olomouc

Lenka Dušková  
studentka 4. ročníku  
Katedra politologie a evropských studií  
Filozofická fakulta Univerzity Palackého  
Křížkovského 12,  
771 80 Olomouc

## VOLEBNÍ ANALÝZA KRAJSKÝCH MĚST

*Pavel Šaradín*

### Úvod<sup>1</sup>

V posledních letech se stále více do popředí výzkumů volebních výsledků dostává tzv. volební analýza měst. U nás se tak děje především v souvislosti s rostoucí mírou decentralizace, která má přinést nejnižším úrovním veřejné správy co nejvíce pravomocí. Po roce 1989 se začalo v souvislosti se změnou politického režimu s prvními decentralizačními kroky, jejichž výsledkem byla samospráva obcí. Ústavní zákon 294/1990 Sb. stanovil, že: „Obec je samosprávným společenstvím občanů. Je právnickou osobou; má vlastní majetek, s nímž samostatně hospodaří.“ Dále touto normou Federální shromáždění ukončilo činnost národních výborů, a to ke dni voleb do obecních zastupitelstev. Tímto zákonem také došlo k osamostatnění obcí a ty již nadále nebyly orgány státní správy. První volby do obecních zastupitelstev se uskutečnily v listopadu 1990. Došlo tak k určitému narovnání a přiblížení se běžným západoevropským standardům: „Jednu z největších ‚komplikací‘ způsobuje skutečnost, že současné reformy jsou v případě Českých zemí nejenom určitým druhem modernizace, ale zároveň i návratem k předkomunistickým tradicím. (...) existuje i dvojí modernizace – jedna představuje návrat k předkomunistickým modelům, a tedy jakési vycouvání ze slepé uličky (patrné zvláště v ekonomické a částečně i politické oblasti), zatímco druhá je procesem probíhajícím v souladu s vývojovými trendy soudobé západní civilizace.“<sup>2</sup> Právě v tomto spočíval hlavní problém. Zákodníci museli vzít v potaz dva úkoly současně: vrátit se k standardní předkomunistické veřejné správě a přihlídnout ke kontinuálnímu vývoji v této oblasti v demokratických zemích.

K 31. prosinci 1990 ukončily činnost krajské národní výbory. Od té doby vláda i republikový parlament uvažovaly rovněž o zřízení regionů. V červenci 1992 vláda České republiky doporučila dvoustupňové územněsprávní uspořádání. Vedle obcí by měly existovat i regiony či kraje. Tento závazek politická reprezentace včlenila

---

<sup>1</sup> Studie je publikována v rámci grantu GAČR 407/02/0005 „Regionální aspekty formování politických systémů České a Slovenské republiky“.

<sup>2</sup> KOSTELECKÝ, Tomáš: *Rozdíly v chování regionálních populací a jejich příčiny*. Praha 1995, s. 6–7.

16. prosince 1992 do Ústavy ČR (hlava sedmá, čl. 99 až 105). Přes veškeré úsilí některých politických stran došlo v tomto směru k naplnění ústavy až 23. října 1997, kdy Poslanecká sněmovna schválila ústavní zákon, kterým zřídila 14 krajů. Tímto se také novým krajským městům dostalo většího významu.

## 1 Vymezení problematiky

Politický systém České republiky se vyvinul do podoby, již v současnosti představuje pět relevantních uskupení. Lze tak usuzovat ze složení Poslanecké sněmovny, která je podle množství a výše pravomocí rozhodující komorou Parlamentu ČR. Po posledních volbách v roce 2002 v ní zasedly čtyři volební strany, respektive pět subjektů: Česká strana sociálně demokratická, Občanská demokratická strana, Komunistická strana Čech a Moravy a Koalice Křesťanské a demokratické unie Československé strany lidové a Unie svobody – Demokratické unie. O vstup do dolní komory se však vždy ucházelo více stran a existuje možnost, že se v budoucnu k úspěšným subjektům přidají další, respektive některé mohou být nahrazeny jinými. Ačkoliv stranický systém již konsolidován je, změny očekávat lze.

Kromě zavedených stran existuje řada politických uskupení, jež kandidují především v místních a regionálních volbách. Na těchto úrovních se řadí k úspěšným uskupením i některé strany, které nedosáhly 5% hranice nutné pro vstup do Poslanecké sněmovny (například Strana zelených, Sdružení nezávislých kandidátů, Občanská demokratická aliance či Česká strana národně sociální). Politický proces je zde mnohem rozmanitější a prostředí více pluralitní. Každý kraj i větší obec či město se navzájem liší a na volební úspěšnost mají vliv různé faktory, což se samozřejmě projevuje i ve volbách parlamentních. Analyzujeme-li jednotlivé volební výsledky, pak musíme přihlídnout ke geopolitickým zvláštnostem, míře nezaměstnanosti, sociálně-historickému vývoji, volební nabídce, ale také volební účasti. Právě tyto faktory diferencovaly od roku 1990 jednotlivé oblasti, města, regiony a kraje do té míry, že se jejich politické mapy od sebe značně liší a zasluhují tak samostatnou analýzu a komparaci.

Pro svůj záměr jsem si vybral krajská města v České republice, přičemž opomím pro specifické postavení Prahu. Rovněž Středočeský kraj je atypický, protože nemá přirozené krajské centrum, nepočítáme-li opět Prahu. Sleduji tedy zbylých 12 měst.

Již jsem naznačil, že ustavení krajů jejich hlavním městům přineslo větší význam. Ten poroste v návaznosti na jejich postupné etablování se a v návaznosti na to, až se stanou zavedenými kulturními, společenskými, politickými a ekonomickými centry. 12. listopadu 2000 se v České republice uskutečnily první krajské volby, které zvolením krajských zastupitelstev a regionálních vlád začaly tuto jejich centrální pozici v regionech utvářet. Přesto výsledky těchto voleb pro nás nemají tak vypovídací hodnotu jako volby komunální, a to už z toho důvodu, že se uskutečnily pouze jednou. Navíc jejich průběh a výsledek ovlivnilo několik, řekněme mimořádných skutečností. Tehdejší sociálnědemokratická menšinová vláda se nacházela v polovině svého mandátu (1998–2002). To znamená, že své závazky a sliby ještě nestačila realizovat a že do té

doby uskutečňovala zejména nepopulární opatření. Navíc její existence závisela zejména na vůli Občanské demokratické strany, s níž v červenci 1998 uzavřela Smlouvu o vytvoření stabilního politického prostředí v ČR (tzv. opoziční smlouva). To ji činilo v očích některých typicky levicových voličů nedůvěryhodnou. Na spolupráci občanských a sociálních demokratů reagovala menší středopravicová uskupení, která se od září 1998 zformovala ve Čtyřkoalici. Voliči ji chápali jako určitou alternativu k politickému stylu obou velkých stran. Čtyřkoalice si získávala v průzkumech veřejného mínění důvěru zejména tím, že se prezentovala jako subjekt otevřený, který prokazuje schopnost spolupracovat. Rovněž z těchto důvodů ČSSD ve volbách propadla a Čtyřkoalice výrazně uspěla. Sociální demokracii neprosperovala ani nízká volební účast, která na leviči posílila především KSČM. Navíc svou kampaň sociální demokraté přiblížili mechanismům parlamentních voleb, zatímco ostatní subjekty ji pojaly spíše jako ve volbách komunálních (zejména Čtyřkoalice a nezávislá uskupení).

Mnohem podstatnější jsou, jak jsem již uvedl, výsledky do městských zastupitelstev. Ty se v samostatné České republice konaly třikrát. V roce 1994 nesly znaky příští profílace politického systému (viz například postavení posilující sociální demokracie, etablovaná ODS, vliv KSČM v sociálně slabších regionech atd.). V letech 1998 a 2002 proběhly ve stranickém systému do značné míry usazeném a v jejich výsledcích se už v jednotlivých městech projevují určitá specifika (volební účast, úspěšnost neparlamentních stran atd.).

## 2 Volební výsledky

Podívejme se nyní na základní přehled volebních výsledků v komunálních volbách ve všech sledovaných krajských městech.

**Tabulka 1:** Přehled volebních výsledků parlamentních stran v krajských městech v komunálních volbách v %

### České Budějovice

	ČSSD	ODS	KDU-ČSL	KSČM	US
1994	10,18	36,47	8,50 (KDS, KAN)	13,65	–
1998	11,84	34,01	15,67	18,50	8,25
2002	14,94	34,91	12,02	15,39	5,08

### Plzeň

	ČSSD	ODS	KDU-ČSL	KSČM	US
1994	13,48	33,68	5,25 (KDS, KAN)	13,39	–
1998	24,36	31,66	7,46	12,47	8,73
2002	20,59	37,88	7,42	13,55	6,05 (SNK)

**Karlovy Vary**

	ČSSD	ODS	KDU-ČSL	KSČM	US
1994	17,75	22,56	3,70	11,51 (NK)	–
1998	21,57	33,90	4,01	10,41	5,92
2002	16,57	23,67	19,51	13,93	–

**Ústí nad Labem**

	ČSSD	ODS	KDU-ČSL	KSČM	US
1994	13,37	28,28	10,01 (ŠK)	18,89	–
1998	27,14	33,52	3,10 (ČSNS)	18,01	7,51
2002	18,26	34,81	5,02 (US)	20,28	–

**Liberec**

	ČSSD	ODS	KDU-ČSL	KSČM	US
1994	13,86	29,10	4,14 (KDS, KAN)	9,27 (NK)	–
1998	18,50	31,82	5,20	8,76 (NK)	6,91
2002	15,75	27,71	3,60	10,74	5,48

**Hradec Králové**

	ČSSD	ODS	KDU-ČSL	KSČM	US
1994	10,28	33,14	3,81 (KAN)	15,49	–
1998	7,88	26,72	7,42	16,28	5,96
2002	14,69	30,75	6,44	14,87	3,49

**Pardubice**

	ČSSD	ODS	KDU-ČSL	KSČM	US
1994	11,46	27,04	10,71 (KDS, NK)	16,48	–
1998	25,78	28,76	5,48	13,18	8,23
2002	16,50	35,24	5,00	15,15	4,60

**Brno**

	ČSSD	ODS	KDU-ČSL	KSČM	US
1994	9,61	24,99	8,97	11,92	–
1998	21,81	28,68	13,06	11,11	9,70
2002	16,92	32,34	13,83	13,13	4,61

**Jihlava**

	ČSSD	ODS	KDU-ČSL	KSČM	US
1994	14,03	26,41	10,06	19,51	–
1998	20,00	22,45	10,74	16,82	5,45
2002	16,73	26,03	10,12	20,67	5,34



**Zlín**

	ČSSD	ODS	KDU-ČSL	KSČM	US
1994	9,98 (šir. koal.)	33,98	14,35	13,61	–
1998	21,46	25,50	13,23	11,04	9,48
2002	20,77	25,91	11,55	11,53	4,57

**Olomouc**

	ČSSD	ODS	KDU-ČSL	KSČM	US
1994	12,24	31,10	9,31 (KDS, KAN)	15,35	–
1998	23,17	26,86	11,37	12,57	7,42
2002	23,19	23,18	10,02	14,87	4,42

**Ostrava**

	ČSSD	ODS	KDU-ČSL	KSČM	US
1994	12,12	31,57	5,40	21,66	–
1998	27,07	33,57	7,49	16,81	4,76
2002	25,73	31,70	7,10	20,59	3,64

Zdroj ČSÚ

Velmi důležité je zpracování dalších údajů, které relevantně charakterizují jednotlivá krajská města. V následující tabulce jsem zjišťoval tyto údaje: 1. počet kandidujících volebních stran; 2. počet úspěšných stran; 3. počet neúspěšných stran; 4. zisk pro úspěšné strany v %; 5. zisk pro neúspěšné strany v %; 6. zisk pro úspěšné strany parlamentní v %; 7. zisk pro úspěšné strany neparlamentní v % a jejich počet v jednotlivých městech; 8. volební účast v %.

**Tabulka 2: Základní volební přehledy****České Budějovice**

	1	2	3	4	5	6	7	8
1994	15	13	2	99,38	0,62	81,15	18,23 (7)	53,32
1998	14	10	4	97,98	2,02	88,27	9,71 (5)	31,62
2002	10	6	4	93,49	6,51	82,35	11,13 (1)	35,08

*Legenda:*

- 1 Počet kandidujících volebních stran
- 2 Počet úspěšných stran
- 3 Počet neúspěšných stran
- 4 Zisk pro úspěšné strany v %
- 5 Zisk pro neúspěšné strany v %
- 6 Zisk pro úspěšné strany parlamentní v %
- 7 Zisk pro úspěšné strany neparlamentní v %, v závorce je uveden jejich počet
- 8 Volební účast v %

**Plzeň**

	1	2	3	4	5	6	7	8
1994	14	11	3	99,09	0,91	80,99	18,09 (5)	55,15
1998	13	10	3	98,82	1,18	84,68	14,15 (5)	35,71
2002	9	6	3	94,56	5,44	85,22	9,34 (1)	33,68

**Karlovy Vary**

	1	2	3	4	5	6	7	8
1994	13	12	1	99,41	0,59	69,4	30,02 (5)	55,13
1998	16	12	4	98,01	1,99	75,81	22,19 (7)	34,02
2002	13	6	7	88,1	11,9	54,17	33,92 (3)*	34,12

\* Mezi těmito uskupeními byla i Karlovarská koalice (VPM, část US-DEU, KDU-ČSL), kterou jsem zařadil mezi neparlamentní uskupení. Kvůli názvu a nízkým preferencím lidovců a části unie.

**Ústí nad Labem**

	1	2	3	4	5	6	7	8
1994	16	9	7	96,51	3,49	77,11	19,4 (4)	44,19
1998	9	7	2	97,52	2,48	89,28	8,25 (2)	29,07
2002	8*	5	3	91,11	8,89	78,39	12,74 (1)	30,27

\* K tomu je potřeba připočítat jednoho nezávislého kandidáta

**Liberec**

	1	2	3	4	5	6	7	8
1994	13	10	3	98,65	1,35	70,27	28,38 (4)	55,87
1998	14	10	4	96,58	3,42	71,19	25,39 (5)	35,38
2002	16	8	8	88,09	11,91	59,71	28,38 (4)	34,89

**Hradec Králové**

	1	2	3	4	5	6	7	8
1994	11	10	1	99,78	0,22	84,92	14,86 (3)	62,74
1998	12	11	1	99,84	0,16	64,26	35,57 (6)	41,08
2002	12	6	6	92,38	7,62	66,79	25,58 (2)	36,78

**Pardubice**

	1	2	3	4	5	6	7	8
1994	12	9	3	98,39	1,61	80,08	18,31 (3)	56,74
1998	13	8	5	96,94	3,06	81,43	15,51 (3)	40,25
2002	11	5	6	87,22	12,78	71,91	15,31 (1)	37,34

**Brno**

	1	2	3	4	5	6	7	8
1994	18	16	2	98,92	1,08	76,94	21,98 (8)	57,68
1998	19	14	5	97,78	2,22	85,38	12,38 (8)	39,12
2002	16	5	11	81,11	18,89	75,32	5,79 (1)	34,05

### Jihlava

	1	2	3	4	5	6	7	8
1994	9	8	1	99,71	0,29	93,43	6,29 (2)	55,76
1998	11	10	1	99,31	0,69	75,46	23,85 (5)	37,90
2002	12	8	4	92,82	7,17	78,89	13,93 (3)	33,32

### Olomouc

	1	2	3	4	5	6	7	8
1994	11	7	4	90,74	9,26	83,1	7,64 (1)	53,09
1998	14	6	8	86,88	13,12	81,37	5,49 (1)	33,95
2002	12	7	5	91,57	8,43	71,26	20,31 (3)	30,05

### Zlín

	1	2	3	4	5	6	7	8
1994	11	10	1	99,32	0,68	85,25	14,07 (4)	57,57
1998	10	8	2	98,02	1,98	80,71	17,31 (3)	38,25
2002	12	6	6	92,3	7,7	69,78	22,5 (2)	34,99

### Ostrava

	1	2	3	4	5	6	7	8
1994	18	12	6	99,02	0,98	82,22	16,82 (6)	50,81
1998	17	10	7	97,29	2,71	90,75	6,54 (4)	30,80
2002	13	5	8	90,75	9,25	85,13	5,65 (1)	28,55

Zdroj ČSÚ

Z uvedeného přehledu výsledků komunálních voleb v krajských městech vyplývá, že nejvíce subjektů kandidovalo v roce 1994 v nejlidnatějších městech, v Brně a Ostravě, a to shodně 18. Za nimi následovalo Ústí nad Labem (16 uskupení), dále České Budějovice (15) a Plzeň (14). Nejméně stran kandidovalo v Jihlavě, a to pouhých 9. Následovala ji města Hradec Králové, Olomouc a Zlín (všude 11 subjektů).

O čtyři roky později se situace v případě dvou nejlidnatějších měst opakovala: v Brně se voleb zúčastnilo 19 stran a hnutí, v Ostravě 17. V Karlových Varech to bylo celkem 16 stran. Za nimi následovaly České Budějovice, Liberec a Olomouc (14 uskupení). Nejmenší počet zaregistrovaných uskupení bylo v Ústí nad Labem (9), Zlíně (10) a Jihlavě (11).

V roce 2002 bylo nejvíce kandidujících subjektů v Brně (16), ale i Liberci (rovněž 16). Za nimi se ocitají Ostrava a Karlovy Vary (shodně 13). Na opačném konci nalezneme Ústí nad Labem (8), Plzeň (9) a České Budějovice (10). Z těchto údajů lze získat průměrný počet kandidujících stran, z něhož odvodíme, ve kterých městech je účast politických stran ve volbách nadprůměrná (nebo naopak podprůměrná).

**Tabulka 3:** Průměrný počet kandidujících stran

	Průměr	Nadprůměrná města
1994	13,42	České Budějovice, Plzeň, Ústí n/L, Brno, Ostrava
1998	13,5	České Budějovice, Karlovy Vary, Liberec, Brno, Olomouc, Ostrava
2002	12	Karlovy Vary, Liberec, Brno, Ostrava*

\* Průměru dosáhla města Hradec Králové, Jihlava, Olomouc a Zlín.

Zdroj ČSÚ

Zajímavé je rovněž srovnání, ve kterých městech uspělo nejvíce subjektů, respektive neuspělo nejméně subjektů: v roce 1994 neuspěl jeden subjekt v Karlových Varech (13 kandidovalo/ 12 uspělo), Hradci Králové (11/10), Jihlavě (9/8) a Zlíně (11/10). Nejvíce subjektů neuspělo v Ústí nad Labem, a to 7 (16/9), dále pak Ostravě – 6 (18/12).

V roce 1998 bylo nejméně neúspěšných uskupení (1) v Hradci Králové (11/10) a taktéž Jihlavě (11/10). Nejvíce neúspěšných stran zůstalo po volbách v Olomouci, celkem 8 (14/6). Zde je ovšem město rozděleno na volební obvody, což k úspěšnosti nahrává větším subjektům. Za Olomoucí následovala Ostrava – 7 (17/10) a pak Brno (19/14) a Pardubice (13/8) s 5 neúspěšnými uskupeními.

O čtyři roky později, tedy po zavedení 5% kvóra, se nejméně neúspěšných stran (3) objevilo v Plzni (9/6) a Ústí nad Labem (8/5). V obou těchto městech ovšem kandidovalo méně stran než v ostatních městech. Čtyři neúspěšné subjekty nalezneme v Českých Budějovicích (10/6) a Jihlavě (12/8). Naopak nejvíce neúspěšných stran zůstalo po volbách v Brně, a to 11 (16/5), Ostravě (13/5) a Liberci (16/8) – po 8.

5% hranice, kterou musely úspěšné subjekty ve volbách překonat, se projevila negativně právě v případě počtu neúspěšných subjektů. V roce 1994 uspělo průměrně 79 % kandidujících stran, v roce 1998 to bylo 72 %, ale v roce 2002 už jen 51 %!

V prvních dvou komunálních volbách, které proběhly v samostatné České republice, se blížily úspěšné subjekty až 100% hranici, protože neexistovalo žádné kvórum. To znamená, že v podstatě uspěly téměř všechny kandidující strany. V roce 1994 získala tato uskupení v Hradci Králové 99,78 %, Jihlavě 99,71 % a Karlových Varech 99,41 % hlasů. O čtyři roky později v Hradci Králové dokonce 99,84%, Jihlavě 99,31 % a Plzni 98,82 % hlasů. (V Olomouci lze zaznamenat trend zcela opačný, protože toto středomoravské město bylo v roce 1994 rozděleno na 5 volebních obvodů a v roce 1998 na 6 obvodů. Úspěšné strany zde obdržely „jen“ 90,74 %, respektive 86,88 % hlasů.) V loňském roce pak ve všech krajských městech úspěšné subjekty získaly podstatně méně než ve volbách předchozích. Například v Brně to bylo o 17,81 % méně než v roce 1994, Karlových Varech 11,31 % a Pardubicích o 11,17 % hlasů. Což můžeme říci rovněž takto: v roce 2002 nezískalo zastoupení v Brně 18,89 % voličů, Pardubicích 12,78 % a Liberci 11,91 % hlasů.

Důležitou roli hrají v komunální politice neparlamentní strany a hnutí. I když jejich význam nelze přeceňovat a ani je nemůžeme všechny považovat za alternativu vůči stranám parlamentním, přesto jejich počet a procentuální úspěšnost mohou poukazovat například na nespokojenost s tzv. vysokou politikou atd. K neparlamentním stranám patří jak subjekty radikální (Republikáni, RMS), tak ty, jež jsou určitým

způsobem z celostátní politiky známy (SZ, ČSNS, MDS), jakož i ty, které lze přiřadit k nezávislým a alternativním (Volba pro město, nejrůznější městské strany atd.). Přesto se nyní podívejme na neparlamentní úspěšné subjekty jako na celek. Nejvíce jich uspělo v roce 1994 a 1998 v Brně, v obou případech osm, a to se ziskem 21,88 %, respektive 12,38 % hlasů. V roce 2002 to již byl subjekt jediný; obdržel 5,79 % hlasů. V Českých Budějovicích získalo v roce 1994 alespoň jeden mandát sedm uskupení (celkově 18,23 % hlasů), ale o osm let později už to byla jediná strana, a tu volilo 11,13 % voličů. Nejvíce procent hlasů získaly neparlamentní strany a hnutí v Hradci Králové v roce 1994, celkem 35,57 % (bylo jich šest), dále v roce 2002 v Karlových Varech 33,92 % (tři) a tamtéž v roce 1994 30,02 % (pět). Naopak nejmenší podporou disponovaly v Olomouci v roce 1998 5,49 % (jeden subjekt), Ostravě v roce 2002 5,65 % (jeden) a Brně 5,79 % (jeden) a Jihlavě 6,29 % v roce 1994 (dva subjekty).

**Tabulka 4:** Průměrný zisk pro neparlamentní uskupení (všechny volby)

Město	Průměr v %
Ostrava	9,67
Olomouc	11,15
Č. Budějovice	13,02
Brno	13,38
Ústí n/L	13,46
Plzeň	13,86
Jihlava	14,69
Pardubice	16,38
Zlín	17,96
H. Králové	25,34
Liberec	27,38
Karlovy Vary	28,71

Zdroj ČSÚ

O vlivu a významu neparlamentních stran v komunální politice mnohé napovídá i jejich umístění ve volbách. Následující tabulka přináší nejlepší umístění neparlamentního uskupení v tom kterém krajském městě. Přehled rovněž naznačuje, nakolik jsou tyto subjekty alternativou parlamentním stranám.

**Tabulka 5:** Nejlepší umístění neparlamentního uskupení v komunálních volbách

	ČB	PL	KV	ÚnL	LI	HK	PU	JI	BR	OL	ZL	OV
1994	6	7	4	5	2	–	5	7	7	6	6	4
1998	6	6	5	6	4	2	4	4	6	6	4	6
2002	5	4	2	4	4	2	3	5	5	5	3	5

Zdroj ČSÚ

Stabilní pozici a nejlepšího umístění dosahuje královéhradecká Volba pro město. Kandidovala v roce 1998 a 2002 a skončila vždy na druhé pozici. V loňském roce na tomtéž místě skončila i Karlovarská koalice (VPM, US-DEU, KDU-ČSL) a na třetím

Zlínské hnutí nezávislých, které v tomto městě patří k zavedeným subjektům (viz výsledky krajských voleb). Za parlamentními stranami a shodně na pátém místě se umístily neparlamentní strany v Českých Budějovicích, Jihlavě, Brně, Olomouci a Ostravě.

Stranické systémy se v jednotlivých krajských městech začaly utvářet sice již prvními komunálními volbami v roce 1990, ale zřetelných obrysů začaly nabývat až po volbách následujících. Zejména s ohledem na utváření a etablování stran na parlamentní úrovni. Na podzim roku 1994 je již například patrný vzestup ČSSD.

Volební výsledky v letech 1994 a 1998 na jedné straně a v roce 2002 na straně druhé se od sebe liší, což je dáno změnou základních atributů volebního zákona. Ve volbách v roce 2002 se zřetelně projevuje především vliv 5% hranice, kterou musely subjekty překročit, aby jejich zástupci usedli v zastupitelstvech. Chceme-li srovnávat úspěšnost jednotlivých volebních stran v těchto krajských městech, pak musíme vzít v úvahu skutečnost, že ve všech městech se volilo v jednom obvodu, zatímco v Olomouci v obvodech pěti. (V roce 1994 také v pěti, o čtyři roky později v šesti a za další čtyři roky opět v pěti.) Z údajů je patrné, že právě v Olomouci zasedlo v těchto třech volbách dohromady pouze pět neparlamentních uskupení. Naproti tomu v Karlových Varech patnáct a v Brně dokonce sedmnáct.

Do doby, než zákonodárci schválili 5% kvórum, získávaly kandidující strany takřka bez problémů mandáty. Strany, které od voličů obdržely kolem 1,5 % hlasů, mohly obvykle počítat s křeslem v zastupitelstvu. Rovněž podíl propadlých hlasů byl minimální, takže nastala optimální situace, kdy naprostá většina voličů mohla být spokojena – na radnici měla svého zástupce.

**Tabulka 6:** Nejmenší procento propadlých hlasů/počet neúspěšných stran

1994	H. Králové	0,22/1	Jihlava	0,29/1	Karlovy Vary	0,59/1
1998	H. Králové	0,16/1	Jihlava	0,69/1	Plzeň	1,18/3
2002	Plzeň	5,44/3	Č. Budějovice	6,51/4	Jihlava	7,17/4

Zdroj: ČSÚ

Z tabulky je patrný rozdíl mezi volbami v roce 1994 a 1998 a těmi v roce 2002, a to jak procentuální, tak v počtu neúspěšných stran. Zatímco v roce 1994 to byla u všech tří měst pouze jediná strana, která neobdržela mandát, o osm let později to už byly strany tři, respektive čtyři.

**Tabulka 7:** Největší procento propadlých hlasů/počet neúspěšných stran

1994	Olomouc	9,26/4	Ústí n/Labem	3,49/7	Pardubice	1,61/3
1998	Olomouc	13,12/8	Liberec	3,42/4	Pardubice	3,06/5
2002	Brno	18,89/11	Pardubice	12,78/6	Liberec	11,91/8

Zdroj: ČSÚ

Kvůli rozčlenění na obvody bylo nejvíce propadlých hlasů v letech 1994 a 1998 v Olomouci. Pokud porovnáme údaje z roku 1998 v obou tabulkách, pak zjistíme

zásadní rozdíl mezi Hradcem Králové a Olomoucí. Zatímco ve východočeském městě neuspěl jediný subjekt, který představoval 0,16 % hlasů, v Olomouci to bylo osm uskupení, které reprezentovalo více než 13 % voličů. Mezi třemi městy, kde nacházíme největší procento propadlých hlasů, byly vždy zastoupeny Pardubice.

**Tabulka 8:** Nejnižší volební účast (v %)

1994	Ústí n/Labem	44,19	Ostrava	50,81	Olomouc	53,09
1998	Ústí n/Labem	29,07	Ostrava	30,80	Č. Budějovice	31,62
2002	Ostrava	28,55	Olomouc	30,05	Ústí n/Labem	30,27

Zdroj ČSÚ

**Tabulka 9:** Nejvyšší volební účast (v %)

1994	Hradec Králové	62,74	Brno	57,68	Zlín	57,57
1998	Hradec Králové	41,08	Pardubice	40,25	Brno	39,12
2002	Pardubice	37,34	H. Králové	36,78	Č. Budějovice	35,08

Zdroj ČSÚ

**Tabulka 10:** Nejvíce hlasů pro neparlamentní úspěšné strany (v %)/jejich počet

1994	Karlovy Vary	30,02/5	Liberec	28,38/4	Brno	21,98/8
1998	H. Králové	35,57/6	Liberec	25,39/5	Jihlava	23,85/5
2002	Karlovy Vary	33,92/3	Liberec	28,38/4	H. Králové	25,58/2

Zdroj ČSÚ

Města s nejnižší účastí ve volbách do obecních zastupitelstev jsou zejména Ústí nad Labem a Ostrava, částečně i Olomouc (v roce 1998 skončila hned na čtvrtém místě za Českými Budějovicemi s 33,95 %). Naopak největším zájmem o komunální politiku se těší v Hradci Králové.

**Tabulka 11:** Nejvíce hlasů pro ČSSD

1994	Karlovy Vary	17,75	Jihlava	14,03	Liberec	13,86
1998	Ústí n/Labem	27,14	Ostrava	27,07	Pardubice	25,78
2002	Ostrava	25,73	Olomouc	23,19	Zlín	20,77

Zdroj ČSÚ

**Tabulka 12:** Nejméně hlasů pro ČSSD

1994	Brno	9,61	Zlín	9,98*	Č. Budějovice	10,18
1998	H. Králové	7,88	Č. Budějovice	11,84	Liberec	18,50
2002	H. Králové	14,69	Č. Budějovice	14,94	Liberec	15,75

\* ČSSD zde kandidovala v rámci širšího uskupení.

Zdroj ČSÚ

**Tabulka 13:** Nejvíce hlasů pro KDU-ČSL

1994	Zlín	14,35	Pardubice	10,71*	Jihlava	10,06
1998	Č. Budějovice	15,67	Zlín	13,23	Brno	13,06
2002	Brno	13,83	Č. Budějovice	12,02	Zlín	11,55

\* Koalice s KDS, NK

Zdroj ČSÚ

**Tabulka 14:** Nejméně hlasů pro KDU-ČSL

1994	Karlovy Vary	3,70	H. Králové	3,81	Liberec	4,14
1998	Ústí n/Labem	3,10*	Karlovy Vary	4,01	Liberec	5,20
2002	Liberec	3,60	Pardubice	5,00	Ústí n/Labem	5,02**

\* Koalice s ČSNS;

\*\* Koalice s US-DEU

Zdroj ČSÚ

**Tabulka 15:** Nejvíce hlasů pro KSČM

1994	Ostrava	21,66	Jihlava	19,51	Ústí n/Labem	18,89
1998	Č. Budějovice	18,50	Ústí n/Labem	18,01	Jihlava	16,82*
2002	Jihlava	20,67	Ostrava	20,59	Ústí n/Labem	20,28

\* Na 4. místě se umístila KSČM v Ostravě, a to s výsledkem 16,81 %.

Zdroj ČSÚ

**Tabulka 16:** Nejméně hlasů pro KSČM

1994	Liberec	9,27*	Karlovy Vary	11,51*	Brno	11,92
1998	Liberec	8,76*	Karlovy Vary	10,41	Zlín	11,04
2002	Liberec	10,74	Zlín	11,53	Brno	13,13

\* Spolu s NK

Zdroj ČSÚ

**Tabulka 17:** Nejvíce hlasů pro ODS

1994	Č. Budějovice	36,47	Zlín	33,98	Plzeň	33,68
1998	Č. Budějovice	34,01	Karlovy Vary	33,90	Ostrava	33,57*
2002	Plzeň	37,88	Pardubice	35,24	Č. Budějovice	34,91**

\* Na 4. místě skončila ODS v Ústí nad Labem s 33,52;

\*\* Na 4. místě skončila ODS v Ústí nad Labem s 34,81.

Zdroj ČSÚ



**Tabulka 18:** Nejméně hlasů pro ODS

1994	Karlovy Vary	22,56	Brno	24,99	Jihlava	26,41
1998	Jihlava	22,45	Zlín	25,50	H. Králové	26,72*
2002	Olomouc	23,18	Karlovy Vary	23,67	Zlín	25,91**

\* Na 4. místě skončila ODS v Olomouci s 26,86;

\*\* Na 4. místě skončila ODS v Jihlavě s 26,03.

Zdroj ČSÚ

Poslední oblastí analýzy je srovnání volební účasti v moravských a českých městech. Na Moravě bývá totiž účast vyšší než v Čechách, což dokládají jak volby krajské, tak sněmovní.

**Tabulka 19:** Volební účast 2000 a 2002

Region	2000	2002
Morava	34,69	59,32
Čechy	33,16	56,17
ČR	33,64	58,00

Zdroj ČSÚ

Z tabulky vyplývá, že v případě prvních krajských voleb činil rozdíl mezi českým a moravským regionem 1,53 %, zatímco v parlamentních volbách to bylo již 3,15 % hlasů.

Nikoliv takto jednoznačně dopadne porovnání volební účasti v krajských městech v komunálních volbách, kde v letech 1994 a 1998 ještě „vítězí“ moravská města, ale v roce 2002 již česká:

**Tabulka 20:** Volební účast v českých a moravských krajských městech v komunálních volbách

Region	1994	1998	2002
Čechy	54,73	35,30	34,59
Morava	54,98	36,00	32,19

Zdroj ČSÚ

## Závěr

V této analýze voleb jsem ukázal, že jednotlivá města se vyvíjejí odlišným způsobem. Je to patrné již z volebních výsledků. Hlubší pohled by ukázal, proč se jednotlivá města od sebe takto liší (srovnání nezaměstnanosti, vzdělání atd.). Samotné výsledky voleb a jejich ukazatelé (volební účast, zisky jednotlivých stran, úspěšnost neparlamentních uskupení atd.) ovšem dostatečně umožňují provedení analýzy. To znamená, že z nich lze vyčíst aspekty, které spolu navzájem souvisejí a takto se ovlivňují či

vylučují. Lze předpokládat, že politické systémy krajských měst se budou dále vyvíjet, a to nejen vzhledem k výsledkům ve volbách parlamentních, ale také krajských a především lokálních.

## **Prameny a literatura**

### **Prameny**

[www.volby.cz](http://www.volby.cz)

### **Literatura**

KOSTELECKÝ, Tomáš: *Rozdíly v chování regionálních populací a jejich příčiny*. Praha, Sociologický ústav 1995.

## Summary

### **VOTING ANALYSIS OF REGIONAL CITIES IN THE CZECH REPUBLIC**

The aim of this article is to introduce the geography of voting in Czech regional cities. The political system is being formed primarily at national level in the country under consideration, however, after the decentralization that occurred in the Czech Republic, several political parties have formed outside the central level. In addition, a number of subjects exist apart from the parliamentary politics, functioning e. g. at municipal politics. I search specific situation of voting in regional cities and trends, which result from election returns. This analysis is important for understanding next activities of individual parliamentary and non-parliamentary (local) parties.

Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.  
Katedra politologie a evropských studií  
Filozofická fakulta Univerzity Palackého  
Křížkovského 12,  
771 80 Olomouc

## DIE TSCHECHISCHEN KATHOLISCHEN POLITISCHEN PARTEIEN IN BÖHMEN (1890–1914)<sup>1</sup>

*Pavel Marek*

Eines der Versäumnisse marxistisch orientierter Kreise in der historischen Forschung nach 1948 ist eine objektive Erfassung des Prozesses politischer Differenzierung der tschechischen katholischen politischen Parteien in den Jahren vor dem Ersten Weltkrieg. Bis Anfang der neunziger Jahre des vorigen Jahrhunderts übernahm und wiederholte man das gleiche, ungenaue und vereinfachte Schema, das jenen Prozess auf zwei politische Strömungen – die katholisch-nationale und die sozial-demokratische – reduzierte, und eine mehr oder weniger annähernde Einreihung der politischen Parteien, hinter deren ungenauen Namen sich eine vage Charakteristik, mehr noch das Fehlen einer tieferen Analyse der Ursachen von Spaltung und inneren Parteikrisen verbarg. Der entscheidende Durchbruch gelang erst 1996 Jiří Malíř<sup>2</sup> im Rahmen seiner Arbeit über die politischen Parteien in Mähren und 2000 teilweise auch Martin Kučera<sup>3</sup>, dessen Teilstudie besonders die christlich-soziale Bewegung in Böhmen beachtet. In beiden Fällen handelt es sich aber mehr oder weniger um erste Sondierungen in dieser Problematik.

Unsere Abhandlung, die vom Umfang her limitiert ist, kann selbstverständlich die erwähnten Versäumnisse nicht völlig beseitigen. Ihr Ziel ist es, einen kurzen Abriss der organisatorischen Entwicklung der katholischen politischen Parteien in Böhmen um die Wende des 19. und 20. Jahrhunderts mit dem Akzent auf der Entwicklung einzelner Protagonisten zu geben; unsere Untersuchungen stützen sich auf Archivmaterial aus Prager Partei- und christlichen Archiven, der periodischen Presse, Tages-

---

<sup>1</sup> Dieser Artikel ist die erweiterte Fassung einer Abhandlung mit dem Titel „*Der tschechische politische Katholizismus in den Jahren 1890–1914*“, welche in der Zeitschrift „Mitteilungen des Instituts für Österreichische Geschichtsforschung“, 2003, No. 2, abgedruckt war. Für die sprachliche Korrektur danke ich Doz. Dr. Hans Rainer Sepp.

<sup>2</sup> MALÍŘ, Jiří: *Od spolků k moderním politickým stranám. Vývoj politických stran na Moravě v letech 1848–1914* [Von Vereinen bis zu modernen politischen Parteien. Die Entwicklung der politischen Parteien in Mähren 1848–1914]. Brno 1996. 373 s.

<sup>3</sup> KUČERA, Martin: *Český politický katolicismus před první světovou válkou* [Der tschechische politische Katholizismus vor dem Ersten Weltkrieg]. Český časopis historický, 98, 2000, s. 83–117.

zeitungen und Wochenzeitungen der einzelnen politischen Parteien und der damaligen Broschüren und Bücher. Wir bemühen uns zu zeigen, dass sich der tschechische politische Katholizismus in seiner organisatorischen Entwicklung an Vorbildern des Auslands inspirierte, besonders des deutschen Zentrums.<sup>4</sup> Obgleich zwischen den Katholiken in Böhmen und Mähren Verbindungen und Kontakte bestanden, kann man ihre historische Erfassung separat vornehmen, denn die Parteien waren aus organisatorischen Gesichtspunkten auf dem Landesprinzip aufgebaut (wobei das tschechische Schlesien und die tschechischen Minderheiten in Ober- und Niederösterreich zu Mähren tendierten) und in beiden Ländern gab es je andere Besonderheiten. Die Entwicklung des politischen Katholizismus in Böhmen ist durch ein Trauma beeinflusst, das durch die Unfähigkeit der Eliten, Differenzen zu überwinden und eine einheitliche katholische Partei zu konstituieren, hervorgerufen wurde. Die Abhandlung hat bewusst einen analytischen Charakter.

## 1 Die Anfänge der tschechischen politischen Parteilichkeit

Die Ausformung politischer Strukturen im katholischen Lager<sup>5</sup> ist etwa seit den vierziger Jahren des 19. Jahrhunderts zu beobachten, als erste Vereine entstanden, die keinen strikt ausgeprägten religiösen Charakter hatten und ihren Mitgliedern neben dem natürlichen Akzent auf Festigung und Vertiefung des Glaubens auch die Befriedigung von Interessen auf den Gebieten der Ausbildung, der Selbsthilfe und der Unterstützungstätigkeit, der karitativen Aktivitäten und im Laufe der Zeit auch der öffentlichen und politischen Geschehnisse anbieten wollen. Nach einer Gründungswelle verschiedener Gruppierungen, zu der es am Höhepunkt der revolutionären Gärungen der Jahre 1848–1849 kam und durch die Bachs Nicht-Absolutismus gedämpft wurde, kam es Anfang der sechziger Jahre zu einem neuen Impuls in der Wiederherstellung des Verfassungsstaats. Es entstand ein Raum für die Gründung von Vereinen der katholischen Handwerksgesellen, der Sankt-Joseph-Männer- und Jünglingsgemeinde und der katholisch-politischen Vereine, die auch die Beurteilung der neuen Entwicklungen, die eine entscheidende Wirkung auf die ganze Gesellschaft hatten, nicht vermeiden konnten. Sie mussten auf die Etablierung einer industriellen Gesellschaft reagieren, die Laizismus und Säkularisierung des öffentlichen Lebens mit sich brachte, Sendung und Rolle der römisch-katholischen Kirche verschob, die Expansion des Liberalismus in die Produktions- und Geistessphäre ermöglichte sowie das soziale Problem des Arbeitertums und auch Versuche um seine Lösung hervorrief. Obwohl lokale katholische Vereine ohne eine Zentrale existierten, repräsentierten sie den wichtigen Kern für eine Kristallisation und ein Heranreifen des politischen

---

<sup>4</sup> MAREK, Pavel: *Český katolicismus 1890–1914* [Der tschechische Katholizismus 1890–1914]. Olomouc 2003. 649 s. – Dort ist die ausländische Literatur angeführt.

<sup>5</sup> FIALA, Petr: *Katolicismus a politika* [Katholizismus und Politik]. Brno 1995, s. 172–179. MALÍŘ, J.: *Od spolků k moderním politickým stranám* [Von Vereinen zu modernen politischen Parteien], c. d., s. 254–259. – Dort ist die weitere ausländische und auch tschechische Literatur angegeben.

Katholizismus. Eine Reihe von ihnen wurde von internationalen Bewegungen inspiriert, reagierte versöhnlich auf die Empfehlung der Kirchen, auf ihre Aufrufe und Enzykliken, imitierte vor allem Vorbilder aus der hochentwickelten deutschen und österreichischen Umgebung. Sie gruppierte sich um die Periodika des Typs Frohe Botschaft, Tscheche, und Stimme (Blahozvěst, Čech, Hlas), bzw. auch Arbeiter (Dělník) oder Arbeiterzeitung (Dělnické noviny) und wurde sowohl zum Hintergrund für katholisch orientierte Politiker der nationalen (alttschechischen) Partei<sup>6</sup> und ihren linken Flügel als auch zum Reservoir derjenigen katholischen Politiker, die auf verschiedenen Ebenen wirkten, einschließlich der faktischen und potentiellen Wähler der Altschechen. Im Falle des Vereines der Katholisch-politischen Einheit für das Königreich Böhmen (Katolicko-politická jednota pro království české) sind wir Zeugen einer Verbindung von Interessen der Katholiken mit den Zielen der nationalen Partei und des konservativen Großkapitals.

Die Wende der achtziger und neunziger Jahre des 19. Jahrhunderts ist durch eine neue Welle von Gründungen katholischer Vereine (inspiriert sowohl durch die aktuelle politische Lage in den tschechischen Ländern als auch durch die Appelle des Papstes *Leo XIII.*) gekennzeichnet, in der die politischen Ideen, die zwei grundlegenden parteilich-politische Strömungen: konservativ und sozial orientiert, vorzeichnen, markant dominieren.

Die Vereinssphäre repräsentierte eine von zwei Quellen, aus denen die in den neunziger Jahren entstandenen katholischen Parteien schöpften. Das zweite Zentrum des politischen Katholizismus existierte im Innern der nationalen Partei, und zwar sowohl in Böhmen als auch in Mähren. Die alttschechische Partei, die die tschechische politische Szene erst ab Anfang der neunziger Jahre beherrschte, war eine typische Honorargruppierung verschiedener Kräfte und Strömungen, die die Idee der Einheit des tschechischen Volkes und des gemeinsamen Vorgehens aller Nationalkräfte verband. Deshalb ist es nicht verwunderlich, dass schon 1860–1861, also an der Schwelle der Existenz dieses Nationalgebildes, die Historiker die Existenz der katholischen Fraktion um den Domherrn *Václav Štulc* (1814–1887) lokalisierten, der mit der Wochenzeitung *Obacht* (*Pozor*) für kurze Zeit auch ihr Presseorgan besorgte.<sup>7</sup> Von ihrer Zusammensetzung und Tätigkeit wissen wir jedoch nicht viel (sowohl in Böhmen, als auch in Mähren), es scheint, dass sich die nationale Partei konstitutiv eher aus Einzelpersonen, einzelnen Priestern und parteilichen Abgeordneten, zusammensetzte und nicht eine breitere Gruppierung darstellte. Diese stellten sich in Opposition gegen Entscheidungen der Partei-Elite resp. beurteilten die parteiliche

---

<sup>6</sup> Die Nationale oder Altschechische Partei entstand 1861 als erste tschechische politische Partei. CIBULKA, Pavel: *Staročeská strana* [Altschechische Partei]. In: MAREK, Pavel (ed.): *Přehled politického stranictví na území českých zemí a Československa v letech 1861–1998* [Überblick über die politische Parteilichkeit auf dem Gebiet der tschechischen Länder und der Tschechoslowakei 1861–1998], Olomouc 2000, s. 31–41.

<sup>7</sup> BLABOLIL, Antonín: *Křesťanské politické hnutí v Čechách, na Moravě a ve Slezsku a Československá strana lidová* [Christliche politische Bewegung in Böhmen, Mähren und Schlesien und Tschechoslowakische Volkspartei]. Praha 1970, s. 1.

Linie kritisch, wenn es den Altschechen nicht gelang, einen eindeutigen Standpunkt zu dem immer stärker werdenden liberal orientierten jungtschechischen Flügel (und später der selbständigen Nationalen liberalen Partei, *Národní strana svobodomyšlná*) einzunehmen, dem Verkünder antireligiöser, antiklerikaler resp. atheistischer Einstellungen.

Die Katholiken identifizierten sich durch ihre Sprecher erst ab Anfang der neunziger Jahre mit der nationalen Partei und zogen die Gründung einer eigenen politischen, auf konfessioneller Basis gegründeten Organisation nicht ernsthaft in Erwägung. Sie gestanden zwar in der veränderten Situation nach der Affäre mit den sog. Puntationen – in den neuen politischen Veränderungen Anfang der neunziger Jahre –, dass sie nicht mit allem in der nationalen Partei zufrieden waren, aber die Vorbehalte überdeckten immer die Treue zu den Volksführern *František Palacký* (1798–1876) und *František Ladislav Rieger* (1818–1903). Sie bekannten sich zu der Idee nationaler Einheit und Solidarität. Ihr Glauben an die Partei ging so weit, dass sie sich zielbewusst, mit langfristiger strategischer Absicht, auf der politischen Szene durchsetzten, nahezu keine eigenen katholischen Vereins- und Presseinstitutionen errichteten und organisatorisch und auch finanziell die alttschechischen Unternehmen (*Světozor*, *Zlatá Praha*, *Svatobor*)<sup>8</sup> unterstützten. Die Idee einer Loslösung der Katholiken von der alttschechischen Partei hatte deshalb keine ausreichende Grundlage, es fehlte die erforderliche institutionelle Unterstützung; zusätzlich wirkten hier die persönlichen, für die Honororarpartei so zahlreichen und grundlegenden Verbindungen. Der Abschied von der alttschechischen Partei war deshalb nicht nur sehr schmerzhaft, sondern wurde auch sehr langsam, zögernd, voller Unsicherheit vollzogen. Immer wieder wurde der Gedanke, dass es nötig sei, die nationale Einheit zu erhalten, lebendig. Es scheint, dass eine Bremse für die politische Emanzipation der Katholiken auch die engen Beziehungen zu dem konservativen Großkapital waren, für das die nationale Partei eine rechtsorientierte politische Struktur repräsentierte; mit ihr rechnete es bei dem Bemühen, sich seine Position und den Einfluss auf die Geschehnisse zu erhalten.<sup>9</sup> Eine Rolle spielten auch die Verbindungen der Altschechen und der Adeligen zur höheren katholischen Hierarchie, in erster Linie zum Episkopat.

## 2 Die katholisch-nationale politische Strömung

Die bisherige Literatur interpretiert die Gründung der Nationalen katholischen Partei in Böhmen als Ergebnis einer Transformation des Vereins der Katholisch-politischen Einheit für das Königreich Böhmen (*Katolicko-politická jednota pro*

---

<sup>8</sup> ŠKRDLE, Tomáš: *Katolíci v Čechách a volby do říšské rady a do zemského sněmu* [Katholiken in Böhmen und die Wahlen in den Reichsrat und den Reichstag]. *Obrana*, 13, 1897, s. 131–132. *Jací jsme to katolíci* [Was für Katholiken wir sind]. *Naše listy*, 09. 03. 1907, s. 2.

<sup>9</sup> VOJTĚCH, Tomáš: *Mladočeši a boj o politickou moc v Čechách* [Jungtschechen und der Kampf um die politische Macht in Böhmen]. Praha 1980, s. 146.

království české) (gegründet 1871 in Prag) zu einer politischen Organisation.<sup>10</sup> Es zeigt sich, dass diese Auffassung ungenau und mit der Tatsache verbunden ist, dass die katholisch-politischen Einheiten als lokale, in einzelnen Regionen in Böhmen und Mähren gegründete Vereine ein grundlegendes Glied der katholisch-nationalen Partei in beiden Ländern bildeten. Die Prager Einheit bildete nicht mit ihrem Forum der konservativ orientierten Zeitung Abendzeitung (Večerní noviny, herausgegeben 1891–1896) ihre Dachorganisation, und wenn sie Anfang der neunziger Jahre innerhalb der katholischen politischen Szene eine führende Position einnahm, so war es dank der nichtformalen Autorität, die sich auf die Gunst des Prager Erzbischofs *Kardinal František de Paul Schönborn-Buchheim-Wolfstal* (1844–1899) und um die Funktionäre aus den Reihen der Abgeordneten der Partei des konservativen Großkapitals wie z. B. *Karl Graf Schönborn* und *Karl Ervin Graf Nostitz-Rieneck* (1850–1911) stützte. Auf ihrem Boden wurde zwar ab 1890 von der Gründung einer politischen Partei gesprochen, aber Unentschlossenheit und Zögern und der Kleinmut zu selbständigem Vorgehen brachten es mit sich, dass sich die Organisation hinsichtlich der Gründung einer politischen Partei nach 1895 auf dem Nebengleis befand. Die Situation im katholischen politischen Lager in Böhmen beeinflusste damals eindeutig die Tatsache, dass sich die Sozialdemokraten stark in den Vordergrund drängten und die Situation drohte, dass sie zu einer dominanten Kraft werden und die elitäre konservative Strömung, die sich nur auf ein paar Vereine stützte, ganz aus der politischen Szene verdrängen würden. Detaillierte Informationen über die Umstände des skizzierten Umbruchs in der Entwicklung der katholischen politischen Szene stehen bis jetzt nicht zur Verfügung, nichtsdestoweniger gilt es als Tatsache, dass 1895 ein neues führendes Zentrum der katholischen politischen Aktivitäten auftritt, das die konservative Strömung nur zum Zweck der Gründung einer Nationalen katholischen Partei in Böhmen errichtete. Es scheint, dass die Initiative hierfür von der katholischen Fraktion der nationalen Partei, die vor allem durch Priester gebildet wurde, ausging.

Anfang 1895 gab der Propst *Mikuláš Karlach* (1831–1911) einen Impuls zur Gründung der Prager Gefolgschaft für die Begründung einer katholischen Organisation (Pražská družina pro katolickou organizaci).<sup>11</sup> Für sein Ziel gelang es ihm auch, den Erzbischof *Schönborn* zu gewinnen, der als Mitglieder dieser Gruppierung 64 Perso-

<sup>10</sup> Archiv der Christlich-demokratischen Union-Tschechoslowakischen Volkspartei in Prag (weiter nur KDU-ČSL), Fonds Katholisch-politische Einheit für das Königreich Böhmen 1871–1900, Buch der Protokolle über die Ausschusssitzungen; Archiv KDU-ČSL, Fonds der Schriften aus dem Nachlass von Jiroušek – Statut, Karton 2. *Občasná valná schůze Katolicko-politické jednoty pro Království české* [Zeitweilige Vollversammlung der Katholisch-politischen Einheit für das Königreich Böhmen am 2. Februar d. J. in Prag]. Pražské večerní noviny, 07. 02. 1890, s. 2. ŽÁK, František: *Církevní spolky katolické* [Christliche katholische Vereine]. Čech, 30. 12. 1896, s. 2. – Hinter dem Verein stand auch ein Kreis von Leuten, die die St.-Wenzels-Sparkasse (Svatováclavská záložna) leiteten, das damals bedeutendste Unternehmen des katholischen Lagers, aus dessen Erlös viele Aktivitäten unterstützt wurden. Seine führende Persönlichkeit war Prof. Jan Drozd.

<sup>11</sup> ŠKRDLÉ, T.: *Katolíci v Čechách a volby do říšské rady a do zemského sněmu* [Katholiken in Böhmen und Wahlen in den Reichsrat und den Reichstag]. Obrana, 05. 05. 1897, s. 193. JIROUŠEK, T.: *Z mých pamětí a zápisků* [Aus meinen Erinnerungen und Aufzeichnungen]. Naše listy, 25. 03. 1911, s. 2–3. SCHMID-EGGER, Barbara: *Klerus und Politik in Böhmen um 1900*. München 1974, s. 146. MAREK, Pavel: *Apologetové nebo kacíři?* [Apologeten oder Ketzler?]. Rosice 1999, s. 94–95.

nen aus allen Teilen des katholischen Lagers mit Ausnahme der zum katholischen Modernismus tendierenden linken christlich-sozialen Partei nominierte. Es entstand eine repräsentative Versammlung, die die führenden Kräfte des katholischen Lagers mit den Akteuren des politischen Katholizismus (den katholischen Adeligen, der rechten Fraktion der nationalen Partei, der rechtsgerichteten christlich-sozialen Partei), mit Journalisten und Vereinsfunktionären verband. Die Gründung dieser Organisation und ihre Tätigkeit wurde vor der Öffentlichkeit absichtlich geheim gehalten. Die Organisatoren begründeten dies damit, dass andernfalls Gegner und Feinde des Katholizismus brüskiert würden und dies die eigenen Bestrebungen desavouieren würde. Für die Erfüllung ihrer Ziele schien ihnen eine verborgene und nicht weiter auffallende Tätigkeit günstiger zu sein.

Eben dieser halbgeheime Charakter dieser Gefolgschaft erschwert heute die genaue Identifikation ihrer Ziele, andererseits sagen ihre personale Zusammensetzung und die Rekonstruktion ihrer Tätigkeit ziemlich klar aus, dass sie zu einer Dachformation werden sollte, die die Idee der Gründung einer einheitlichen katholischen politischen Partei, die alle Bestandteile integrieren könnte, erfüllen sollte.

An die Spitze des Vereines traten fähige und agile Leute wie z. B. *Vojtěch Graf Schönborn* (1854–1924), *František Krásl* (1844–1907) oder *Josef Burian* (1854–1922). Im Laufe des Jahres 1895 gelang es führenden Funktionären die komplizierte Frage nach einem Publikationsorgan zu lösen. Sie waren sich dessen bewusst, dass die Partei nicht ohne Tageszeitung existieren könne, gleichzeitig hatten sie nicht genug finanzielle Mittel, um das neue Organ gleichsam auf der grünen Wiese zu begründen; der Tscheche (Čech) als Privatunternehmer der Kotrba-Druckerei erschien ihnen ungünstig. Unter dem Druck des Kardinals *Schönborn* kam es zur Fusion des Tschechen und der Abendzeitung (Čech, *Večerní noviny*), und ab dem 24. Dezember 1896 wurden zum neuen Hauptperiodikum des katholischen Lagers die *Katholischen Blätter* (*Katolické listy*), die von der neugegründeten Genossenschaft St. Vojtěch, die ebenfalls von dem Bruder des Erzbischofs geführt wurde, veröffentlicht wurden.

Die kommende Wahl in den Reichsrat bildete einen passenden Raum für die Gründung der Partei. Die Gefolgschaft setzte im Rahmen des katholischen politischen Lagers ein selbständiges Vorgehen der Katholiken bei der Wahl durch und stand hinter der Konstitution eines breiteren Wahlausschusses, dem es gelang, auch die Tätigkeit des Landesausschusses der christlich-sozialen Partei in Böhmen gleichzuschalten. Im Januar 1896 begann der Kreis um die Gefolgschaft (*Družina*) unter Führung der katholisch-nationalen Partei aufzutreten (ohne besondere organisatorische Strukturen oder den Parteiausschuss zu bilden), und am 7. März 1897 präsentierte sich im gemeinsamen Wahlauftritt des katholischen politischen Lagers vor der Wahl in den Reichsrat in der 5. Kurie die Nationale Partei im Königreich Böhmen (*Národní strana katolická v království českém*).<sup>12</sup> Es scheint, dass es sich um ein

---

<sup>12</sup> TOBOLKA, Zdeněk: *Politické dějiny československého národa od roku 1948 až do dnešní doby* [Politische Geschichte des tschechoslowakischen Volkes von 1948 bis zur heutigen Zeit], Bd. 3. Praha 1936, s. 108. PAULY, Jan: *Populární úvod do sociální otázky* [Populäre Einführung in die soziale Frage]. Praha 1899, s. 135–140.



politisches Manöver handelte, um die Bemühung, die christlich-soziale Strömung zu unterfangen und sie der katholischen nationalen Partei als eine relativ selbständige, aber untergeordnete Komponente anzuschließen. Diese Fusion konnte nur auf dem Boden des gemeinsamen Wahlausschusses gelingen, wahrscheinlich mit der Perspektive, dass mit der Zeit alle Strukturen allmählich zusammenfließen. Die rechte Fraktion der christlich-sozialen Partei, in deren Hand die Führung der Organisation lag, akzeptierte diesen taktischen Schritt der Gefolgschaft, während die Fusion den Protagonisten der oppositionellen linken Fraktion nicht behagte. Diese begannen die geplante Fusion als Betrug zu enthüllen und verlangten eine Präzisierung der zwischen der katholisch-nationalen und christlich-sozialen Partei bestehenden Programmunterschiede. Dies wuchs sich zu einer Affäre aus und mündete in den Zerfall des Wahlausschusses und zuletzt auch in den Abzug aller christlichen Sozialen aus der Gefolgschaft; denn diese fühlten sich darin als „das fünfte Rad am Wagen“.

Der misslungene Versuch einer Absorption der katholisch-sozialen Bewegung durch die katholisch-konservative Strömung wurde jedoch zu einer Teilepisode auf dem Weg, eine einheitliche katholische Partei zu bilden. Die Leute um die Gebrüder *Schönborn* schritten entschlossen fort, und eine neue Gelegenheit bot die Vorbereitung des Parteitages der Katholiken in Prag im August 1898. Den Parteitag konzipierte die Gefolgschaft als eine Veranstaltung des ganzen katholischen Lagers, aber durch die Präferenz der Interessen der konservativen Gruppe kam es zu einer Distanzierung seitens der christlichen Sozialen. Deshalb wurde die Sonderabteilung, die für die Umsetzung der Beschlüsse des Parteitages gewählt wurde (sie sollte auch u. a. die Vereinsbewegung integrieren), unausgeglichen zusammengestellt, sie deckte sich personal mit dem Ausschuss der Gefolgschaft. Am 11. November 1898 wählte sie ihr Vollzugsorgan, das sich als die führende Struktur der katholisch-nationalen Partei zu erkennen gab, und der ganze Akt wurde als offizielle Parteigründung aufgenommen.<sup>13</sup> Der Vollzugsausschuss der katholisch-nationalen Partei unterstützte bald das Bemühen um die Gründung der Landesorganisation der katholischen unpolitischen Vereine (*Zemské sdružení katolických nepolitických spolků*), die der Kanoniker *J. Burian*, Mitglied der neuen Parteiführung, zweifellos aus einem Impuls der Gefolgschaft heraus organisierte. Den Vereinen empfahl er, in dieses Gebilde einzutreten, mit dem offenkundigen Ziel, sie ideologisch zu überdachen und selbst ihr Sprecher zu werden. Dieser Akt entfesselte nicht nur einen Kampf um Vereine, sondern auch den Zusammenstoß mit der christlich-sozialen Partei, die die erwähnten Tendenzen ablehnte und in ihnen einen neuen Versuch um die Fusion der politischen Parteien argwöhnte. Sie

<sup>13</sup> *Křesťanští sociálové* [Christlich Soziale]. *Lidový list*, 21. 11. 1898, s. 1. *Křesťanští sociálové* [Christlich Soziale]. *Dělnické noviny*, 01. 12. 1898, s. 7. *Zasláno. Slavné redakci Katolických listů* [Eingesandt. Der ruhmreichen Redaktion der katholischen Blätter]. *Lidový list*, 11. 12. 1898, s. 1–2. *Potřebují vojsko* [Sie brauchen ein Heer]. *Lidový list*, 11. 12. 1898, s. 1–2. DLOUHÝ-POKORNÝ, Emil: *Zasláno. Strana katolicko-národní nebo křesťansko-sociální* [Eingesandt. Katholisch-nationale oder christlich-soziale Partei]. *Lidový list*, 21. 12. 1898, s. 4. HORSKÝ, Rudolf: *Strana křesťansko-sociální a katolicko národní* [Christlich-soziale und katholisch-nationale Partei]. *Dělnické noviny*, 16. 12. 1898, s. 57–59. KUČERA, M.: *Český politický katolicismus před první světovou válkou* [Der tschechische politische Katholizismus vor dem Ersten Weltkrieg], c. d., s. 103.

zog eine selbständige Existenz der katholisch-nationalen und christlich-sozialen Partei in Böhmen eindeutig vor. Es gelang, diesen Streit im Januar 1898 auf dem Parteitag in Königgrätz zu dämpfen, wo die Vertreter beider Seiten den status quo anerkannten und die katholisch-nationale Partei sich verpflichtete, wenigstens für kurze Zeit auf die Umsetzung eines einheitlichen politischen Gebildes zu verzichten. Die Nationale katholische Partei war eine Generalität ohne Heer, was selbstverständlich ihre Geschichte beeinflusste. Die Gefolgschaft hörte 1899 auf zu existieren.

### 3 Die christlich-soziale politische Strömung

Neben der konservativen katholischen politischen Strömung entwickelte sich auf dem Gebiet der tschechischen Länder in den vierziger Jahren des 19. Jahrhunderts (zur gleichen Zeit wie im westlichen Europa) parallel die christlich-soziale Bewegung, die einen viel dynamischeren und auch volkstümlicheren Charakter hatte. Auch in diesem Falle standen an ihrer Spitze zumeist Priester, am Anfang Aufklärer vom Typus eines *Matěj Procházka* (1811–1889), später jedoch vorwiegend Kapläne, die die Impulse zu ihrer Tätigkeit zuweilen aus dem Ausland schöpften – aus Deutschland, Österreich, Belgien, Frankreich, Italien und anderswo. Die zentrale Rolle des Priestertums bei der Gründung christlich-sozialer Vereine und Zeitungen resultierte einerseits aus seiner Autorität und seinen Verbindungen, mitunter aus der materiellen Sicherheit und Unabhängigkeit vom weltlichen Milieu; gleichzeitig handelte es sich um einen absichtlich herbeigeführten, von einigen einflussreichen christlichen Würdenträgern unterstützten Vorgang (z. B. dem Kanoniker *J. Burian*). Neben den Vorteilen, resultierend aus der Möglichkeit, die durch das niedrigere Niveau organisierter Arbeit ausgelösten Probleme parallel zur sozialen Demokratie überwinden zu helfen, war das Engagement der Priester den Arbeiterkreisen, die dies als Einmischung in ihre Interessensphäre empfanden, stets suspekt. Die Bewegung reagierte auf das durch die Entwicklung der industriellen Gesellschaft hervorgerufene dringliche Problem, die sog. soziale Frage, die in neuer Qualität als alarmierendes und auch gefährliches Phänomen erschien. Einige Geistliche reflektierten dies, und im Geiste christlicher Lehre suchten sie den neuen Herausforderungen durch eine unauffällige, schlichte, erzieherische, auf Selbsthilfe beruhende und karitative Tätigkeit zu begegnen. Sie gründeten Vereine, suchten durch Vortrags- und Publikationsaktivitäten aufzuklären.

Katholisch denkende Arbeiter und Handwerker standen in den sechziger und zu Beginn der siebziger Jahre an der Wiege der ersten tschechischen und deutschen Arbeiterorganisationen in Böhmen und Mähren, wobei sich jedoch im Laufe der siebziger Jahre sozialistische Ideen und Konzepte bei der Lösung der sozialen Fragen durchzusetzen begannen und die Katholiken in der Mitte der siebziger Jahre infolgedessen auf ein Nebengleis gerieten. Man fand keine Führer, die im Stande gewesen wären, der sozialdemokratischen Lawine zu trotzen. Die Katholiken zogen sich in Vereine zurück, während die Sozialisten das Feld übernahmen und eine Massenbewegung schufen, zu deren Äußerungsformen auch die Ausbreitung des Atheismus und

der Kampf gegen Religionslehre und ihre Träger – die katholische Kirche – zählten. Fast zehn Jahre dauerte es, bis die Priester und die mit ihnen verbundenen Kräfte zur Besinnung kamen und den inneren Kampf in der sozialdemokratischen Partei zu einem Eintritt in die Öffentlichkeit nutzten, um den Ideen des Liberalismus und Sozialismus zu trotzen und eine Transformation der Gesellschaft im Geiste katholischer Ideale durchzusetzen. Es scheint, dass diese Offensive der Christlich-Sozialen ihre Wurzeln um 1885 in Brünn hatte, und erst um die Wende der achtziger und neunziger Jahre formte sich ein Prager Zentrum auf der Basis des Vereins Heimat (Vlast), der die Initiative übernahm und den Boden für die Transformation der Bewegung in eine politische Partei bereitete.

Für die Entwicklung der christlich-sozialen Bewegung hatten die Vereine der katholischen Handwerksgelesen eine außerordentliche Bedeutung; ihr Schöpfer, der deutsche Geistliche aus Köln am Rhein, *Adolf Kolping*, hatte ihnen die Aufgabe erteilt, ein religiös-sittlich organisiertes Leben zu entwickeln und zu festigen. Im tschechischen Milieu machten sie zwar quantitativ einen wesentlichen Bestandteil des katholischen Lagers aus und widmeten sich v. a. der ausbildenden Tätigkeit, zu Beginn aber schenkten sie dem öffentlichen Geschehen keine Beachtung. Als jedoch das soziale Problem in der Kirche in Böhmen und Mähren, besonders unter der höheren Hierarchie, erst einmal voll anerkannt war, repräsentierten sie eine bedeutende Basis der Bewegung, die sich von der 2. Hälfte der achtziger Jahre an weiter verbreitete. Die Prager Einheit der katholischen Handwerksgelesen (*Pražská jednota katolických tovaryšů*), die 1852 gegründet wurde und damals (1889–1893) durch den Kanonikus von Vyšehrad, *Eduard Jan Nepomucký Brynych* (1846–1902), und *J. Burian* (nach 1893) geführt wurde, wurde zu einem bedeutenden Zentrum der christlich-sozialen Bewegung in Böhmen; es erfüllte die inoffizielle Funktion einer Dachorganisation von Vereinen dieses Typus, so dass es Parteitage für alle böhmischen Länder einberief. Die Vereine der katholischen Handwerksgelesen wurden auf der Basis der Diözesen organisiert, wobei der durch den Bischof ausgewählte Präses seinem Vorgesetzten die Vorsitzenden der einzelnen Lokalvereine ausschließlich aus den Priesterreihen zur Ernennung empfahl. Die gewählten Ausschüsse hatten nur eine beratende Funktion. Der Charakter dieser Gruppierungen, die zur Grundlage der christlich-sozialen Partei wurden, spiegelte sich selbstverständlich im Prozess ihres Konstituierens wider. In Verbindung mit den ähnlich strukturierten Organisationen der St-Josephs-Vereinigung (*Svatojajosefské jednoty*) wurden sie zur Quelle für die Spannung zwischen der Laien- und der geistlichen Fraktion der Vereinsbewegung.

Neben dem Versuch, den jungen Handwerkern und Arbeitern organisatorisch unter die Arme zu greifen und sie in die richtige Bahn zu lenken, rechnete die christlich-soziale Fraktion des tschechischen katholischen Lagers auch mit anderen ähnlich orientierten Vereinen. In erster Reihe meinen wir die St-Josephs-Vereinigung der Jünglinge und Männer (*Svatojosefské jednoty jinochů a mužů*), die in allen tschechischen Ländern entstanden, ähnlich wie weitere regionale Gruppierungen, die verschiedene Namen trugen (wie z. B. *Svornost*, *Obrana*, *Spolek sv. Metoděje*, *Láska*, *Svatováclavská jednota* u.a.). Bis Anfang der neunziger Jahre entstand in Böhmen und Mähren ein relativ dichtes Netz von katholischen karitativ unterstützenden

Bildungs- und Gewerkschaftsvereinen und Bruderschaften, die in hohem Maße von Priestern und Ordensgeistlichen geführt wurden. Dieses Netz diente den Protagonisten der christlich-sozialen Bewegung als Basis, die sie weiter entwickelten und auf der sie die Parteistrukturen zu errichten begannen.

Es ist auch bedeutsam, dass es im Laufe der achtziger Jahre den Christlich-Sozialen gelang, auf dem Gebiet der Presse Grundvoraussetzungen dafür zu schaffen, dass sie auf eine breitere katholische Öffentlichkeit wirken und neue Anhänger gewinnen konnten.

Neben allen diesen Voraussetzungen und Einflüssen dürfen wir in keinem Fall die Tatsache vergessen, dass der mächtige Impuls, der die Entwicklung der christlich-sozialen Strömung wesentlich beeinflusste, die Enzyklika von Papst *Leo XIII.*, *Rerum novarum*, vom 15. Mai 1891 war.<sup>14</sup>

Für die Entwicklung der christlich-sozialen Bewegung in Böhmen war die Rückkehr des ehemaligen Maschinenbauarbeiters und späteren Journalisten *Tomáš Josef Jiroušek* (1858–1940) nach Prag resp. in die Vorstadt Žižkov von zentraler Bedeutung. Es handelte sich nämlich um einen erfahrenen Arbeiterfunktionär, der aus der sozialdemokratischen Partei kam und neben dem Benediktiner *P. Placidus Mathon* (1841–1888) in den Redaktionen der katholischen Arbeiterzeitungen in Brünn gewirkt hatte. *Jiroušek* wurde nicht nur zum begeisterten und ergebenden christlich-sozialen Funktionär, sondern verband dies zugleich mit einer Begabung zum Agitatoren und Organisatoren, der befähigt war, durch das gesprochene und geschriebene Wort zu wirken und seine Umgebung durch seine Aufopferung und große Arbeitslust mitzureißen. Wir müssen konstatieren, dass gerade er es war, der in Zusammenarbeit mit *P. Tomáš Škrdle* (1853–1913) die soziale Problematik in die Genossenschaft *Vlast* und ihre gleichnamige Zeitschrift einbrachte. Die Aktivitäten dieser Männer galten nicht nur dem Bestreben, aus diesem Verein das Zentrum der christlich-sozialen Bewegung zu machen, sondern unbestritten auch den versteckten Versuchen, zum Kopf des gesamten katholischen politischen und unpolitischen Vereinslagers zu werden.

Für *Jiroušek* war es wichtig, dass er das Vertrauen von *T. Škrdle* und von dessen engstem Mitarbeiterkreis gewann, die seit 1890 die Idee der Gründung von einer politischen Partei zielbewusst verfolgten. Diese Tatsache schuf die Voraussetzungen sowohl für sein Vorhaben als auch für dessen Umsetzung in die Praxis. *Jiroušek* trat volle zwei Jahre (1890–1892) als einziger Sprecher bei den christlich-sozialen Sitzungen auf dem tschechischen Land auf und bereitete so den Boden für die Vorkämp-

---

<sup>14</sup> VAŠEK, Bedřich (ed.): *Encyklika (okružní list) Lva XIII. O otázce dělnické. Rerum novarum.* [Die Enzyklika (Rundblatt) von Leo XIII. Von der Arbeiterfrage. *Rerum novarum*]. Olomouc 1931. 48 s. HUBER, Kurt A.: *Die Enzyklika „Rerum novarum“ und die Genesis der christlich-sozialen Volksparteien in der Tschechoslowakei.* In: BOSL, Karl (ed.): *Die Erste Tschechoslowakische Republik als multinationaler Parteienstaat*, München 1979, s. 241–257. LUFT, Robert: *Tschechische Parteien, Vereine und Verbände vor 1914.* In: *Revolution und Recht*, Frankfurt a.M. 2000, s. 322. KRAVÁČEK, František: *Katolická církev a dělnické hnutí na Moravě před 1. světovou válkou* [Katholische Kirche und Arbeiterbewegung in Mähren vor dem Ersten Weltkrieg]. In: *Sborník prací Pedagogické fakulty Univerzity Palackého v Olomouci*, Praha 1979, s. 99–100.

fer dieser Ideen vor: *Rudolf Horský* (1852–1926), *Rudolf Vrba* (1860–1939), *Vilém Koleč* (1869–?) u. a. Er beteiligte sich auch an der Gründung der Pressetribüne des Prager Zentrums, zuerst in Form einer Sonntagsbeilage (*Nedělní dělnická příloha*) von Čech (seit Januar 1891) und dann des Zweiwochenblatts Arbeiterzeitung (*Dělnické noviny*) (vom 1. September 1891). Anfang 1891 wurde er von dem engen Kreis der Organisatoren der christlich-sozialen Bewegung auf einer Sitzung in Noutovice beauftragt, das Programm zu schaffen, das unter dem Titel Was wir wollen (*Co chceme*) in der 8. Nummer der „*Nedělní dělnická příloha Čecha*“ vom 21. 2. 1891 veröffentlicht wurde und bis zu dem Parteitag in Litomyšl gültig war. Die Bedeutung dieses Dokuments beruht besonders auf einem Appell zur Gründung und Organisation der christlich-sozialen Vereine, der nach der Niederlage der Altschechen in den Wahlen in den Reichsrat 1891 mit der Stärkung emanzipatorischer Tendenzen eine mobilisierende Bedeutung in der katholischen Bewegung hatte.

*Jiroušek*, am Anfang neben *Václav Žižka* (1834–1908) der einzige Laie unter den Geistigen an der Spitze der Bewegung, erscheint in dieser Periode eher als Motor einzelner Veranstaltungen, als der erfolgreiche (und selbstverständlich nicht passive) Bearbeiter der Aufgaben, mit denen er beauftragt wurde, und nicht als Kopf der Bewegung. Für den Initiator halten wir *T. Škrdle*, der nominell eher im Hintergrund stand, aber es faktisch war, der in der Genossenschaft die Fäden zog und mit eiserner Hand sie von ihrer Gründung im Jahre 1894 bis zu seinem Tode knapp vor dem Krieg regierte. Er brachte gemeinsam mit *Jiroušek* den philosophierenden ThDr. *R. Horský* zu „*Vlast*“, gewann ihn für die Arbeit in der sozialen Bewegung, bereitete die Bedingungen für seine Wahl zum Vorsitzenden der Genossenschaft und schuf dadurch die Voraussetzungen, dass der fähige *Horský* an die Spitze der christlich-sozialen Bewegung gelangte und faktisch zu einer der führenden Persönlichkeiten des tschechischen politischen Katholizismus bis in die ersten Jahre der ČSR wurde. Objektiv gesehen war er es, der, möglicherweise unbewusst, die politische Karriere von *Horský* begründete.

Wir müssen ferner *Škrdle* als den Schöpfer der engen Verbindung zwischen der christlich-sozialen Bewegung und dann auch der politischen Partei und der Genossenschaft Heimat (*Vlast*) bezeichnen. Es handelte sich um eine Symbiose, die für beide Seiten, also auch für die Partei, günstig war; für die Partei ist dies schwer abzuschätzen, betrachtet vom Gesichtspunkt der finanziellen Sicherung und auch der Nutzung der weiteren Kapazitäten von *Vlast*. In der Anfangsphase wurde dieser Kontakt durch die sog. soziale Abteilung der Genossenschaft *Vlast* organisiert, die am 9. Juli 1891 als Zentrale der christlich-sozialen Vereinsbewegung gegründet wurde. Wenn man die Statuten der sozialen Abteilung liest, findet man dafür keinen Anhaltspunkt: Es wird hier gesagt, dass die Mitglieder die soziale Frage lösen und die Kirche und das Christentum durch die Vermittlung von Sitzungen und Vorlesungen festigen wollen. In der Praxis aber „sprach man den öffentlichen Wunsch aus“, dass mit *Vlast* „alle christlich-sozialen und Arbeitsvereine“ in Verbindung treten und sie als Zentrum wirke. Wir meinen damit nicht nur die Tatsache, daß sie die Musterstatuten der Vereine veröffentlichte und bei der Gründung der Vereine instruierte, die Sprecher auf ihre Kosten in die Sitzungen auf dem Lande schickte, den durch öffentliche

Sammlungen erhöhten sog. Sozialfonds gründete, sondern sie eignete sich das Recht an, für die ganze christlich-soziale Bewegung Einstellungen vorzugeben. Vlast als eine unpolitische Gruppierung trat verschiedentlich auch auf der politischen Szene auf, und zwar nicht nur auf heimliche Art und Weise: Sie hatte Ambitionen, „in Verbindung mit den großartigen katholischen Soziologen aus anderen Ländern zu treten“ und „die erworbenen Erfahrungen für unsere tschechoslowakische Heimat zu nutzen“.<sup>15</sup> Mit Missfallen und Befürchtung nahm sie wahr, dass die Mehrheit der Arbeiter ihren Gegner in der Kirche und den Geistigen sah, und reflektierte, dass die Formierung der christlich-sozialen Bewegung Missfallen und Angriffe nicht nur von der Seite der sozialen Demokraten, Anarchisten, national orientierten Arbeiterschaft und des Jungvolks, sondern auch von den Realisten und Fortstrebenden hervorrief. Deshalb wurde ziemlich bald, ab Juni 1893, der sog. Politische Klub der Arbeiterschaft in Böhmen (Politický klub dělnictva v Čechách) zu einem Überbau der sozialen Abteilung von Vlast, wo größerer Raum den Laien, katholisch orientierten Arbeitern und Handwerkern zur Verfügung stand. Die soziale Abteilung tritt bis zu dieser Zeit als „ein bildendes Zentrum“ auf; diese Bezeichnung erfasst jedoch nicht völlig ihren faktischen Einfluss auf die christlich-soziale politische Repräsentation, die sich zusätzlich noch auf die Arbeiterzeitung (Dělnické noviny) erstreckte.

Der politische Klub präsentiert sich in der Öffentlichkeit, ähnlich wie im Falle der Anfänge der Existenz der sozialen Abteilung von Vlast, als eine Dachstruktur, und man kann ihn als die unmittelbare Vorstufe der christlich-sozialen Partei in Böhmen bezeichnen.

Mit Vlast in der Rückhand waren die Ambitionen der Führer des Politischen Klubs, die Leitung der christlich-sozialen Strömung in Böhmen zu übernehmen, nicht das einzige Phänomen, das auf die Formierung der politischen Partei wirkte. Gleichzeitig trifft man auch auf Zeichen der Abneigung gegenüber Vlast und ihrem autoritativen Verhalten. Nicht alle Vereine waren bereit, sich zu unterwerfen, und lehnten die Führung von Vlast ab. Schon die damalige Presse reflektierte die Eifersucht, die die Entwicklung des katholischen politischen Lagers bis zum Krieg begleitete. Es scheint, dass der Kreis um den Kanonikus *E. J. N. Brynych* und um die Prager Vereinigung der katholischen Handwerksgelesen die christlich-soziale Strömung zu Beginn der neunziger Jahre führen wollte.

Neben dem angedeuteten inneren Kampf um die Führung der christlich-sozialen Bewegung in Böhmen kamen noch vor Mitte der neunziger Jahre Tendenzen hinzu, die erst nach dem Parteitag in Litomyšl voll zum Durchbruch gelangten und entweder auf eine Beseitigung oder zumindest Gleichschaltung und politische Ausnutzung dieser Bemühungen abzielten. Wir denken hier an die Haltungen einiger Vertreter der hohen kirchlichen Hierarchie, die die Formierung der christlich-sozialen Bewegung mit Misstrauen verfolgten und sich mit der Überzeugung dagegen stellten, dass dem geistigen Stand eine öffentliche Wirkung nicht zustehe und die soziale Praxis der

---

<sup>15</sup> *Otázky sociální* [Soziale Fragen]. Vlast, 8 1891/92, s. 490.

Kirche die karitativen Grenzen nicht überschreiten solle. Ihre Zurückhaltung geht so weit, dass sie sich auch mit dem Inhalt der päpstlichen sozialen Enzyklika sehr schwer taten. Hierzu zählen nicht nur Bestrebungen des Prager Erzbischofs *Schönborn*, sondern auch Aktivitäten des Kreises um den Prager Kanonikus *J. Burian*, der eine Vereinszentrale der katholischen Bewegung in Böhmen aufzubauen versuchte mit dem Ziel, die sozial orientierten Genossenschaften zu beeinflussen und ihre Benutzung für den Aufbau einer politischen Partei zu verhindern.

Der erste Höhepunkt der christlich-sozialen Bewegung in den tschechischen Ländern wurde der 1. Parteitag der Delegierten der katholischen tschechoslowakischen Arbeiterschaft aus Böhmen, Mähren, Schlesien und Niederösterreich in Litomyšl vom 8.–9. September 1894 (První sjezd delegátů katolického dělnictva československého z Čech, Moravy, Slezska a Dolního Rakouska).<sup>16</sup> Seine Bedeutung ist unserer Ansicht nach besonders auf zwei Gebieten zu sehen:

1. In 35 Kundgebungen und Resolutionen wurden die Grundlagen für das Programm der christlich-sozialen Partei durch einen Abriss der Einstellungen der katholischen Arbeiterschaft zu einigen aktuellen Problemen der Gesellschaft gelegt (soziale Fragen, nationales Problem, politische Rechte der Arbeiterschaft): Der Parteitag sprach sich gegen nationale und soziale Unterdrückung und für die gleichberechtigte Stellung der Arbeiterschaft in der Gesellschaft aus; er lehnte den Liberalismus ab und bezeichnete den Katholizismus als die führende Aufbauidee des Staats und der Gesellschaft; er verlangte eine Reform des Stimmrechts und dadurch die proportionelle und gerechte Vertretung der einzelnen Stände und Gruppen in den gesetzgebenden Körperschaften, die über die Anforderungen der Bevölkerung entscheiden. Es kam nicht zur Bildung eines geschlossenen Parteiprogramms, sondern im zeitlichen Usus zur Formulierung von Programmthesen, die stufenweise erweitert, ergänzt und präzisiert wurden.
2. Für die betreffende Entwicklungsphase halten wir (im Unterschied zu den Zeitgenossen und Protagonisten der Bewegung) die Beschlüsse organisatorischen Charakters, die auf eine Sicherung der Übertragung einzelner Forderungen an die kompetente politische Szene ausgerichtet waren, für wichtiger als die Lösung der

---

<sup>16</sup> HORSKÝ, R. – JIROUŠEK, T. (ed.): *Protokol 1. sjezdu katolického dělnictva československého v Litomyšli* [Protokoll über den 1. Parteitag der katholischen tschechoslowakischen Arbeiterschaft in Litomyšl]. Praha 1895. 143 s. *Program strany katolického dělnictva československého v Rakousku* [Parteiprogramm der katholischen tschechoslowakischen Arbeiterschaft in Österreich]. Praha 1894. 8 s. JIROUŠEK, T.: *Msgr. ThDr. Rudolf Horský*. *Vlast*, 44, 1927/28, s. 316. KÁRNÍKOVÁ, Ludmila: *K úloze „křesťanského socialismu“ koncem 19. století* [Zur Frage des „christlichen Sozialismus“ am Ende des 19. Jh.s]. In: *Církev v našich dějinách* Praha 1962, s. 69. URBAN, Otto: *České a slovenské dějiny do roku 1918* [Tschechische und Slowakische Geschichte bis 1918]. Praha 2000, s. 236. KAŇÁK, Miloslav: *Z dějin reformního úsilí českého duchovenstva* [Aus der Geschichte der Reformbestrebung der tschechischen Geistlichkeit]. Praha 1951, s. 69–70. TRAPL, Miloš: *Politický katolicismus a československá strana lidová 1918–1938* [Der politische Katholizismus und die Tschechoslowakische Volkspartei 1918–1938]. Praha 1990, s. 50. – Weitere Dokumente sind in dem zitierten Nachlass von T. J. Jiroušek in dem Archiv der KDU-ČSL beinhaltet, Fonds der Katholischen politischen Partei.

sog. Programmfragen (die die akuten Probleme widerspiegeln und die Forderungen der bestimmten sozialen Schichten oder professionellen Gruppen zum Ausdruck brachten).

Die bisherige sich mit dem Parteitag in Litomyšl beschäftigende Literatur gibt im wesentlichen zwei Interpretationen seines Beschlusses über die Organisation: Ein Teil der Autoren behauptet, eine Gründung der christlich-sozialen Partei sei entweder für die tschechischen Länder oder nur auf Landesbasis erfolgt; der andere Teil der Autoren mutmaßt, die Impulse zur Organisation seien auf die Zukunft verschoben worden und es sei nicht zur Konstituierung der politischen Partei gekommen. Tatsache ist, dass die Resolution von Litomyšl keine eindeutige Formulierung über die Gründung einer christlich-sozialen Partei in Böhmen beinhaltet. Gleichzeitig kann man jedoch nicht bestreiten, dass der Parteitag einen Impuls zur politischen Organisation der christlichen Sozialen gab, zu einer parteilichen Legende wurde und aus ihr wahrscheinlich auch die Erklärung über die Konstitution der Partei abgeleitet wurde.

Trotz der angedeuteten Unklarheiten und Probleme mit der Interpretation des Ortes des Parteitages der katholischen Arbeiterschaft in Litomyšl in der Geschichte der christlich-sozialen Partei können wir die These von der Gründung der politischen Organisation der christlichen Sozialen auch schon deshalb akzeptieren, dass wenigstens ein Teil der führenden Vertreter der Bewegung in Böhmen die Passivität der ausgewählten Führung in der Zeit nach dem Parteitag kritisierte und nächste Schritte erwartete, die zur Vertiefung und Erweiterung der Tätigkeit dienen sollten. Ebenso erwarteten auch in Mähren die christlichen Sozialen Instruktionen und Initiativen aus Böhmen, zögerten folglich lange mit der Gründung der Partei und arbeiteten mit der katholisch-nationalen Strömung eng zusammen.

Der Parteitag in Litomyšl ist bedeutend auch für den Nachweis fremder Einflüsse auf die tschechische christlich-soziale Bewegung. Seine Programmresolution bereitete *R. Horský* kurz nach seiner Rückkehr von einer Studienreise in Deutschland (Bamberg, Würzburg, Münster) vor, wo er Kontakte mit den führenden Vertretern des Zentrums angeknüpft und die Thesen mit einem von seinen Führern, dem Soziologen Prof. Dr. *R. Hitz*, besprochen hatte. Die Grußadressen, die auf dem Parteitag verlesen wurden, künden auch von den Verbindungen zu den niederösterreichischen, slowenischen, französischen und italienischen christlichen Sozialen.

#### **4 Die Partei des katholischen Volkes (1906–1910)**

1899–1906 waren für den politischen Katholizismus Jahre des tiefen Verfalls. Während die Nationale katholische Partei eine Schattenexistenz repräsentierte, zerfielen die christlichen Sozialen wegen der unterschiedlichen Einstellungen zu einigen Programmfragen (Verhältnis zum allgemeinen Stimmrecht, Gleichberechtigung der Frau, Demokratisierung der Gesellschaft, Rolle der Adligen in der Gesellschaft u. a.), die in eine persönliche Antipathie mündeten, und die Gruppe um *Emil Dlouhý-Pokorný* (1867–1936) und *Václav Myslivec* (1875–1934) gründete 1899 die oppositio-



nelle Christlich-Soziale Volkspartei (Křesťansko-sociální strana lidová).<sup>17</sup> Schon bald nach ihrer Gründung begannen endlose und vergebliche Verhandlungen um eine Versöhnung, die einerseits der Hoffnung auf Wiederherstellung der Einheit Ausdruck gaben und sogar die Vision einer gemeinsamen politischen Partei mit den Konservativen entwarfen, andererseits wegen ihres provisorischen Charakters fast alle Aktivitäten zum Erliegen brachten. Den allgemeine Marasmus krönte die Affäre um die Sankt-Wenzels-Sparkasse (Svatováclavská záložna) mit Konsequenzen für das ganze katholische Lager.

Der Anfang einer neuen Etappe in der Entwicklung des tschechischen politischen Katholizismus ist erst ab 1906 zu datieren, als es gelang, die angedeuteten Probleme wenigstens formal und für einige Zeit zu überwinden; durch Fusion der drei politischen Parteien (der National-Katholischen Partei und zweier christlich-sozialer Parteien) entstand eine Struktur in Form einer Partei des katholischen Volkes (Strana katolického lidu = SKL). Die Vereinigung des katholischen politischen Lagers im 1906 wurde durch den Druck von unten verursacht, durch Stimmen vom Lande.<sup>18</sup> Vielleicht sehnten sich nach einer Veränderung des Führungsstils der Partei-Eliten am meisten diejenigen sozialen Schichten und Gruppen, die in einem breiteren Ausmaß zur Jahrhundertwende ins katholische politische Lager wechselten, als sich die Christlich-Sozialen um eine Transformation ihrer ursprünglichen am Arbeiter sich orientierenden Partei in eine sog. allgemeine Interessengemeinschaft bemühten, d. h. ihre Basis um weitere katholisch orientierte Anhänger erweitern wollten. In erster Linie umwarb die Rechte und Linke der christlichen Sozialen die Bauern, was sich in der Konstituierung einer Vereinigung der tschechischen katholischen Bauern im Königreich Böhmen (Sdružení katolických zemědělců českých v království českém) (1904) niederschlug, die für eine sehr kurze Zeit zum zahlenmäßig einflussreichsten katholisch orientierten Verein wurde.<sup>19</sup> Eben diese Organisation wurde zum Rückgrat der SKL, und sie verwandelte diese aus der Sicht ihrer Mitglieder heraus zu einer Partei des Bauerntums. Konsequenterweise forderte sie dann von der Parteiführung, dass sie zu ihrem Sprecher und Repräsentanten wurde.

---

<sup>17</sup> Mit dem Zwiespalt und der Geschichte der Christlich-Sozialen Volkspartei von 1899 bis 1906 beschäftigen sich folgende Arbeiten: MAREK, Pavel: *K dějinám křesťansko-sociální strany lidové* [Zur Geschichte der christlich-soziale Volkspartei]. Český časopis historický, 97, 1999, s. 37–52. MAREK, Pavel – ČERVENÝ, Vladimír – LACH, Jiří: *Od katolického modernismu k českému církevnímu rozkolu. Nástin života a díla Emila Dlouhého-Pokorného*. [Vom katholischen Modernismus zum tschechischen christlichen Zwiespalt. Abriss des Lebens und Schaffens von Emil Dlouhý-Pokorný]. Rosice 2000. 315 s. – Diese Arbeiten stützen sich auf Archivalien des Zentralen Archivs der Tschechoslowakischen Hussitenkirche in Prag sowie den Nachlass von E. Dlouhý-Pokorný.

<sup>18</sup> Eine gewisse Rolle spielte selbstverständlich auch der Einfluss der Verhältnisse in Mähren, wo es gelang, ein funktionelles Modell der Kooperation der beiden Flügel des politischen Katholizismus zu bilden.

<sup>19</sup> Die Organisation formierte sich ab 1902 nach der Versammlung in Kolín, als auch das „Bauernblatt“ (Selský list) zu erscheinen begann (15. 09. 1902), das von dem Bauern František Šafránek redigiert wurde. Nachdem die Agrarpartei nach dem Parteitag der katholischen Landwirte in Prag (1903) die vorgeschlagene Zusammenarbeit hätte ablehnen sollen, entschieden die katholischen Bauern, im Juni 1904 auf dem Parteitag in Svatá Hora bei Příbram eine eigene Organisation zu bilden, die dank einer intensiven propagandistischen Kampagne bald etwa 10 000 Bauern umfasste.

Die Väter-Begründer präsentierten die SKL in der Öffentlichkeit nicht nur als tschechische Variante des deutschen Zentrums, als eine alle sozialen Schichten verbindende Organisation und als Phänomen, das es hier „seit *Palacký* und *Rieger* nicht gegeben hat“,<sup>20</sup> sondern stellten sie überdies als eine „alle auf christlicher Grundlage stehenden Richtungen in unserer Volke“, d. h. der Katholiken wie der Protestanten umfassende Struktur dar. Die Entwicklung in den weiteren Jahren zeigte, dass das tschechische Milieu vor dem Ersten Weltkrieg für eine Partei von diesem Typ nicht reif war, es gelang faktisch nicht, mindestens eine von diesen Prinzipien zu erfüllen. Etwa nach vier Jahren zerfiel die Partei, und zu Beginn der zwanziger Jahre fielen die Katholiken nicht nur in die Zeit vor 1906, sondern mit ihrem Projekt einer konservativen Partei tief in die Mentalität des 19. Jahrhundert zurück.

Als den größten Irrtum der Initiatoren und der Führungsschicht der SKL betrachten wir ihre Vorstellungen über die Eliminierung der Fraktion „der damaligen christlichen Demokraten“, die kurz nach der Parteigründung in *Unsere Blätter (Naše listy)* einen Artikel unter dem passenden Titel „Unbedeutende Ruinen“ (*Bezvýznamné trosky*) präsentierten. Der Autor dieses Beitrag hatte recht mit der Feststellung, dass die Parteiführung 1906 in den Händen des „Vlast-Triumvirats“ war, aber er reflektierte nicht, dass zur treibenden Kraft der Partei, die die reale Macht besaß, die Erben von *Dlouhý-Pokorný*, *V. Myslivec*, *Josef Hovádek*, *Vilém Koleš*, *Prokop Holý*, *František Šafránek*, *Josef Adámek*, *František Jukl*, *Josef Kuška* (1873–1953), *Milo Záruba* u. a. wurden, die die progressiven Tendenzen in der Entwicklung der christlich-sozialen Bewegung beobachteten und zu Sprechern der katholischen Bauern wurden. Wenn das katholische politische Lager in den neunziger Jahren des 19. Jahrhunderts durch den Kampf verschieden strukturierter konservativer und demokratisch orientierter Kräfte erschüttert wurde und jemand 1906 voraussetzte, daß die Ursache der Streitigkeiten durch eine Partiefusion abgeschafft würden, dann konnte man sich bald davon überzeugen, dass dies nicht der Fall war. Die landwirtschaftliche Volksbewegung von *Myslivec* wollte der Parteiführung nicht nur die Unterstützung der Massen gewähren, sondern trachtete danach, Anteil an ihrer Führung zu erlangen.

Einige Begebenheiten zeugen davon, dass die Vereinigung der katholischen Landleute etwa um 1905 ein ambitiöses Programm annahm,<sup>21</sup> das sie auch auf den Boden der SKL zu übernehmen versuchte. Inhaltlich gesehen handelte es sich um die Umsetzung der positiven Erfahrungen, die mit der Einführung selbstständiger Aktivi-

---

<sup>20</sup> D. h. die konservativ orientierte mit sozialer Ausrichtung.

<sup>21</sup> Dieses Programm muss man rekonstruieren. Es nannte neben dem Aufbau des Landwirtschaftlichen Vereins der christlichen Landwirte (*Hospodářské sdružení křesťanských zemědělců*), des Landbundes der landwirtschaftlichen Genossenschaften und Gemeinschaften (*Zemský svaz hospodářských družstev a společenstev*), der Tschechoslowakischen Sparkasse (*Československá záložna*), die Konstituierung des Blattes *Landbewohner (Venkovan)* (1907), des Kalenders des Landbewohners (*Kalendář Venkovana*) (1908), die Absicht zum Kauf der eigenen Druckerei *Veritas* (später Tschechoslowakische Aktiendruckerei – *Československá akciová tiskárna*), die Gründung der Tageszeitung *XX. věk* (XX. Jahrhundert), die Gründung der Vereinigung der Landesjungendlichen in Böhmen (*Sdružení venkovské mládeže v Čechách*) (1908) mit der Zeitschrift *Unsere Jugend (Naše mládež)*. Archiv der KDU-ČSL, Prag, Fond von F. M. Žampach.

täten als Ausdruck der praktischen Realisierung des christlich-sozialen Programms und der Verknüpfung der ideologisch politischen Verbindungen mit dem materiellen Gewinn der Parteimitglieder gemacht wurden. Diese neue Tendenz in der katholischen politischen Bewegung in Böhmen, die bis zu diesem Zeitpunkt die politische Arbeit und Agitation präferierte, ist mit der Persönlichkeit von *Emanuel Jungr* verbunden, der zu der bewegenden Kraft, zum Initiator und auch zum Begründer der parteigebundenen landwirtschaftlichen Unternehmen wurde. Außerdem strebte er nach einer Verbesserung der organisatorischen Tätigkeit und der Agitationsarbeit, die auf die Einbindung jugendlicher Schichten und der Presse ausgerichtet war.

*Jungr* stärkte unbestritten die katholischen Landleute und 1907, nach dem unerwarteten Erfolg der SKL in den Reichsratswahlen, begann er die Position der Agrarfraktion in der Parteiführung zu konsolidieren. Der Vorstoß der linken Fraktion wurde nicht nur durch das Bestreben, den Landleuten einen entsprechenden Platz in der Partei zu sichern resp. sich der Führung zu bemächtigen, motiviert, sondern im Hintergrund dominierte der Kampf um die Taktik des Vorgehens der Partei in der politischen Szene. Es handelte sich um den Streit zwischen dem rechten Flügel, der sich in diesem Fall um die Priesterfraktion im Königgrazer-Gebiet (*P. Antonín Jemelka*, *Antonín Bonaventura Drápalík*) bildete, und des linken Flügels, der schon vor den Reichswahlen 1907 auftrat. Diese Auseinandersetzung kann man vereinfacht als den Kampf zwischen der Idee einer Kooperation und eines selbstständigen Vorgehens bezeichnen. Die Rechte reflektierte die vorausgegangenen Misserfolge der Katholiken in den Wahlkämpfen, und dies führte zu einem resignierenden Verzicht der Partei auf ein selbstständiges Vorgehen sowie zu Wahlerfolgen der Partei auf dem Lande und bei den Jungtschechen in den Städten. Ihr Ziel war es, den bürgerlichen Parteien zum Sieg über die Sozialdemokratie zu verhelfen, denn aufgrund der Einführung des allgemeinen Wahlrechts wurde ein Erfolg der Arbeiterpartei erwartet. Die Linke beharrte im Gegenteil auf einem selbstständigen Vorgehen der Katholiken, sie forderte die Aufstellung eigener Kandidaten für die Abgeordnetenwahl zumindest in denjenigen Wahlkreisen, in denen die Partei eine gewisse Chance auf Erfolg hatte. Der Streit um diese Frage wurde in der Organisation als ein Schlüsselproblem empfunden, sogar als ein existenzielles Problem, wobei sich die linke Fraktion von *Myslivec* mit ihrer Konzeption nur sehr schwer durchsetzte. Wenn die Wahl der sieben Abgeordneten der SKL in den Reichsrat als klarer Beleg für eine Niederlage der Linken zu werten ist, dann wird dies durch die Tatsache abgeschwächt, dass besonders die hinter den Kulissen von konservativ orientierten *Kreisen* (*V. Gr. Schönborn*) mit den Agrariern für die engeren Wahlen getroffene Vereinbarung den Katholiken ihre Mandate sicherte. Der Erfolg des linken Landesflügels auf den Parteitag von 1908 und 1910 hatte jedoch auch seine Kehrseite in Form einer Zunahme der Widersprüche im Verhältnis mit der Agrarpartei; diese Widersprüche traten dann in den Wahlen von 1911 zutage, als die Kritik an der Einstellung der linksgerichteten Parteiführung durch die Opposition der Agrarier eine wichtige Rolle im Prozess des Zerfalls der Partei spielte.

Die Führung der SKL, deren treibende Kraft in organisatorischer Hinsicht der Sekretär *T. J. Jiroušek* war, versuchte 1906 bei dem neuen Aufbau der inneren Struktur

der Organisation einige Modernisierungen durchzusetzen. In erster Linie wollte sie die für das katholische Lager traditionellen Organisationsstrukturen, die von den unpolitischen Vereinen gebildet waren, reformieren und sie mit Blick auf eine politische Partei durch eine klassische politische Gliederung ersetzen. Sie rechnete wahrscheinlich damit, dass die Gründung einer neuen Organisationsstruktur mit Pflichtmitgliedschaft, Legitimationen, Zahlung von Mitgliedsbeiträgen usw. ein Instrument sein könnte, um die Unterschiede, die sich aus der Vereinigung heterogener Teile ergeben, zu beseitigen.

Andererseits unterschätzten die Partei-Eliten den inneren Zustand der Partei und versuchten zudem die Modernisierungen direkt, durch Diktat aus dem Zentrum, durchzusetzen, d. h. mit Praktiken, die von denjenigen, die im Kreis um „Vlast“ wirkten, als nachteilig empfunden wurden. Deshalb mussten sie auf Unverständnis und legitimen Widerstand stoßen. Grundlegende politische Strukturen der Partei konnten sich auch deshalb nicht bilden, weil es tief eingewurzelte Vorurteile unter denjenigen gab, die gesellschaftliche und Besitzunterschiede reflektierten. Die Bestrebungen der SKL zielten darauf, in einer einzigen Organisation den adeligen Großgrundbesitzer und seinen Stallmeister zu integrieren, wobei die gesellschaftliche Kluft zwischen ihnen getilgt werden sollte. In der Praxis funktionierte die Vereinigung so, dass den ursprünglichen Organisationen auch weiterhin ihre nach Ständen aufgeteilten Interessensphären garantiert wurden. Sobald die nach dem Interessenprinzip konstruierten katholischen Vereine die Grundlage der Partei bildeten, konnte sich die Parteiführung auf die Masse der Mitglieder stützen, jedoch die Perspektiven solch politischer Strukturen, die keine Rücksicht auf die ideologischen und vor allem materiellen Interessen der Leute nahmen, waren nicht sehr verlockend. Der auf die politische Organisationsstruktur gelegte Akzent schaltete alle angeschlossenen Satellitenorganisationen und auch die mit der Partei sympathisierende apolitische Vereinssphäre von Entscheidungen über Parteiangelegenheiten aus. Außerdem führten die erwähnten Maßnahmen dazu, dass bestimmte Regionen in den breiteren Parteigremien minimale oder gar keine Vertretung hatten.

Diese und weitere ungelöste Probleme (z. B. die Frage der Professionalisierung des Parteiapparats, die Parteipresse, das Verhältnis zu den Satellitenorganisationen, die Optimierung des Organisationsnetzes, die Kompetenz führender Parteiorgane, die Nominierung von Wahlkandidaten, das Verhältnis zu Frauen u.a.) mündeten zur Jahreswende 1907/1908 in eine innere Parteikrise, deren Folge die Entbindung von *T. J. Jiroušek* von der Funktion des Sekretärs und die Erweiterung der Zahl der im exekutiven Parteiausschuss vertretenen katholischen Landesleute waren. Aus dieser Krise ging der linke Flügel siegreich hervor, wobei die Ergebnisse des vom 5.–6. Januar 1908 veranstalteten zweiten Parteitages seinen Erfolg bestätigten: Er ergriff die Parteiführung und schuf den Raum für eine Realisierung der Ziele, die *E. Jungr* auf dem Boden von *Sdružení* vorbereitete. Als *V. Myslivec* nach dem Fortgang von *Jiroušeks Jungr* als Parteisekretär durchsetzte und *V. Graf Schönborn*, *Václav Řezníček* (1861–1924) und *Václav Dvorský* aus dem exekutiven Ausschuss ausschieden, bestätigte der neue Chef des Parteiapparats auf dem Parteitag nicht nur den Sieg der Linken, sondern er steigerte ihn noch hoch.

Der Parteitag der SKL von 1908 stellte bezüglich des Parteaufbaus einen Meilenstein dar: Das Ziel der Organisationsschöpfer, eine einheitliche Partei zu bilden, in der alle Fraktionen verbunden wären und die Parteiführung die Rolle eines koordinierenden Daches übernommen hätte, scheiterte schon nach zwei Jahren. Dieses Modell konnte wahrscheinlich nur unter der Erfüllung folgender Bedingungen funktionieren: 1. Der exekutive Ausschuss ist vom Gesichtspunkt seiner Zusammensetzung ausgewogen und spiegelt die Interessen seiner Mitglieder wider. 2. An der Parteispitze steht eine charismatisch starke, von allen Fraktionen respektierte Persönlichkeit, die fähig ist, Widersprüche zu vermitteln und diplomatisch auszugleichen. 3. In der Partei herrscht eine Disziplin, die im Bewusstsein gemeinsamer Ziele und Aufgaben den einzelnen Gruppen gegenüber tolerant ist. Es scheint, dass keine von diesen Bedingungen restlos erfüllt wurde.

Zweifellos ist, dass der Exekutivausschuss seine Politik nach dem Parteitag nach links verschob und so vor allem der zahlenmäßig stärksten Gruppe in der Partei, den Bauern, entgegen kam. Zurückgesetzt füllten sich nicht nur Arbeiter und Handwerker, sondern auch konservativ orientierte Kreise. Die innere Situation in der Partei begann bald chaotische Merkmale aufzuweisen. Zu einem öffentlichen Auftritt der konservativen Opposition gegen die christlich-soziale Führung kam es Anfang 1910 im Zusammenhang mit der Vorbereitung des dritten Parteitages der SKL. Am 21. Februar veröffentlichte die Fraktion ein Memorandum, das den Erzbischöfen und Vertrauten der Partei bestimmt war. Dieses Memorandum unterschrieben 17 Persönlichkeiten.<sup>22</sup> Neben dem berechtigten Hinweis auf die einseitige (Standes- und Klassen-) Politik der Parteiführung und den chaotischen Zustand in der Partei, zu dem aber auch die Unterzeichnenden selbst beitrugen, enthält das Dokument einige strittige Thesen, z. B. über die Unterstützung antikirchlicher Elemente durch die Partei, das Untergraben der Autorität, das Streben, die Trennung von Kirche und Staat durchzusetzen, u. a. Die Unterzeichnenden betonten, dass das Ziel ihres öffentlichen Auftretens eine Besserung der Verhältnisse in der Partei ist, wobei die Bischöfe diese Veränderung durchführen sollten.

Die Veröffentlichung des Memorandums löste eine Affäre, die nicht nur den Parteirahmen, sondern auch den des katholischen Lagers überstieg. Die unmittelbare Reaktion war eine allseitige Ablehnung dieses Schrittes, selbstverständlich aus jeweils unterschiedlichen Gründen. Die Gegner waren sich darin einig, dass es untragbar war, ein Eingreifen des Episkopats in innerparteiliche Angelegenheiten, ja in die politische Sphäre zu fordern. Die radikalen unter ihnen wagten sogar, den Vorstoß

---

<sup>22</sup> Das Memorandum unterschrieben Ervín Červinka, Jan Dostálek, P. Vlastimil Hálek, Tomáš J. Jiroušek, František Krejza, P. Václav Kunz, J. Künzl, Petr Pícha, Otakar Rožánek, Václav Řezníček, Josef Šach, Jaroslav Šilhavý, P. Tomáš Škrdle, Emanuel Šmucler, P. K. Toman, Josef Wildstein und P. Antonín Wünsch. – Ursprünglich wurde als Autor des Textes V. Řezníček bezeichnet, mit der Zeit stellte es sich jedoch heraus, dass ihm Kanonikus Wünsch die Grundzüge gab und Fr. Kordač und J. Schindler für Ergänzungen verantwortlich waren. *Ze satisfakce Memorandistům* [Aus der Satisfaktion an die Memoranden-Unterzeichner]. Týden, 25. 07. 1914, s. 5. *Memorandum*. Našinec, 14. 02. 1912, s. 1. *Všelicos* [Mancherlei]. Našinec, 02. 04. 1910, s. 1–2.

der Memoranden-Unterzeichner als eine Denunziation zu bezeichnen, die alle Katholiken in Böhmen und Mähren beschädigt.

Eine tiefere Analyse dieses Falls führt uns zu der Überzeugung, dass das wahre Ziel und der wahre Zweck der Veröffentlichung des Memorandums darin bestanden, die Unzufriedenen in einem Block zu konzentrieren, den Unterzeichnenden eine breitere Unterstützung vor dem Parteitag zu sichern, der über die Streitereien entscheiden sollte, und eine neue Parteiführung zu wählen. Im Hintergrund dieser Begebenheit, die man ohne Bedenken als den Ansatz zu einer innerparteilichen Spaltung bezeichnen kann, standen jedoch auch noch andere Motive. Für den Kopf der konservativen Opposition wurde *V. Řezníček* gehalten, ein ambitionöser Politiker, der nach der Reichswahl von 1907 im katholischen politischen Lager erschien. Schon damals versuchte er *R. Horský* für die Idee zu gewinnen, eine große konservative politische Partei zu gründen, an der neben Katholiken auch die Agrarier und Alttschechen partizipieren würden.<sup>23</sup> *Horský* sagte anfangs zwar zu, besann sich bald jedoch eines anderen, denn er hielt die nationale Partei für ein Relikt der Vergangenheit, mit dem man nicht paktieren sollte. *Řezníček* ließ sich durch den Misserfolg nicht von seiner Idee einer konservativen Partei abbringen, die auch die Adeligen, die kirchlichen Würdenträger und weitere Gruppen integrieren würde, wobei er auch über eine Variante verfügte, derzufolge es eine konservative Partei neben der politischen Organisation der Katholiken geben könnte. Er wollte, dass die SKL einen rein konservativen Charakter annimmt. Das Memorandum kann man also auch als einen Appell zu diesem Schritt interpretieren.

Die Hoffnung der beiden Parteiflügel richtete sich auf den dritten Parteitag (27.–28. 3. 1910),<sup>24</sup> der diesen Streit entscheiden sollte. Die Erwartungen der konservativen Fraktion, dass es ihr zumindest gelingt, zu dem Zustand vor 1908 zurückzukehren, gingen jedoch nicht in Erfüllung. Das Gremium wies evidenterweise einen Volkscharakter auf, und die Verhandlungen verliefen in Abwesenheit der Adeligen und der höheren Geistlichkeit. Die Fraktion von *Myslivec* nützte die Situation nicht nur zur Vollendung ihres Sieges, sondern eliminierte ganz den Einfluss der Opposition.

## 5 Die tschechische christlich-soziale Partei im Königreich Böhmen (1910–1914)

Der dritte Parteitag der SKL, den die katholische Presse als die zweite bedeutendste Versammlung politischer Kräfte in der Geschichte der Bewegung bezeichnete, hatte weitgehende Folgen:

<sup>23</sup> *Organizační věstník. Ruch křesťansko-sociální* [Organisationsanzeiger. Christlich-soziale Bewegung]. Čech, 15. 12. 1910, s. 2. *Schůze důvěrníků katolické strany v diecézi králové-hradecké* [Sitzung der Vertrauten der katholischen Partei in der Diözese des Königrätzer Gebiets]. Našinec, 15. 02. 1910, s. 2.

<sup>24</sup> *Sjezd české strany křesťansko-sociální* [Parteitag der tschechischen christlich-sozialen Partei]. Čech, 29. 03. – 31. 03. 1910, s. 1–4. *Sjezd české strany křesťansko-sociální* [Parteitag der tschechischen christlich-sozialen Partei]. Našinec, 29. 03. 1910, s. 2–3.

1. Ein Teil der Prager Organisationen griff die Entscheidung über die Liquidation und Umformung in einen unpolitischen Verein auf. Diese Fraktionstätigkeit wurde in enger Verbindung zu den Unterzeichnern des Memorandums organisiert, und es unterstützte sie sowohl der Pius-Verein (Piův spolek) als insbesondere auch die Gruppe Vlast (Vaterland), die der Opposition ihre Zeitung Naše listy (Unsere Blätter) zur Verfügung stellte. Auf den Seiten dieses Periodikums appellierten die Protagonisten der Veranstaltung (*E. Šmucler, V. Dvorský, G. Mourek, A. Jemelka*) an die einzelnen Partei-Organisationen und forderten, dass sie die christlich-soziale Partei verließen und zur Nationalen katholischen Einheit (Národní jednota katolická) übergingen. Ein wenig paradox stützten sie sich auf ein Schreiben des Kardinals *Leo Skrbenský* (1863–1938), der die Appelle zur Einigung und Zusammenarbeit enthielt.

Obwohl der Kreis um die Nationale katholische Einheit nicht eine zahlenmäßig starke Gruppe (maximal einige Hunderte von Leuten) repräsentierte, war dies nicht eine unbedeutende oppositionelle Fraktion; denn er konnte sich auf den Pius-Verein und die Sympathien des Landesrats der Katholiken (Zemská rada katolíků) stützen. Er machte kein Hehl daraus, dass im passenden Augenblick die Transformation in ein politisches Gebilde erfolgen könnte. Im Laufe des Jahres 1910 bereitete die Gruppe die Gründung einer neuen politischen Partei vor.

2. Gegen die Parteiführung begann auch die Königsgrätzer Fraktion, die sich schon auf dem Parteitag bemerkbar gemacht hatte, mit *František Šulc* an der Spitze aufzutreten. Im Unterschied zu den Prager oppositionellen Organisationen, die den Streit durch Scheidung lösen wollten, strebten die Osttschechen nach Veränderung des innerparteilichen Zustands. Die Gruppe erschien als Sprecher des Priesterflügels der Partei, der mit der Politik der Vertreter der Laienvolksbewegung in der Partei unzufrieden war. Diese Vertreter sollten die Organisation zu einer Entfremdung des Volkes von der Kirche und zur Separation von seinem Klerus<sup>25</sup> führen. Sie kritisierten die Veränderung des Parteinamens, der auf dem Parteitag beschlossen worden war; sie forderten einen Verzicht auf die Benennung „Partei des katholischen Volkes“ (Strana katolického lidu) und die Wiedereinführung der alten christlich-sozialen Bezeichnung und äußerten Vorbehalte besonders gegenüber dem Organisationsgesetz, dessen Form den Einfluss der Geistlichkeit auf die Bewegung stark einschränkte. Sie forderten, dass die politischen, aber auch unpolitischen Vereinstrukturen, in denen das Priestertum die dominante Stellung einnahm, auch weiterhin den Grundstein der Partei bildeten und kritisierten vehement die Tendenzen, die sich gegen das Bestehen der diözesen Ausschüsse richteten. Auf der Sitzung des Klerus in Königsgrätz lehnte *František Šulc* unter stürmischem Applaus es ab, den diözesen Ausschuss zu liquidieren, und behauptete, dass die Priester nur ihren Papst und ihren Bischof *Josef Doubrava* (1852–1921) anerkennen, jedoch in keinem Falle *Jung, Jukl, Mazanec, Myslivec* etc., also die Vertreter „der exzentrischen demokratischen Strömung“.

---

<sup>25</sup> *Z Hradecka* [Aus dem Königsgrätzer Gebiet]. Čech, 11. 10. 1910, s. 3.

Obwohl man dabei nicht recht von Einstellungen, die die ganze ostböhmisches Diözesenorganisation repräsentierten, sprechen kann, signalisierte die Bildung eines oppositionellen Zentrums in einem Gebiet, in dem die politisch-organisatorische Tätigkeit der Katholiken in Böhmen auf höchstem Niveau war,<sup>26</sup> dass man die prekäre Situation lösen konnte. Es bestand hier nämlich eine starke Verbindung zu den Kreisen um Bischof *Doubrava*, der in der Rolle des Protektors auftrat, und dies schuf eine Brücke zu der mit der höheren kirchlichen Hierarchie verbundenen Prager Opposition. *F. Šulc* als Mitglied des Exekutivausschusses der christlich-sozialen Partei erschien schließlich Anfang 1911 in der Gruppe der Organisatoren, die die Nationale katholische Einheit (Národní jednota katolická) in eine katholisch-nationale Partei überführen sollten.

3. Die Ergebnisse des Parteitages hatten eine grundlegende Wirkung auf den Parteiführer *R. Horský*, der nach der Konstituierung der SKL in das Räderwerk der Auseinandersetzung beider Fraktionen geriet. Seine Zentrumspolitik verfolgte zwar die Idee einer Versöhnung und Überbrückung von Widersprüchen und Differenzen, aber es gelang ihm nicht, zwischen beide Fraktionen zu vermitteln und sie zu führen. Er geriet ins Schlepptau der aggressiv auftretenden Volksbewegung, mit der er zwar ideologisch und taktisch nicht einverstanden war, der er aber auswich. Die Rechte der christlichen Sozialen, von der er ausging und die ihm eine Zeitlang die Unterstützung der höheren kirchlichen Hierarchie sicherte, nahm sein Verhalten ungünstig auf und schloss ihn nach dem Parteitag aus der Genossenschaft „Vlast“ aus. Bedeutender war jedoch, dass er den Schutz des Episkopats verlor, was aber nicht nur durch seine Nichtübereinstimmung mit den Schritten auf politischem Feld, sondern auch durch seine Verstöße gegen die Priester-moral verursacht wurde. Der Parteitag eröffnete so eigentlich seinen politischen Abstieg, der zwar nur allmählich erfolgte, aber doch stetig war, begleitet von seinem Altern. Die Entwicklung bestätigte nur in den nächsten Jahren, daß *Horský* keine Führungsqualitäten besaß. Seine Schwäche ermöglichte zwar einerseits, dass sich andere Persönlichkeiten (*Kordač, Myslivec, Mazanec*) durchsetzen konnten, andererseits forderte die zweite Etappe der Entwicklung der katholischen politischen Bewegung einen anderen Typus des Politikers und offenbar auch der Politik, so dass sich *Horský* entgegen seiner Absicht an dem Durcheinander, das in der Partei bald nach dem Parteitag ausbrach, beteiligte.

---

<sup>26</sup> Man muss die Tatsache beachten, dass *Horský, Šabata, Prokop* und *J. Adam* in der Diözese als Abgeordnete in den Reichsrat gewählt wurden. Von hier stammte auch der einzige Abgeordnete des Landtags (*Adam*). Nach Presseberichten wirkten hier um 1910 etwa 1100 katholische Vereine mit 60 000 Mitgliedern. Sehr gut prosperierten die beiden Zeitschriften *Wappen (Štít)* (innerhalb von vier Jahren sollten etwa 5 Mio. Exemplare erscheinen) und *Wiederherstellung (Obnova)*. Die starke Jugendorganisation gab ein eigenes Periodikum, *Nachwuchs (Dorost)*, heraus. Der Gesamtgewerkschaftsverband (mit dem Blatt *Arbeit – Práce*) hatte hier nicht nur seine Zentrale, sondern das Königgrätzer Gebiet gehörte zu Gebieten mit dem dichtesten Netz von Zweigstellen. Die katholisch-politische Bewegung in Ostböhmen, die auf die von Bischof *E. Brynych* gelegte Basis anknüpfte, profitierte besonders von der engen Zusammenarbeit mit Bischof *J. Doubrava*, der mit ihr sympathisierte und sie unterstützte.



Unmittelbar nach dem Parteitag begann sich die Aufmerksamkeit der Parteiführung von organisatorischen Fragen auf eine Lösung ihres Verhältnisses zur konservativen Strömung zu verschieben, denn diese Angelegenheit wurde immer akuter. Der Kreis um *Horský* (oder mindestens ein Teil von ihm) hatte formal Interesse an der Erhaltung einer einheitlichen Organisation. Der Vorsitzende selbst trat mehrmals in der Presse mit versöhnlichen Erklärungen auf, die zuletzt in die Bereitwilligkeit mündeten, vier Vertreter der Rechten in den exekutiven Ausschuss aufzunehmen. Obwohl diese Ansicht nicht alle Mitglieder in der Parteiführung teilten und *Horský* einen Teil seiner Vorstellungen außerhalb der Partei-Organe veröffentlichen musste – denn die Redaktionen lehnten es ab, seine Beiträge abzudrucken –, kam es etwa ab November 1910 zur ersten Phase versöhnlicher Verhandlungen, die von *František Kordač* (1852–1934) initiiert und beaufsichtigt wurden. Die christlichen Demokraten in der Parteiführung waren zu diesem Schritt durch inneren Druck sowohl besonders aus dem Königsgrätzer Gebiet als auch von außen, aus Mähren und Wien, gezwungen.

Die mutmaßlichen Verhandlungen verliefen von Anfang an nicht sehr erfolgreich. Etwa nach zwei Monaten war es klar, dass die konservative Gruppe kein Interesse an einem Konsens hatte und die Idee der Gründung einer neuen Partei verfolgte.<sup>27</sup> Die Verhandlungen wurden trotzdem fortgesetzt und erst im Mai 1911 trat die katholisch-nationale (konservative) Fraktion definitiv aus dem Versöhnungsausschuss aus und erklärte am 18. Juni 1911 in der Presse, dass eine Versöhnung nicht möglich sei. Die anderen Partner der Versöhnungsverhandlungen nahmen diese Proklamation nicht ernst und formulierten neue Bedingungen des Abkommens<sup>28</sup> mit dem Ziel, für im Herbst 1911 einen Parteitag vorzubereiten. Sie beharrten auf dieser Position auch nach dem 6. August 1911, als sich die konservative Fraktion organisatorisch selbständig machte, von der christlich-sozialen Partei abfiel und die Gründung der Katholisch-

---

<sup>27</sup> Am 2. Februar 1911 fand im Prager Merkur die Sitzung von Heimat, Gegenseitigkeit und Nationaler katholischer Einheit (Vlast, Vzájemnost, Národní jednota katolická) statt, die das Aktionskomitee der „katholischen Volkspartei“ – später bekannt als Katholisch-nationales Aktionskomitee (Akční výbor katolicko-národní) – wählte. Dieses proklamierte sich als Plattform gegen die christlich-soziale Partei und übernahm die Aufgabe, die Gründung einer neuen politischen Partei vorzubereiten. In dem Ausschuss wirkten die Kanoniker Burian, Šulc, Vaněček und Wunsch, weiter E. Červinka, T. Škrdle, V. Kotrba u. a. *Nové akce memorandistů* [Neue Veranstaltungen der Memorandum-Unterzeichner]. *Nový věk*, 03. 02. 1911, s. 2–3. *Rozštěpení katolických sil v Čechách* [Spaltung katholischer Kräfte in Böhmen]. *Našinec*, 04. 02. 1911, s. 6. *Před rozštěpením katolické strany v Čechách* [Vor der Spaltung der katholischen Partei in Böhmen]. *Našinec*, 07. 02. 1911, s. 3. *Politický křesťansko-sociální spolek pro království České* [Politischer christlich-sozialer Verein für das Königreich Böhmen]. *Čech*, 14. 12. 1910, s. 3.

<sup>28</sup> Die Autoren des Abkommens mit F. Kordač an der Spitze stellten sich eine einheitliche politische Partei mit zwei Flügeln vor. Sie wollten das ein wenig veränderte christlich-soziale Programm übernehmen, wobei sie den strittigen Punkt der Erweiterung des allgemeinen Stimmrechts mit dem Hinweis umgehen wollten, dass es nötig sei, eine Vertretung derjenigen Bevölkerungsschichten zu sichern, die bis jetzt übergangen wurden. Sie kamen der konservativen Fraktion durch die Wiederherstellung der Diözesan-Ausschüsse entgegen und wollten Unannehmlichkeiten mit dem Parteisekretär dadurch vorbeugen, dass dieser zu einem bloßen Administrator wird. Der Vorschlag rechnete mit einer Festlegung der Kompetenzen und einer Arbeitsteilung zwischen der Partei, dem Pius-Verein (Piův spolek) und dem Landesrat der Katholiken (Zemská rada katolíků).

-nationalen Partei in Böhmen proklamierte. Etwa im November 1911 kam es zur Erneuerung des mutmaßlichen Ausschusses und die Delegierten verhandelten über die Bedingungen des Einverständnisses, die im Juli 1911 unmittelbar vor dem Zwiespalt vorbereitet waren. Es scheint, dass die Erneuerungen der Versöhnungsverhandlungen in Zusammenhang mit der Gärung der innerparteilichen Fraktionsprobleme in den beiden Gebilden standen.

Um Wende der Jahre 1911 und 1912 machte die christlich-soziale Partei eine weitere tiefe innere Krise durch, deren Folgen diesmal die Abspaltung der linken Fraktion, der *Junger-* und *Myslivec-*Fraktion, und die Gründung der neuen Christlich-sozialen Volkspartei (Křesťansko-sociální strana lidová) am 10. März 1912 waren. Den Hintergrund dieses Zwiespalts bildeten die andauernden Auseinandersetzungen um den Sekretär *E. Junger* und die Publikation der Tageszeitung der Partei. Beide Kausallinien durchdringen einander, wobei es schwierig ist, die personalen Grenzen zwischen beiden Streitparteien zu bestimmen, denn sie wirkten sich auch auf die landwirtschaftliche Volksbewegung aus bzw. verursachten eine Differenzierung der Ansichten auch innerhalb der Vereinigung der tschechischen katholischen Landwirte (Sdružení českých katolických zemědělců). Nach außen hin zeigte sich zwar der Fall als Kampf der *Horský-*Führung mit dem erwähnten Kreis von Leuten um Junger und den Gebrüdern *Myslivec*, jedoch die Tatsache, dass dieses Knäuel von Streitigkeiten, Denunziationen, gegenseitigen Beschuldigungen, der mystifizierten Nachrichten und Kundgebungen nicht entflechtet werden konnte, erschwerte das Lavieren der Protagonisten, die sich hinter der Autorität des Exekutivausschusses verschanzten. Seine Beschlussfassungen blieben auf dem Papier, auf dem sie geschrieben standen, und die einzelnen Personen verletzten die Parteidisziplin. Es ist unzweifelhaft, dass viele Aspekte des innerparteilichen Zwiespalts verborgen blieben, denn eine wichtige Rolle spielten Verhandlungen hinter den Kulissen, deren Ergebnisse meistens nicht in die Öffentlichkeit drangen.

Obwohl es gelang, die durch die Praktiken von *Jungr* hervorgerufenen Streitigkeiten auf dem Parteitag 1910 zu dämpfen, und er selbst das Ehrenwort gab, sein Verhalten zu ändern, veränderte sich die Situation ab Mitte 1911 und man kann feststellen, dass sich der Druck auf die Entscheidung, ihn abzuberufen, zunahm. Er ging besonders von Ostböhmen aus und wurde einerseits damit begründet, dass der Sekretär in alte Praktiken der Parteiführung und der Verhandlung mit anderen Personen zurückgefallen sei, ihm wurde aber auch die Verantwortung für den Misserfolg der Partei in den Reichswahlen 1911 zugeschoben. Jungr wurde als Verursacher der die christlichen Sozialen sehr schädigenden desaströsen Politik gegen die Agrarpartei bezeichnet. Die Krise um ihn eskalierte im Dezember 1911, als der Exekutivausschuss entschied, ihn von seiner Funktion zu entbinden. Die Parteiführung versuchte zuerst diese delikate Angelegenheit in Verhandlungen zu lösen, die *F. Kordač* hinter den Kulissen führte, als sie aber scheiterten, erhielt Jungr am 14. Dezember 1911 zunächst einen bezahlten Urlaub für ein halbes Jahr, wurde aber schon vier Tage später aus der Partei ausgeschlossen. Auf seine Stelle wählte der Exekutivausschuss den Pilsener Kaplan *Antonín Havelka*.

Die zweite Ursache für die innenparteiliche Krise stellte die Problematik der Presse dar.<sup>29</sup> Die Partei brauchte ein unabhängiges Periodikum und es war klar, dass die Fraktion, die es kontrolliert, sich damit auch einen großen Einfluss in der Organisation sichert. Die um diesen Gegenstand geführten Streitigkeiten ziehen sich wie ein roter Faden durch die Geschichte der Partei, wobei der 2. Parteitag die grundlegenden Instruktionen gab, wie man diese Angelegenheit lösen sollte. Anfang Juli 1911 gelang es, den durch die *Myslivec*-Gruppe gegründeten Presseverein Veritas, der eine eigene Druckerei besaß, in die Aktionsgesellschaft „Československá akciová tiskárna“ (Tschechoslowakische Aktionsdruckerei) zu transformieren, in deren Verwaltungsrat die ursprünglichen Anhänger und Gegner des Unternehmens nebeneinander saßen und zum Leiter *R. Horský* beriefen. Der Aufbau der Druckerei war selbstverständlich nur der erste Schritt auf dem Weg zur Realisierung des Ziels einer vollen Selbständigkeit und Unabhängigkeit der christlichen Sozialen in Angelegenheiten der Presse. Deshalb trat an erster Stelle die Frage nach einer Tageszeitung der Partei. Auch in diesem Falle gab es zunächst keine Anzeichen, die Widersprüche betreffend, und die beauftragten Beschäftigten realisierten den Beschluss des Exekutivausschusses vom 26. 10. 1911 über die Umbildung von „Nový věk“ (Neue Zeit) in eine Tageszeitung. Es schien sogar, dass das Ausscheiden des katholisch-nationalen Flügels aus der Partei, nachdem die Führung der christlichen Sozialen neue Abkommen mit dem Pius-Verband und dem Landesrat der Katholiken geschlossen hatten, für diese Angelegenheit günstige Bedingungen schaffte, denn neben der nach ihrer Transformation zweimal in der Woche erscheinenden Zeitung „Nový věk“ (Neue Zeit) war immer noch das ältere Projekt im Spiel, alle Mittel und Kräfte auf den „Čech“ (Tscheche) zu konzentrieren.

Alles zeugt aber davon, dass im Hintergrund noch ein weiteres Projekt bestand, nämlich der Plan zur Gründung einer ganz neuen katholischen Tageszeitung, hinter dem die Gruppe von *Jungr* stand. Ihre Tätigkeit ist nicht ganz klar, denn sie besetzte die Redaktion von „Nový věk“ und auch ihre Position in ČAT kann man als sehr stark bezeichnen. Am 18. Dezember 1911 legte *Myslivec* dem Exekutivausschuss einen Vorschlag über die Herausgabe der Tageszeitung „XX. věk“ (XX. Zeit) vor – wahrscheinlich wurde die Absicht eines künftigen parallelen Bestehens der Tageszeitung („XX. věk“) und der Wochenzeitung („Nový věk“) akzeptiert. Die weitere Entwicklung sollte die Ausschließung von *Jungr* aus der Partei prinzipiell beeinflussen, wobei der ehemalige Sekretär vor allem die Gebrüder *Myslivec* mitriss.

Als Ergebnis dieser Ereignisse entstand in der Partei Chaos und Zerfall. Das Parteileben kam praktisch zum Erliegen, es fanden keine Sitzungen mehr statt, die Parteiführung verlor den Kontakt zur Basis. Für die Lösung der innenparteilichen Krise hatte jedoch die Einstellung der Führung von „Sdružení českých katolických zemědělců“ – eben diese Organisation war bisher die Grundalge, auf die sich *Jungrs* Fraktion stützen könnte –, zumindest die gleiche Relevanz wie die Entscheidung des

<sup>29</sup> MAREK, Pavel: *Tisk českého katolického tábora před 1. světovou válkou* [Die Presse des tschechischen katholischen Lagers vor dem Ersten Weltkrieg]. In: MAREK, Pavel (ed.): *Tisk a politické strany*, Olomouc 2001, s. 53–88.

Exekutivausschusses vom 18. Januar 1912 über die Sicherung von Ordnung und Disziplin. Die Landleute übernahmen die Position des Exekutivausschusses, was bewirkte, dass *Jungrs* Opposition keine breitere Grundlage gewann und sich nur auf eine kleine Gruppe von Leuten beschränkte. In dieser Situation, als die Verhandlungen, „XX. věk“ als Parteiorgan aufzunehmen, scheiterten, entschied eine am 10. März 1912 in Prag einberufene Konferenz der Opposition, die Christlich-soziale Volkspartei (Křesťansko-sociální strana lidová) zu gründen.<sup>30</sup>

Die Sitzung des Exekutivausschusses der christlich-sozialen Partei am 18. 1. 1912 war nicht nur der entscheidende Schritt zur Lösung der innenparteilichen Krise, sondern sie wurde gleichzeitig zum Sprungbrett für *F. Kordač* auf seinem Weg an die Spitze der tschechischen katholischen politischen Bewegung.<sup>31</sup> *Kordač* bewegte sich seit einigen Jahren in der politischen Szene, war jedoch vor allem die graue Eminenz im Hintergrund, die sich besonders bei der Überwindung der zwischen den einzelnen Fraktionen aufgetretenen Widersprüche engagierte. *Kordač* verfolgte lange Jahre die Idee der Gründung einer einheitlichen katholischen Partei mit zwei Flügeln nach dem Vorbild des deutschen Zentrums, denn er war sich der Rolle der politischen Parteien bei der Staatsführung bewusst und wollte, dass die Katholiken in der Politik eine entsprechende Position einnehmen, um so laizistischen Tendenzen trotzen zu können. Die Idee einer politischen Einheit verband er gleichzeitig mit der Vorstellung von der Einrichtung einer alle katholischen unpolitischen Fraktionen umfassenden Dachorganisation, die dem politischen Handlungsbereich den nötigen Hintergrund verschaffen würde. Die effektive Organisation des katholischen Lagers sollte nach Vorstellungen von *Kordač* dieser Gruppe bei der Erfüllung ihres Hauptziels helfen – bei der Wiederbelebung und Vertiefung des abgestorbenen Katholizismus und des religiösen Lebens. *Kordač* schwebte im Augenblick des Umbruchs in der Parteigeschichte die Idee der Einheit vor, und er formulierte den nachdrücklichen Appell: „Ergreifen wir neben der üblichen Seelsorge auch sämtliche moderne Mittel zur christlichen Erziehung unseres Volkes.“ Er kalkulierte mit einer Armee von 80 000 Wählern, die es zu organisieren galt, denn sie sicherte den Katholiken den dritten Platz auf der Liste der tschechischen politischen Verbände.<sup>32</sup>

---

<sup>30</sup> *Před důležitou konferencí* [Vor der wichtigen Konferenz]. XX. Věk, 10. 03. 1912, s. 1. *Roztržka hotova* [Zwiespalt fertig]. XX. Věk, 16. 03. 1912, s. 1–2. *Roztržka hotova* [Zwiespalt ist fertig]. Nový věk, 22. 03. 1912, s. 1–2. – Einige Kreise interpretierten die Scheidung als einen Schritt der Laien gegen die Priester.

<sup>31</sup> Nach der 1918 erfolgten Gründung der Tschechoslowakischen Republik war *Kordač* Mitglied der Nationalen Versammlung und ab September 1918 auch Prager Erzbischof (bis 1931). Eine Schlüsselrolle spielte er bei der Dämpfung der Reformbewegung der tschechoslowakischen katholischen Geistlichkeit, deren Produkt u. a. auch die Konstitution der Nationalen tschechoslowakischen Kirche (Národní církev československá) war. MAREK, Pavel: *České schisma* [Tschechisches Schisma]. Rosice 2000. 333 s. Dort findet man auch Literatur zu seiner Persönlichkeit.

<sup>32</sup> KORDAČ, František: *Otevřený list českému duchovenstvu a přátelům hnutí katolického lidu v Čechách* [Offenes Blatt an die tschechische Geistlichkeit und Freunde der Bewegung des katholischen Volkes in Böhmen]. Čech, 28. 01. 1912, s. 17–18.

Auf dem Parteitag von 1912 wurde *Kordač* zum dritten stellvertretenden Vorsitzenden der christlich-sozialen Partei gewählt. Ohne Rücksicht auf die Tatsache, dass man die Jahre 1912–1914 wegen des Parteitagsbeschlusses, nicht mit den anderen Parteien über einen Zusammenschluss zu verhandeln, als Jahre der Stagnation bezeichnen kann, strebte er systematisch nach einer Verwirklichung der Idee der Einigung und wurde zur Schlüsselpersonlichkeit aller Verhandlungen. Die großen Hoffnungen auf eine Fusion mit der katholisch-nationalen Partei klammerten sich gerade an den Parteitag der christlichen Sozialen im Jahr 1912. Diese Erwartungen riefen paradoxerweise die Abspaltung der Christlich-sozialen Volkspartei hervor, denn sie wurde als eine Säuberung der Partei von Extremisten und Abweichlern verstanden, die in der parteilichen Propaganda des konservativen Flügels als Hauptursache für die Gründung der katholisch-nationalen Partei bezeichnet wurden. Jetzt gelang es, die Ursache des Zwiespalts zu beseitigen und einer Vereinigung schienen keine Hindernisse mehr im Weg zu stehen.

Der Optimismus der Journalisten war jedoch vorzeitig. Als die praktischen Fragen einer Fusion auf die Tagesordnung kamen, erloschen alle Hoffnungen auf eine endgültige und schnelle Vereinbarung. Die Tatsache, dass sich der vierte Parteitag von der Idee der Vereinigung distanzierte, ließ die offiziellen Verhandlungen zwischen den Vertretern der beiden politischen Organisationen fast für zwei Jahre, bis Anfang 1914, erstarren. In dieser Zwischenzeit gelang es andererseits den christlichen Sozialen den Zwiespalt im eigenen Lager zu beseitigen. Als der Fabrikbesitzer *Brabec* Mitte Januar 1913 die finanzielle Unterstützung von „XX. věk“ zurückzog, kam es zu Kontakten zwischen den Exekutivausschüssen der christlich-sozialen Parteien. Am 25. Februar 1913 appellierte der Exekutivausschuss der Christlich-sozialen Volkspartei an die Parteimitglieder, in die Tschechische christlich-soziale Partei einzutreten. Der Exekutivausschuss der christlich-sozialen Partei akzeptierte diesen Übertritt und ein Teil sogenannter Sezessionisten, unter denen sich auch *V. Myslivec* befand, kehrte zurück.

Es scheint, dass die Wiedervereinigung des christlich-sozialen Blocks einen sehr positiven Einfluss auf das ganze katholische politische Lager hatte. In den Zeitungen registriert man Spekulationen über Verhandlungen zwischen den christlichen Sozialen und anderen katholischen Parteien, die durch die bevorstehenden Wahlen sowie durch die Notwendigkeit, die Politiker zu vereinen, ausgelöst wurden, denn das Jahr 1915 stand schon bevor.<sup>33</sup> Bei der Umwertung der Politik der christlichen Sozialen gegenüber anderen katholischen Verbänden spielte auch die Kritik an Politikern aus den Kreisen der höheren kirchlichen Hierarchie eine gewisse Rolle.

Als erste Früchte des neuen politischen Kurses der christlichen Sozialen kann man den Vertrag über die Zusammenarbeit mit der Konservativen Volkspartei (Konzervativní strana lidová) von *Kinský* bezeichnen, einer abgespaltenen Organisation der Katholisch-nationalen Partei (Katolicko-národní strana, sie wurde am 2. 6. 1912 auf dem Parteitag in Kolín gegründet), des weiteren die Gründung einer zwischenpartei-

---

<sup>33</sup> Für 1915 bereiteten die liberal orientierten Kreise Veranstaltungen zum 500. Todesjubiläum des Reformators Jan Hus vor, die antiklerikal ausgerichtet waren.

lichen Kommission für Vereinbarungen, in der *František Šabata*, *František Kordač* und *František Šulc* die christlichen Sozialen vertraten. Diese Ereignisse, die durch *Kordačs* Aktivitäten auf Vereinesebene gestärkt wurden, erweckten große Hoffnungen auf einen raschen Zusammenschluss der politischen Parteien, die sich auf den fünften Parteitag im Mai 1914 richteten. Von der Gesamtstimmung dieser Erwartungen zeugt zum Beispiel folgende Tatsache: Der Exekutivausschuss der christlich-sozialen Partei verschob im März 1914 in seiner Wochenzeitung die Verhandlungen auf die Zeit nach der Vereinigung der Parteien. Noch am Vorabend des Parteitages herrschte die allgemeine Überzeugung, dass „das Werk der Vereinigung vollendet wird“ (*Věstník české strany křesťansko-sociální v Čechách*).<sup>34</sup> Desto größer war die Enttäuschung nach dem Parteitag – die Katholisch-nationale konservative Partei (die ursprüngliche Katholisch-nationale Partei) wies eine Fusion deshalb zurück, weil die christlichen Sozialen nicht bereit waren, die Veränderung des Korporationsnamens zu akzeptieren. Die Vereinbarung mit der Partei von *Kinský* scheiterte an den Zerwürfnissen beider Partner im Zusammenhang mit der Ergänzungswahl in den Reichsrat (es ging um den Nachfolger des Abgeordneten *Šviha*). *Kordač* aber setzte die Verhandlungen mit seinen Partnern fort. Am 18. Juni 1914 konnte er dem Exekutivausschuss einen Vertrag mit „der brüderlichen katholisch-nationalen Partei“ über „ein engstes gemeinsames Vorgehen“ zur Genehmigung vorlegen.<sup>35</sup> Dieses Werk mit Erfolg zu krönen, gelangt ihm erst in den Kriegsjahren.

## Resumé

### ČESKÉ KATOLICKÉ POLITICKÉ STRANY V ČECHÁCH (1890–1914)

Český politický katolicismus v Čechách prošel na přelomu 19. a 20. století poměrně bouřlivou etapou svého organizačního vývoje. Založení samostatných politických stran bylo reakcí na obecné trendy politické diferenciaci společnosti, ale současně katolicky orientovaní politikové reagovali na procesy laicizace české společnosti související se závěrečným obdobím dotváření novodobé podoby českého národa. Zatímco katolicko-národní proud se emancipoval od národní strany (staročeské), křesťansko-sociální sice navázal na starší domácí tradice sociálního katolického hnutí, ale hlavním impulsem pro ustavení politické strany se stalo vydání encykliky papeže Lva XIII. *Rerum novarum*. Ustavení politických organizací katolíků v 90. letech 19. století bylo nesporně krokem vpřed a cestou k formování katolického politického tábora, avšak současně se stalo impulsem k ostrému zápasu mezi hlavními organizátory o vedoucí postavení, což se promítlo do organizačního štěpení stran (1899). To se sice podařilo v roce 1906 překonat ustavením Strany katolického lidu, avšak strana koncipovaná podle vzoru německého Centra neměla dlouhého trvání a od roku 1910 nastal proces

<sup>34</sup> [Anzeiger der tschechischen christlich-sozialen Partei in Böhmen]. Našinec, 12. 04. 1914, s. 5.

<sup>35</sup> *Schůze užšího výkonného výboru* [Sitzung des engsten Exekutivausschusses]. Nový věk, 20. 06. 1914, s. 7.

dalšího štěpení se vznikem tří nových katolických organizací. V letech těsně před 1. světovou válkou, zejména zásluhou budoucího pražského arcibiskupa Františka Kordače, můžeme pozorovat úsilí o opětovné sjednocení, jež se však podařilo korunovat úspěchem až v letech války a definitivně po vzniku samostatné Československé republiky.

Prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr.  
Katedra politologie a evropských studií  
Filozofická fakulta Univerzity Palackého  
Křížkovského 12,  
771 80 Olomouc





## HISTORIK V POLITICE: PŘÍKLAD JOSEFA ŠUSTY<sup>1</sup>

*Jiří Lach*

### Úvod

Čeští badatelé dosud nevěnovali příliš velkou pozornost osobnostem, jež v rámci formování československé domácí a zahraniční politiky nestály na čelních místech, ale které přesto svým poradním hlasem, reprezentací vlastního oboru na mezinárodním poli, účastí na organizaci kulturní spolupráce a v neposlední řadě svými žurnalistickými exkurzy přispěli k vnitřní stabilizaci ČSR a většímu respektu vůči jednomu z nástupnických států navenek. K početně nevelké, nicméně velmi výrazné skupině v tomto ohledu náleželi historikové. Vedle těch, kteří se přímo angažovali v politické či diplomatické službě, jako tomu bylo v případě *Kamila Krofty* (1876–1945)<sup>2</sup> či *Vlastimila Kybala* (1880–1959)<sup>3</sup>, sledujeme několik významných osobností z řad českých historiků, kteří se dlouhodobě přímo v politice neexponovali, ale jejichž podíl je nezanedbatelný. K postavám nejvýznamnějším v tomto ohledu náleží dlouholetý profesor všeobecných dějin středního a nového věku na Karlo-Ferdinandově a posléze Karlově univerzitě *Josef Šusta* (1874–1945).<sup>4</sup>

Zájem o praktickou domácí i zahraniční politiku je na straně českých historiků zřetelný minimálně od dob *Františka Palackého* (1798–1876). J. Šusta jej mohl bezprostředněji sledovat také u svých univerzitních učitelů *Jaroslava Golla* (1846–1929)

---

<sup>1</sup> Tento článek vznikl díky podpoře GAČR č. 409/01/D038 (projekt „Lidský a vědecký profil historika Josefa Šusty 1874–1945“).

<sup>2</sup> Ke Kroftovu politickému životu zatím nejvíce poznamenal DEJMEK, Jindřich: *Historik v čele diplomacie: Kamil Krofta*. Praha 1998. Tam i další literatura.

<sup>3</sup> Vlastimilu Kybalovi se věnují především Ivo Barteček a Jaroslav Hrdlička. BARTEČEK, Ivo – ŠLAPAL, Miloš: *Mezi historií a diplomacií. Portrét Vlastimila Kybala*. Dějiny a současnost, 17, 1995, č. 4, s. 21–24; BARTEČEK, Ivo: *Vlastimil Kybal – od historických studií k dílu diplomatickému*. In: Pocta Josefu Polišíenskému. Sborník prací moravských historiků k 80. narozeninám univerzitního profesora PhDr. Josefa Polišíenského, DrSc. Olomouc 1996, s. 23–28. HRDLIČKA, Jaroslav: *Vlastimil Kybal a Univerzita Karlova*. Brno 1997; Týž: *Vlastimil Kybal. Doma a v exilu*. Peruc 2001.

<sup>4</sup> Hlavní práce k Šustovu životu a dílu: BLÜML, Josef: *Historik Josef Šusta (portrét osobnosti)*. České Budějovice 2001 (habilitační práce); LACH, Jiří: *Josef Šusta a Dějiny lidstva*. Olomouc 2001; Týž: *Životní osudy historika Josefa Šusty*. In: ŠUSTA, Josef: *Dvě knihy českých dějin II*. Praha, 2002, 44 s.

a *Antonína Rezka* (1853–1959) v rámci rakousko-uherské politiky. J. Goll byl členem Panské sněmovny<sup>5</sup> a A. Rezek, rodem Jihočech jako J. Šusta, se stal na přelomu 19. a 20. století dokonce ministrem rakouské vlády.<sup>6</sup> A zatímco A. Rezek se vzniku Československa nedožil, pro J. Golla znamenal říjen 1918 definitivní odchod do politického i akademického ústraní. Tento článek sleduje přímé i nepřímé kontakty J. Šusty s politikou. Výklad nepřesahuje rok 1939, kdy dočasně zaniklo Československo a povaha politických i veřejných funkcí nabrala zcela jiné podoby.

## 1 Historici v politice

Vznik republiky vytvořil neopakovatelnou příležitost pro historiky především střední a mladší generace. Vůdčí postavy zahraničního odboje a po říjnu 1918 hlavní konstruktéři Československa, *Tomáš Garrigue Masaryk* (1850–1937) a *Edvard Beneš* (1884–1948), považovali personální zajištění československých zájmů za jednu z priorit. Většinou bez ohledu na dřívější postoje a stranicko-ideové preference usilovali prezident s ministrem zahraničních věcí o to, aby významnější funkce zaujali kvalifikovaní odborníci, což platilo především pro zahraniční službu. Při neexistenci politické vědy jako samostatného vědního oboru byli vedle právníků, kteří se v rámci kurikula seznamovali s problémy státovědy, nejideálnějšími „dělíky“ československé politiky historikové. První kroky směřovaly k nejvýznamnějším reprezentantům české historiografie. Brilantního a oddaného ducha našli T. G. Masaryk s E. Benešem ihned v K. Kroftovi, ale neváhali oslovit k republice skeptického *Josefa Pekaře* (1870–1937) a pro mnohé oportunistického Josefa Šustu.<sup>7</sup> Přestože se z držitelů pražských univerzitních stolic aktivní politiky stranili *Václav Novotný* (1868–1932) a *Jaroslav Bidlo* (1868–1937), hrozilo, že pokud bude obec českých historiků líhni diplomacie a vysoké politiky nového státu, může dojít k narušení kontinuity oboru.<sup>8</sup> Tvůrčímu pěstování historie se nejvíce vzdalil K. Krofta, který po roce 1918 již jen těžil z předchozího výzkumu. Naopak pro stabilitu a rozvoj historické vědy v Československu bylo životně důležité zaujmutí jakési střední pozice, k němuž přikročili J. Pekař a zejména J. Šusta. Setrvali v rámci oboru jak vědecky, tak i pedagogicky, souběžně se intenzivně angažovali ve věcech veřejných a J. Šusta věnoval značné úsilí také mezinárodní reprezentaci Československa.

<sup>5</sup> Komplexní pohled na tuto zakladatelskou osobnost českého kritického dějepiscetví podal MAREK, Jaroslav: *Jaroslav Goll*. Praha 1991.

<sup>6</sup> K němu podrobně JIROUŠEK, Bohumil: *Antonín Rezek*. České Budějovice 2002.

<sup>7</sup> J. Pekař a po jeho odmítnutí J. Šusta byli vnímáni jako vhodní adepti pro vyslanecké pozice v Berlíně a Římě. Svědčí o tom jejich korespondence. ŠOLLE, Zdeněk (ed.): *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919*. Praha 1994, s. 147, 205 a 287.

<sup>8</sup> „Bez Vás a Šusty budeme hynout“, napsal J. Pekař K. Kroftovi v reakci na Šustovo jmenování do úřednické vlády Jana Černého. ČECHURA, Jaroslav – ČECHUROVÁ, Jana (eds.): *Korespondence Josefa Pekaře a Kamila Krofty*. Praha 1999, s. 42, dopis J. Pekaře z 6. října 1920; k Černého vládě např.: KLIMEK, Antonín: *Velké dějiny zemí Koruny české XIII. 1918–1929*. Praha – Litomyšl 2000, s. 204 an.

## 2 Šustovo přímé angažmá v politice

První setkání J. Šusty s politikou nepřinesl až rok 1918, byť lze konstatovat, že teprve po vzniku ČSR pro něj začíná etapa aktivního zapojení do politického procesu. Již před první světovou válkou byl bystrým pozorovatelem domácí, tj. rakouské, i evropské politiky, ale přímo se angažovat nehodlal, o čemž svědčí negativní stanovisko k nabídce ministra *Františka Fiedlera* (1858–1925) z roku 1911 zasednout do vídeňského parlamentu za Národní stranu svobodomyšlnou. Podle *Jaroslava Werstadta* (1888–1970) Šusta Fiedlerovi odpověděl: „Vzal jsem v potaz bedlivě a vážně veškeré stránky věci, své schopnosti, povahu i závazky k svému oboru na universitě. Výsledkem úvahy skoro bolestně přesné jest přesvědčení, že se nemohu rozloučiti s vědeckou prací do té míry, jakou žádá politika aktivní. Přinesl bych Vám duši rozpolcenou a nepevnou, zkaženého člověka z katedry. Naše politika žádá zjevů pevnějších a jsem si jist, že v úřadě učitelském a jako badatel vyplním lépe svou povinnost národní.“<sup>9</sup> Tuto výpověď samozřejmě nelze přeceňovat, ale do jisté míry vyjadřuje Šustův postoj k aktivní politické činnosti. Není také pochyb o tom, že zkušenosti některých českých osobností s vídeňským politickým prostředím počátku 20. století – především ty A. Rezka – neslibovaly slávu, ale spíše problémy, které habsburská metropole, zmítaná nacionalistickými vášněmi, tehdy představovala. Šustovy vlastní poznatky, které pocházely ještě z učňovských 90. let, doplňovali mladí čeští historici, jako např. *Karel Stloukal* (1887–1957), potvrzující, že národnostní spory se nevyhýbají ani akademickému prostředí.<sup>10</sup>

Vypuknutí 1. světové války se dotklo i J. Šusty v mnoha ohledech. První výstřely v létě 1914 přerušily debatu o jeho románu *Cizina*.<sup>11</sup> Sám se sice vyhnul vojenské službě<sup>12</sup>, ale s těžkým srdcem sledoval osudy méně šťastných kolegů. Rovněž restriktce vůči české politice, které přicházely z Vídně, přispívaly k jeho opatrnému postoji vůči veřejným záležitostem a odmítal se zúčastňovat jakýchkoliv akcí, jež by mohly provokovat rakouské úřady.<sup>13</sup> Také z dalších indicií je možno usuzovat, že Šustův postoj k monarchii byl spíše loajální. V akademickém roce 1916–1917 se stal děkanem Filozofické fakulty Karlo-Ferdinandovy univerzity a v dramatickém roce ruských

<sup>9</sup> Archiv Akademie věd České republiky v Praze (dále jen A AVČR), fond Jaroslav Werstadt (nezpracováno) *Josef Šusta a Zdeněk Nejedlý, jejich cesty a vztahy; promluva Jaroslava Werstadta u Šustova hrobu 28. května 1966*. J. Werstadt nezmiňuje zdroj, z něhož Šustova slova převzal.

<sup>10</sup> Státní ústřední archiv v Praze (dále jen SÚA), fond Josef Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, dopis K. Stloukala J. Šustovi ze 4. listopadu 1911. K. Stloukal byl v tomto období stipendistou vídeňského Ústavu pro rakouský dějepis, podobně jako Šusta v 90. letech 19. století. K poměru obou historiků LACH, Jiří: *Josef Šusta a Karel Stloukal. Učitel a žák – vzor a pokračovatel?* In: *AUPO, Historica* 29, 2000, s. 125–142.

<sup>11</sup> K tomuto románu více: LACH, Jiří: *Šustovy italské pobyty a jejich odraz v románu Cizina*. In: *Problematika historických a vzácných knižních fondů Čech, Moravy a Slezska*. Brno 2000, s. 47–56.

<sup>12</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 12, inv. č. 16, písm. W. 16. září 1914 mu k tomu gratuloval Zdeněk Wirth.

<sup>13</sup> Tak se např. odmítl vyjádřit k anketě, kterou k výročí Husova upálení připravoval Bedřich Mendl. *Psychologický experiment Bedřicha Mendla. Neznámá anketa k 500. výročí upálení M. Jana Husa*. Dějiny a současnost, 15, 1993, č. 1, s. 44–48.

revolucí zaujal spolu s J. Pekařem rezervovaný postoj k Manifestu českých spisovatelů<sup>14</sup>, čímž si vysloužil soukromý odsudek jednoho z mladších kolegů, v prvorepublikové a později exilové politice také aktivního Jana Hanuše Opočenského (1885–1961).<sup>15</sup> Šustova skepse k české politické emancipaci ovšem zcela jistě nevyplývala jen z podřízenosti vůči mocnářství, ale také z faktu, že jako historik nepovažoval ani po roce 1918 vznik samostatného státu za historickou nevyhnutelnost. Jan Slavík (1885–1978) v této souvislosti soudil, že Šustova skepse byla ovlivněna Pekařovým a Gollovým názorem na české aspirace.<sup>16</sup>

Bylo již řečeno, že vznik Československa přinesl problémy s budováním nového diplomatického sboru. Ještě před odmítnutím vyslaneckého postu v Římě a Berlíně J. Šusta alespoň epizodicky vstoupil do politiky tajnou misí k později zavražděnému bavorskému politikovi Kurtu Eisnerovi (1867–1919).<sup>17</sup> Šustovo negativní stanovisko k diplomatické dráze v roce 1919 bylo především ovlivněno obavami z toho, že by to mohlo znamenat trvalejší odpoutání od vědecké a učitelské práce. Byl to právě rok 1919, kdy Šusta vydává druhý svazek Dvou knih českých dějin, jednoho ze svých nejvýznamnějších děl. O tom, že svět diplomacie není imponující zákulisní jednání v salónech, ale tvrdá práce, kterou v prvních letech ztěžoval nedostatek pomocného personálu a především financí, jsme dnes již dostatečně informováni<sup>18</sup> a byl o nich zcela jistě zpraven i J. Šusta. Prvořadým zdrojem poznatků mu byl K. Krofta, který pražského kolegu nejen informoval o politicko-organizačních nesnázích československého diplomata<sup>19</sup>, ale v době svého římského účinkování s ním také mnohé kroky konzultoval.<sup>20</sup> Debatovali úpravu vztahů mezi ČSR a Vatikánem a politické klima, které v souvislosti s řešením vztahu státu a církve v republice panovalo.<sup>21</sup>

<sup>14</sup> KÁRNÍK, Zdeněk: *Habsburk, Masaryk či Šmeral. Socialisté na rozcestí*. Praha 1996, s. 116. Pekařovy postoje podrobně řeší KUČERA, Martin: *Pekař proti Masarykovi*. Praha 1995; též: *Pekařův rok 1917*. ČČH, 94, 1996, č. 4, s. 761–794. Tam je také stručně zrekapitulován postoj J. Šusty.

<sup>15</sup> A AVČR, fond Václav Chaloupecký, kart. 6, korespondence Jana Opočenského. V dopise z 13. července 1917 J. Opočenský komentuje: „Šusta též odmítl podepsati z počátku, když věc měla úspěch v národě, podepsal se dodatečně se Šebestou a jinými. Taky charakteristické.“ Je zde také koncept Chaloupeckého odpovědi z 20. července. Oba dopisy jsou velmi zajímavými komentáři k tehdejší rakouské a české politice.

<sup>16</sup> *Nová teorie náhodného osvobození* In: SLAVÍK, Jan: *Iluze a skutečnost*. K vydání připravil Jaroslav Bouček. Praha 2000, s. 177–179. Jedná se o recenzi šestého svazku Šustovy světové politiky.

<sup>17</sup> *Masaryk a Beneš ve svých dopisech z doby pařížských mírových jednání v roce 1919*, s. 147, dopis T. G. Masaryka E. Benešovi z 5. ledna 1919. J. Šusta byl pověřen T. G. Masarykem, aby zjistil možnost československo-bavorské spolupráce.

<sup>18</sup> Vynikajícím způsobem to například dokumentuje úřední korespondence Alexandra Bačkovského, odborového rady a vedoucího osobního oddělení Ministerstva zahraničních věcí v prvních letech ČSR. Literární archiv Památníku národního písemnictví v Praze, pracoviště Staré Hrady (dále jen LA PNP), fond Alexander Bačkovský, např. korespondence Bohuslava Beneše, Jana Fragnera, Hanuše Jelínka, Vlastimila Kýbala, aj.

<sup>19</sup> O Kroftově jednání v Římě pojednává DEJMEK, Jindřich: *Počátky diplomatických vztahů mezi Československem a Vatikánem (1920–1921) Kroftova mise v Římě*. ČČH, 91, 1993, č. 2, s. 224–246.

<sup>20</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. K, korespondence K. Krofta, A AVČR, fond K. Krofta, kart. 3, inv. č. 251, korespondence J. Šusty.

<sup>21</sup> Srovnej: MAREK, Pavel – ČERVENÝ, Vladimír – LACH, Jiří: *Od katolické moderny k českému církevnímu rozkolu. Nástín života a díla Emila Dlouhého-Pokorného*. Rosice 2000, s. 11–22.

Vstup do vysoké politiky nastal v září 1920, kdy Šusta nastoupil do funkce ministra školství a národní osvěty v úřednickém kabinetu bývalého prostějovského hejtmána *Jana Černého* (1874–1959).<sup>22</sup> Již z Masarykova dekretu premiérovi J. Černému, v němž stálo „Vaše vláda je zatímní“<sup>23</sup>, vyplývalo omezené funkční období s úkolem uskutečnit mnohé nepopulární kroky, které stranické vlády odmítaly podniknout. Vědomí dočasnosti ministerského úkolu přimělo Šustu k tomu, aby nelehkou úlohu přijal a rok nesl hlavní zodpovědnost za výchovu československého lidu.<sup>24</sup> V Šustově motivaci přijmout ministerský post figuroval patrně také prvek uspokojení z dosažení prestižní funkce, která mu zajišťovala společenský respekt, ale svou roli jistě sehrál i fakt únavy z pedagogického působení, protože na podzim 1920 J. Šusta zahajoval dvacátý rok výuky na Univerzitě Karlově.<sup>25</sup>

Během svého působení Šustovo ministerstvo řešilo řadu problémů, které naznačilo již programové prohlášení předsedy vlády J. Černého v Poslanecké sněmovně 26. října 1920.<sup>26</sup> V centru pozornosti bylo církevní školství, kdy především katolické školy všech stupňů musely čelit sekularizačním tlakům z české (levicové) části politické scény. Vládní prohlášení Šusta nejpečlivěji naplňoval v oblasti vysokého školství a vědy. Týkalo se to rozvoje Masarykovy a Komenského univerzity, jmenování docentů a profesorů<sup>27</sup>, dále zajištění badatelské kontinuity v zahraničí, ať už podporou individuálních stipendií<sup>28</sup>, či cíleným zřizováním institucí, jako tomu bylo v případě konstitování Československého historického ústavu v Římě, nebo vládním návrhem na založení nadace Ernesta Denise<sup>29</sup>, apod. J. Šusta byl mimo jiné členem vládní komise pro

<sup>22</sup> SÚA, fond Ministerstvo školství, kart. 242, osobní spis J. Šusta. Jako ostatní členové kabinetu nastoupil do funkce 15. září 1921 a od 30. září si vzal na univerzitě na dobu svého působení ve vládě neplacenou dovolenou.

<sup>23</sup> KLIMEK, Antonín: *c. d.*, s. 205.

<sup>24</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 1, inv. č. 3. Zde je doklad jak o Šustově jmenování, tak i zproštění z funkce 26. září 1921.

<sup>25</sup> Archiv Národního muzea v Praze (dále jen ANM), fond Josef Hobzек, kart. 18, inv. č. 565/1, opisy Šustova univerzitního spisu. Výuku J. Šusta zahájil v letním semestru 1901. Hobzkovy opisy pochází z Šustova osobního spisu v Archivu Univerzity Karlovy v Praze (dále jen AUK), který je ztracen. Představují ve své podrobnosti cennou náhradu. Pokud není uvedeno jinak, jsou všechny následující dokumenty z Hobzkova fondu opisy.

<sup>26</sup> Společná česko-slovenská digitální parlamentní knihovna, Dokumenty českého a slovenského parlamentu, Národní shromáždění Republiky československé 1920–1925, Poslanecká sněmovna (dále Digitální knihovna PSP ČR), stenoprotokoly, 14. schůze, 26. října 1920 (<http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/stenprot/014schuz/s014001.htm>).

„Těž v oboru správy školské vynasnaží se vláda o úpravu poměrů a bude všestranně podporovati rozvoj školství všech národností po stránce pedagogické i administrativní, dbajíc skutečně poměrů a praktické potřeby. Budeme chrániti školu, aby nebyla zmítána stranickou agitací a mohla se věnovati své práci vzdělávací. Zvláštní péči věnovati budeme školským poměrům na Slovensku. Nemenší starostí vlády bude další vybudování školství vysokého a odborného.“

<sup>27</sup> SÚA, Pzst. J. Šusta, kart. 4, inv. č. 16, písm. H, korespondence Josefa Hanuše. Literární historik J. Hanuš zmiňuje 22. července 1922 Šustův podíl na rozvoji bratislavského učení i vlastním profesorském jmenování.

<sup>28</sup> SÚA, Pzst. J. Šusta, kart. 10, inv. č. 16, písm. S, korespondence Karla Stloukala, 11. listopadu 1921. K. Stloukal děkuje za Šustovu ještě ministerskou intervenci, která vedla k zisku 4000 korun stipendia.

<sup>29</sup> Digitální knihovna PSP ČR, tisky, č. 2361, Vládní návrh o zřízení „Nadání Arnošta Denise“, 9. června 1921 ([http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t2361\\_00.htm](http://www.psp.cz/eknih/1920ns/ps/tisky/t2361_00.htm)).

otázky rozluky státu a církve a hlavním zdrojem informací tou dobou již v Římě dlícího K. Krofty.<sup>30</sup>

Přestože byla Černého vláda formálně úřednická, i ona představovala průsečík politických tlaků a kompromisů. Dlouhodobější setrvání ve vysoké politice vyžadovalo pevnější spojení s politickou stranou. Diplomatická dráha byla i pro nejperspektivnější osobnosti často spojena s nejistotou. Příkladem může být opět Kamil Krofta, který na počátku 20. let věřil v návrat na univerzitu a stýskal si, že nemá čas na bádání<sup>31</sup>, a byl zcela odkázán na E. Beneše a T. G. Masaryka ve věci svého dalšího působení.<sup>32</sup> J. Šusta svým naturelem nespěl k naprostému omezení vědecké práce, které vyslanecká služba vyžadovala. S demisí Černého vlády 26. září 1921 J. Šusta s uspokojením politiku opustil jako „spolutvůrce“. Nicméně až do konce své kariéry těžil ze svého krátkodobého působení na ministerstvu: měl značný vliv na přidělování ministerských stipendií, působil v odborných grémiích ministerstva, včetně předsednictví komise Československého historického ústavu v Římě.<sup>33</sup>

### 3 Komentátor a učitel

Již před vstupem na ministerstvo J. Šusta působil na politiku nepřímo svými články především na půdě Venkova, kde přispíval ke kultivaci politického klimatu analýzami současných událostí, souvisejících s první světovou válkou, počátky versailleského uspořádání i s problémy rodící se české politiky, včetně rozluky státu a církve.<sup>34</sup> Díky svým textům ve Venkově, které můžeme řadit k počátkům pěstování soudobých dějin v českých zemích, se velice brzy stal žádaným politickým a kulturním komentátorem. Lidové noviny<sup>35</sup>, Lumír<sup>36</sup> i další periodika usilovala o Šustovy texty po celá 20. a 30. léta. Pokud u K. Krofty existovaly obavy, že jej diplomacie odvádí od aktivní badatelské činnosti, pak někteří historikové usuzovali, že v případě J. Šusty jsou to bohatě honorované příspěvky pro Venkov, které mu zabraňují v publikační činnosti odborné-

<sup>30</sup> A AVČR, fond K. Krofta, kart. 3, inv. č. 251, korespondence J. Šusty, 27. října 1920; SÚA, fond J. Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. K, korespondence K. Krofty, 19. února 1921.

<sup>31</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. K, korespondence K. Krofta, 27. dubna 1921. K. Krofta mimo jiné psal z Říma: „Nejhorší je, že přes to jsem stále tolik zaměstnán a rozptylován, že k vědecké práci nemohu se dostat. Ale nevzdávám se naděje, že se k ní po čase přece vrátím“.

<sup>32</sup> A AVČR, fond K. Krofta, kart. 3, inv. č. 251, korespondence J. Šusty, 19. února 1921 J. Šusta informoval K. Kroftu o Benešově postupu ve věci jeho přesunu z Říma do Vídně. Další variantou bylo MZV v Praze.

<sup>33</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 19, inv. č. 17, písm. M, dopis MŠNO ze 7. března 1923 o jmenování dvanáctičlenné komise ministrem Rudolfem Bechyňe na dobu pěti let. Předsednictví J. Šusty kvitoval tehdejší vyslanec Československé republiky v Římě Vlastimil Kybal SÚA, fond J. Šusta, kart. 6, písm. K, dopis V. Kybala z 30. května 1923.

<sup>34</sup> Reprezentační výběr z Šustovy žurnalistiky přináší sborník vydaný Vesmírem u příležitosti historikových padesátin. ŠUSTA, Josef: *Z dob dávných i blízkých*. Praha 1924.

<sup>35</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 6, inv. č. 16, písm. K, dopis K. Z. Klímy z 3. května 1922; SÚA, fond J. Šusta, kart. 2, inv. č. 16, písm. B, dopis Eduarda Basse z 21. listopadu 1935.

<sup>36</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 5, inv. č. 16, písm. J, dopis Hanuše Jelínka a Viktora Dyka z 2. února 1926.

ho rázu.<sup>37</sup> A tento soud *Vladimíra Klecandy* (1888–1946) není ve světle Šustovy bibliografie zcela neopodstatněný.<sup>38</sup>

Pod vlivem nových politických okolností se měnil i Šustův odborný zájem v pedagogické i publikační rovině. Dosud především historik středověku a raného novověku, jehož Dvě knihy českých dějin ocenila Česká akademie věd a umění v roce 1919 prestižní Hlávkovou cenou<sup>39</sup>, se začal bezprostředně po vzniku republiky věnovat výrazněji dějinným jevům po roce 1789.<sup>40</sup> Jednalo se o výuku budoucích profesionálních historiků a učitelů, z nichž jen část měla politické ambice, a proto bylo v tomto ohledu Šustovo působení na vzdělávání české politické elity jen nepřímé.

Bezprostřední vliv na výchovu pracovníků služby měl profesor J. Šusta jako jeden z vyučujících diplomatické akademie. Ta vznikla z popudu ministerstev zahraničí a školství již v roce 1919 a měla sloužit k alespoň minimální teoretické přípravě kariérních diplomatů, jichž se novému státu katastrofálně nedostávalo. Osobnosti tak tvořivé, jakou byl v zahraniční politice např. E. Beneš, byly výjimkou. V době svého vzniku bylo školící zařízení, které formálně zastřešovala Právnická fakulta Univerzity Karlovy, označováno jako „Učení pro službu konzulární a diplomatickou“ a její organizátoři oslovovali nejvýznamnější reprezentanty právních, historických, ekonomických a jazykových oborů. Mezi oslovenými dominovali univerzitní pedagogové, osobnosti, které J. Šusta dobře znal. Například orientalisté a badatelé světového jména *Alois Musil* (1868–1944), jemuž Šusta přátelsky korigoval rukopisy, a *Bedřich Hrozný* (1871–1952), spoluautor *Dějin lidstva*, *Rudolfa Dvořáka* (1860–1920) vystřídal *Felix Tauer* (1893–1981), autor vynikajícího překladu knihy *Tisíce a jedné noci*. Z dějepisců to byl mimo J. Šustu právní historik *Jan Kapras* (1880–1947), který jako ministr školství J. Šustu v roce 1939 penzionoval, nebo docent bratislavské Komenského univerzity *Jan Heidler* (1883–1923), jehož Riegrův listář<sup>41</sup> J. Šusta vydal po jeho předčasné smrti. Na kurzech se podílel také vynikající právník, Šustův kolega z rozlukové ministerské komise, spoluzakladatel časopisu *Věda česká*<sup>42</sup> a v Evropě respektovaný znalec mezinárodního práva *Antonín Hobza* (1876–1954). Organizací kurzů, které byly nejprve rozvrstveny do dvou semestrů, byl pověřen *Josef Gruber*, Šustův pozdější kolega v Černého vládě na postu ministra sociální péče, jenž oslovoval přední osob-

<sup>37</sup> A AVČR, fond K. Krofta, kart. 3, inv. č. 136, korespondence Vladimíra Klecandy, 7. září 1920.

<sup>38</sup> *Bibliografie Josefa Šusty* (sestavil Václav Rameš). In: ŠUSTA, Josef: Úvahy o všeobecných dějinách. Praha 1999, s. 297–316; další dopis V. Klecandy K. Kroftovi ovšem svědčí o tom, že J. Šustu neměl příliš v oblibě. A AVČR, fond K. Krofta, kart. 3, inv. č. 136, korespondence Vladimíra Klecandy, 25. září 1920.

<sup>39</sup> ANM, fond J. Hobzek, kart. 18, inv. č. 565/4, dopis Mojžíra Vaňka o Šustově kariéře (originál, nedatováno, pravděpodobně 1943).

<sup>40</sup> ANM, fond J. Hobzek, kart. 18, inv. č. 565/1 přednášky na UK. Od roku 1918 J. Šusta přednášel o francouzské revoluci, vývoji Spojených států, rakouských dějinách po roce 1814, Evropě v druhé polovině 19. století, aj.

<sup>41</sup> *Příspěvky k listáři Fr. L. Riegra*. Praha 1924–1926. Práci na edici J. Heidler s J. Šustou konzultoval. SÚA, fond J. Šusta, kart. 4, inv. č. 16, písm. H, dopisy J. Heidlera z 16. července 1920, 3. května a 21. července 1921.

<sup>42</sup> Založen v roce 1914, později byl přejmenován na *Naší vědu*.

nosti české vědy.<sup>43</sup> Později bylo rozhodnuto o tom, že roční vzdělávání diplomatů není dostatečné a výuka byla rozložena do čtyř semestrů.<sup>44</sup> Souběžně se vzděláváním českých diplomatů obě ministerstva rozhodla o podobné přípravě budoucích žurnalistů. „Učení pro vědeckou a technickou přípravu k povolání novinářskému“ bylo svěřeno opět J. Gruberovi a J. Šusta byl požádán, aby posluchačům v dvousemestrálním tříhodinovém kurzu nastínil „Vývoj světové války a hlavní problémy moderní doby“.<sup>45</sup> Od této akce bylo nesporně očekáváno zvýšení úrovně československé žurnalistiky, která neměla jen světlé stránky typu Lidových novin.

Šustovy zasvěcené přehledy soudobých historických trendů utkvěly v paměti i těm nejvýraznějším osobnostem československé meziválečné diplomacie<sup>46</sup>, ale pro přednášejícího zároveň představovaly značné zatížení. Ještě před nástupem do ministerské funkce požádal ministerstvo školství o redukcii úvazku a bylo mu vyhověno.<sup>47</sup> Podobným způsobem postupoval i v dalších letech, vždy s podporou vedení fakulty a ministerstva. Nehodlal se však trvale osobně angažovat ve výuce diplomatů, ale vnímal nezbytnost znalostí novodobých evropských a světových dějin. Osobní předávání bohatých znalostí mohla nahradit pouze kvalitní příručka. V situaci, kdy česká historiografie na univerzitě, v učených společnostech i archivech věnovala do roku 1918 ve svém badatelském zaměření obecným dějinám 19. století jen malou pozornost, se podobná publikace nevyskytovala. Byl to přirozený důsledek boje za národní samostatnost.<sup>48</sup> V nové konstelaci bylo ovšem zapotřebí úzké národní hledisko překročit a vedle revize Palackého odborného odkazu otevřít a pomoci českému odbornému i laickému čtenáři pochopit nepřehlednou, matoucí studnici obecných dějin, které byli v prodloužené stopě minulosti nejbezprostředněji vystaveni českoslovenští diplomaté. V období, kdy se Evropa obtížně vzpamatovávala z dopadu vražedného nacionalismu, nebylo reálné sáhnout k překladu zahraničních děl, protože také evropští historici před první světovou válkou a během ní nacionalistické postoje akceptovali a podporovali. Platilo to zejména pro německé dějepisce<sup>49</sup>, které v českém prostředí působilo

---

<sup>43</sup> LA PNP, fond Alois Musil, korespondence Josef Gruber, 13. dubna 1920.

<sup>44</sup> Tamtéž, dopis z 20. června 1921. Obsahuje rozdělení výuky.

<sup>45</sup> Tamtéž.

<sup>46</sup> MASTNÝ, Vojtěch: *Vzpomínky diplomata. Ze vzpomínek a dokumentů československého vyslance*. Eds. Eduard Kubů, Petr Luňák, Otto Novák, Praha 1997.

<sup>47</sup> ANM, fond J. Hobzek, kart. 18, inv. č. 565/1, Šustův dopis MŠNO z 21. května 1919. „Podepsaný obrací se k ministerstvu s žádostí, aby mu dovolilo, bude-li pověřen tříhodinovým kursem všeobecných dějin pro výchovu úředníků služby zahraniční, zmenšiti v zimním semestru 1919/20 úkol přednáškový na fakultě z pěti hodin na tři hodiny týdně. Úleva ta zdá se mi přiměřenou, má-li řádně vypracovati přednášky pro kurs, podmíněný zvláštními předpoklady posluchačstva, a nemá-li se při tom zanedbatí svých ostatních prací vědeckých.“ MŠNO této žádosti vyhovělo vyrozuměním z 16. června 1919.

<sup>48</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 32, inv. č. 115, složka vlastní práce, Dějiny lidstva, obsah osmi dílů. V propagačním materiálu O nových Dějinách lidstva na tento fakt J. Šusta sám upozorňoval. K projektu více LACH, Jiří: *Josef Šusta a Dějiny lidstva*, především kap. 2 a 3.

<sup>49</sup> K propojení německých historiků s politikou: RINGER, Fritz: *The decline of the German Mandarines 1890–1933*. Cambridge (USA, Mass.) 1969; CHICKERING, Roger: *Karl Lamprecht. A German Academic Life 1856–1916*. Atlantic Highlands 1993.; MCCLELAND, Charles E: *Berlin Historians and German Politics*. *Journal of Contemporary History*, 8, 1973, č. 3, s. 3–33



nejintenzivněji, ale ani další národní historiografie nebyly prosty silného nacionalistického ducha.<sup>50</sup> K tomuto úkolu přistoupil J. Šusta několikrát a lze říci, že tvořil dominantní část jeho publikačních aktivit ve 20. a 30. letech. Na počátku byly Dějiny nového věku, na vrcholu a sklonku svých sil zaštitil Dějiny lidstva. Ani jeden z projektů nebyl dosud překonán.

Dějiny Nového věku měly ve svých devíti svazcích zajistit solidní uvedení adeptů diplomatického řemesla do evropských a posléze světových událostí od Francouzské revoluce po Sarajevský atentát.<sup>51</sup> Nakonec se staly textem, který používají historici 19. století dodnes.

#### 4 Činnost v mezinárodních organizacích

Přestože již před rokem 1914 J. Šusta často pobýval v cizině, nejčastěji v Itálii a Francii<sup>52</sup>, souvisely jeho kontakty především s jeho osobním badatelským zájmem. Po vzniku československého státu se J. Šusta zapojuje do řady mezinárodních projektů, z nichž žádný nebyl dosud uspokojivě popsán. Tyto aktivity, přestože spolu často souvisely, lze rozdělit do dvou kategorií: 1. práce v odborných historických grémiích, jako byl Mezinárodní komitét historických věd a kongresy historiků; 2. činnost v mezinárodních organizacích, jejichž bezprostřední činnost souvisela s kulturní spoluprací a úsilím překonat rozdělení Evropy a světa po první světové válce. V následující části bude pozornost věnována především druhému okruhu.<sup>53</sup>

Trauma první světové války přivedlo část politiků k myšlence vytvořit záruky pro udržení míru. Panoval všeobecný souhlas s tím, že by garantem mírového řešení budoucích sporů měla být reprezentativní mezinárodní organizace. Přestože koncepcí v tomto ohledu existovalo mnoho, byla jednou z osudových slabín Společnosti národů absence USA, kdy se prezidentu *Woodrow Wilsonovi* (1856–1924) ani zvýšenou aktivitou v exekutivě<sup>54</sup> nepodařilo zvrátit odmítavé stanovisko amerických legislativců po

<sup>50</sup> FINK, Carole: *Marc Bloch. A Life in History*. Cambridge – New York 1989, s. 107. C. Fink zmiňuje, jak ostré antiněmectví ovládlo po první světové válce i tak otevřeného ducha, jako byl Belgičan Henri Pirenne. A nacionalistické postoje nebyly cizí ani americké historiografii KENEDY, Paul: *Decline of the Nationalist History in the West 1900–1970*. *Journal of Contemporary History*, 8, 1973, č. 1, s. 80.

<sup>51</sup> *Dějiny nového věku* vydalo pražské nakladatelství Věsmír. V letech 1922–1923 nejprve vyšly ve třech svazcích (dvou dílech) *Dějiny Evropy v letech 1812–1870*, na něž navázalo šest svazků s hlavním titulem *Světová politika v letech 1871–1914*. Jednotlivé svazky byly nazvány: 1. *Svět zámožský, východ a Evropa až do berlínského kongresu* (1924), 2. *Trojspolek a francouzsko-ruská aliance* (1925), 3. *Rozmach imperialistických sklonů ve světové politice* (1927), 4. *Mezi haagskou a algecírskou konferencí* (1928), 5. *Vznik trojdohody a velmocenský výpad rakouský* (1930), 6. *V soumraku světové srážky* (1931).

<sup>52</sup> Rakousko-Uhersko zde nepovažujeme za cizinu.

<sup>53</sup> Šustově práci v Mezinárodním komitétu historických věd a historickým kongresům autor tohoto textu věnuje samostatnou studii „Mezinárodní historické kongresy a československá historiografie před druhou světovou válkou“, která bude otištěna v *Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Historica* 32 – 2003.

<sup>54</sup> WIMER, Kurt: *Woodrow Wilson's Plans to Enter the League of Nations through Executive Agreement*. *The Western Political Quarterly*, 11, 1958, č. 4, s. 800–812.

republikánském vítězství v kongresových volbách 1918.<sup>55</sup> Selhání Společnosti národů při řešení mezinárodních konfliktů, především ve 30. letech, zastihuje skutečnost, že v některých ohledech byla její činnost úspěšná. Přestože kulturní aspekty mezinárodní spolupráce nepředstavovaly zprvu prioritu tvůrců „Ligy“, patřila právě tato oblast k nejsvětlejším momentům její dvacetileté historie.<sup>56</sup> A právě v této oblasti se J. Šusta intenzivně podepsal.

Na počátku 20. let vznikla tzv. „Commission International de coopération intellectuelle“ (dále jen CICI nebo Komise<sup>57</sup>), která si kladla jako dlouhodobý cíl zkvalitnění materiálních podmínek intelektuálních profesí, větší koordinaci na poli kulturní a vědecké spolupráce v mezinárodním měřítku a zmenšení vlivu nacionalistických stereotypů. Čeští badatelé se dosud tomuto aspektu činnosti Společnosti národů vůbec nevěnovali, a proto není ustálen český termín této organizace, jejíž česká pobočka je v archívních dokumentech označována jako „Československé ústředí pro mezinárodní spolupráci duševní“ (ČUMSD).<sup>58</sup> Komise vznikla v srpnu 1922<sup>59</sup> z původního podnětu belgického ministra zahraničních věcí a profesora Svobodné univerzity v Bruselu *Paula Hymanse* (1865–1941), který o zřízení podobné instituce usiloval již na Pařížské mírové konferenci.<sup>60</sup> J. Šusta byl o iniciativě od samotného počátku informován a intenzivně se zapojil do konstituování československé pobočky, která vznikala s podporou ministerstva školství.<sup>61</sup> Jejím prvním předsedou byl profesor a někdejší rektor Univerzity Karlovy *Josef Zubatý* (1855–1931), ale velice brzy se dominantní figurou stal právě J. Šusta.<sup>62</sup>

Pro CICI bylo důležitým krokem založení jejího institutu v Paříži na podzim 1925, který – podporován francouzskou vládou – přispěl k lepší koordinaci činnosti a změnil CICI v respektovanou instituci.<sup>63</sup> K prestiži celé iniciativy přispěla účast nejvýznam-

<sup>55</sup> Postoj americké legislativy, především Senátu, k mírovým smlouvám a proponované Společnosti národů řeší MARGULIES, Herebert F.: *The Mild Reservations and the League of Nations Controversy in the Senate*. Columbia (USA) 1989.

<sup>56</sup> Zde bereme v potaz faktické ukončení činnosti s vypuknutím druhé světové války, nikoliv formální zánik Společnosti národů v roce 1946.

<sup>57</sup> Tato zkratka se vyskytuje v oficiálních dokumentech.

<sup>58</sup> Archívní prameny k této části autor shromažďoval především ze dvou zdrojů. A AVČR, fond Československé ústředí pro mezinárodní spolupráci duševní a Sekretariát pro propagaci československých věd duchových (dále jen fond ČUMSD) a SÚA, fond J. Šusta, kart. 13–17. V obou dvou fondech jsou rovněž materiály, které se týkají mezinárodní spolupráce v oblasti historiografie. Především pak v Šustově pozůstalosti figurují mezi písemnostmi CICI také tisky, koncepty a korespondence související s Mezinárodním komitétem historických věd a historickými kongresy v letech 1923–1938. Názvy jednotlivých složek mohou proto být matoucí. Z důvodu přesnosti a pro snadnější orientaci ve fondu autor uvádí (s výjimkou CICI a ČUMSD) nezkrácené názvy archívních složek v závorkách a za nimi konkrétní dokument.

<sup>59</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 13, inv. č. 17 (CICI, ČUMSD, 1922–1923) Appel en faveur des Commissions nationales de Coopération intellectuelle.

<sup>60</sup> *Ten years of World co-operation*. B. m. [Geneva], Secretariat of the League of Nations 1930, s. 313–314.

<sup>61</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 13, inv. č. 17 (CICI, ČUMSD, 1922–1923) dopisy MŠNO z 19. února a 10. května 1923.

<sup>62</sup> Tamtéž, Seznam členů Československého ústředí pro mezinárodní spolupráci duševní.

<sup>63</sup> *Ten years of World co-operation*, s. 317.

nějších světových osobností. V 15–17členné komisi pracovali ve 20. a 30. letech držitelé Nobelovy ceny *Marie Curie-Sklodovská* (1867–1934), *Albert Einstein* (1879–1955), *Robert Andrews Millikan* (1868–1953), rumunský ministr zahraniční a také prezident Shromáždění Společnosti národů *Nicolae Titulescu* (1882–1941)<sup>64</sup>, proslulý nizozemský kulturní historik *Johan Huizinga* (1872–1945)<sup>65</sup> a další. J. Šusta se stal členem tohoto exkluzivního klubu v roce 1928.<sup>66</sup> A jak víme z gratulace generálního tajemníka Společnosti národů v letech 1933–1940 *Josepha Avenola* (1879–1952), Rada prodloužila jeho mandát v lednu 1934.<sup>67</sup> Činnost v CICI ukončil Šusta na počátku roku 1939. Na pozici člena komise jej nahradil profesor B. Hrozný, tou dobou také rektor Karlova učení. J. Šustovi se dostalo řady poděkování od významných osobností a kolegů z CICI, ať už to byl prezident CICI, profesor klasických studií oxfordské univerzity *Gilbert Murray* (1886–1957), nebo ředitel pařížského Institutu CICI *Henri Bonnet*.<sup>68</sup>

Zásadní otázkou je, zda Komise byla jen honorárním sdružením předních myslitelů své doby, či skutečně vykonávala smysluplnou činnost. J. Šusta byl znám svým negativním stanoviskem k čistě formálním funkcím a projektům. Když ve 30. letech díky svému přetížení a zdravotním potížím ukončil své členství v „Academie diplomatique internationale“, jejímu prezidentovi napsal: „Ježto jest mi zásadou, nebýti členem institucí, v nichž nemohu býti užitečným, prosím Vaši Excellenci, abyste přijal moji resignaci na členství v Akademii“.<sup>69</sup> V jedné z žádostí o dotaci z ministerstva zahraniční sám historik posuzoval vývoj a činnost jak CICI, tak i ČUMSD. „V tom i onom postavení měl jsem příležitost od roku 1927, tedy již po téměř deset let, pozorovati, jak se plodně a kladně rozvíjí činnost pařížského institutu, jak překonává znenáhla zdrženlivost, s níž se v mnohých prostředích zpočátku potkávala a jak se stále určitěji stává významnou složkou mezinárodní práce duchové. Není to již tápavé a neurčité horování pro sblížení národů na poli kulturním, ani to nejsou příliš obecné náběhy, končící souborem planých dotazníků. Institut a jeho jednotlivé odbory konají

<sup>64</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 14, inv. č. 17 (CICI, Protokoly zasedání, tisky 1929–1930, 1936) Composition de la Commission a zápis ze schůze z 23.–29. července 1930.

<sup>65</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 17, inv. č. 17 (Comite International des Sciences Historiques – CISH, ČUMSD, Sjezd intelektuálů v Ženevě, Mírové návrhy) *Rapport du Conseil d'Administration de l'Institut International de Coopération Intellectuelle*. Ženeva, 31. července 1935, s. 1.

<sup>66</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 13, inv. č. 17 (CICI, ČUMSD, Sekretariát k propagaci čs. věd duchových, výzkum vatikánských arhivů, 1928) Nomination du successeur de M. le professeur Lorentz comme Membre de la Commission z 5. června 1928; tamtéž dopis a gratulace generálního tajemníka SN Alfreda Zimmerna z 9. června 1928 a koncept Šustova přijetí funkce a poděkování z 13. června 1928.

<sup>67</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 17, inv. č. 17 (CISH, CICI, schůze historiků československých a polských ve Varšavě 1934), Dopis J. Avenola ze 17. ledna 1934.

<sup>68</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 14, inv. č. 17, (CICI, rezignace prof. Šusty, korespondence v této věci, různé tisky) Dopis H. Bonnetta z 27. ledna 1939 a dopis G. Murraye z 8. února 1939.

<sup>69</sup> A AVČR, fond ČUMSD, kart. 3, inv. č. 59, sign. IB 42 (Academie diplomatique internationale – ADI, Paříž), průklep francouzsky psané rezignace Vikomtu de Fontenay, prezidentovi ADI, nedatováno (pravděpodobně 1932). Česky psaný koncept tohoto dopisu se nachází v SÚA, fond J. Šusta, kart. 13, inv. č. 17 (Academie diplomatique internationale 1930–1934).

dnes v dohodě s ženevskou komisí ústřední i četnými komisemi národními veliké množství zdárných a konkrétních prací.“<sup>70</sup>

Především od roku 1928 československá pobočka vykazovala intenzivní činnost a zásadní podíl na koordinaci, práci a reprezentaci patřil J. Šustovi. Pražské ústředí v tomto roce pořádalo „První kongres lidových umění“, kde předseda J. Šusta proslovil řeč<sup>71</sup>, koordinovalo přípravu českých hesel pro americkou encyklopedii „Kdo je kdo“, sestavilo soupis československých vědeckých časopisů pro francouzskou bibliografii, apod.<sup>72</sup> Hospodářská krize na přelomu 20. a 30. ztížila možnost finanční podpory z vládních úrovní<sup>73</sup>, ale CICI pokračovala v aktivitách, mezi něž patřilo srovnávání a budoucí úprava učebnic dějepisu tak, aby nevytvářely národnostní rozbroje, ale naopak přispívaly k jejich překonávání. Jako spoluautor středoškolských dějepisných příruček se J. Šusta na revizi školních textů podílel.<sup>74</sup> Objevovaly se i další otázky, ovlivňované geopolitickou situací, jako v případě problému s dovozem maďarských odborných knih, které nekorespondovaly s politikou Malé dohody.<sup>75</sup>

Činnost této komise, stejně jako existence samotné Společnosti národů zastihuje a zpochybňuje vyústění mezinárodní situace na sklonku 30. let v rozvrat evropské stability a následné otřesy druhé světové války. Je otázkou, zda by s odsudkem nemohoucnosti „Ligy“ ve 30. letech<sup>76</sup> měla být zavržena i její politika kulturní a vědecké spolupráce, o níž usilovala Commission International de coopération intellectuelle.

## Závěr

Je nesporné, že pro prvotní rozvoj nových politických útvarů či překonání hlubokých krizí je vedle kolektivních faktorů podstatná rovněž existence individualit, které se ujmou těžkých přechodových úkolů. Zvláště ve 20. století se několikrát ukázalo, že mimo výrazné postavy politického vůdcovství jako byli američtí „founding fathers“, nebo v československém případě T. G. Masaryk, bylo zapotřebí, aby se do procesu tvorby nového systému na národní i mezinárodní úrovni zapojily svébytné osobnosti

<sup>70</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 17, inv. č. 17 (CISH, ČUMSD, Světový kongres všeoborové dokumentace, revize školních učebnic) Šustova žádost na Ministerstvo zahraničních věcí o přidělení dotací, 23. října 1936.

<sup>71</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 13, inv. č. 17 (CICI, mezinárodní kongres pro lidové umění).

<sup>72</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 13, inv. č. 17 (CICI, ČUMSD, Sekretariát k propagaci čs. věd duchových, výzkum vatikánských archivů, 1928) Zpráva o činnosti Sekretariátu pro propagaci československých věd duchových za dobu od 1. května do 31. prosince 1928.

<sup>73</sup> Ministerstva školství a zahraničí měla zásadní podíl na fungování sekretariátu.

<sup>74</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 13, inv. č. 17 (CICI, Mezinárodní kontrola učebnic 1932).

<sup>75</sup> SÚA, fond J. Šusta, kart. 14, inv. č. 17 (CICI, slovenská menšina v Maďarsku, kulturní styky s Maďarskem, Malá dohoda).

<sup>76</sup> MILEN, Pen: *Democratic control, public opinion, and League diplomacy*. World Affairs, 22, 1995, č. 4, s. 215. Autor odkazuje na naprosté selhání Společnosti národů v období mandžuské krize. Právě neúspěch Lyttonovy komise v roce 1932 je považován za počátek demonstrace nemohoucnosti Společnosti.

akademického a vědeckého prostředí. Vzhledem ke svému odbornému zájmu a schopnosti adaptovat poznání minulosti na současné poměry byli ideálními služebníky nových států historikové. Dosvědčuje to působení K. Krofty či V. Kybala. Tento text se snažil poukázat, že také J. Šusta v různých podobách zasahoval do české a především československé politiky a přispěl k vnějšímu respektu k jednomu z nástupnických států.

## Summary

### **HISTORIAN IN POLITICS: THE CASE OF JOSEF ŠUSTA**

The creation of the Czechoslovak Republic in 1918 brought a number of challenges. A lack of skilful personnel for higher political and particularly diplomatic positions was one of the most urgent tasks. Since the discipline of political science was not established yet, professional historians, together with lawyers and economists, were most natural resources for this mission. Historian Josef Šusta (1874–1945) entered the world of politics in 1918. First refusing an offer for a diplomatic position, he finally accepted a ministerial position in the white-collar cabinet of Jan Černý. Though he served as the Minister of education for only one year (1920–1921), he substantially contributed to the stabilization of a still weak state as well as established useful links with ministerial administration for a long time.

One of the most difficult questions for the statesman-scientist was a decision whether to give up the academic career for politics. In contradiction to Kamil Krofta (1876–1945), who neither returned back at the University nor continued his scholarly work, J. Šusta never seriously considered complete withdrawal from the shadow of historical research and teaching. However, he prolonged his service to the state by training young adepts of foreign service at the Prague School for Diplomats and Foreign Servicemen beginning in 1919. Later he replaced his personal involvement by writing a nine-volume synthesis of Modern Era (1812–1914), which remains classic in the Czech historiography.

The last part of the article deals with Šusta's engagement in international politics. He did so in the International Commission of Intellectual Co-operation, established in Geneva as a part of the League of Nations in 1922. Originally Cinderella of the League, it became a substantial platform of intellectual and scientific integration of Europe and the World, previously distorted by World War I. Among the members of the Commission, which Šusta joined in 1928, were also the Nobel Prize holders such as Albert Einstein or Marie Curie-Sklodowska. Šusta's participation in this organisation helped to the recognition of Czechoslovakia as well as to introduce Czechoslovak

science and culture to the world. Despite of the League's failure in peace-keeping, its cultural activities should be given further attention.

Written by author

Mgr. Jiří Lach, Ph.D., M.A.  
Katedra politologie a evropských studií  
Filozofická fakulta Univerzity Palackého  
Křížkovského 12,  
771 80 Olomouc

tel.: +720 558 563 3316  
e-mail: jirilach@yahoo.com

## ITALSKÉ VOLBY 2001 A DRUHÁ BERLUSCONIHO VLÁDA

*Markéta Šustková*

Tato stať se zabývá vybranými aspekty italských parlamentních voleb z května 2001 a následné druhé vlády Silvia Berlusconiho. Práce je členěna na dvě části. Cílem první části není podat ucelený rozbor důvodů, které vedly k vítězství Berlusconiho koalice, což by si zasloužilo mnohem detailnější samostatnou analýzu, ale spíše zvýraznit některé momenty, které tyto volby činí zajímavými ve světle jejich dopadu na italský politický systém. Stejně tak druhá část věnovaná vládě S. Berlusconiho předkládá jen nástin několika témat, která se na italské politické scéně během posledního roku a půl objevila a tvoří součást doposud neuzavřeného procesu transformace institucionálního rámce politického systému Itálie.

### **1 Volby 13. května 2001**

Italské volby z 13. května 2001 představují významnou etapu v rámci dlouhého, komplikovaného a strastiplného období tranzice italského politického systému. Podle Gianfranca Pasquina „historie italských voleb ještě nikdy nenabídla situaci srovnatelnou s tou, která nastala 13. května 2001“. Výjimečnost těchto voleb G. Pasquino odvozuje ze tří zásadních podmínek, jež se v italském politickém systému projeví vůbec poprvé: 1. vytvoření protikladných koalic, které redukovaly politický prostor a zatlačily do pozadí třetí síly; 2. existence efektivního bipolárního soupeření mezi existující vládou a organizovanou opozicí připravenou ji nahradit; 3. konkrétní možnost alternace, která se promítla do zřetelnosti výsledku volebního, politického i schopnosti vládnout.<sup>1</sup>

Volby znamenaly vítězství středopravé koalice Casa delle Libertà (CdL) pod vedením S. Berlusconiho a jeho strany Forza Italia (FI) nad středolevou koalici Ulivo (Olivovník), která byla u vlády od posledních voleb v roce 1996. S. Berlusconi se jako

---

<sup>1</sup> PASQUINO, Gianfranco: *Un'elezione non come le altre*. In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Le elezioni del 13 maggio e il sistema politico italiano. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna 2002, s. 11.

vůdce vítězné kolice stal premiérem již po druhé (jeho první vláda vzešla z voleb roku 1994).

Berlusconiho koalice je kromě jeho vlastní strany FI složena z Alleanza Nazionale (AN), Lega Nord (LN), Biancofiore (neboli „bílý květ“, koalice dvou křesťansko-demokratických stran: Centro Cristiano Democratico CCD a Centro Democratici Uniti CDU), Nuovo Partito Socialista Italiano (Nuovo PSI). Porážená koalice centro-sinistra vedená bývalým starostou Říma Francescem Rutellim zahrnovala Democratici di Sinistra (DS), Margherita [„kopretina“, aliance čtyř středových stran: Partito Popolare Italiano (PPI), Rinascimento Italiano (RI), Democratici per l'Ulivo (Democratici) a Unione Democratici per l'Europa (UDEUR)], Girasole [„slunečnice“, seskupení tvořené Socialisti Democratici Italiani (SDI) a Federazione di Verdi (Verdi)], Partito dei Comunisti Italiani (PdCI, Comunisti Italiani).

Mezi nejvýznamnější strany, které zůstaly mimo obě velké kolice patří: Partito della Rifondazione Comunista (RC), Italia dei Valori (Lista di Pietro), Democrazia Europea Sergia D'Antonihho a Lista Emma Bonino.

Složení a logika koalic se od předchozích voleb v letech 1994 a 1996 lišila. Berlusconiho úspěch z roku 1994 byl založen na schopnosti lépe se vyrovnat s novými volebními pravidly (tzv. Mattarellum) a postavit dvě koalice – jednu na Severu s Ligou Severu pod názvem Polo della Libertà a druhou na Jihu s Národní aliancí Polo del Buon Governo. Přičemž skutečnost, že S. Berlusconi dovedl k vítězství tak různorodou koalici, ve které došlo ke spojení ve svých tezích protichůdných politických uskupení jako Liga Severu a Alleanza Nazionale, je považována za Berlusconiho velké politické dílo.<sup>2</sup> Rozpad Berlusconiho koalice po sedmi měsících vlády, ke kterému došlo za aktivního přispění Ligy Severu, způsobil, že koalice nemohla být obnovena ve stejné podobě pro volby v roce 1996. Ztráta podpory Ligy Severu, a tedy změna struktury koalice, byly jedním z významných důvodů, proč z nich Olivovník vyšel jako vítěz. Dalším důvodem byla skutečnost, že jako poučení z voleb roku 1994, kdy neexistovala společná koalice středu (křesťanští demokraté byli roztrženi a část se sdružila do koalice Patto per l'Italia) a levice (sdružení Progressisti), Ulivo vzniká před volbami v roce 1996 právě jako koalice levice a středu prezentovaného popolari, kteří v roce 1994 šli do voleb sami.<sup>3</sup>

Situace v roce 2001 byla jiná zejména díky skutečnosti, že Olivovník se po roztržce z roku 1998 již nemohl spolehnout na Rifondazione Comunista, poškodila jej i Di Pietrova Italia dei Valori. Navíc F. Rutelli jako kandidát na premiéra a zároveň vůdce Margherity zcela neuspěl v tom, aby koalice působila jako kompaktní celek, zvláště když se DS stále jevila jako strana v koalici dominantní.<sup>4</sup> Na druhé straně S. Berlusconi dokázal v koalici Casa delle Libertà obnovit spojení FI, AN a LN. Zásadní změna postoje Ligy Severu vůči staronové alianci se S. Berlusconiho, která následovala po mnoha hořkostech, osobních výpadech a urážkách provázejících jejich rozchod v roce 1994, poněkud pramenila z Bossiho prozření, že bez FI je budoucnost Ligy Severu

---

<sup>2</sup> PASQUINO, Gianfranco: *La transizione a parole*. Bologna 2000, s. 78.

<sup>3</sup> PASQUINO, Gianfranco: *Un'elezione*, c. d., s. 17.

<sup>4</sup> Tamtéž, s. 18.



s velkou pravděpodobností omezena na pouhou existenci jako „partito nordista“ bez valného vlivu na celonárodní úrovni.

S. Berlusconi se podařilo lépe rekonstruovat koalici z roku 1994, také jeho role vůdce koalice a v případě vítězství i budoucího premiéra byla zcela nezpochybnitelná. „Zdálo se, že všichni zúčastnění pochopili zásadní tezi: rozdělení vede k jisté porážce, jednota znamená pravděpodobné vítězství.“<sup>5</sup>

Podle G. Pasquina je z pohledu politického systému významná skutečnost, že zavedená dynamika má i v tomto případě charakteristiky „bipolárního typu“: „Nejenže CdL získává početně konzistentní vítězství, ale veškeré kandidátky, které se více či méně výrazně staví proti bipolaritě (jako Democrazia Europea S. D'Antonihovo se svým sloganem ‚ani sem – ani tam‘ či Italia dei Valori Antonia Di Pietra), z volebního boje vycházejí jasně poražené [...] bipolární dynamika není narušena a není hazardem předvídat, že v příštích volbách kandidátky ‚neredukovatelných‘ proporcionalistů – antibipolaristů budou méně početné a méně silné. Pravděpodobně je volby ze 13. května možné také interpretovat jako poslední možnost těch, kteří třetích sil užívali jako výzvu bipolaritě v její rané fázi.“<sup>6</sup> Renato Mannheimer v této souvislosti dodává, že skutečnost, že žádná či skoro žádná z „třetích sil“ nebyla schopná překonat nutnou hranici 4 %, není jen důsledkem chování voličů, ale velkého počtu těchto „třetích sil“. „Počet těch, kteří volili strany stojící mimo oba bloky se ve srovnání s rokem 1996 příliš nespřížil a 10 % hlasů, které tyto strany získaly, není irrelevantní. Ale velký počet ‚třetích sil‘ způsobil fragmentaci konsensu, a tím je penalizoval všechny. Zdá se tedy chybné hovořit o tendenci k bipolaritě ze strany elektorátu, který se z větší části choval jako v minulosti.“<sup>7</sup>

S. Berlusconi se jako vyzyvatel dosavadní vládní koalice zaměřil na zvýrazňování dvou zásadních elementů: vlastní schopnost alternace vzhledem k vládě středolevé koalice a na bipolární povahu volebního a politického souboje.<sup>8</sup>

Jeho výhoda pramenila jak z větší míry jednotnosti tak z chyb, kterých se dopustil protivník. Důvěryhodnost Olivovníku poklesla hned z několika důvodů. Jedním z nich je skutečnost, že Olivovník procházel během své vlády významnými změnami (úpravy vztahů v rámci koalice byly vynuceny krizí Prodiho vlády v říjnu 1998, další změna nastává se vznikem druhé D'Alemovy vlády v prosinci 1999). Vláda Olivovníku vystřídala během své existence tři premiéry (Romano Prodi květen 1998 – říjen 1998, Massimo D'Alema říjen 1998 – prosinec 1999, prosinec 1999 – květen 2000, Giuliano Amato květen 2000 – červen 2001) a zároveň v květnu 2001 proti S. Berlusconi se postavil zcela nového kandidáta, kterým není současným ani bývalým premiérem koalice, čímž vynikla dlouhodobě prezentovaná jednoznačnost a nezpochybnitelnost kandidatury S. Berlusconiho.

Názory odborníků se rozcházejí v případě míry funkčnosti a splnění základního cíle volebního systému (tzv. Mattarellum) ve volbách 2001. Na jedné straně stojí argumen-

---

<sup>5</sup> Tamtéž.

<sup>6</sup> Tamtéž, s. 19.

<sup>7</sup> MANNHEIMER, Renato: *Elezioni, quasi nessuno ha cambiato idea*. Corriere della Sera, 18. 5. 2001.

<sup>8</sup> PASQUINO, G.: *Un'elezione*, c. d., s. 15.

ty, že Mattarellum tentokrát zafungovalo, protože je nutné připustit, že existující mechanismus splnil zásadní úkol, který si tvůrci při jeho vzniku v roce 1993 předsevzali. Tím cílem byl právě vznik výrazných většin, uvedení soupeření bipolárního typu a současně garance reprezentace pro menší politické strany. „Že přes veškeré defekty Mattarella k naplnění těchto cílů došlo [...], je proto, že političtí aktéři (voliči a politické strany) se systému přizpůsobili.“<sup>9</sup> Na druhé straně neúnavný kritik italského volebního systému Giovanni Sartori, přestože přiznává jisté posuny, zůstává skeptický. „Mnozí se názory, že Mattarellum funguje vzhledem k tomu, že vyprodukovalo systém bipolární alternace založený na vládních většinách a tudíž pravděpodobně i na stabilních vládách [...]. Také vývoj směrem k bipolaritě ve volbách v roce 2001 je vzhledem k těm v roce 1994 a 1996 nepochybný. V minulosti vítězům vždy chyběla většina v jedné ze dvou sněmoven [...]. Tentokrát tomu tak již není.“<sup>10</sup> Přes tyto ústupky má G. Sartori vážné výhrady. Za prvé není vůbec jisté, že bez Mattarella by bipolarita nenastala, protože „je bez stínu pochybnosti, že většinový systém není nutnou podmínkou vzniku bipolární struktury“.<sup>11</sup> Za druhé Mattarellum zcela selhalo, co se týká redukce nadměrné stranické fragmentace<sup>12</sup> a za třetí Mattarellum ze strukturálního pohledu nevytvořilo a podle G. Sartoriho ani nemůže vytvořit „un sistema di governabilità“ (tedy systém, ve kterém je zakódován předpoklad pro schopnost vládnout) jako takový.<sup>13</sup>

Kontroverzní osobnost S. Berlusconiho způsobila, že se italské volby těšily velkému zájmu odborníků a tisku doma i v zahraničí. Nejenže opětovně dosáhl na post premiéra, o který neslavně přišel v roce 1994<sup>14</sup>, ale jeho strana se s 29,4 % stala v rámci středopravé koalice dominantní a zároveň také nejsilnější stranou na italské politické

<sup>9</sup> MELCHIONDA, Enrico: *L'alternanza prevista. La competizione nei collegi uninominali*. In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna 2002, s. 31–32.

<sup>10</sup> SARTORI, Giovanni: *Il sistema elettorale resta cattivo*. In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna 2002, s. 107.

<sup>11</sup> Tamtéž, s. 8. Podle G. Sartoriho přechodem k většinovému systému nastává situace, která vzniku bipolarity pomáhá a akceleruje ji (tedy nejde v žádném případě o podmínku sine qua non). Jako příklad uvádí Francii a její přechod od proporcionality k většinovému dvoukolovému systému při vzniku V. republiky. „To by byl brzy i případ Itálie, ale háček je v tom, že my jsme nepřijali systém dvoukolový ale smíšený (převážně většinový) jednokolový.“

<sup>12</sup> G. Sartori v této souvislosti zároveň odmítá názor, že je velký počet politických stran způsoben proporcionalní částí Mattarella. „Pravdou je, že příliš mnoho stran vzniklo následkem jednomandátové části a z vyděračské moci, kterou jednomandátové obvody straničkám poskytují.“

<sup>13</sup> G. Sartori poukazuje na různorodost koalic. Podle G. Sartoriho je sice pozice S. Berlusconiho a jeho strany v rámci vládní koalice nesrovnatelně silnější, než tomu bylo v předchozích případech, ale „vládnutelnost“ bude v příštích letech skoro jednoznačně záviset na osobě S. Berlusconiho a zdrojích moci, kterými disponuje. Sartoriho komentáře k italskému volebnímu systému srv.: SARTORI, G.: *Poli impotenti, partiti paralizzati. Strano ballo senza ballerini*. Corriere della Sera, 16. 1. 1996. SARTORI, G.: *La guerra delle candidature nei Poli. Il doppio mercato degli amici-nemici*. Corriere della Sera, 12. 3. 1996. SARTORI, G.: *Come votare? Dibattito aperto sulle riforme. Il peggior sistema politico d'Europa*. Corriere della Sera, 6. 1. 1999. SARTORI, G.: *Un sistema che vieti le ammucchiate. Il referendum però non basta*. Corriere della Sera, 26. 1. 1999. SARTORI, G.: *Leggi elettorali imbrogli continui*. Corriere della Sera, 11. 1. 2000. SARTORI, G.: *Ma che peccato rivotare male*. Corriere della Sera, 23. 1. 2001.

<sup>14</sup> Navíc výkon Berlusconiho první vlády je považován za jeden z nejslabších v poválečném vývoji.

scéně. „Do velké míry se volby podobaly referendu o Berlusconiho důvěryhodnosti a jeho vůdcovských předpokladech (zda je či není pro demokracii hrozbou) [...]“.<sup>15</sup> Jeho jasné vítězství je některými odborníky, stejně jako v roce 1994, zčásti interpretováno jako příklon Italů k silnému charismatickému vůdci, úspěšnému podnikateli a jednomu z nejbohatších mužů Evropy, který bude schopen vyřešit jejich problémy.<sup>16</sup> V rámci předvolební kampaně každá italská domácnost obdržela 130 stránkovou Berlusconiho biografii plnou barevných fotografií s názvem *Una storia italiana* (Jeden italský příběh), působivý příběh úspěchu muže, který je něco podobného zcela jistě schopen zajistit i pro Itálii a její obyvatele. V každém případě S. Berlusconi umí „fare bella figura“ neboli dělat dobrý dojem, což se v Itálii cení.

Rozporuplnost kandidatury S. Berlusconiho na premiéra pramenila z několika nezanedbatelných skutečností. Jednak tu je stále nevyřešený problém možného střetu zájmů v souvislosti s jeho vlastnictvím tří největších italských soukromých stanic (Canale 5, Italia 1, Retequattro)<sup>17</sup>, díky čemuž má po vítězných volbách téměř sto-procentní kontrolu nad všemi italskými celostátními televizními stanicemi. Problém konfliktu zájmů už vyvstal po volbách v dubnu 1994, kdy se S. Berlusconi stal premiérem po prvé. „Po prvé v italské historii a všeobecně v historii západních demokracií podnikatel přechází bez vyřešení kontinuity od svých soukromých aktivit do čela vlády státu.“<sup>18</sup> Během posledních dnů předvolební kampaně S. Berlusconi slíbil, že střet zájmů vyřeší během prvních 100 dnů své vlády. Původně také prohlásil, že je připraven okamžitě prodat svůj 48% podíl v Mediasetu, posléze však popřel, že by takové plány měl a slíbil nový zákon, který střet zájmů vyřeší.

Dalším problematickým momentem byla skutečnost, že S. Berlusconi čelil mnoha obviněním a procesům v souvislosti se svými podnikatelskými aktivitami. Ve třech případech byl usvědčen (obvinění z podplácení daňových inspektorů, v případě ilegálního financování socialistické strany pod vedením bývalého premiéra Bettina Craxiho, falšování daňových dokladů) a ve všech případech se mu podařilo se trestu vyhnout. V současné době je proti S. Berlusconiho a jeho společnostem, bratru Paolovi a blízkým obchodním partnerům vedeno několik dalších vyšetřování a soudních procesů.<sup>19</sup>

Středolevá koalice tato fakta do předvolební kampaně samozřejmě zakomponovala. „Zachraňme Itálii od tohoto individua!“ byl jedním ze sloganů, který vedl ke zjednodušení tónu předvolební kampaně a podtrhával její charakter ve stylu „Berlus-

<sup>15</sup> NEWELL, James L. – BULL, Martin J.: *The Italian General Election of May 2001*. KEPRU, University of Keele 2001, s. 4.

<sup>16</sup> Tamtéž, s. 5.

<sup>17</sup> Tyto soukromé stanice řídí Mediaset, kde má Berlusconiho Fininvest cca 48% podíl. Mediaset také vlastní podíl v Telecinco Group, což je druhá největší španělská komerční stanice. Berlusconiho impérium však není omezeno jen na oblast televize. Fininvest dále vlastní 48% podíl v Mondadori (největší italské vydavatelství), Medusa Video (hlavní výrobce a distributor filmů na italském trhu), významné jsou jeho aktivity v oblasti finančnictví (Mediolanum) a jiné (např. 100% vlastnictví řetězce multiplexů Cinema 5, fotbalový klub AC Milano, Edilnord podnikající na trhu s nemovitostmi).

<sup>18</sup> PASQUINO, Gianfranco: *La transizione*, c. d., s. 37.

<sup>19</sup> KAPNER, Fred: *Many investigations, some convictions, no sentences*. Financial Times, 13. 2. 2003.

coni ano, nebo ne“.<sup>20</sup> Berlusconiho taktikou se v této souvislosti stala dlouhodobá prezentace sebe sama jako oběti, čímž se mu podařilo škody minimalizovat. Za chybu je označována neschopnost středolevé koalice těchto témat plně využít.

## 2 Druhá vláda Silvia Berlusconiho

11. června 2001 premiér S. Berlusconi a jeho ministři skládají slib do rukou prezidenta republiky a 20.–21. června je vládě parlamentem vyslovena důvěra. Složení Berlusconiho vlády je výrazem uvědomění si úskalí heterogenní povahy vítězné koalice a poučení z jejího rozpadu v roce 1994. Na prvním místě tu tedy šlo o snahu zajistit vládě maximální možnou stabilitu. Do ministerských křesel proto zasedli všichni lídři hlavních stran koalice. Gianfranco Fini, předseda Alleanza Nazionale se stal vicepremiérem, Umberto Bossi získal křeslo ministra pro reformy, Rocco Buttiglione za Biancofiore obsadil post ministra pro evropskou politiku. V kontextu italských poválečných vlád jde o zajímavou inovaci, neboť pravidlem spíše bylo, že jejich složení naopak odráželo tendenci předsedů stran zůstat mimo vládu, v níž pak zasedali méně významní představitelé politických stran. Napětí, které pak vznikalo mezi stranami tvořícími vládní koalici bylo považováno za zásadní příčinu prvorepublikové nestability. „[...] přímá účast předsedů stran ve vládě a dále pak instituce Rady kabinetu (Consiglio di Gabinetto – orgán složený ze čtyř předsedů stran plus ministr pro provádění programu) vychází právě ze záměru zacementovat kohezi koalice a eventuálně určit a napravit možné rozpory uvnitř většiny hned při jejich vzniku.“<sup>21</sup> Na rozdíl od roku 1994 je zde ale také početní převaha křesel, které má FI v parlamentu a S. Berlusconiho v podstatě umožňuje vládnout i bez podpory jednoho ze tří jeho hlavních koaličních partnerů.

Spojení U. Bossiho se S. Berlusconiho vynucené logikou Mattarella vyústilo ve jmenování bývalého secesionisty U. Bossiho na post ministra pro institucionální reformy a vzbudilo na italské politické scéně příkré reakce. S. Berlusconi se tím však pojistil před Bossiho obviňováním z nečinnosti v pro něj tak důležité otázce devoluce a zároveň má U. Bossiho více pod kontrolou. Přesto se však U. Bossi a jeho projekt devoluce podle očekávání stal v mnoha ohledech zdrojem problémů Berlusconiho vlády.

Devoluce byla jako součást institucionální reformy (vedle přímé volby prezidenta) jedním z pěti cílů jak změnit Itálii (obsažených v tzv. Smlouvě s italským lidem podepsané S. Berlusconiho v přímém televizním přenosu během předvolební kampaně). „Aby byla překonána slepá ulička, bylo potřeba řešení, jež by umožnilo Berlusco-

<sup>20</sup> MANNHEIMER, Renato: *Le elezioni del 2001 e la „mobilitazione drammatizzante“*. In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Le elezioni del 13 maggio e il sistema politico italiano. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna 2002, s. 183.

<sup>21</sup> CAMPUS, Donatella: *La formazione del governo Berlusconi*. In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna 2002, s. 279.

nimu prezentovat ligu jako systémovou sílu a zároveň by U. Bossimu umožnilo vyhnout se negaci mýtu Nazione Padana a neudělat krok zpět návratem k federalismu hláсанému do počátku roku 1997. Takové „něco“ existuje a dá se shrnout do institucionálního modelu, do jedné formule, jednoho slova, a tím je devoluce.<sup>22</sup>

Vypracovávání projektu ústavní modifikace pro uskutečnění devoluce začíná velmi rychle po uvedení Berlusconiho vlády (návrh z července 2001), který je ale pozastaven vzhledem ke skutečnosti, že mezitím došlo v referendu 7. října 2001 k přijetí federalistické reformy (tzv. legge sul federalismo) vypracované během předchozí vlády středolevé koalice. U. Bossi je poté svůj návrh nucen přepracovat tak, aby odrážel novou situaci (návrh z listopadu 2001). Návrh zákona je schválen radou ministrů a představen v senátu 26. února 2002 pod názvem „Modifiche dell’art. 117 della Costituzione“ (d.d.l. 1187).<sup>23</sup>

Návrhy okořeněné typickou Bossiho rétorikou způsobily napětí nejen uvnitř koalice, ale proti vládě popudily i představitele ústavního soudu, který U. Bossi nazval „zapřísáhlým nepřítelem regionů“.<sup>24</sup>

V červenci 2002 se U. Bossi postaral o novou vlnu polemik, když téma devoluce spojuje s tématem „presidenzialismo“. Nejde o Bossiho vynález, ve skutečnosti se téma prezidentství objevilo ve volebním programu Polo již v roce 1994 a s tématem devoluce se pojilo od prvních počátků aliance mezi ligou a Berlusconiho Forza Italia. Podle Roberta Biorcia byla tato aliance založena na rovnováze mezi „centrálním vedením silné vlády (postavené na osobě S. Berlusconiho) a decentralizací mocí a funkcí na regiony řízené vlivnými prezidenty. Projekt, který mohla akceptovat i Alleanza Nazionale, jež jej prezentovala jako spojení prezidentského systému s federalismem.“<sup>25</sup> U. Bossi svůj postup vysvětlil následovně: „Já musím vyjednávat. Tento návrh („presidenzialismo“) pochází od AN. Jestli ale chci mít doma devoluci, musím nabídnout něco na výměnu. Vítězný pár je federalismus – prezidentství. Pak následují teritorializovaná Consulta (ústavní soud), modifikace Titulu V ústavy a devoluce. Toto jsou cesty. Je nutné vyjednávat.“<sup>26</sup> Třetí republika, až se zrodí v roce 2006 „v sobě sloučí tři kameny pro plný federalismus, tedy devoluci, obnovený ústavní soud s reprezentanty volenými regiony a prezidentský systém – federalismus“. A je jasné, že pod slovem federalismus si U. Bossi představuje Senát regionů (severu, centra a jihu), jak to již zdůraznil několikrát.<sup>27</sup>

---

<sup>22</sup> VANDELLI, Luciano: *Devolution e le altre storie. Paradossi, ambiguità e rischi di un progetto politico*. Bologna 2002, s. 24.

<sup>23</sup> Ve skutečnosti jde o velmi krátký text (9 řádků), problematická je ovšem možnost jeho různé interpretace. D.d.l. 1187 spočívá v a) autoatribuci kompetencí ze strany regionů, b) exklusivní povaze těchto kompetencí c) týká se důležitých a zásadních oblastí jako jsou zdravotnictví, školství a lokální policie – bezpečnost.

<sup>24</sup> BOSSI, Umberto: *Il nemico giurato delle Regioni*. Corriere della Sera, 2. 9. 2001.

<sup>25</sup> BIORCIO, Roberto: *Bossi – Berlusconi, la nuova alleanza*. Il Mulino 1999, s. 261.

<sup>26</sup> PASSALACQUA, Guido: „*Offro il presidenzialismo per ottenere la devolution*.“ La Repubblica, 20. 7. 2002.

<sup>27</sup> CASADIO, Giovanna: *Bossi lancia Berlusconi al Quirinale*. La Repubblica, 19. 7. 2002.

U. Bossi tedy křísí myšlenku na prezidentský systém a navíc označuje S. Berlusconiho za nejuhodnějšího kandidáta. A S. Berlusconi je ochoten „se obětovat“ a v budoucnu vyměnit sídlo premiéra za Kvirinál.<sup>28</sup>

S. Berlusconiho opakovaný argument pro prezidentský systém je, že čím více se země stává decentralizovanou, tím více je třeba protiváhy – tedy silného centra. G. Sartori se zamýšlí nad novým objevením se tématu „prezidentsví“ ve slovníku středopravé koalice (za posledních osm let o něm bylo slyšet jen občas) a poukazuje na rozporuplnost Berlusconiho argumentu o silném centru. Podle G. Sartoriho je silné centrum užitečné v případě, kdy je federalismus založen na souběžných pravomocích, na moci sdílené (tedy tak, jak je tomu v případě reformy Titulu V středolevé koalice), ale není na nic, když je založen na postoupení (devoluci) pravomocí. „Když se určitá pravomoc stane exklusivně regionální, centrum s tím již nemá nic do činění [...]. Pokud nyní S. Berlusconi s novou silou podporuje prezidentský systém, je to proto, že jej chce kvůli sobě (a ani to neskrývá). Paradoxem zůstává, že jej chce, zatímco podporuje devoluci, která jej oslabuje.“<sup>29</sup>

A jaký systém vlády S. Berlusconi vlastně preferuje? To je otázka, na kterou nebylo na základě Berlusconiho vyjádření nikdy jednoduché odpovědět. Prezidentský systém po vzoru Francie či Spojených států? Oba jsou založeny na přímé volbě hlavy státu, ale jinak se enormně liší. S. Berlusconi sám v této otázce neměl velmi dlouho jasno. V červenci 1995 se přiklání k reformě státu podle amerického modelu. Americký model by ale samozřejmě musel být přizpůsoben italské realitě. V únoru 1996 nastává změna a S. Berlusconi podporuje dohodu o institucionálních reformách, která předpokládá prezidentský systém podle francouzského modelu s hlavou státu volenou občany, která bude schopna vládnout s parlamentem, jenž bude kontrolovat. V květnu 1999 je to v souvislosti s debatami o novém volebním zákoně zase německý model, který by měl být následován. V březnu 2000 se S. Berlusconi otevřeně hlásí k německému modelu volebního systému, ale v červnu se již tak přesvědčený nezdá a jeho preference opět patří většinovému systému. V květnu 2001 S. Berlusconi prohlašuje, že víc než model Francie či Ameriky je vzorem „švýcarský kantonální systém, s totální devolucí z byrokratického centra. Itálie potřebuje nějakou konfederální strukturu se silnou exekutivou“. V červnu 2002 je pro prezidentskou reformu, ale nespécifikuje, jestli by to měl být model francouzský či americký. V listopadu 2002 se vyjadřuje v tom smyslu, že pokud se by se realizovala reforma, podle níž by byl prezident republiky i hlavou exekutivy, šlo by o model americký. Podle S. Berlusconiho by ale mohla fungovat i reforma prezidentství „alla francese“: „V tomto případě by nicméně byla nutná současná volba prezidenta republiky a parlamentu, aby se obešla možnost kohabitanace, která, jak se ukázalo, ve Francii způsobila mnoho nesnází.“<sup>30</sup>

<sup>28</sup> Berlusconi „Il Quirinale? Mi sacrifico e mi candidato“. La Repubblica, 19. 7. 2002.

<sup>29</sup> SARTORI, Giovanni: *Il presidenzialismo all'italiana*. Corriere della Sera, 14. 12. 2002.

<sup>30</sup> *Tutte le ricette del Cavaliere*. La Repubblica, 6. 12. 2002.

Na konci roku 2002 provedl S. Berlusconi svůj poslední obrat a ohlásil budoucí prezidentskou reformu, zároveň vyjádřil svou podporu modelu francouzskému. Tato jeho volba se setkala s vcelku kladným přijetím od G. Sartoriho, který neskrýval rozpaky nad dříve navrhovaným americkým modelem („protože čistý prezidentský systém amerického typu funguje špatně skoro v celé latinské Americe a fungoval by ještě hůře v Itálii“), ale v této souvislosti varuje, že „problémy začínají, když chce italský genius inovovat“. A inovací bylo v Itálii navrženo v tomto směru hodně. Zvláště když se v souvislosti s prezidentským systémem hovoří o změně volebního systému na proporcionální.<sup>31</sup> G. Sartori k tomu dodává: „Shoduji se s ním (s Giulianem Urbanim, pozn. autorky), že ‚není jistě nemožné‘ spojení prezidentského systému s proporcionálním systémem. Poté ale žasnu a jsem zděšen, když čtu že ‚proporcionální systém může zavést většinovou prémii a bariérové klausule (sbarramento) pro nejmenší strany‘. Trnu údivem, neboť jestli tohle je obsahem návrhu, je to návrh nesmyslný. Cílem bariérové klausule je zamezit fragmentaci stranického systému. Ale tato volební překážka funguje jenom tehdy, když strany nemohou tvořit aliance, aby ji mohly předčít. V Německu je bariérová klausule 5 %. Ale stala by se zbytečnou, kdyby se řekněme šest stranic, každá s jedním procentem hlasů pospojovalo, čímž by dohromady dosáhly 6 %. Na druhé straně většinová prémie předpokládá aliance, neboť odměňuje právě strany, které ‚spolu‘ získají většinu hlasů. Tudíž dát dohromady sbarramento a většinovou prémii se rovná zrušit pravou rukou to, co dělá ruka levá. Říkal jsem, že federalismus není obligátně spjatý s prezidentským režimem, ale že jej také nezakazuje. Jinak jsem připustil (přestože preferuji dvoukolové hlasování), že prezidentský systém může být také postavený na proporcionálním volebním systému. Ale ten, kdo navrhuje poměrný systém + sbarramento + většinová prémie je pouze nepřipravený.“<sup>32</sup>

Velký tlak a spěch ze strany U. Bossiho na přijetí návrhu zákona o devoluci vyvolal střety s opozicí. Středolevá koalice odmítla tak rychlý postup a rozumně argumentovala, že před d.d.l. o devoluci by měla na řadu přijít diskuse o návrhu zákona La Loggia o provedení federalistické reformy Titulu V druhé části ústavy z roku 2001. Stejně smýšlí i předseda ústavního soudu Cesare Ruperto: „Nemůže a nesmí se pokračovat v nových ústavních reformách předtím, než budou vydány zákony k provedení reformy přijaté v říjnu 2001.“ Ale ministr U. Bossi stále odmítá: „Jestli devoluce neprojde, stop všemu. Zastaví se vláda a všichni půjdeme domů [...] Rudí nacisti nám nechtějí dát federalismus? Vezmeme si jej, rudí nacisti! I proto, že už to není jen Sever, kdo chce federalismus, ale i Jih.“<sup>33</sup>

<sup>31</sup> Rozhovor s ministrem G. Urbanim. *Corriere della Sera*, 10. 12. 2002.

<sup>32</sup> SARTORI, Giovanni: *Il Presidenzialismo all'italiana*. *Corriere della Sera*, 14. 12. 2002. Další Sartoriho komentáře týkající se navrhovaných reforem formy vlády srv. SARTORI, Giovanni: *Presidenzialismo e colpi di teatro*. *Corriere della Sera*, 21. 7. 2002. SARTORI, Giovanni: *E fosse davvero l'ora delle riforme?* *Corriere della Sera*, 30. 12. 2002. SARTORI, Giovanni: *Il premierato un po' fasullo*. *Corriere della Sera*, 17. 1. 2003.

<sup>33</sup> *Devolution, l'altolà di Ruperto. Bossi: o passa o tutti a casa*. *La Repubblica*, 22. 11. 2002.

Proti devoluci se utvořila vcelku jednotná fronta.<sup>34</sup> U. Bossi byl ochoten zajít tak daleko, že v souvislosti s ní ultimativně vyhrožoval odchodem z vlády: „Buď bude přijata devoluce nebo odcházím.“<sup>35</sup> S. Berlusconi překvapivě jednoznačně podpořil svého ministra a byl ochoten jít až k hlasování o důvěře. Berlusconiho postup v této situaci vzbudil řadu polemik o jeho důvodech. Hovoří se o premiérovi vydíraném lídrem Carroccia. G. Sartori reagoval stejně překvapeně: „Proč takový spěch? Všichni ví proč. Je to proto, že to chce Bossi [...]. Je možné, že je Bossi tak důležitý? Je možné, že o jednotě či rozbití země by měl rozhodovat jenom on? Ano, je to možné. Naopak, v tomto momentu to tak přesně je [...]. Bossi není spokojený s federalismem, který připravila levice. Chce daleko více a teď to ‚více‘ žádá od Berlusconiho. Otázkou nyní je, jak to, že je Berlusconi ochotný Bossimu ustoupit v případě téměř jistého rozbití země [...]. Co se týká federalismu alla Bossi, je to Berlusconi, kdo sází křeslo. Skoro se zdá, že Cavaliere (Berlusconiho přezdívka, pozn. autorky) má z Bossiho strach. Ale proč? V roce 1994 neměl bez Bossiho většinu. Dnes ji má. Dnes může Berlusconi vládnout bez toho, aniž by ligu potřeboval. A ten, kdo musí být opatrný, je Bossi ne Cavaliere. Bossi vyhrožuje, že odejde z vlády? Ať to udělá. Tím riskuje, že během příštích voleb přímo zmizí [...].“<sup>36</sup>

U. Bossimu se nakonec za aktivního přispění S. Berlusconiho přece jenom podařilo překonat všechny tlaky uvnitř vlastní koalice a v prosinci 2002 prošel návrh zákona v Senátu. Podpořilo jej 151 hlasů (proti 89). Pro hlasovaly všechny skupiny vládní koalice (kromě Domenica Fisichelli z AN a republikána Antonia Del Pennino, který nehlasoval). Proti hlasovaly všechny strany opozice.

Výsledek hlasování prokázal, že koalice se S. Berlusconi a G. Finim představuje pro U. Bossiho solidní garanci, nicméně, jak dokazují vcelku časté momenty, kdy byl U. Bossi nucen zvýšit hlas a tlakem na oba partnery připomínat jednotnou frontu, není bez problémů.

Témata institucionálních reforem navrhovaných Berlusconiho vládou (zejména devoluce a prezidentský systém) nepřispěla ke zlepšení vztahů s Kvirinálem. Prezident Carlo Azeglio Ciampi trvá na tom, aby o reformách panoval mezi vládou a opozicí

<sup>34</sup> Anci poslala otevřený dopis prezidentům sněmoven, ve kterém starostové definují cíle U. Bossiho d.d.l jako „riskantní pro jednotu země a sociální kohezi“. Francesco Rutelli: hovoří o devoluci, „kterou bych definoval jako disoluci. Někdo chce rozbit Itálii“. Pro Massima D'Alema je návrh zákona: „nebezpečný, který slouží jen vnitřním politickým rovnováhám většiny a vlády“. Proti U. Bossimu se postavil i ministr Rocco Buttiglione (UDC), který shrnul kritiku centristů: „Jestli se provede devoluce v její současné podobě, jsme na cestě k rozbití solidarity a jednoty Itálie“. Podle R. Buttiglioneho je největší vadou celého projektu, že při přidělení exklusivních kompetencí regionům chybí státu pravomoc koordinace: „Přiznáním exklusivních kompetencí regionům bez toho, aby byla přiznána jistá pravomoc koordinace státu, dojde k rozbití Itálie.“ R. Buttiglione tedy navrhuje spíše „reformu reformy“ Titulu V druhé části ústavy. Bez toho R. Buttiglione připustil, že pro devoluci hlasovat nebudou. „Někdo (rozuměj Bossi) si to možná spočítal a jde o Titul V + devoluce, aby se podvodně vrátil na secesionistické pozice, protože taková pokušení tady vidím. V rámci Ligy, na lokální i jiné úrovni.“ La Repubblica 24., 25, 26., 27. 11. 2002.

<sup>35</sup> *Devolution, Berlusconi pronto a porre la fiducia.* La Repubblica, 23. 11. 2002.

<sup>36</sup> SARTORI, Giovanni: *Smembramento ad ogni costo.* Corriere della Sera, 23. 11. 2002. V této souvislosti je zajímavé srovnat VANDELLI, Luciano: c. d., s. 85–87.



konsensus: „Ústavu není možné reformovat kousek po kousku vždy s novou změnou vládní většiny na úkor koherence a stability institucí [...].“<sup>37</sup>

Dalšími kontroverzními body v reformním programu Berlusconiho vlády, které vzbuzují střety s opozicí, jsou reforma justice a stále nedořešený konflikt zájmů. U zamýšlené reformy justice započaté tzv. zákonem Cirami<sup>38</sup> je S. Berlusconi evidentně v časové tísní kvůli komplikovaným procesům probíhajícím v Miláně, ve kterých je spolu se svým právníkem Cesare Previtem souzen v souvislosti s korupcí.<sup>39</sup> S. Berlusconi svou agresivní kampaň proti soudcům a jejich metodám zahájil již před svým zvolením obviněními, že jsou součástí levicové konspirace za účelem jeho diskreditace.<sup>40</sup> S. Berlusconi často hovoří o „politizaci justice“: „[...] zevrubná reforma justice je nutná [...], je nutné zabránit nelegálnímu využívání justice ze strany těch, kteří již nedokážou rozlišit svou roli jurisdikční od vlastní politické příslušnosti.“<sup>41</sup>

Střet zájmů má na druhé straně vyřešit návrh tzv. zákona Frattini, ke kterému má opět opozice mnohé výhrady. Za nedostatečné považuje zvláště zajištění nezávislosti orgánů garance a kontroly, protože je podle ní neprůchodné, aby ta samá vláda jmenovala orgány odpovědné za kontrolu v oblasti konfliktu zájmů. Mezi odpůrce zákona se zařadil i G. Sartori, který jako jeden z mnoha tvrdí, že Frattini nic nevyřeší. „Problém, který je předstíraným frattiánským řešením vyostřen, je velmi starý: [...] kdo kontroluje kontrolory? Tento problém byl vyřešen právním státem. Ale znovu je otevřen nějakým Berlusconiem, který ve své osobě koncentruje – poprvé v historii všech demokracií – dvojitou moc' politicko-ekonomickou, která maří samotný princip omezení moci [...].“<sup>42</sup>

Agenda Berlusconiho vlády pro rok 2003 obsahuje i mnoho dalších bodů, nicméně institucionální reformy zůstávají na prvním místě. S. Berlusconi již několikrát zdůraznil, že v nich miní bez výjimky pokračovat. Jakým způsobem, za jakých okolností a s jakým dopadem na italský politický systém, bude jistě zajímavé sledovat.

Průběh a výsledky italských květnových voleb z roku 2001 a následný vznik a fungování Berlusconiho druhé vlády nabízí celou škálu zajímavých podkladů pro úvahy o posunech a změnách, k nimž v rámci italského politického systému došlo a zároveň perspektivy jeho budoucího směřování. Jednotlivé zmíněné aspekty jsou součástí širšího institucionálního a kulturně-politického rámce zatím nedokončeného procesu transformace, kterým systém jako celek prochází. Jejich důkladnější rozvinutí a zhodnocení vyžaduje uplatnění vícero různých teoreticko-metodologických východisek, což může být zajímavým podnětem pro další výzkum této problematiky.

<sup>37</sup> *Riforme e scontro aperto tra maggioranza e Ciampi*. La Repubblica, 18. 12. 2002.

<sup>38</sup> Tzv. legge Cirami způsobuje velkou nevoli, protože může podle svých kritiků ve svém závěru vést až k ohrožení nezávislosti soudců.

<sup>39</sup> *Le tappe del processo*. Panorama, 28. 1. 2003.

<sup>40</sup> NEWELL, James L. – BULL, Martin J.: c. d., s. 23.

<sup>41</sup> *Berlusconi torna all'attacco. „Subito la riforma della giustizia“*. La Repubblica, 1. 2. 2003.

<sup>42</sup> SARTORI, Giovanni: *Tutti i poteri del presidente*. Corriere della Sera, 15. 1. 2002.

## Literatura

- BARISONE, Mauro: *Interesse per la politica, appartenenza di coalizione e giudizio sui leader: gli effetti della campagna elettorale*. In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Le elezioni del 13 maggio e il sistema politico italiano. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna 2002, s. 139–178.
- BIORCIO, Roberto: *La Padania promessa. La storia, le idee e la logica d'azione della Lega Nord*. Milano 1997.
- BIORCIO, Roberto: *Bossi – Berlusconi, la nuova alleanza*. Il Mulino, 1999.
- CAMPUS, Donatella: *La formazione del governo Berlusconi*. In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Le elezioni del 13 maggio e il sistema politico italiano. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna 2002, s. 275–289.
- FUSARO, Carlo: *Le regole della transizione. La nuova legislazione elettorale italiana*. Bologna 1995.
- KUNC, Jiří: *Stranické systémy v rekonstrukci*. Praha 2000.
- MANNHEIMER, Renato: *Le elezioni del 2001 e la „mobilitazione drammaticizzante“*. In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Le elezioni del 13 maggio e il sistema politico italiano. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna 2002, s. 179–196.
- MANNHEIMER, Renato – SANI, Giacomo: *La conquista degli astenuti*. Bologna 2001.
- McCARTHY, Patrick: *The Crisis of the Italian State: From the Origins of the Cold War to the Fall of Berlusconi*. New York 1995.
- MELCHIONDA, Enrico: *L'alternanza prevista. La competizione nei collegi uninominali*. In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Le elezioni del 13 maggio e il sistema politico italiano. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna 2002, s. 23–78.
- NEWELL, James L. – BULL, Martin J.: *The Italian General Election of May 2001*. Keele European Parties Research Unit (KEPRU), University of Keele 2001.
- PAPPALARDO, Adriano: *Il sistema partitico italiano fra bipolarismo e destrutturazione*. In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Le elezioni del 13 maggio e il sistema politico italiano. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna 2002, s. 199–238.
- PASQUINO, Gianfranco: *Un'elezione non come le altre*. In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Le elezioni del 13 maggio e il sistema politico italiano. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna 2002, s. 11–21.
- PASQUINO, Gianfranco: *La transizione a parole*. Bologna 2000.
- SANI, Giacomo – LEGNANTE, Guido: *Quanto ha contato la comunicazione politica?* In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Le elezioni del 13 maggio e il sistema politico italiano. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna 2002, s. 117–138.
- SARTORI, Giovanni: *Come sbagliare le riforme*. Bologna 1995.
- SARTORI, Giovanni: *Ingegneria costituzionale comparata*. Bologna 1998.
- SARTORI, Giovanni: *Il sistema elettorale resta cattivo*. In: Dall'Ulivo al governo Berlusconi. Le elezioni del 13 maggio e il sistema politico italiano. Ed. Gianfranco PASQUINO. Bologna 2002, s. 107–117.
- STRMISKA, Maxmilián: *Studie k utváření italského multipartismu (1994–1999): Enigma „středu“ a bipolárity*. Politologický časopis, 2002, č. 2, s. 109–130.
- VANDELLI, Luciano: *Devolution e altre storie. Paradossi, ambiguità e rischi di un progetto politico*. Bologna 2002.

## Resumé

### LE ELEZIONI DEL 2001 E IL GOVERNO BERLUSCONI II

Le elezioni del 13 maggio e poi la creazione e funzionamento del governo Berlusconi II rappresentano un'altra tappa importante nel percorso della lunga transizione italiana. Questo breve saggio documenta solamente alcuni aspetti più rilevanti e i cambiamenti intercorsi, importanti per l'attuale e futuro sistema politico italiano. La prima parte dell'articolo offre una riflessione sulle elezioni del 13 maggio che

hanno rafforzato le polemiche sul consolidamento, forse decisivo, del bipolarismo italiano. Il carattere specifico di queste elezioni viene valutato anche dalla prospettiva del sistema elettorale italiano, chiamato Mattarellum, che, secondo alcuni, avrebbe dato finalmente buona prova di sé, sebbene sia criticato da Giovanni Sartori. La formazione e il funzionamento del governo Berlusconi II, insieme con i maggiori temi politici nel dibattito attuale che hanno prodotto scontri tra la maggioranza e l'opposizione (il progetto della devolution, il conflitto di interessi e la riforma della giustizia), sono analizzati nella seconda parte dell'articolo.

Mgr. Markéta Šustková  
Katedra politologie a evropských studií  
Filozofická fakulta Univerzity Palackého  
Křížkovského 12,  
771 80 Olomouc



## **2 Diskuse**



## BEZPEČNOSTNÍ STUDIA – PERSPEKTIVY OBORU

*Šárka Waisová*

Konec studené války na přelomu 80. a 90. let 20. století je pravděpodobně jednou z nejvýraznějších událostí od skončení druhé světové války, která ovlivnila podstatu mezinárodní politiky. Na počátku 90. let, bezprostředně po rozpadu bipolárního uspořádání mezinárodního systému, se řada politiků i vědců domnívala, že rozpad systémového uspořádání povede k rozpadu regionálních uspořádání a ke vzniku řady regionálních a vnitrostátních konfliktů. Během krátké doby se měl od základů změnit bipolární mezinárodní systém na systém multipolární, v němž státy ztrácejí své výjimečné postavení aktérů mezinárodní politiky ve prospěch řady nestátních aktérů (nadanárodní korporace, mezinárodní nevládní organizace atd.).

V posledním desetiletí 20. století jsme mohli sledovat na jedné straně řadu událostí, které napovídaly těmto předpovědím (rozpad SSSR, rozpad Jugoslávie), na straně druhé vývoj v některých oblastech světa (rozšiřující a prohlubující se regionální spolupráce v západní a střední Evropě či jižní Americe) vyvrátil některé negativní předpovědi. Změna charakteru mezinárodního systému a změna charakteru jeho aktérů postavila vědce z oboru mezinárodní vztahy před nové otázky a donutila je hledat na ně odpovědi.

Jedním z klíčových témat mezinárodních vztahů je od doby vzniku oboru zkoumání války, konfliktů a především bezpečnosti. Někdy se dokonce zdá, že tato témata mezinárodním vztahům zcela dominují. Konec bipolární konfrontace ovlivnil studium a výzkum bezpečnosti podobně jako mezinárodní politiku. Se změnou struktury vztahů v mezinárodním systému a se změnou charakteru aktérů se změnil charakter bezpečnostních vztahů a zdroje hrozeb a rizik. Vedle tradičních vojenských a politických hrozeb se na konci 20. století objevují ekonomické, ekologické i sociální hrozby. Nové typy hrozeb přinášejí do bezpečnostních studií řadu nových výzkumných cílů. Hledání odpovědí na nové bezpečnostní výzvy mělo pro bezpečnostní studia mimořádný důsledek; vědci z oblasti bezpečnostních studií se začali zabývat podstatou a relevancí vlastního zkoumání a vztahem bezpečnostních studií k mezinárodním vztahům a k ostatním vědním disciplínám.

V následujícím textu se pokusíme charakterizovat pozici studia a výzkumu bezpečnosti v oboru mezinárodní vztahy ve 20. století a perspektivu rozvoje bezpečnostních

studií ve 21. století. Budeme zkoumat utváření bezpečnostních studií a vývoj předmětu jejich studia po druhé světové válce a po skončení studené války.

## 1 Co jsou bezpečnostní studia? Bezpečnostní studia a další disciplíny

V rámci mezinárodních vztahů probíhají již celá desetiletí debaty mezi realisty, liberály a jejich neo-verzemi o podstatě bezpečnosti. V posledním desetiletí se do této debaty připojila také řada zástupců reflektivistických teorií, např. konstruktivisté a zástupci feministického směru. Navzdory stále probíhající debatě o podstatě bezpečnosti se pokusíme vymezit bezpečnostní studia a ukázat jejich vztah k některým dalším podoborům mezinárodních vztahů.

*Bezpečnostní studia (Security studies)* jsou většinou autorů chápána jako podobor mezinárodních vztahů. Jasně a jednoznačně hranice podoboru v současné době neexistují a předmět studia je do jisté míry věcí dohody. Nezpochybnitelnými tématy bezpečnostních studií jsou válka, zdroje hrozeb a bezpečnostních rizik, udržení a zajištění bezpečnosti. Keith Krause a Michael Williams dokonce tvrdí, že bezpečnostní studia spíše než by studovala bezpečnost (*security*), studují nebezpečí (*insecurity*) a jeho zdroje.<sup>1</sup> Bezpečnostní studia přepokládají konflikt mezi státy a společnostmi a nejnověji i konflikty uvnitř společnosti samotné. Bezpečnostní studia však dnes zkoumají i bezpečnostní hrozby, které nemůžeme jednoznačně identifikovat s existencí konfliktu – je to např. organizovaný zločin, mezinárodní terorismus, nedostatek potravin a šířící se epidemie HIV/AIDS. Bezpečnostní studia se stávají hluboce a široce interdisciplinárním oborem.

Agenda bezpečnostních studií se nejčastěji překrývá s agendou mezinárodních vztahů. *Mezinárodní vztahy (International relations)* zkoumají podobně jako bezpečnostní studia např. válku či použití síly. Bezpečnostní studia můžeme chápat ve vztahu k mezinárodním vztahům jako jejich podobor, který využívá analytický rámec oboru, jeho základní pojmosloví a metody.

*Mírová studia (Peace research)* se dlouhou dobu lišila od bezpečnostních studií především svou širokou výzkumnou agendou, která zahrnovala studium vnitrostátních konfliktů, nevojenských konfliktů, sociálních a institucionálních příčin válek a vliv vojensko-průmyslového komplexu na vypuknutí války. Vědci v oblasti mírových studií zkoumají dále např. možnosti deeskalace konfliktů (zde se kryjí s podoborem řešení konfliktů). V současné době se rozdíl mezi mírovými a bezpečnostními studii stále více stírá – bezpečnostní studia přijala rozšířený koncept bezpečnosti, v němž dominují nevojenské hrozby. Řada institutů pro výzkum míru se dnes orientuje především na agendu bezpečnostních studií.<sup>2</sup>

---

<sup>1</sup> KRAUSE, K. – WILLIAMS, M. C. (eds.): *Critical Security Studies. Concepts and Cases*. London 1997, s. IX.

<sup>2</sup> MØLLER, Bjørn: *Topical Issues in Nordic Peace Research*. COPRI Workingpapers 10/2001.



Výzkum řešení konfliktů (*Conflict resolution*) je vedle mírových studií dalším oborem, jehož agenda se prolíná s výzkumem bezpečnostních studií. Řešení konfliktů zkoumá průběh (mezinárodních, vnitrostátních, sociálních) konfliktů a možnosti transformace konfliktních vztahů s cílem dosáhnout konstruktivního řešení – tj. minimalizovat násilí, překonat neshody mezi aktéry a dosáhnout výsledku trvale akceptovatelného pro strany konfliktu. Styčná plocha mezi řešením konfliktů a bezpečnostními studii je především v oblasti zkoumání mezinárodních konfliktů. Zásadní odlišnost spočívá v oblasti „nestátních“ konfliktů (konflikt na pracovišti, mediace v obchodních jednání). Řešení konfliktů zkoumá vedle států také nestátní aktéry – mezinárodní organizace, firmy, jednotlivce atd.

*Mezinárodní politická ekonomie (International political economy – IPE)* se překrývá bezpečnostními studii minimálně ve dvou bodech: 1. ekonomika jako základ vojenské moci státu a 2. ekonomické faktory jako možné bezpečnostní hrozby. Ekonomické a politické faktory mají reciproční vliv a politická moc, stabilita a bezpečnost jsou založeny na ekonomických faktorech. Někteří političtí ekonomové a vědci z oblasti bezpečnostních studií tvrdí, že snahou skupin a států je převzít distribuci ekonomické moci a bohatství. Např. Susan Strange píše ve své knize *The Retreat of the State*, že rozvoj autonomie ekonomických sil a nestátních aktérů (trhy, nadnárodní korporace) vede k oslabení resp. k ohrožení moci státu.<sup>3</sup>

Nejnověji se začínají bezpečnostní studia prolínat s rozvojovými studii. *Rozvojová studia (Development studies)* poskytují vědcům z bezpečnostních studií nový rámec analýzy, který byl nedostupný při zkoumání bezpečnosti a zdrojů hrozeb v rozvinutých průmyslových a demokratických státech. Výsledky rozvojových studií ukázaly, že stát může být zdrojem hrozeb pro vlastní občany (srovnej kapitolu 2.5), neboť politická, ekonomická, sociální a ekologická krize státu přímo existenciálně ohrožuje obyvatelstvo. Spolupráce mezi rozvojovými a bezpečnostními studii při analýze bezpečnosti přinesla v 90. letech rozšíření konceptu bezpečnosti – vzniká paradigma lidské bezpečnosti (kapitola 2.6).

Pravděpodobně nejobtížněji je definovatelný rozdíl mezi bezpečnostními a strategickými studii. Richard Betts určuje agendu pro *strategická studia (Strategic studies)* na základě soustředných kruhů. Ve středu těchto kruhů je vojenská věda (zkoumá, jak může kombinace technologie, organizace a taktiky zajistit vítězství v bitvě), střední kruh představují strategická studia (zkoumají, jak se utvářejí vztahy mezi politikou a vojenskými prostředky pod sociálním, ekonomickým a dalšími tlaky) a vnější kruh tvoří bezpečnostní studia (zkoumají všechno, co se týká bezpečnosti politického zřízení a politického společenství).<sup>4</sup> Podle Barryho Buzana zkoumají strategická studia vliv nástrojů síly na mezinárodní vztahy a vojenské aspekty mezinárodních vztahů.<sup>5</sup>

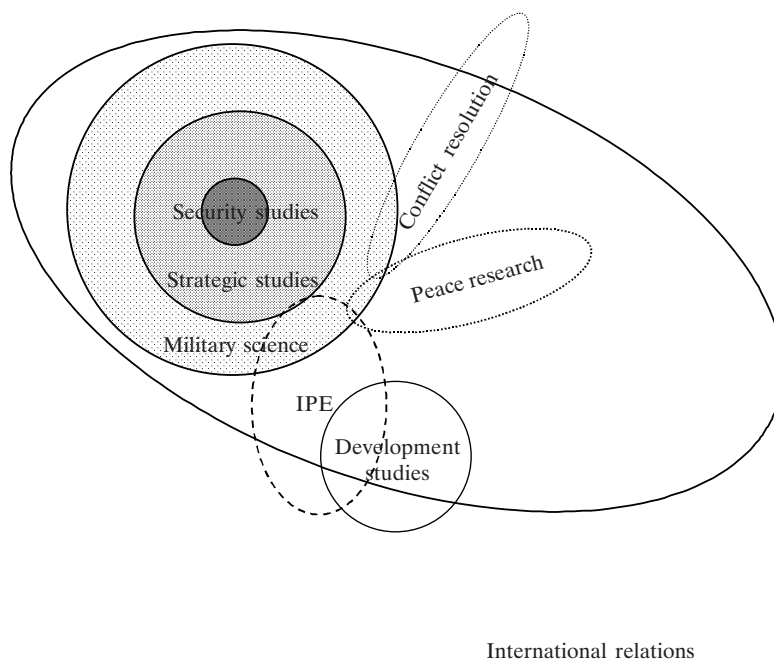
<sup>3</sup> STRANGE, Susane: *The Retreat of the State. The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge 1996.

<sup>4</sup> BETTS, Richard K.: *Should Strategic Studies Survive?* World Politics, 50, 1997, č. 1, s. 7–9.

<sup>5</sup> BUZAN, Barry: *People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-cold War Era*. Longman 1991, s. 11 a 23.

Podle Craiga Snydera se strategická studia zaměřují především na vojenské hrozby státům, zatímco bezpečnostní studia zkoumají i nevojenské hrozby a nestátní aktéry.<sup>6</sup> Strategická studia byla dokonce dlouhou dobu chápána jako věda určená výhradně vojenským odborníkům, do níž postupně a velmi pomalu pronikali civilní vědci.<sup>7</sup>

### Bezpečnostní studia a jejich vztah k oboru mezinárodní vztahy



## 2 Vývoj bezpečnostních studií

Jak jsme již zmínili, válka, mír a bezpečnost jsou centrálními tématy oboru mezinárodní vztahy od doby vzniku disciplíny. První katedra mezinárodních vztahů vznikla bezprostředně po první světové válce, a to v roce 1919 v Aberyswythu ve Velké

<sup>6</sup> SNYDER, Craig A. (ed.): *Contemporary Security and Strategy*. New York 1999, s. 4. Snyderova definice ztotožňuje tzv. neorealistická bezpečnostní studia se studií strategickými, zatímco ostatní teoretické přístupy můžeme ztotožnit s bezpečnostními studií (více viz kapitola 2.6).

<sup>7</sup> BRODIE, Bernard: *Strategy as a Science*. *World Politics*, 1, 1949, č. 4, s. 467–488.

Británii. Jedním z impulsů pro vznik aberyswythské katedry, podobně jako dalších kateder mezinárodních vztahů v Británii i USA, byla první světová válka a snaha vědců zkoumat její příčiny, průběh, výsledky a možné preventivní nástroje, které by byly bývaly válce takových rozměrů zabránily.

Americký politolog Stanley Hoffmann tvrdí, že mezinárodní vztahy vznikají, aby vědecky vysvětlily vzorce spolupráce a konfliktu. Mezinárodní vztahy jsou podle Hoffmanna jako věda úspěšné především v USA, neboť jsou vědou, která je spojena s mocenskou základnou státu a reaguje na aktuální politické dění. V USA navíc existuje mimořádné personální propojení a fluktuace mezi disciplínou mezinárodních vztahů a tou částí administrativy, která se podílí na tvorbě zahraniční politiky. S. Hoffmann se domnívá, že právě propojení mezi mocenskou základnou státu, politickými elitami a oborem mezinárodních vztahů určilo orientaci amerických politologů; v USA dominuje mezinárodních vztahů po druhé světové válce zkoumání otázek bezpečnosti a otázek spojených s nuklearizací americké zahraniční politiky – jaderná zbraň se stává součástí zahraničně politického plánování USA.<sup>8</sup>

Ačkoliv v rámci mezinárodních vztahů i v rámci bezpečnostních studií neexistuje jednoznačná shoda o výzkumném záměru bezpečnostních studií i o samotné definici bezpečnosti, shoduje se většina autorů (např. Stephen M. Walt, Joseph S. Nye, Sean M. Lynn-Jones, David Baldwin, Richard K. Betts, Hedley Bull, Helga Haftendorn<sup>9</sup> a další) na periodizaci vývoje bezpečnostních studií; bezpečnostní studia se dosud vyvíjela v šesti fázích: 1. meziválečné období, 2. 50. léta, 3. období 1955–1965, 4. období 1965–1980, 5. období 1980–1989/1990 a 6. období po skončení bipolární konfrontace.

## 2.1 Meziválečné období vývoje bezpečnostních studií

Podle Williama Foxe vycházelo studium mezinárodních vztahů v USA ze starého amerického mírového hnutí, jež bylo aktivní na sklonku 19. století. Tento fakt ovlivnil zájem akademického světa o mezinárodní právo a mezinárodní organizace.<sup>10</sup> Válka byla podle Foxe chápána v USA jako způsob řešení konfliktů, který racionální člověk použije jen v případě, nemá-li jinou volbu.

<sup>8</sup> HOFFMANN, Stanley: *An American Social Science: International Relations*. Daedalus. Journal of the American Academy of Arts and Science, 106, 1977, č. 3, s. 41–60.

<sup>9</sup> Periodizace bezpečnostních studií u Helgy Haftendorn nevychází z časového dělení jednotlivých období, ale spíše z tematického dělení; tj. H. Haftendorn rozlišuje fáze bezpečnostních studií podle převládajícího paradigmatu bezpečnosti – období paradigmatu národní bezpečnosti, mezinárodní bezpečnosti, globální bezpečnosti a lidské bezpečnosti (tzv. human security). Více viz HAFTEENDORN, Helga: *Das Sicherheitspuzzle: Die Suche nach einem tragfähigen Konzept Internationaler Sicherheit*. In: Regionalisierung der Sicherheitspolitik. Tendenzen in den internationalen Beziehungen nach dem Ost-West Konflikt. Baden-Baden 1993, s. 13–39.

<sup>10</sup> Fox dokládá dominanci idealistického postoje v amerických mezinárodních vztazích výčtem soukromých vědeckých a výzkumných institucí, které podporují v první řadě výzkum míru, mezinárodních organizací a mezinárodního práva. Jmenujme zde alespoň dnes světově známou Carnegie Endowment for International Peace a dále World Peace Foundation. Více viz FOX, William T. R.: *Interwar international Relations Research: The American Experience*. World Politics, 2, 1949, č. 1, s. 68–69.

V souvislosti s ukončením první světové války a s hledáním řešení poválečných vztahů se začaly utvářet dva proudy v amerických mezinárodních vztazích; 1. idealistický, resp. utopistický proud a 2. proud realistický. Ústředním sporným bodem mezi idealisty a realisty se stal pohled na bezpečnost a nástroje k jejímu dosažení. Zatímco realisté preferovali koncept národní bezpečnosti a jako nejlepší nástroj k jejímu zajištění viděli americký izolacionismus a posilování americké (vojenské) síly a moci, idealisté věřili, že světové šíření demokracie, svoboda národního sebeurčení, odzbrojení a budování systému kolektivní bezpečnosti zajistí jak americkou národní, tak mezinárodní bezpečnost. Nástrojem pro zajištění bezpečnosti se měly stát především mezinárodní organizace a mezinárodní právo, použití vojenských sil jako nástroj zajištění národní bezpečnosti idealisté ve 20. i 30. letech minulého století přehlíželi.

Ve druhé polovině 30. let začíná pod vlivem událostí v Německu docházet ve studiu bezpečnosti k vystřízlivění a vojenská síla a strategie se stávají novými tématy studia. Ve Velké Británii vychází v roce 1939 kniha *The Twenty Years Crisis* předního realisty Edwarda H. Carra, v USA je v roce 1942 publikována studie Qunciho Wrighta *Study of War* a kniha Nicholase Spykmana *America's Strategy in World Politics*, která navazuje na geopolitickou tradici amerického admirála Alfreda T. Mahana a Angličana Sira Halforda J. Mackindera. Podle S. Hoffmanna právě tyto knihy ukázaly Američanům, že zahraniční politika státu je neodmyslitelně spjata s politikou moci, nikoli pouze ideově, ale že mocenská politika je synonymem světové politiky.<sup>11</sup>

Události z přelomu 30. a 40. let ovlivnily další formování podoboru bezpečnostní studia; vědci (např. zmíněný N. Spykman, dále Arnold Wolfers, John Herz a další) začínají studovat strategii a fenomén vojenské síly a v bezpečnostních studiích je opět nastolena otázka národní bezpečnosti (Edward M. Earle, Harold a Margaret Sproutovi).

V meziválečném období ještě nevychází žádný odborný časopis bezpečnostních studií, autoři publikují články s bezpečnostní tematikou v britských *International Affairs* a amerických *Foreign Affairs*.

## 2.2 První poválečná dekáda 1945–1955

Druhá světová válka změnila nejen mezinárodní politiku, ale také obor mezinárodních vztahů a řadu jeho podoborů. Jedním z podoborů mezinárodních vztahů, které druhá světová válka a její důsledky od základu změnila, byla bezpečnostní studia. Období 1945–1955 bývá v bezpečnostních studiích chápáno jako přechodné období, kdy bezpečnostní studia hledají vlastní tvář a výzkumný záměr. V oboru začínají nabývat vlivu realističtí autoři. V roce 1948 vychází v USA kniha *Politics among Nations* s podtitulem *The Struggle for Power and Peace* emigranta Hanse Morgenthaua, který utekl před Hitlerovým režimem do USA. Tato kniha ovlivnila na několik dalších desetiletí vývoj výzkumu bezpečnosti a stala se základní učebnicí pro poválečné generace studentů mezinárodních vztahů.

---

<sup>11</sup> HOFFMANN, S., c. d., s. 44.

Bezpečnostní studia v tomto období mění nejen výzkumný záměr, ale pod vlivem druhé velké debaty<sup>12</sup> v mezinárodních vztazích mění metodologii; bezpečnostní studia se snaží přijmout vědecké metody behaviorismu a začínají používat nástroj neoklasické ekonomické analýzy – teorii her. Výzkum bezpečnostních studií je budován v širší perspektivě mezinárodních vztahů a analýzy zahraniční politiky, začíná se hovořit o interdisciplinaritě bezpečnostních studií.<sup>13</sup>

Bezpečnostní studia jsou ovládnuta realistickými autory, kteří chápou udržení bezpečnosti jako hlavní cíl každého státu – bezpečnost státu má být zajištěna všemi prostředky, jak vojenskými, tak nevojenskými.<sup>14</sup> V tomto období můžeme také sledovat postupně personální i tematické propojování bezpečnostních studií se strategickými studií. Strategická studia a strategické aspekty bezpečnosti zůstávaly po dlouhou dobu doménou vojenských odborníků. Teprve nuklearizace americké zahraniční politiky přivedla část civilních vědců ke studiu jaderných strategií a plánování války.<sup>15</sup>

Po druhé světové válce začínají vedle kateder mezinárodních vztahů vznikat na amerických univerzitách katedry bezpečnostních studií – Univerzita Johna Hopkinse ve Washingtonu a Kolumbijská univerzita – a začínají vycházet první odborné časopisy. Okolo časopisu *International Organization* (začíná vycházet v roce 1947) se sdružují autoři tematicky orientovaní na mezinárodní politickou ekonomii, okolo časopisu *World Politics* (začíná vycházet v roce 1948) autoři kolísající mezi bezpečnostními a strategickými tématy (Bernard Brodie, William Fox).

### 2.3 Období 1955–1966, zlatý věk bezpečnostních studií

Druhá dekáda po druhé světové válce bývá označována jako „zlatý věk“ bezpečnostních studií. Rozvoj bezpečnostních (i strategických) studií je podnícen vzrůstajícím napětím mezi USA a SSSR a definitivním zformováním nepřátelských táborů po skončení války na Korejském poloostrově. Bezpečnostní studia jsou absolutně determinována nuklearizací zahraniční politiky USA – použití jaderné zbraně jako nástroje ochrany národní bezpečnosti amerického státu je technicky i politicky reálné, neboť existuje jaderné nebezpečí ze strany SSSR. Zatímco po většinu dějin se lidé nejvíce báli svých sousedů a nikoliv vzdálených velmocí, jaderná zbraň a rozvoj jaderných nosičů relativizovaly teritoriální rozměr zahraniční a bezpečnostní politiky států – stát se stal zranitelným nejen ze strany vlastního souseda, ale i ze strany velmi vzdáleného

---

<sup>12</sup> Jako druhá velká debata v mezinárodních vztazích bývá označována debata mezi tradicionalismem (tj. idealismem a realismem) a behavioralistickými směry, které se snaží učinit sociální vědy a jejich výsledky verifikovatelnými, a tak je přiblížit vědám přírodním. Dále srovnej např. WAISOVÁ, Šárka: *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Dobrá Voda 2002.

<sup>13</sup> NYE, Joseph S. Jr. – LYNN-JONES, Sean M.: *International Security Studies: A Report of a Conference on the State of the Field*. *International Security*, 12, 1988, č. 4, s. 6–8.

<sup>14</sup> BALDWIN, David A.: *Security Studies and the End of the Cold War: Review Article*. *World Politics*, 48, 1996, č. 1, s. 117–141.

<sup>15</sup> BETTS, R. K., c. d., s. 8–10. BULL, Hedley: *Strategic Studies and Its Critics*. *World Politics*, 20, 1968, č. 4, s. 596.

státu, jehož armáda nemusela překročit vlastní hranice, aby ohrozila či zničila určitý stát.

Podle Davida Baldwina se ústředními tématy bezpečnostních studií v tomto období stávají hrozba, použití a kontrola vojenských sil. Při studiu zmíněných témat se bezpečnostní studia vrací k historii, psychologii, ke studiu vyjednávání, neboť to jim umožňuje zkoumat politiku odstrašení, politiku použití jaderných zbraní, rovnováhu konvenčních sil, nebezpečí překvapivého útoku, vedení omezené války atd.<sup>16</sup> Zatímco v předešlých obdobích se bezpečnostní studia zabývala otázkou, co to je bezpečnost a jakou pozici zaujímá bezpečnost ve vztahu k jiným cílům státu, ve zlatém věku se vědci (Henry Kissinger, Glenn Snyder, Thomas Schelling) zabývají otázkou, které strategie a zbraně použít při ochraně národní bezpečnosti a jak lze použít jadernou zbraň jako diplomatický nástroj (vzniká teorie odstrašení – *deterrence theory*). Americký politolog D. Baldwin dokonce mluví o militarizaci amerických bezpečnostních studií po roce 1955, kde se ztrácí jasný rozdíl mezi bezpečnostními a strategickými studii.<sup>17</sup>

Bezpečnostní studia v tomto období chápou jako hlavní entitu, která má být ochráněna (tzv. referenční objekt), stát – proto se hovoří o dominanci paradigmatu národní bezpečnosti. Hlavním nebezpečím pro stát jsou především vojenské hrozby. Podle Helgy Haftendorn je toto období jasně charakterizováno názvem odborného časopisu zabývajícího se bezpečnostními otázkami, který začíná v roce 1958 vydávat londýnský Institut pro strategická studia – *Survival* (Přežití).<sup>18</sup>

Až do přelomu 50. a 60. let zůstávají bezpečnostní (i strategická) studia především americkou vědou. Podle S. Hoffmanna se pro rozvoj bezpečnostních studií mimo USA stává klíčovým rozšíření vlastnictví jaderné zbraně. Poté, co se Velká Británie i Francie staly jadernými mocnostmi, začínají se i v těchto zemích rozvíjet bezpečnostní studia.<sup>19</sup> Bezpečnostní studia zůstávají mimo USA v tomto období ještě na okraji studia mezinárodních vztahů, a to především proto, že evropské státy „nedisponují“ úzkým personálním propojením politiky, politické byrokracie a vědy. Americká situace se také výrazně odlišuje stavem soukromého vědeckého sektoru, resp. investicí nestátních aktérů do výzkumu v oblasti bezpečnosti (nadace, soukromé výzkumné instituty, think tanky jako např. RAND Corporation, Brookings Institute a další).

#### 2.4 Období 1965–1980, období úpadku bezpečnostních studií

Jak jsme zmínili, vznikla bezpečnostní studia jako americká věda úzce spojená úzce s politikou. V Evropě i v dalších částech světa nacházela bezpečnostní studia prostor a možnosti jen pomalu a obtížně. Rozvoj bezpečnostních studií v USA byl vázán především na politický zájem a podporu.

---

<sup>16</sup> BALDWIN, D., c. d., s. 119–122.

<sup>17</sup> Tamtéž.

<sup>18</sup> HAFTENDORN, H., c. d., s. 28.

<sup>19</sup> Hoffmann jmenuje jako zástupce britských bezpečnostních studií především Hedleyho Bulla, jako zástupce francouzských bezpečnostních studií Pierra Hassnera.

Období 1965–1980 je chápáno jako období úpadku bezpečnostních studií, kdy během patnácti let v USA konstantně klesal zájem o studium bezpečnosti a strategie. Americký politolog Stephen Walt píše, že prohlubující se americký nezájem o bezpečnostní studia byl založen na čtyřech skutečnostech, 1. teorie odstrašení vzala za své díky výsledku Karibské krize, kdy se ukázalo, že ani jedna z velmocí není ochotná vyhrotil vzájemný spor až k použití jaderných zbraní, neboť druhá strana disponuje dostatečnými prostředky pro odvetný úder<sup>20</sup>, 2. neúspěchy americké armády ve Vietnamské válce a odpor americké veřejnosti k této válce byly příčinou mnoha protestů a ztráty popularity bezpečnostních studií na řadě univerzit, 3. pokračující uvolnění a odzbrojovací dohody mezi USA a SSSR degradovaly studium války a 4. upadající americká ekonomika (důsledky ropných šoků z počátku 70. let) nutila USA změnit nebo alespoň rozšířit priority zahraniční a bezpečnostní politiky; vedle vojenských cílů se objevují srovnatelné ekonomické bezpečnostní cíle (novými hesly se stávají „nadměnnárodní vztahy“ a „interdependence“<sup>21</sup>).<sup>22</sup>

Bezpečnostní studia zůstávají v období úpadku především u výzkumu odstrašení. Nově, pod vlivem odzbrojovacích jednání mezi USA a SSSR, je zkoumána kontrola zbrojení. Jedním z hlavních nástrojů výzkumu kontroly zbrojení a odstrašení zůstává teorie her, především „věžňovo dilema“ (Anatol Rapaport, Kenneth Boulding).

Období úpadku bezpečnostních studií v USA doprovází období rozkvětu mírových studií mimo území západní hemisféry, především v severní Evropě (Johan Galtung). V Evropě vzniká se zpožděním řada soukromých i státních institucí pro výzkum míru a konfliktů – v roce 1964 začíná vycházet v Oslu *Journal of Peace Studies*. Evropané se odklánějí od tradičního amerického pojetí bezpečnosti, vedle státu – referenčního objektu – se mírová studia začínají zabývat bezpečím individua a etickými otázkami při studiu bezpečnosti. Zatímco se bezpečnostní studia orientují především na studium zbrojení, jaderných zbraní a bezpečnostních vztahů mezi Východem a Západem, mírová studia zkoumají neevropské oblasti a vliv nestátních aktérů na bezpečnost, resp. ohrožení nestátních aktérů. Výzkumem individua jako referenčního objektu v bezpečnostní analýze a výzkumem bezpečnosti v neevropských oblastech předbíhají mírová studia bezpečnostní studia o celá dvě desetiletí.

V období úpadku bezpečnostních studií dominuje tomuto podoboru podle H. Haftendorn paradigma mezinárodní bezpečnosti. Paradigma mezinárodní bezpečnosti vychází z předpokladu zájmu všech zúčastněných na udržení bezpečnosti resp. přežití pod jaderným deštníkem velmocí. Referenčním objektem bezpečnostních studií v tomto období zůstává nadále stát, dochází však ke změně chápání hrozeb – vedle vojenských a politických hrozeb se objevují ekonomické hrozby, které mohou být

---

<sup>20</sup> V této souvislosti se hovoří o stavu tzv. vzájemně zajištěného zničení (MAD – *mutually assured destruction*), kdy protivníci disponují dostatečnými kapacitami pro odvetný zničující úder.

<sup>21</sup> Srovnej KEOHANE, Robert O. – NYE, Joseph S.: *Power and Interdependence*. Third edition. New York 2001. (Kniha vychází původně v roce 1977).

<sup>22</sup> WALT, Stephen M.: *The Renaissance of Security Studies*. *International Studies Quarterly*, 35, 1991, č. 2, s. 216.

nebezpečím pro existenci státu.<sup>23</sup> Paradigma mezinárodní bezpečnosti předpokládá (na rozdíl od paradigmatu národní bezpečnosti), že bezpečnost jednoho státu je neodmyslitelně spjata s bezpečností ostatních států, především sousedů (zmiňována teze interdependence). Paradigma mezinárodní bezpečnosti se přelévá do období renesance bezpečnostních studií a začíná se hovořit o mezinárodních bezpečnostních studiích.<sup>24</sup>

## 2.5 Období 1980–1989/1990, období renesance bezpečnostních studií

Počátky období renesance bezpečnostních studií můžeme hledat již v polovině 70. let po skončení vietnamské války. Nový rozkvět pak přináší sovětský útok na Afghánistán, nástup Ronalda Reagana na post amerického prezidenta a nové ochlazení americko-sovětských vztahů (hovoří se o druhé studené válce). V USA začíná za podpory Fordovy nadace vycházet odborný časopis *International Security*, který se záhy stal hlavním časopisem oboru bezpečnostních studií.

Bezpečnostní studia si v tomto období udržela svůj interdisciplinární charakter a propojení s reálnou politikou.<sup>25</sup> Na rozdíl od období zlatého věku začali vědci při výzkumu bezpečnosti používat komparativní metody, historické příklady a data a ve větší míře také poznatky teorie spolupráce a řešení konfliktů (*organizational theory*). Strategická parita velmocí dále podnítila výzkum konvenčního vedení boje.

Nová vlna rozvoje bezpečnostních studií zasáhla nejen USA (nová výzkumná centra na Harvardu, na Massachusettském technologickém institutu, Stanfordské univerzitě), ale rozšířila se i do Evropy, především do Německa a do severských zemí, kde navázala na mírová studia. V Londýně již od 50. let existoval Mezinárodní institut pro strategická studia (IISS), který vydává ročenku *Military Balance a Strategic Survey*. V roce 1966 byl ve Švédsku založen Stockholmský mezinárodní institut pro výzkum míru (SIPRI), který vydává ročenku *Yearbook of World Armaments and Disarmament*. Podobné instituty vznikaly v Německu (HSFK – Hesenská nadace pro výzkum míru a konfliktů, *Konfliktbarometr* na univerzitě v Heidelbergu), v Norsku (PRIO – Mezinárodní institut pro výzkum míru v Oslu), Finsku atd.

Řada institutů a výzkumných ústavů zakládala informační databáze bezpečnostních studií, které postupně umožnily opakovat používání dat a jejich verifikování. Začaly vycházet pravidelné statistické ročenky (SIPRI, IISS), které zpřístupnily data bezpečnostních studií široké odborné veřejnosti.

V tomto období můžeme pozorovat hlubší diverzifikaci mezi evropskými a americkými bezpečnostními studii. Zatímco američtí vědci zůstávají u tradičních témat výzkumu (vojenské a ekonomické hrozby a rizika americkému státu), britští vědci se orientují na strategická studia<sup>26</sup> a kontinentální vědci jsou ovlivněni výzkumem míru.

<sup>23</sup> Srovnej např. WAISOVÁ, Šárka: *The Search for Sustainable Concept of Security – from the State Security to the Human Security*. In: Proceedings 2002. Plzeň 2003.

<sup>24</sup> BALDWIN, D., c. d.

<sup>25</sup> WALT, S. M., c. d.

<sup>26</sup> BETTS, R. K., c. d.



Zatímco v USA probíhala renesance bezpečnostních studií, v Evropě přinesla druhá polovina 80. let vlnu kritické diskuse. Evropští vědci (B. Buzan, Gert Krell) upozorňují na slabě rozvinutou teoretickou základnu bezpečnostních studií, která navíc zůstala po dlouhá desetiletí statická a nereflekovala výrazněji změnu bezpečnostního prostředí v mezinárodním systému.

Jedním z klíčových témat evropské kritické diskuse byl samotný koncept bezpečnosti. Na pozadí kritické diskuse se začíná v Dánsku na Kodaňském institutu pro výzkum konfliktů a míru (COPRI) utvářet skupina vědců (B. Buzan, Ole Waever, Jaap de Wilde, Morten Kelstrup, Pierre Lemaitre), kteří obhajují rozšíření konceptu bezpečnosti v rámci bezpečnostní analýzy. Rozšířené pojetí bezpečnosti opouští oblast vojenských zdrojů ohrožení a poukazuje na fakt, že referenční objekt může být existenciálně ohrožen např. environmentálními hrozbami (v důsledku globálního oteplování se zvyšují hladiny světových oceánů a ty mohou zaplavit území přímořských států) či hrozbami ekonomickými (nedostatek strategických surovin může vést k absolutní závislosti). Vedle rozšíření oblasti zdrojů hrozeb rozšiřuje Kodaňská škola také oblast referenčních objektů, tj. odpověď na otázku „čí bezpečnost“. Tradiční bezpečnostní studia zkoumala především bezpečnost státu (národní bezpečnost), Kodaňská škola začíná zkoumat bezpečnost nadstátních a substátních entit (lidstvo, národ, jednotlivec).

Dalším tématem, které odhalila kritická diskuse, byl etnocentrismus bezpečnostních studií.<sup>27</sup> Většina vědců z oboru bezpečnostních studií byli Američané a mezi zkoumanými tématy převažovala témata americké zahraniční politiky. I poté, co se bezpečnostní studia rozšířila do Evropy, zůstával hlavní předmět výzkumu neměnný – bezpečnost státu. Změnu do bezpečnostních studií přináší vstup neamerických a neevropských vědců (Amitav Acharya, Mohammed Ayoob). B. Buzanovi se v knize *People, States and Fear* podařilo jasně ukázat rozdíly mezi státy rozvinutého světa (tzv. *strong states*) a mezi rozvíjejícími se státy se slabou vládou a nefunkčními státními strukturami (tzv. *weak states*), které fundamentálně ovlivňují zkoumání bezpečnosti. B. Buzan ukazuje odlišnosti zdrojů hrozeb pro silné a slabé státy. Zatímco silné státy čelí především vnějším hrozbám ze strany ostatních států, slabé státy jsou zdrojem ohrožení samy o sobě, a to především pro své vlastní občany.<sup>28</sup> Kritika etnocentrismu bezpečnostních studií podpořila v 90. letech výzkum bezpečnosti resp. nebezpečí v málo rozvinutých a v rozvíjejících se částech světa a k vytvoření nového paradigmatu bezpečnosti – paradigmatu lidské bezpečnosti (srovnej kapitolu 2.6).

Rozšíření pojetí bezpečnosti přineslo do bezpečnostních studií na konci 80. let větší interdisciplinární propojení, především s teoriemi mezinárodních vztahů, mezinárodní politickou ekonomikou, strategickými studii, výzkumem míru a konfliktů,

<sup>27</sup> JOB, Brian L. (ed.): *The Insecurity Dilemma. National Security of Third World States*. Lynne Rienner Publishers 1992. BUZAN, B., c. d. NYE, J. S. – LYNN-JONES, S. M., c. d.

<sup>28</sup> Srovnej např. AYOOB, Mohammed: *Security in the Third World: the worm about to turn?* International Affairs (Royal Institut of International Affairs), 60, 1983–1984, č. 1, s. 41–51.

rozvojovými a environmentálními studii, lidskými právy, mezinárodními dějinami a technickými vědami.<sup>29</sup>

Podle S. Walta bylo znovuoživení bezpečnostních studií podmíněno především politickým klimatem, které vedlo k opětovnému zdůrazňování paradigmatu národní bezpečnosti a které současně umožnilo akademickým institucím bezpečnostní výzkum. Bezpečnostní výzkum a rozvoj bezpečnostní analýzy na akademické půdě však byly, a to především v USA a v severských zemích, umožněny snadnějším přístupem k informacím a k výzkumným grantům.<sup>30</sup>

Období renesance bezpečnostních studií bylo symbolicky uzavřeno velkou mezinárodní interdisciplinární konferencí s názvem „Minulost, současnost a budoucnost mezinárodních bezpečnostních studií“. Tato konference proběhla na počátku roku 1987 v Centru pro vědu a mezinárodní vztahy (CSAI) a pokusila se zmapovat minulost a současnost bezpečnostních studií, hlavní problémy oboru, ústřední otázky studia a pravděpodobné perspektivy bezpečnostních studií.<sup>31</sup> Následující rok však přinesl do mezinárodní politiky a bezpečnostních studií radikální změny – po 45 letech se rozpadl bipolární systém mezinárodního uspořádání, jehož podstata byla založena na existenci dvou nepřátelských bloků.

## 2.6 Období po skončení bipolární konfrontace

Konec konfliktu mezi východním a západním blokem na přelomu let 1989 a 1990 a rozpuštění SSSR v roce 1991 vedlo ke změně přátelských a nepřátelských vztahů, které byly dosud jasně determinovány. Konec systémového konfliktu a politiky statu quo otevřel v 90. letech otázku nového uspořádání jednotlivých regionů a celého světa. Studený mír založený na neměnném stavu světové politiky měl být nahrazen teplým mírem světové spolupráce a zdálo se, že bezpečnostní studia ztratí předmět vlastního zkoumání. První polovina 90. let však ukázala mylnost této myšlenky – v Africe a Asii vypukla řada regionálních a vnitrostátních konfliktů a rozpadem Jugoslávie a válkou v Bosně a Hercegovině a Chorvatsku se vrátil válečný konflikt i na evropský kontinent. Vědci v oboru bezpečnostních studií se chopili nové příležitosti.

Jádrem agendy bezpečnostních studií se v 90. letech stává diskuse o konceptu bezpečnosti, jeho rozšiřování a o budoucnosti bezpečnostních studií (E. Adler, A. Acharya, M. Ayoob, M. Barnett, B. Buzan, H. Haftendorn, P. Katzenstein, K. Krause, M. Williams, O. Waever a mnozí další). Diskuse o konceptu bezpečnosti a budoucnosti bezpečnostních studií rozdělily vědce z oboru do několika skupin: 1. skupina proti změně agendy a konceptu bezpečnosti, 2. skupina podporující částečnou resp. umírněnou reformu a 3. skupina podporující radikální reformu bezpečnostních studií.

*Skupina proti změně agendy bezpečnostních studií* (J. Mearsheimer, S. Walt) vychází z neorealistického pojetí bezpečnosti (někteří autoři dokonce hovoří o neorealistic-

---

<sup>29</sup> BUZAN, B., c. d., s. 372.

<sup>30</sup> WALT, S. M., c. d., s. 222.

<sup>31</sup> NYE, J. S. – LYNN-JONES, S. M., c. d., s. 5–27.

kých bezpečnostních studiích<sup>32</sup>), kdy je mezinárodní politika a soutěž v oblasti vojenské bezpečnosti chápána jako hra s nulovým součtem. J. Mearsheimer argumentuje, že rozpadem bipolárního systému končí období dlouhého míru. Konec konfliktu Východ – Západ přinese do bezpečnostních vztahů nestabilitu a státy se budou cítit ohroženy daleko více než v předchozích desetiletích.<sup>33</sup>

Podobně jako J. Mearsheimer se k otázce rozšíření agendy bezpečnostních studií a konceptu bezpečnosti staví Stephen Walt. Rozpad bipolárního uspořádání by měl podle Walta podnítit studium „*grand strategy*“<sup>34</sup> tak, jak byla zkoumána ve zlatém věku bezpečnostních studií a zahrnout zkoumání bezpečnostních uskupení, která vznikla v 90. letech. S. Walt uznává, že renesance bezpečnostních studií, která proběhla v 80. letech, přispěla k tematickému rozšíření a interdisciplinaritě bezpečnostních studií, která může vést k lepším výzkumným výsledkům, zároveň však upozorňuje na rizika, která hrozí bezpečnostním studiím, a to jak z vlastního bezbřehého rozšíření konceptu bezpečnosti (bezpečnost všech a všeho), tak z historické změny mezinárodního systému. Podle S. Walta dochází v souvislosti s rozvojem soukromých i státních institutů pro výzkum bezpečnosti k politizaci a ideologizaci bezpečnostní analýzy. Rozštěpení bezpečnostní analýzy mezi příliš mnoho aktérů povede ke ztrátě koherence bezpečnostních studií a ke ztrátě teoretického konceptu.<sup>35</sup> S. Walt tvrdí, že bezpečnostní studia jsou dnes nucena do svého zkoumání zahrnovat poznatky jiných oborů, ale vědci z těchto oborů jsou jen zřídka schopni vstoupit do bezpečnostních studií; většinu „interdisciplinárních poznatků“ musí získat vědci bezpečnostních studií samostatně.<sup>36</sup>

Neorealistický koncept bezpečnosti nedovoluje rozšířit skupinu referenčních objektů, tak jak to činí například Kodaňská škola. Podle neorealistů se zajištění bezpečnosti pro jednotlivce zakládá na faktu občanství jednoho státu a nebezpečí (*insecurity*) na skutečnosti občanství druhého státu. Stát zajišťuje bezpečnost vlastních obyvatel-občanů, zatímco občané jiného státu působí jako hrozba. Bezpečnost individua je vázána na vlastnictví občanství, obyvatelstvo bez vlastního státu a tedy i občanství (Kurdové, Palestinci) tak zůstává v nejhorší možné situaci.

*Skupina podporující částečnou či umírněnou reformu agendy bezpečnostních studií* (Richard Schultz, Roy Greenwood, Peter Katzenstein, Thomas Risse-Kappen, na konci 80. let i B. Buzan) se domnívá, že reforma bezpečnostních studií musí proběh-

<sup>32</sup> Srovnej např. KRAUSE, Keith – WILLIAMS, Michael C.: *Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods*. Mershon International Studies Review, 40, 1996, č. 2, s. 229–254 nebo KRAUSE, K. – WILLIAMS, M. C., c.d. a KATZENSTEIN, Peter J. (ed.): *The Culture of National Security. Norms and Identity in World Politics*. New York 1996.

<sup>33</sup> MEARSHEIMER, John: *Back to the Future: Instability in Europe after the cold War*. International Security, 15, 1990, č. 1, s. 5–56.

<sup>34</sup> „Grand strategy“ je definována jako bezpečnostní politika, která zahrnuje jak totální přípravu války, tak vedení války. Příprava a vedení války zahrnuje jak vojenské, tak ekonomické, politické a sociální aspekty v oblasti domácí i zahraniční politiky, proto bezpečnostní politika není jen doménou vojáků, ale i civilních vědců. Viz BRODIE, B., c. d., s. 477.

<sup>35</sup> WALT, S. M., c. d.

<sup>36</sup> Tamtéž, s. 230–231.

nout nezávisle na změně bezpečnostního prostředí po skončení konfliktu Východ – Západ. Tato skupina zůstává u zkoumání národní bezpečnosti, tj. referenčním objektem zůstává stát, rozšiřuje však své zkoumání o ekonomické, environmentální a především sociální zdroje hrozeb (Emanuel Adler, Michael Barnett, Alexander Wendt). Podle P. Katzensteina zahrnoval koncept národní bezpečnosti v 19. století vedle vojenské dimenze také dimenzi ekonomickou a sociální. Relevance nevojenských dimenzí se pak na počátku 20. století z konceptu národní bezpečnosti ztratila, aby se v 90. letech opět objevila.<sup>37</sup> Pod editorstvím P. Katzensteina vyšla v roce 1996 kniha *The Culture of National Security* s podtitulem *Norms and Identity in World Politics*, která zkoumá vliv kultury a identity na národní bezpečnost. Autoři příspěvků (např. Martha Finnemore, M. Barnett, T. Risse-Kappen, A. Wendt) se odvracejí od racionalistického chápání identity jako daného faktu. Chápu stát jako sociálního aktéra s vlastní sociálně konstruovanou identitou, jejíž změny mají vliv na politické zájmy státu, potažmo na vytváření národní bezpečnostní politiky státu.<sup>38</sup> Obecně můžeme říci, že tato skupina stále chápe jako hlavní referenční objekt bezpečnostní analýzy stát (ačkoliv uznává zvyšující se roli nestátních aktérů), rozšiřuje však své zkoumání o nevojenské zdroje hrozeb. Podle P. Katzensteina by se bezpečnostní studia neměla omezovat jen na studium bezpečnosti státu a vojenských hrozeb. Současně by také neměla připustit, aby se agenda bezpečnostních studií rozšířila natolik, aby zahrnula všechna témata spojená přímo či nepřímo s násilím mezi jednotlivci a skupinami (kolektivy).<sup>39</sup>

*Skupina podporující radikální reformu bezpečnostních studií* (Richard Ullman, B. Buzan, Charles Kegley, Edward Kolodziej<sup>40</sup>) navrhuje rozšíření agendy oboru a reintegraci bezpečnostních studií s analýzou zahraniční politiky a studiem mezinárodní politiky. Podobně jako u předchozí skupiny i návrhy této skupiny nejsou podmíněny ukončením bipolární konfrontace. Článek Richarda Ullmana *Redefining Security*, který inicioval diskusi o rozšíření konceptu bezpečnosti, vyšel poprvé v roce 1983 v časopise *International Security*.

Vědci z této skupiny rozšiřují koncept bezpečnosti ve dvou oblastech: 1. v oblasti referenčních objektů, kde se vedle státu objevuje např. lidstvo, resp. lidský druh, národ, kmen, rodina, individuum a 2. v oblasti zdroje hrozeb, kde se vedle vojenských hrozeb objevují hrozby ekonomické, sociální, kulturní a environmentální, jejichž zdrojem nejsou jen státy, ale řada nestátních aktérů a těžší určitelných aktérů. Radikál-

---

<sup>37</sup> KATZENSTEIN, P. J., c. d., s. 10.

<sup>38</sup> V 90. letech se vytváří zvláštní směr tzv. kritických bezpečnostních studií. Kritická bezpečnostní studia zpochybňují realistický předpoklad o mezinárodním systému jako předurčené neměnné entitě. Kritičtí teoretikové tvrdí, že mezinárodní systém je sociální konstrukcí, která se mění v závislosti na interpretaci aktérů systému – struktury mezinárodního systému (např. anarchie) nejsou ani neměnné ani absolutní, neboť jsou vytvářené lidskými interakcemi. Viz SNYDER, Craig A.: *Contemporary Security and Strategy*. In: *Contemporary Security and Strategy*. Ed. Snyder, Craig A. New York, Routledge 1999a, s. 4–5.

<sup>39</sup> KATZENSTEIN, P. J., c. d., s. 525.

<sup>40</sup> Srovnej KOLODZIEJ, Edward A.: *Renaissance in Security Studies? Caveat Lector!* *International Studies Quarterly*, 36, 1992, s. 421–438. E. Kolodziej odmítl návrhy S. Walta týkající se agendy bezpečnostních studií a definoval budoucí agendu bezpečnostních studií na základě reformního postoje.

ním autorům se nabízí nejen studium národní bezpečnosti, ale i bezpečnosti mezinárodní a globální. Výrazem radikální redefinice konceptu bezpečnosti v bezpečnostních studiích je zformování paradigmatu lidské bezpečnosti (*human security*), kdy se referenčním objektem stává jednotlivec, který je ohrožen vojenskými, politickými, ekonomickými, sociálními, kulturními i environmentálními hrozbami jejichž zdrojem je jak samotný stát, tak nestátní aktéři.<sup>41</sup> V paradigmatu lidské bezpečnosti se spojuje zkoumání mírových studií a jejich názor na násilí a jednotlivce s výzkumem bezpečnosti ve třetím světě (vztah *strong vs. weak states*).

Radikální reforma bezpečnostních studií se neměla odehrát pouze v oblasti konceptu bezpečnosti, ale i ve vztahu bezpečnostních studií k jiným podoborům mezinárodních vztahů a k disciplíně mezinárodní vztahy samotné. V období „zlatého věku“ se bezpečnostní studia velmi výrazně vymezila vůči ostatním podoborům mezinárodních vztahů a postavila zřejmé hranice. Období „renesance“ posílilo interdisciplinární charakter bezpečnostních studií, který se dále prohloubil přijetím rozšířeného konceptu bezpečnosti v oblasti zdrojů hrozeb. Zastánci radikální reformy tvrdí, že agenda bezpečnostních studií se překrývá s agendou mezinárodní politiky a analýzy zahraniční politiky natolik, že jednotlivé obory lze jen stěží oddělit, resp. že je oddělit nelze. Navíc zmíněné podobory mezinárodních vztahů studují stejné otázky (válka, použití ozbrojené síly) jako bezpečnostní studia a používají stejné základní koncepty (moc, rovnováha moci, bezpečnostní dilema, vedení omezené války).<sup>42</sup> Radikální skupina odmítá podle D. Baldwina bezpečnostní studia jako samostatný podobor mezinárodních vztahů především na základě rozšířeného konceptu bezpečnosti – bezpečnost se stává širokým analytickým konceptem – podobně jako kooperace, konflikt, interdependence a blahobyt – a stává se tak relevantním konceptem pro všechny další podobory mezinárodních vztahů. B. Buzan již na počátku 80. let zdůrazňuje, že bezpečnostní studia jsou dostatečně široká, aby zahrnula mezinárodní politickou ekonomii, teorie mezinárodních vztahů, lidská práva, rozvojová studia, mezinárodní historii, teritoriální studia a další obory resp. podobory (srovnej kapitolu 2.5).<sup>43</sup>

### 3 Zítřejší tvář bezpečnostních studií

Sledujeme-li reformní debatu v rámci bezpečnostních studií v průběhu 90. let, zdá se, že bezpečnostní studia jako samostatný podobor byla charakteristická pro období konfliktu Východ – Západ. Současný stav státu, změny v pojetí státnosti, změny ve struktuře a rozdělení moci v mezinárodním systému a nárůst vlivu nestátních aktérů

<sup>41</sup> Srovnej např. PARIS, Roland: *Human Security. Paradigma Shift or Hot Air?* International Security, 26, 2001, č. 2, s. 87–102 nebo AXWORTHY, Lloyd: *Human Security and Global Governance: Putting People First.* Global Governance, 7, 2001, s. 19–23.

<sup>42</sup> BALDWIN, D., c. d. David Baldwin však upozorňuje na to, že propojenost studia mezinárodní politiky, zahraniční politiky a bezpečnostních studií může být dána faktem, že na amerických univerzitách převládají realistické přístupy.

<sup>43</sup> BUZAN, B., c. d., s. 372.

perforovaly hranice bezpečnostních studií, které jsou nyní propustnější vůči ostatním oborům přírodních, technických i sociálních věd. Je však vysoce nepravděpodobné, že by bezpečnostní studia zanikla resp. že by se rozpustila v ostatních podoborech mezinárodních vztahů. Je mnohem pravděpodobnější, že v rámci oboru mezinárodní vztahy bude existovat několik směrů bezpečnostních studií, v závislosti na tom, jaký výzkumný záměr a směr rozšíření konceptu bezpečnosti přijmou.

Koncept lidské bezpečnosti je zatím nejširším konceptem bezpečnosti. Tento koncept však byl dosud přijat jen malou skupinou vědců v oboru mezinárodní vztahy a v podoboru bezpečnostní studia a je jen málo pravděpodobné, že by v nejbližších desetiletích nahradil koncept bezpečnosti státu, neboť stát zůstává navzdory revolučním změnám mezinárodního systému základní systémovou jednotkou (aktérem). Ukazuje se také, že propojení bezpečnostních studií s dalšími podoborů otevírá bezpečnostní analýze nové perspektivy. Pod vlivem mezinárodní politické ekonomie je bezpečnost podobně jako mír, zdraví a životní prostředí nahlížena jako mezinárodní veřejný statek a zajištění bezpečnosti je problémem správy a rozdělování veřejného statku.<sup>44</sup> Pod vlivem feministické teorie mezinárodních vztahů dochází k úplné redefinici realistického pojetí bezpečnosti, diplomacie, války a řešení konfliktů. Zástupci feministického přístupu zkoumají vliv sociálního pohlaví na zajištění bezpečnosti a na samotné studium bezpečnosti, neboť tvrdí, že mezinárodní vztahy jsou vědou maskulinní, což dopředu determinuje výsledek analýzy.<sup>45</sup> Prohlubující se interdisciplinarita může v budoucnosti přinést bezpečnostním studiím zcela neočekávané otázky, které vrátí bezpečnostním studiím autonomní život.

### Významné knihy, resp. články a události pro rozvoj oboru bezpečnostních studií

- 1939 Edward H. Carr, *The Twenty Years Crisis*  
Začátek 2. světové války
- 1940 Arnold Wolfers, *Britain and France between Two Wars*
- 1942 Quincy Wright, *Study of War*  
Nicholas Spykman, *America's Strategy in World Politics*
- 1945 USA použije v závěru 2. světové války jadernou bombu k útoku na Japonsko
- 1947 Začíná vycházet *International Organization*
- 1948 Hans Morgenthau, *Politics among Nations*  
Začíná vycházet *World Politics*
- 1949 První Berlínská krize, vzniká NATO, SSSR získává klasickou jadernou zbraň
- 1950 Začíná válka na Korejském poloostrově (1950–53)
- 1951 Na Kolumbijské univerzitě vzniká Institut válečných a mírových studií  
John Herz, *Political Realism and Political Idealism*
- 1952 Americký Social Science Research Council zřizuje výbor pro výzkum národní bezpečnosti  
Velká Británie vlastní klasickou jadernou zbraň
- 1953 SSSR vlastní termojadernou zbraň

<sup>44</sup> MORRISEY, Oliver – TE VELDE, Dirk Willem – HEWITT, Adrian: *Defining International Public Goods: Conceptual Issues*. In: *International Public Goods: Incentives, Measurement, and Financing*. Eds. Ferroni, Marco – Mody, Ashoka, s. 40–41.

<sup>45</sup> TICKNER, J. Ann: *Gender in International Relations. Feminist Perspectives on Global Security*. New York, Columbia University Press 1992.

- 1957 Začíná vycházet *Journal of Conflict Resolution*  
Karl Deutsch, *Political Community and the North Atlantic Area*
- 1958 Začíná vycházet *Survival*
- 1959 Oskar Morgenstern, *The Question of National Defense*
- 1960 Lewis Richardson, *Statistics of Deadly Quarrels*  
Thomas Schelling, *The Strategy of Conflict*  
Rok Afriky – většina kolonií v Africe získává nezávislost, Francie získává jadernou zbraň
- 1962 Kenneth Boulding, *Conflict and Defence*  
Karibská krize
- 1964 Začíná vycházet *Journal of Peace Studies* a *Security Dialogue*  
Počátek americké účasti ve válce ve Vietnamu, Čína získává klasickou jadernou zbraň
- 1965 Anatol Rapoport a A. Chammah, *The Prisoner's Dilemma*
- 1966 Vzniká Stockholmský mezinárodní institut pro výzkum míru (SIPRI), vydává ročenku *Yearbook of World Armaments and Disarmament*
- 1968 Smlouva o nešíření jaderných zbraní
- 1972 J. D. Winter a Melvin Small, *The Wages of War, 1816–1965*  
SALT I. A smlouva o antibalistických systémech
- 1973 Ropné šoky, americké jednotky opouštějí Vietnam
- 1975 V rámci Helsinského procesu vzniká KBSE
- 1976 Začíná vycházet *International Security*
- 1978 Začíná vycházet *Journal of Strategic Studies*
- 1979 Kenneth Waltz, *Theory of International Politics*  
SALT II. (neratifikována USA), počátek války v Afghánistánu
- 1980 Brandtova komise vydává zprávu *North-South: Programme for Survival*
- 1981 Palmeho komise vydává zprávu *Common Security: A Blueprint for Survival*  
Vznikají *Cornell Studies in Security Affairs*
- 1983 Richard Ullman, *Redefining Security*  
Barry Buzan, *People, States and Fear*  
Prezident Reagan vyhlašuje program Strategické obranné iniciativy (SDI)
- 1984 Robert Axelrod, *The Evolution of Cooperation*
- 1985 Vzniká Kodaňský institut pro výzkum míru (COPRI)
- 1987 Komise G. H. Brundtlandové vydává zprávu *Our Common Future*
- 1989 Ole Wæver, *Security the Speech Act: Analysing the Politics of Word*  
Rozpadá se východní blok, končí konflikt Východ – Západ
- 1990 Na torontské univerzitě vzniká skupina pod vedením Thomase F. Homer-Dixona, která zkoumá environmentální bezpečnost  
John Mearsheimer, *Back to the Future: Instability in Europe after the cold War*  
Cynthia Enloe, *Bananas, Beaches, and Bases: Making Feminist Sense of International Relations*
- 1991 Kalevi Holsti, *Peace and War: Armed Conflicts and International Order 1648–1989*  
Je rozpuštěn SSSR a Organizace varšavského paktu, START I., první válka v Perském zálivu, reforma strategického konceptu NATO
- 1992 Brian L. Job, *The Insecurity Dilema. National Security of Third World States*  
Tickner, J. Ann: 1992. *Gender in International Relations. Feminist perspectives on Global Security*
- 1993 START II
- 1994 UNDP vydává Human Development Report o lidské bezpečnosti
- 1995 Carlssonova komise vydává zprávu *Our Global Neighbourhood*  
Ole Wæver, *Securitization and Desecuritization*  
Emma Rotschlid, *What is Security?*  
KBSE reformována na OBSE
- 1996 B. Buzan, O. Wæver a J. de Wilde, *Security. New Framework for Analysis*  
Peter Katzenstein, *The Culture of National Security*
- 1997 K. Krause a M. Williams, *Critical Security Studies*
- 1998 E. Adler a M. Barnett, *Security Communities*
- 1999 Intervence NATO v Kosovu
- 2001 Teroristický útok na Světové obchodní centrum a Pentagon

- 2002 V rámci UNHCR vzniká komise pro lidskou bezpečnost  
 2003 Komise OSN pod vedením Amartyi Sena vydává Zprávu o stavu lidské bezpečnosti

## Literatura

- ADLER, Emanuel – BARNETT, Michael (eds.): *Security communities*. Cambridge Studies in International Relations. Cambridge, Cambridge University Press 1998.
- AXWORTHY, Lloyd: *Human Security and Global Governance: Putting People First*. *Global Governance*, 7, 2001, s. 19–23.
- AYOUB, Mohammed: *Security in the Third World: the worm about to turn?* *International Affairs* (Royal Institut of International Affairs), 60, 1983–1984, č. 1, s. 41–51.
- BALDWIN, David A.: *Security Studies and the End of the Cold War. Review Article*. *World Politics*, 48, 1996, č. 1, s. 117–141.
- BETTS, Richard K.: *Should Strategic Studies Survive?* *World Politics*, 50, 1997, č. 1, s. 7–33.
- BRODIE, Bernard: *Strategy as a Science*. *World Politics* 1, 1949, č. 4, s. 467–488.
- BULL, Hedley: *Strategic Studies and Its Critics*. *World Politics*, 20, 1968, č. 4, s. 593–605.
- BUZAN, Barry: *People, States and Fear. An Agenda for International Security Studies in the Post-cold War Era. Second edition*. Longman 1991. (První vydání vyšlo v roce 1983).
- FOX, William T. R.: *Interwar international Relations Research: the American Experience*. *World Politics*, 2, 1949, č. 1, s. 67–79.
- HAFTENDORN, Helga: *Das Sicherheitspuzzle: Die Suche nach einem tragfähigen Konzept internationaler Sicherheit*. In: DAASE, Ch. – FESKE, S. (eds.): *Regionalisierung der Sicherheitspolitik. Tendenzen in den internationalen Beziehungen nach dem Ost-West Konflikt*. Baden-Baden 1993, s. 13–39.
- HOFFMANN, Stanley: *An American Social Science: International Relations*. *Dadalus. Journal of the American Academy of Arts and science*, 106, 1977, č. 3, s. 41–60. (Publikováno pod stejným názvem také In: ed. Der Derian, James: *International Theory. Critical Investigations*. New York, New York University Press 1995).
- HOLSTI, K. J.: *International Theory and War in the Third World*. In: *The Insecurity Dilemma. National Security of Third World States*. Ed. Job, Brian L. Lynne Rienner Publishers 1992, s. 37–62.
- EPSTEIN, Joshua M.: *Rule, the Adaptive Dynamic Model, and the Future of Security Studies*. *International Security*, 13, 1989, č. 4, s. 90–127.
- JOB, Brian L. (ed.): *The Insecurity Dilemma. National Security of Third World States*. Lynne Rienner Publishers 1992.
- KATZENSTEIN, Peter J. (ed.): *The Culture of National Security. Norms and Identity in world Politics*. New York, Columbia University Press 1996.
- KEOHANE, Robert O. – NYE, Joseph S.: *Power and Interdependence*. Third edition. New York, Longman 2001.
- KOLODZIEJ, Edward A.: *Renaissance in Security Studies? Caveat Lector!* *International Studies Quarterly*, 36, 1992, s. 421–438.
- KRAUSE, Keith – WILLIAMS, Michael C.: *Broadening the Agenda of Security Studies: Politics and Methods*. *Mershon International Studies Review*, 40, 1996, č. 2, s. 229–254.
- KRAUSE, Keith – WILLIAMS, Michael C. (eds.): *Critical Security Studies. Concepts and Cases*. London, UCL Press 1997.
- KRAUSE, Keith – WILLIAMS, Michael C.: *From Strategy to Security: Foundation of Critical Security Studies*. In: *Critical Security Studies. Concepts and Cases*. Eds. Krause, Keith – Williams, Michael C. London, UCL Press 1997a, s. 33–60.
- LYN-JONES, Sean M.: *Realism and Security Studies*. In: *Contemporary Security and Strategy*. Ed. Snyder, Craig A. New York, Routledge 1999, s. 53–76.
- MALIK, Mohan J.: *The Evolution of Strategic Thought*. In: *Contemporary Security and Strategy*. Ed. Snyder, Craig A. New York, Routledge 1999, s. 13–52.
- MEARSHEIMER, John: *Back to the Future: Instability in Europe after the cold War*. *International Security*, 15, 1990, č. 1, s. 5–56.



- MORRISEY, Oliver – TE VELDE, Dirk Willem – HEWITT, Adrian: *Defining International Public Goods: Conceptual Issues*. In: *International Public Goods: Incentives, Measurement, and Financing*. Eds. Ferroni, Marco – Mody, Ashoka. The World Bank, Kluwer Academic Publishers 2002, s. 31–46.
- MØLLER, Bjørn: *Topical Issues in Nordic Peace Research*. COPRI Workingpapers 10/2001.
- MUTIMER, David: *Beyond Strategy: Critical Thinking and the New Security Studies*. In: *Contemporary Security and Strategy*. Ed. Snyder, Craig A. New York, Routledge 1999, s. 77–101.
- NYE, Joseph S. Jr. – LYNN-JONES, Sean M.: *International Security Studies: A Report of a Conference on the State of the Field*. *International Security*, 12, 1988, č. 4, s. 5–27.
- PARIS, Roland: *Human Security. Paradigma Shift or Hot Air?* *International Security*, 26, 2001, č. 2, s. 87–102.
- SCHERRER, Christian P.: *Peace Research for the 21st Century: A Call for Reorientation and new Research Priorities*. COPRI Workingpapers 18/1999.
- SNYDER, Craig A. (ed.): *Contemporary Security and Strategy*. New York, Routledge 1999.
- SNYDER, Craig A.: *Contemporary Security and Strategy*. In: *Contemporary Security and Strategy*. Ed. Snyder, Craig A. New York, Routledge 1999a, s. 1–12.
- STRANGE, Susane: *The Retreat of the State. The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge, Cambridge University Press 1996.
- TERIFF, Terry – CROFT, Stuart – JAMES, Lucy – MORGAN M. Patric: *Security Studies Today*. Polity 1999.
- TICKNER, J. Ann: *Gender in International Relations. Feminist Perspectives on Global Security*. New York, Columbia University Press 1992.
- ULLMAN, Richard: *Redefining Security*. In: *Global Dangers. Changing Dimensions of International Security. An International Security Reader*. Eds. Lynn-Jones, Sean M. – Miller, Steven. Cambridge, The Mit Press, s. 15–39. (Původně publikováno v roce 1983 v *International Security*, 8, č. 1).
- WALT, Stephen M.: *The Renaissance of Security Studies*. *International Studies Quarterly*, 35, 1991, č. 2, s. 211–239.
- WAIŠOVÁ, Šárka: *The Search for Sustainable Concept of Security – from the State Security to the Human Security*. In: *Proceedings 2002. Plzeň, University of West Bohemia 2003*.
- WAEVER, Ole: *Securitization and Desecuritization*. In: *On Security*. Ed. Liepschutz, Ronnie D. New York, Columbia University Press 1995, s. 46–80.

## Summary

### SECURITY STUDIES – PROSPECTS OF THE DISCIPLINE

This article examines the evolution of security studies, focusing on recent development in the field. This article provides a survey of the field and a guide to the current research agenda. The field of security studies has been the subject of considerable debate in last decades. Within this debate the scope of the field was broadened and deepened beyond its traditional focus on states and military conflict; the contemporary focus of the field includes also non-states actors and non-military threats. Security studies is today an interdisciplinary enterprise, which include topics such as national security, conventional warfare, international conflicts as well as global warming, migration flows, sustainable development and human rights.

PhDr. Šárka Waisová  
 Katedra politologie a evropských studií  
 Filozofická fakulta Univerzity Palackého  
 Křížkovského 12,  
 771 80 Olomouc



### **3 Mladí badatelé**



## FINSKÉ MODELY AUTONOMIE

*Zuzana Jánská*

### Úvod

Občané evropských států dnes nestojí před otázkou, zda chtějí či nechtějí žít v multikulturní a pluralitní společnosti. Již dlouho v ní totiž žijí.<sup>1</sup> Stojí však před rozhodnutím, zda budou etnické a národnostní menšiny zahrnuty prostřednictvím diskriminace a rasismu do kouta společnosti, což může následně vést ke krvavému vnitrostátnímu konfliktu, nebo zda jim bude zajištěna rovnost, aniž by se museli vzdát své etnické identity.

Státy se často uchylují k diskriminaci svých národnostních menšin z obavy, že budou-li disponovat politickou mocí, uplatní své právo na sebeurčení. Teorie však přišla s řešením, které spočívá v rozdělení vnější a vnitřní dimenze práva na sebeurčení. Zatímco vnější dimenze reprezentuje některými státy tolik obávanou separaci, vnitřní nabízí „novou“ alternativu naplnění konceptu sebeurčení prostřednictvím některého z modelů autonomie.<sup>2</sup> O existenci vysokého povědomí možnosti dosažení autonomie svědčí nejen celá řada odborných statí, ale také snahy samotných etnických menšin získat takovéto postavení.<sup>3</sup>

Cílem této práce je ukázat zajištění rovnosti obyvatelstva ve státě pomocí modelu autonomie na konkrétním příkladu Finska. Finský případ totiž představuje výborný příklad dvou základních forem autonomie. Zatímco záležitost Ålandských ostrovů je jedním z nejvhodnějších příkladů tzv. „autonomie teritoriální“, neboť jejich statut funguje úspěšně více než 80 let, vcelku mladá tzv. „personální autonomie“ sámského

---

<sup>1</sup> WATERS, Robert: *Ethnic Minorities and the Criminal Justice System*. Avebury 1990, s. 38.

<sup>2</sup> MAGLIANA, Melissa: *The Autonomous Province of South Tyrol. A Model of Self-Governance?* Bolzano 2000, s. 20. V české literatuře se můžeme setkat s termíny „sebeurčení dovnitř“ a „sebeurčení navenek“, srov. LINDHOLM, Tore: *Multietnické společnosti a lidská práva: Nové otázky a nové odpovědi*. Právník, 134, 1995, 9, s. 910. LERNER, Nathan: *Group Rights and Discrimination in International Law*. The Hague 1991, s. 36–37.

<sup>3</sup> Jako vhodný příklad je možno uvést Tibet, který si dle návrhu Dalajlámy ze Štrasburku v roce 1989, žádá spíše autonomii než nezávislost. Podobný je i případ Korsiky. WOELK, Jens: *The Case of South Tyrol*. Paper for 5th Annual Convention, Association for the Study of Nationalities, „Identity and the State: Nationalism and Sovereignty in a Changing World“, Columbia University, NYC, April 13th, 2000.

obyvatelstva symbolizuje další trend mezinárodního práva a mezinárodních vztahů – boj domorodých národů za sebeurčení.

## 1 Národnostní a jazykové menšiny ve Finsku

Finsko představuje v evropském kontextu řešení práv národnostních menšin osobitý případ. Ačkoliv více než 93 % obyvatelstva tvoří ugrofinští Finové (4,6 mil v roce 1987), za druhý státní národ v zemi je považována švédská populace představující pouze 6 % obyvatelstva. Švédština je vedle finštiny druhým úředním jazykem.<sup>4</sup> Je důležité upozornit na to, že švédsky mluvící lidé ve Finsku nejsou ve finském právním řádu považováni za minoritu, ale za populaci, která má úplně stejná jazyková práva jako finsky mluvící část obyvatelstva. To považují vzhledem k počtu švédsky mluvících občanů Finska za opravdu pozoruhodné.<sup>5</sup> Jazykový zákon (SOF 148/22), implementující článek 17 ústavy, kombinuje personální princip práva každého člověka používat svůj vlastní mateřský jazyk s principem teritoriálním. Ten rozděluje jednotlivé administrativní jednotky na švédsky-mluvící, finsky-mluvící a bilingvní.<sup>6</sup>

Druhou nejpočetnější minoritu Finska tvoří Sámové, kterých je asi 5700–7000.<sup>7</sup> Právě z hlediska celkového poměru obyvatelstva (0,11 % populace) bývají v literatuře označováni za menšinu zanedbatelnou.<sup>8</sup> Ve své práci se jí však chci věnovat stejně podrobně jako menšině švédské především proto, že i tak „zanedbatelná“ menšina si zasloužila zakotvení svých práv v nové finské ústavě. Současně se jedná o velmi zajímavé etnikum, které vtisklo určitý specifický ráz nejen finské, ale i severské společnosti vůbec.

Pro úplnost je třeba dodat, že dalšími nevýraznými a územně rozptýlenými menšinami ve Finsku jsou Romové (0,12 %), Tataři (0,02 %), Židé, Rusové a Karelové.<sup>9</sup>

<sup>4</sup> Pro zajímavost uvádím pár údajů o postavení finské menšiny ve Švédsku. Žije tu asi 2500 Finů, kteří nemají žádné zvláštní kulturní požadavky ani práva. Ve školách je finština volitelným předmětem, výuka probíhá pouze ve švédštině. Postupně dochází k asimilaci této populace a v žádném případě ji nelze považovat za analogický protějšek švédské menšiny ve Finsku. SKUTNAB-KANGAS, Tove: *Menšina, jazyk, rasismus*. Bratislava 2000, s. 277–286. [http://www.euroskop.cz/oko\\_analyzy\\_objevropu\\_4html](http://www.euroskop.cz/oko_analyzy_objevropu_4html)

<sup>5</sup> Srovnej článek 17 finské ústavy. The Constitution of Finland, 11 June 1999 (731/1999), <http://www.om.fi/constitution/3340.htm>

<sup>6</sup> SUKSI, Markku: *The Åland Islands in Finland*. In: *Local Self-Government, Territorial Integrity and Protection of Minorities*, No. 16. Council of Europe 1996, s. 22.

<sup>7</sup> Jedná se o etnikum nazývané v české literatuře Laponci. Ve skandinávské literatuře se však používá slovo Sami nebo Saami a označení Lappi je podobně jako název „Cikán“ nebo „Eskymák“ považováno za hanlivé. H. Scheu ve své publikaci používá slovo „Samové“, které však neodpovídá úplně přesně původní výslovnosti v severských jazycích. Označení „Sámové“ je tedy vhodnější.

<sup>8</sup> SCHEU, Christian: *Standart ochrany národnostních menšin v rámci Rady Evropy*. Praha, Univerzita Karlova 1997, s. 118, ŠATAVA, Leoš: *Národnostní menšiny v Evropě*. Praha 1994, s. 74.

<sup>9</sup> <http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/fi.html>

## 2 Švédská menšina

### 2.1 Oficiální statut švédské menšiny

Jak již bylo řečeno, ochrana švédsky mluvící menšiny ve Finsku je v celoevropském měřítku pozoruhodná. Přestože je tato skupina relativně malá (dle censu z roku 1995 se jedná o 294 664 osob, včetně 23 000 Švédů na Ålandských ostrovech) a představuje tak nízký podíl na celkovém počtu obyvatelstva země (zhruba 5,8 %), jsou Švédové ve Finsku vedle Finů druhým státním národem. Švédština je podle ústavy a „Jazykového zákona“ z roku 1922 dalším úředním jazykem země, plně rovnoprávným s finštinou.<sup>10</sup>

Občan Finska může používat oba jazyky jak u soudů, tak ve styku s jinými státními institucemi.<sup>11</sup> Právo hovořit svým mateřským jazykem se vztahuje na celé území státu a také státní úřady jsou povinny poskytovat informace v obou jazycích; to se týká i všech vládních návrhů a vládních odpovědí na parlamentní dotazy. Také vzdělání a zdravotnictví musí být dostupné v obou jazycích. Šest univerzit a vyšších vzdělávacích institucí a 300 základních a středních škol poskytuje vzdělávání i ve švédštině.<sup>12</sup> Ustanovení se vztahují rovněž na vojenskou sféru: každý rok nastupuje do Nyland Brigade přibližně 1600 švédsko-jazyčných Finů a ve finštině se vydávají pouze rozkazy.<sup>13</sup>

Přítomnost švédské menšiny je důsledkem specifické historie země, která se vyvíjela od poloviny 12. století až do roku 1809 v rámci švédského státu a pod vlivem švédské kultury. Ke zrovnoprávnění finštiny se švédštinou došlo teprve v roce 1863: tehdy již Finsko bylo součástí Ruska.<sup>14</sup> Po této události nastává zajímavý proces autonomizace švédské menšiny, která tehdy tvořila asi 14 % obyvatelstva (160 000 osob). Místo soucítění s „rodným“ Švédskem začínají v části intelektuálních špiček převládat silné sympatie k finskému národu. Jednou z příčin mohl být stupňující se pocit trpkosti vůči mateřské vlasti; mnozí obyvatelé Finska se totiž po prohrané válce s Ruskem cítili opuštění. Po uzavření personální unie s Norskem v roce 1814 ani švédské veřejné mínění netrvalo na opětovném připojení chudého Finska. Určitou roli tu sehrála i hegelovská koncepce národa a romantická ideologie nacionalismu. Tyto faktory měly za následek skutečnost, že finské národní obrození ve 40. letech 19. století iniciovala právě švédsko-jazyčná vrstva.<sup>15</sup> Po vzniku samostatného Finska v roce 1917 a následné občanské válce se švédsko-jazyčné menšině podařilo udržet si významné posty v armádě, diplomatických službách a státní správě.

<sup>10</sup> ŠATAVA, c. d., s. 78.

<sup>11</sup> Čl. 17 Finské ústavy – právo na vlastní kulturu a jazyk: „Úředními jazyky Finské republiky jsou finština a švédština. Právo každého používat vlastního mateřského jazyka, ať už švédštiny, nebo finštiny, před soudy a jinými státními institucemi, stejně jako právo obdržet oficiální dokumenty v těchto jazycích, je zaručeno zákonem. Veřejné instituce jsou povinny zajistit kulturní a společenské potřeby finsky-hovořící stejně jako švédsky-hovořící části populace země na bázi rovnosti.“

<sup>12</sup> [http://www.euroskop.cz/oko\\_analyzy\\_objevropu\\_4html](http://www.euroskop.cz/oko_analyzy_objevropu_4html)

<sup>13</sup> LACZA, Michal: *Finská menšinová politika*. Mezinárodní politika, 21, 1999, č. 7, s. 20–21.

<sup>14</sup> Po prohrané válce bylo Finsko postoupeno Rusku. Tamtéž, s. 20–21.

<sup>15</sup> KMOCHOVÁ, P.: *Některé aspekty života autonomního Finska*. Praha 1993, s. 45–47.

Švédské etnikum ve Finsku dnes sídlí především ve dvou územně oddělených pobřežních pruzích. První z nich je oblast na jihu, táhnoucí se od Ålandských ostrovů a okolí města Turku (švédsky Åbo) k Helsinkám (Helsingfors).<sup>16</sup> Druhou kompaktní švédsky hovořící oblastí je západ země – okolí města Vaasa (Vasa) a Pietarsaari (Jakobstad).<sup>17</sup>

V uvedených oblastech najdeme švédsky úřadující administrativní jednotky, které se vymezují po deseti letech podle podílu národností. Jednojazyčným je okrsek tehdy, kdy minorita nedosahuje 8 % podílu. Při snižujícím se zastoupení minoritní populace ve stávajícím bilingvním okrsku však musí její počet klesnout pod 6 %, aby se okrsek stal jednojazyčným. V případě větších měst dále platí, že skupina 3000 osob jedné národnosti má již právo na prohlášení okrsku za dvojjazyčný, ať již je její podíl jakýkoliv. Zvláštní postavení mají Ålandské ostrovy (viz dále). V bilingvních samosprávných celcích se mohou ve styku s místní samosprávou použít oba jazyky, v jednojazyčném celku je možno použít pouze jeden. V dvojjazyčných obcích jsou jako první uvedeny názvy v jazyku většiny. V souladu s výše uvedenými zásadami má pak občan Finska právo na jednání ve švédštině i v jednojazyčné obci, například při výslechu nebo na pracovním úřadě.<sup>18</sup>

Na dodržování práv zakotvených v mezinárodních i ústavních zákonech dohlíží parlamentní ombudsman.<sup>19</sup> Mnoho stížností se týkalo zejména jednojazyčného značení v bilingvních obcích. Tak na příklad nápisy na stožárech elektrického vedení byly jen ve finštině, což podle vyjádření ombudsmana představovalo jasné porušení zákona.<sup>20</sup>

Švédská populace disponuje řadou politických stran a kulturních institucí, včetně „neoficiálního“ parlamentu (Svenska Finlands Folktinget). Ten, kromě toho že představuje velmi vlivnou nátlakovou skupinu, vytváří fórum pro řešení politických otázek týkajících se švédské populace.<sup>21</sup>

---

<sup>16</sup> V hlavním městě žilo v roce 1981 asi 44 000 Švédů, což představuje zhruba 9 % obyvatel města. ŠATAVA, c. d., s. 78.

Podíl Švédů na celkové populaci v průběhu doby stále snižuje. Na počátku 17. století představovali ještě 17,5 % obyvatelstva, v polovině 19. století 15 %, v roce 1930 již jen 10,1 a dnes tvoří pouze 6 % celkového počtu obyvatel. ŠATAVA, c. d., s. 78.

<sup>17</sup> Mimo tyto dvě oblasti žije pouze méně než 10 000 finských Švédů, především na severním pobřeží Botnického zálivu (Oulu, Raahe) a při Finském zálivu u hranice s Ruskou federací (Hamina). Tamtéž, s. 78.

<sup>18</sup> Podle úpravy z roku 1995 musejí i státní podniky nebo podniky se státní účastí (poštovní a telekomunikační síť, veřejná doprava) poskytovat svoje služby v obou jazycích. LACZA, c. d., s. 20–21.

<sup>19</sup> Podrobněji na internetové stránce finského parlamentu, [www.eduskunta.fi/ombudsman.htm](http://www.eduskunta.fi/ombudsman.htm)

<sup>20</sup> Problémy, které ombudsman někdy řeší, jsou opravdu kuriózní. Popisky k exponátům v poštovním muzeu byly pouze ve finštině, což se na základě nařízení ombudsmana muselo změnit. Podle jeho názoru má pošta dodržovat jazykový zákon nejen při plnění zákonem stanovených služeb, ale i při svých přidružených aktivitách. LACZA, c. d., s. 21.

<sup>21</sup> Volby do této politické instituce se konají každé čtyři roky a kandidáti jsou nominováni jak z jednojazyčných tak z dvojjazyčných zón. Ze 75 členů je 70 dosazeno na základě volebních výsledků v místních volbách a zbylých pět vysílá Ålandský zákonodárny sbor. Více na adrese: <http://www.folktinget.fi/assembly.html>



Nejvýznamnější švédskou stranou je Švédská strana lidová (Svenska Folkspartiet). Ta byla založena Axelem Lille již v roce 1906 a řadí se tak mezi nejstarší finské politické strany. V obecných volbách ji volí okolo 70–80 % švédsky mluvící populace (to znamená, že obvykle mívá asi 5 % podporu voličů). Svým programem se řadí mezi strany liberální, velký důraz klade na tržní hospodářství. Od roku 1917 byla členem většiny vlád (41 ze 60) a na vnitropolitické dění má větší vliv, než by napovídaly její volební zisky. V současnosti je jejím předsedou Jan-Erik Enestam, který je zároveň ministrem obrany v koaliční vládě. Druhou reprezentantkou Švédské strany lidové ve vládě je ministryně sociálních věcí a zdravotnictví Eva Biaudet. Celkem má strana v parlamentu 11 křesel, přičemž je nutno dodat, že švédské zájmy zastupuje i jeden poslanec z autonomních Åland.<sup>22</sup>

Nesmíme však také zapomenout dodat, že všechny významné finské strany, jmenovitě Sociální demokracie, Strana národní koalice, Strana středu, Aliance levého křídla (následovnice komunistické strany) a Zelená liga, jsou strany bilingvní.

Mimořádně rozvinuté a rozvětvené je švédské školství. Existují literární společnosti, bohatý je i švédský tisk – deníky<sup>23</sup>, dále zhruba 300 časopisů, knižní produkce činí kolem 500 titulů ročně, rozsáhlé rozhlasové a televizní vysílání, pracují tu i čtyři stálá švédská divadla.<sup>24</sup>

Přes svůj relativně malý a stagnující počet a stále klesající podíl na celkovém počtu obyvatelstva, což je způsobeno hlavně asimilací, vlivem emigrace do zámoří a také nově do Švédska (kde však paradoxně pociťují „finskou identitu“), si finští Švédové stále udržují velmi významné místo v ekonomickém, politickém i kulturním životě Finska. Pozoruhodná je i oficiální státní idea, podle které je švédská složka země považována za obohacení složky finské. Podle výzkumu, jehož závěry byly publikovány v roce 1997, si 70 % finské finsky-hovořící populace myslí, „že by byla škoda, kdyby švédská kultura a švédský jazyk z Finska úplně vymizely“.<sup>25</sup>

## 2.2 Ålandský model teritoriální autonomie

Jak bylo zmíněno již výše, významná švédská menšina ve Finsku žije na souostroví Ålandy (Ahvenanmaa), které je suverénní, demilitarizovanou a jednojazyčnou provincií švédsky mluvícího obyvatelstva ve Finsku. Provincie se skládá z více než 6500 ostrůvků a šér a na rozloze 1426 km<sup>2</sup> tu žije 25 257 obyvatel.<sup>26</sup> Z nich hovoří finsky pouze 1100.

---

<sup>22</sup> Pramen: <http://www.sfp.fi>

<sup>23</sup> Např. Hufvudstadsbladet, vydávaný v Helsinkách v nákladu 59 000 výtisků, dále Vasabladet – 27 000 výtisků, Jakobstads Tidning – 12 000 výtisků, Västra Nyland 11 000, Åland 11 000, Borgabladet 9 000 a finský nejstarší denník Åbo Underrättel v současnosti v nákladu 7000 výtisků. Více informací na adrese: <http://www.hbl.fi>

<sup>24</sup> V Helsinkách se nachází Finské národní švédskojazyčné divadlo, Vasovo divadlo a Malé (Lilla) divadlo, dále najdeme švédské divadlo v Åbo (Turku).

<sup>25</sup> EKBERG, H.: *Swedish in Finland* <http://www.virtualfinland.fi>

<sup>26</sup> Souostroví se skládá z velkého ostrova – Åland – a okolo 300 dalších menších ostrůvků, mezi nimiž má význačné postavení např. Eckerö západně od hlavního ostrova, Lemland, Lumparland a Föglö na

Řešení pro Ålandy přišlo již po první světové válce ve formě tzv. teritoriální autonomie. Status autonomního území vydržel až doposud, proto bývá tento finský model dáván za vzor možného řešení problematiky národnostních menšin. Koncept teritoriální autonomie přesahuje rámec individuálních základních práv a předpokládá uznání kolektivní myšlenky. Ålandy jsou typickým příkladem teritoriální autonomie, která se hodí především pro menšiny sídlící na kompaktním území, kde příslušníci menšiny představují většinu celkového obyvatelstva. Status autonomie v takovém případě podporuje myšlenku kolektivní soudržnosti. Rozhodující roli tu pak hraje skutečnost, že menší jednotky mohou otázky, které jsou relevantní pro právo národnostních menšin, rozhodovat efektivněji a podle regionálních potřeb. Koncept teritoriální samosprávy znamená decentralizaci, jež přenese důležité pravomoci na region.

Ålandy mají pro region mimořádný strategický význam. Ålandský labyrint šěr tvoří uzavřený trojúhelník: jedna jeho strana zasahuje do Botnického zálivu, druhá do Baltského moře, jehož špička ohrožuje Švédsko bezprostřední blízkostí u jeho metropole Stockholmu. Hlavní ostrov leží mnohem blíže švédskému než finskému pobřeží. V případě války by mohl ålandský přístav uzavřít Botnický záliv a tím znemožnit proplouvání lodí. Obývání tohoto souostroví má zvláště velký význam pro stát, jenž ovládá západní část Baltského moře, neméně však pro stát na pobřeží východním.<sup>27</sup>

Nejpohnutější období pro Ålandy bezpochyby představovala doba po první světové válce, kdy se rozhodovalo o jejich budoucím statutu. Rusko a další státy Dohody ostrovy počátkem války opevnily. Pod vlivem revoluce v Rusku vytvořili zde umístění vojáci vojenskou radu, která aktivizovala obyvatelstvo ostrovů. Část obyvatelstva se obrátila na švédského krále Gustava V. s výzvou o připojení ostrovů ke Švédsku, což se setkalo s příznivým ohlasem. Švédsko vyslalo na Ålandské ostrovy vojenské oddíly. Své rozhodnutí zdůvodňovalo humanitními pohnutkami a oficiálně nevyhlašovalo žádné anexní plány. Švédské jednotky přinutily ke kapitulaci jak ruskou posádku, tak i Mannerheimovy stoupence, kteří sem přicházeli ozbrojeni z blízkých provincií Finska. Mezi obyvateli Ålandských ostrovů, většinou švédského původu, převládaly po několik týdnů nálady vyzývající k připojení ke Švédsku. Švédské prapory zdobily většinu domů v Maarianhamině.<sup>28</sup>

Vývoj politického smýšlení obyvatel Åland byl po létě 1917 ovlivněn stále dominujícím trendem upřednostňujícím unii se Švédskem. Petice vydaná v těchto kruzích v prosinci dala Ålandanům usilujícím o tuto unii podobu masového hnutí. Důležitý byl princip sebeurčení, na kterém samo Finsko založilo své nároky na politickou suverenitu.<sup>29</sup>

---

jihovýchodě, Vardö a Kumlinge na východě atd. Mezi Ålandem, Lemlandem a Lumparlandem, jež leží v bezprostřední blízkosti, se táhne fjord Lumpafjärden, který by mohl nabídnout kotviště pro válečnou flotilu. Celková rozloha Åland představuje 1426 km<sup>2</sup>. <http://www.alandy.fi>

<sup>27</sup> SUKSI, Markku: *The Åland Islands in Finland*. In: *Local Self-Government, Territorial Integrity and Protection of Minorities*, No. 16. Council of Europe 1996, s. 21.

<sup>28</sup> švédsky Marienhamn, ŠATAVA, c. d., s. 70.

<sup>29</sup> LORD, Christopher: *Národnostní menšiny v Evropě a ve světě*. In: GABAL, Ivan (ed.): *Etnické menšiny ve střední Evropě*. Praha 1999, s. 29.

V prosinci 1917, krátce po finské deklaraci nezávislosti, byla podniknuta petiční kampaň s cílem podpořit snahy o odtržení ostrovů od Finska a o připojení ke švédskému království. Z přibližně 21 000 obyvatel ostrovů, z nichž mělo volební právo asi 12 500, petici podpořilo asi 8000 lidí. 7135 osob podepsalo petici „*králi a lidu Švédska*“ a žádalo podniknutí kroků vedoucích k připojení ostrovů ke Švédsku.<sup>30</sup> Brzy vznikla mezi Finskem a Švédskem roztržka a problém byl předložen na pařížské mírové konferenci. Po neúspěchu jednání zvažujících alternativu nastolit na Ålandech podobný režim jako ve Šlesvicku, byla podepsána druhá petice – tentokrát se sešlo dokonce 9735 podpisů.

Nakonec Společnost národů přijala návrh Velké Británie na teritoriální autonomii Ålandských ostrovů v rámci Finska. Na základě zákona o samosprávě Ålandských ostrovů (1922) byl vytvořen zákonodárny sbor s určitými pravomocemi především v oblastech, které si pro sebe nevyhradil finský parlament. Kompetenční spory měl řešit Finský nejvyšší soud. Suksi uvádí, že se Ålandčané zpočátku necítili příliš spokojeni, neboť nabyli dojmu, že jim bylo toto řešení vnuceno. Teprve čas ukázal jeho výhody. Ve Společnosti národů se pokusilo intervenovat také Švédsko a navrhovalo uspořádání plebiscitu, což bylo v období po 1. světové válce velmi moderní. Nakonec ale došlo k uzavření tzv. „*Ålandské dohody*“ mezi Finskem a Švédskem. Dohoda potvrdila autonomní statut Ålandských ostrovů a připojila také několik bodů týkajících se na příklad ustanovení guvernéra do funkce prezidentem republiky nebo zakotvení švédštiny jako jediného vyučovacího jazyka.<sup>31</sup>

### 2.3 *Současný vztah Åland a Finska*

Dnes mají Ålandy své autonomní postavení zakotveno především v čl. 75 a 76 finské ústavy.<sup>32</sup> Také podle čl. 1 „Zákona o volbách do parlamentu“ č. 391/69, patřícího do finského ústavního pořádku, tvoří Ålandy jeden volební obvod a do finského parlamentu vysílají jednoho poslance. Tato zvláštní úprava naznačuje určitý rys federalismu. Na druhé straně je třeba upozornit na to, že Ålandy jako volební kraj mají zhruba stejnou velikost jako ostatní volební obvody ve Finsku dohromady. Ve finském parlamentu (tzv. Eduskunta) zasedá 200 poslanců, kteří jsou voleni v 15 obvodech, na něž se republika člení. Zatímco v 14 obvodech jsou obsazováni kandidáti podle počtu získaných hlasů, které se rozdělí pomocí metody poměrného volebního systému, Ålandy mají ve finském zákonodárném sboru pouze jednoho zástupce.<sup>33</sup>

---

<sup>30</sup> Byl přijat zákon o samosprávě Ålandských ostrovů, SOF 124/20. SUKSI, c. d., s. 24.

<sup>31</sup> Tamtéž, s. 25.

<sup>32</sup> Čl. 75 Zvláštní zákonodárství Ålandských ostrovů: „*Legislativní postup týkající se ‚Zákona o autonomii Ålandských ostrovů‘ stejně jako ‚Zákona o nabytí nemovitostí na Ålandských ostrovech‘ se řídí podle relevantních ustanovení těchto zákonů.*“ Čl. 76: „*Právo zákonodárného sboru Ålandských ostrovů předkládat návrhy zákonů a přijímat zákony je určeno ustanoveními ‚Zákona o autonomii Ålandských ostrovů‘.*“

<sup>33</sup> <http://www.eduskunta.fi>

Občané této autonomní provincie disponují různými zvláštními „domovskými oprávněními“ a získat álandské občanství není vůbec lehké. Álandskými občany se stali všichni finští státní příslušníci s trvalým bydlištěm na Álandách k 1. lednu 1952 v tom případě, že na tomto teritoriu žili nejméně pět let, nebo této hranice dosáhnou později. Právo bydlení může být uděleno prostřednictvím místních autorit jen po splnění zvláštních podmínek:<sup>34</sup>

1. osoba ucházející se o álandské občanství musí mít finské občanství;
2. žije na Álandách déle jak pět let;
3. mluví plynně švédsky.

Mezi speciální „domovská práva“ patří právo volit do místních zastupitelských orgánů a vyjadřovat se v místních referendech, kterým disponují občané starší 18 let. Občané mají též právo vykonávat určité profese, mohou získávat nemovitosti a nelze je odvést do armády, pakliže se na ostrovech usadili před svými 12. narozeninami. Toto poslední opatření vychází z demilitarizovaného a neutrálního statutu ostrovů, stanoveného rozhodnutím Společnosti národů v roce 1921.

Álandské ostrovy se těší význačné autonomii také na základě již citovaného „Zákona o autonomii“ (č. 671/51) z roku 1951, který zaručuje způsob života a ochranu švédských tradic na ostrovech. Tento zákon byl doplněn dodatkem z roku 1975 (č. 3/75), jenž obsahuje restrikce pro nákup nemovitostí. Oba zákony mají ústavní status a mohou být pozměněny pouze na základě splnění přísných ústavních mechanismů. Nejnovější „Zákon o autonomii“ byl vydán v roce 1991 pod číslem 1144/1991. Posílil roli álandské samosprávy a oslabil vliv státu.<sup>35</sup>

Do zákona byla zahrnuta detailnější úprava jazykového práva sledující především ochranu identity Álandanů.<sup>36</sup> Určitá znalost švédštiny je od této doby požadována jako podmínka k získání oprávnění ke koupi pozemku na ostrovech. Suksi upozorňuje na to, že monopol švédštiny by mohl vytvořit tzv. problém menšiny uvnitř menšiny (*minority within minority problem*) – postihl by zde sídlící finsky hovořící populaci.<sup>37</sup> Přestože existuje možnost založení vlastní soukromé školy, v níž by se vyučovalo ve finštině, je třeba upozornit na nebezpečí určité kolize těchto jazykových ustanovení s články konvence proti diskriminaci ve vzdělání, vydané UNESCEM v roce 1960.<sup>38</sup>

Vedle těchto ochranných opatření na souostroví funguje provinční shromáždění Lagtinget, jež má právo ratifikovat zákony vztahující se Álandským ostrovům.<sup>39</sup> Lag-

<sup>34</sup> Srovnej „Zákon o autonomii“. In: *The Protection of Minorities. Science and technique of democracy*, No. 9. Council of Europe 1994, s. 141.

<sup>35</sup> Byly posíleny především legislativní pravomoci místního parlamentu, který si nadále smí upravit otázky jako například vlastní vlajku, historická území, sociální péči, nakládání s nerostnými surovinami. SUKSI, c. d., s. 29.

<sup>36</sup> Články 36–43 „Zákona o autonomii“ 1144/1991.

<sup>37</sup> Jedná se asi o 1100 lidí, což představuje 4,5 % populace. SUKSI, c. d., s. 28.

<sup>38</sup> Tamtéž, s. 29.

<sup>39</sup> Co se týče álandského souhlasu ohledně dodatku k článku 69 „Zákona o autonomii“, musí tu být materiálně identické rozhodnutí Finského parlamentu a Álandského parlamentu, přičemž v tom druhém musí být dosaženo dvoutřetinového souhlasu. SUKSI, c. d., s. 31.

tinget se skládá z 30 členů volených poměrným zastoupením na čtyři roky. Shromáždění má právo vydávat zákony dotýkající se administrativy, provinčních daní, policejních záležitostí, dopravy, zdravotní péče a kulturních záležitostí, obchodu a pošty.<sup>40</sup> Otázky týkající se ústavy, národní obrany, zahraniční politiky, soudnictví, zákonů o rodině a občanského práva sahají mimo jeho kompetenci.<sup>41</sup>

Všechny zákony vydané Lagtingem musí být schváleny prezidentem republiky, který může v případě překročení kompetencí Lagtingu nebo při hrozícím poškození interní, popř. externí bezpečnosti země, využít svého práva veta. K tomu však potřebuje souhlas Nejvyššího soudu. Tato asymetrie je dalším z elementů, který odlišuje toto uspořádání od klasického modelu federace.<sup>42</sup>

Nejvyšší výkonnou autoritou provincie je Provinční exekutivní rada sestávající ze sedmi členů volených Lagtingem z jeho vlastních řad. Guvernér provincie reprezentuje národní vládu. Je jmenován prezidentem republiky, avšak pouze se souhlasem Lagtingu, a je zodpovědný za administrativní funkce přesahující kompetence provinčních autorit. Je také obvykle předsedou Ålandské delegace, která je dalším pojítkem mezi ostrovy a národní vládou. Od roku 1970 má provincie jednoho delegáta na každoročních setkáních Severské rady.<sup>43</sup>

## **2.4 Mezinárodněprávní postavení Ålandských ostrovů**

Podle „Zákona o autonomii“ spadá oblast zahraniční politiky do kompetence finských ústředních orgánů, Ålandy tedy nemají možnost samy uzavírat mezinárodní dohody.<sup>44</sup> Přesto tu existuje určitý vliv na zahraniční politiku státu. Pokud se nějaká mezinárodní smlouva, kterou je Finsko vázáno, dostává do rozporu s ustanoveními „Zákona o autonomii“, pak musí Lagtinget vydat zvláštní nařízení, ve kterém konfliktní ustanovení schválí. Je stanoveno, že i prezident se v takových vypjatých konfliktních situacích musí snažit o nalezení určitého kompromisu. Takových případů se vyskytuje asi deset ročně. Doposud se jednalo o smlouvy týkající se sociálního zabezpečení nebo zrušení dvojího zdanění. Ålandské shromáždění tyto smlouvy podle očekávání schválilo. „Zákon o autonomii“ také obsahuje ustanovení, jež hovoří o právu ålandské vlády účastnit se a také vyjadřovat své návrhy při jednání příslušných orgánů v rámci procesu přijímání mezinárodních smluv.

<sup>40</sup> Na ostrovech neplatí finské známky. LACZA, c. d., s. 21. Pro úplný výčet kompetencí ålandského zákonodárního sboru srovnej „Zákon o autonomii“, čl. 18. Srov. <http://www.lagtinget.aland.fi>

<sup>41</sup> Srov. čl. 27 „Zákona o autonomii“.

<sup>42</sup> Jediným vážnějším případem neshody bylo veto z roku 1922. Národní shromáždění na Ålandech přijalo usnesení o vlajce, která však příliš připomínala švédskou vlajku. Modrozlutá vlajka pak byla změněna na červeno-modro-žlutou. SUKSI, c. d., s. 29.

<sup>43</sup> Severská rada je orgánem pro spolupráci mezi parlamenty a vládami severských zemí. Činnost zahájila v roce 1952, kdy se členskými státy staly Dánsko, Norsko a Švédsko. Finsko se připojilo v roce 1955. Později získaly samostatné zastoupení i Faerské a Ålandské ostrovy a v roce 1984 i Grónsko. Severská rada čítající 87 členů iniciuje a podporuje spolupráci mezi členskými státy a hodnotí její výsledky. Schází se jedenkrát do roka střídavě v hlavních městech členských zemí. Mezinárodní politika, 19, 1995, č. 5, s. 16.

<sup>44</sup> Srov. čl. 58 „Zákona o autonomii“.

Když se Finsko připravovalo na vstup do Evropské unie, Ålandy vystoupily s požadavky, jejichž splnění pokládaly za důležité pro zachování své autonomie a pro svůj budoucí ekonomický rozvoj. Vyjednávání mezi Finskem a EU vyústilo do konečné smlouvy, která znamenala pro Ålandy nesporný úspěch. Ålandský vztah k EU je upraven zvláštním dokumentem nazvaným „Ålandský protokol“. Je zahrnut do finské smlouvy o připojení, čímž se stal primárním pramenem evropského práva. To znamená, že jeho jednotlivá ustanovení nemohou být změněna směrnicemi, nařízeními, ani opatřeními ze strany EU.<sup>45</sup> Pouze k němu může být připojen dodatek, na němž se shodnou všechny členské státy. Ålandský protokol tak získal velmi silnou pozici v právním řádu EU.

Díky své široké autonomii Ålandy získaly možnost samostatného rozhodnutí, zda se připojí k Evropské unii společně s Finskem. Ålandské zákonodárné shromáždění stanovilo podmínku, že se Ålandy připojí tehdy, když jim budou smluvně garantovány určité výhody a zajištěna autonomie.<sup>46</sup> Při konečném hlasování se shromáždění vyslovilo 26 hlasy ve prospěch připojení proti čtyřem hlasům stavějícím se proti. Tomuto rozhodnutí předcházelo tzv. poradní referendum, ve kterém se 74 % voličů vyslovilo pro připojení k EU za předpokladu dodržení podmínek obsažených v Ålandském protokolu.<sup>47</sup>

Ani vstup Finska do EU nemění nic na faktu, že půdu na Ålandech může získat prakticky jen osoba s trvalým pobytem na ostrovech. Ålandy mají statut tak zvaných „třetích území“, pro něž neplatí žádná pravidla standardizace nepřímých daní. To znamená, že ostrovy jsou členem celní unie, ale nejsou členem daňové unie. Proto na Ålandách zůstaly tax-free shopy i po jejich zrušení v EU.<sup>48</sup> (Cílem tohoto opatření je zachovat životaschopnost ålandské ekonomiky). Toto řešení však s sebou nese i určité nevýhody, především pro konkurenceschopnost ålandských producentů, i když po určitý čas neplatí daňová hranice mezi „kontinentálním“ Finskem a ostrovy, ale vůči ostatním členům EU musí Ålandané tuto hranici překonat.<sup>49</sup>

Otázka zajištění ålandského vlivu na evropské záležitosti je podle EU věcí čistě finskou. Připojením k EU si jak Finsko, tak i Ålandy omezily svou zákonodárnou pravomoc, což by jim mělo být vykompenzováno právem zastoupení v evropském parlamentu. Finský parlament však rozhodl, že ani jedno z křesel v evropském parlamentu nebude garantováno pro ålandského zástupce, což Ålandy považovaly za nepřijatelné. Musely se však vypořádat s argumentem, že mají dostatečně zajištěno zastoupení na rozhodovacím procesu.

---

<sup>45</sup> TÝČ, Vladimír: *Evropské právo pro ekonomy*. 2. vyd. Praha 1999, s. 66–67.

<sup>46</sup> Srov. <http://www.alandy.fi>

<sup>47</sup> SUKSI, c. d., s. 35.

<sup>48</sup> LACZA, c. d., s. 21.

<sup>49</sup> Pozoruhodný je způsob výběru daní, jejichž výška je stejná jako na kontinentu. Ostrovy jsou kompenzovány paušálem ve výšce 0,45 % státních příjmů. Kdyby výška daní z Åland překročila paušál, rozdíl by se vyrovnal. Pokud se ekonomika nachází v dobrém stavu, jsou kompenzace národní vlády zanedbatelné. Tamtéž, s. 21.

Do „Zákona o autonomii“ byla inkorporována ustanovení zajišťující ålandské vládě přístup k informacím, které jsou pro Ålandy ve vztahu k EU rozhodující. Vláda má právo účastnit se přípravy pro ni důležitých věcí a také formulovat ålandskou odpověď, která se týká implementace evropské politiky do vnitřních záležitostí Åland. Je zde též zakotveno právo výběru zástupce do regionální komise EU.<sup>50</sup> Ålandská vláda má i svého zvláštního zástupce u stálé finské mise v Bruselu.

### 3 Sámové

Sámům<sup>51</sup> se často říká Laponci, ale oni sami se nejčastěji nazývají Sámové (Saameliset/samerna). Je to proto, že jméno se podobá slovu Sápmi, tj. „naše země“.<sup>52</sup> V odborné literatuře bývají označováni za ugrofinskou populaci, jež z části doposud kočuje v oblasti zvané Laponsko (finsky Lappi, švédsky Lappmark, norský Finnmark, anglicky Lappland). Jedná se o nejsevernější část Evropy (tzv. Fennoscandie) a rovněž poloostrov Kola na území ruské federace. Sídliště Sámů jsou rozptýlena na uvedené ploše o rozloze asi 400 000 km<sup>2</sup>. Jejich počet nebyl nikdy veliký, dnes je celkově odhadován na 35 000–70 000 osob. Údaje se liší podle užitého kritéria, řada osob sámského původu je dnes již do značné míry asimilována. Obecně se má zato, že země s největším seskupením Sámů je Norsko, přibližně s polovinou až dvěma třetinami z celkového počtu příslušníků etnika. Zhruba čtvrtina z celkové populace sídlí ve Švédsku, malý počet pak ve Finsku a na poloostrově Kola.<sup>53</sup>

Norsko: 10 000–60 000

Švédsko: 15 000–25 000

Finsko: 7000–10 000

Kola: 2000–4000

Sámové, jazykově příbuzní Finům, jsou považováni za domorodé obyvatelstvo severní Skandinávie. Odhaduje se, že zhruba před 10 000 lety přišli do jižních oblastí Finska<sup>54</sup>, odkud pak byli postupně vytlačováni na sever. Původ sámského obyvatelstva se stále zkoumá, ale ještě nikdy nebyl s jistotou určen. Z antropologického hlediska

<sup>50</sup> Srov. čl. 59 a,b,c „Zákona o autonomii“. Jedná se o dodatek č. 1556/94. MÄKINEN, L.: *Změny ve finské ústavě, ústavních zákonech a v zákonech souvisejících v důsledku vstupu Finska do EU*. Evropské a mezinárodní právo, 7, 1998, č. 5, s. 38–43.

<sup>51</sup> Vlastním jménem Saamové, Lopaři. ŠATAVA, c. d., s. 75.

<sup>52</sup> Jméno „Sámi“ má původ ve slovu Suomi (finský název Finska). Zastaralý název, který se někdy také se Sámy spojuje je „vuowjos“. [www.saamiweb.org](http://www.saamiweb.org)

<sup>53</sup> [www.sammediggi.no](http://www.sammediggi.no)

<sup>54</sup> Podle odborníků přišli Sámové do těchto končin po poslední době ledové a následovali stáda sobů. Pravěké památky nám dokazují jejich přítomnost u Severního ledového oceánu. Historikové také píší, že Džinchischán se o Sámech zmiňoval jako o Fenner (Finech), o národu, proti kterému nemá cenu bojovat. Sámové nebyli žádní zbabělci, ale nevyznávali válku jako možnost řešení, a tak se při válkách jednoduše vytrhali z bojiště. <http://um1.tmt.tele.fi/finfo/english/saameng.html>

rozlišujeme dva typy Sámů, a to východní, podobající se severním asijským národům, a západní, kteří jsou svou podobou bližší evropským národům.<sup>55</sup>

Existuje několik modelů členění tohoto etnika. Vydělovány jsou například čtyři skupiny: Sámové říční, pobřežní, horští a lesní.<sup>56</sup> Značná různorodost vládne i v jazykové oblasti. Můžeme určit okolo 50 dialektů a ty soustředit do 7–9 nářečních skupin. Rozdíly mezi dialekty jsou natolik velké, že ztěžují možnost vzájemného dorozumění. Nejrozšířenější je severolaponská jazyková skupina – nářečím této jazykové skupiny rozumí asi 75 % příslušníků etnika.<sup>57</sup>

Tradičními zdroji obživy Sámů byl polokočovní chov sobů, lov a rybolov, později i zemědělství. Během středověku Laponci museli odvádět daně a dávky (kožešiny a soby) monarchům Norska, Švédska a Ruska. Při vytyčování hranic mezi Norskem a Švédskem (1751) byla ve smlouvě klauzule, že Sámové mohou se svými stády volně přecházet hranici (daně platili v místě zimního stanoviště), potvrzena byla i jejich práva na užití pastvin a volný rybolov a lov. V pozdější době však začalo docházet ke střetům s novými zemědělskými osídlenci, kteří práva sámského obyvatelstva omezovali.<sup>58</sup> Postupně se kočovná část Sámů usazovala a přikláněla k rybolovu a zemědělství, příp. pracovala v oblasti služeb a průmyslu. (Polo)nomádkým pasteveckým chovem sobů, jehož systém se dotvořil v 16. století, se dnes zabývá již jen malá část etnika, asi desetina v Norsku a o něco větší počet ve Finsku.

Mezi 13.–16. stoletím byli dosavadní animisté christianizováni, nová víra se však prosadila až v 18. a 19. století, kdy vznikla specifická sekta laestadianistů. Její rozšíření druhotně napomáhalo uchování sámské etnické identity.<sup>59</sup>

Sámové nikdy nevytvořili vlastní státní útvar (základní společenskou jednotkou bylo volné sdružení rodin), nikdy nevedli války, nebyli pro své sousedy, nacházející se na pokročilejším stupni společenského vývoje, plnoprávními partnery. Přes příliv nových usadlíků, vlivy cizího společenského systému a počínající industrializaci, však starý sámský společenský a kulturní systém přetrval až do počátku 20. století, částečně až do období druhé světové války. Teprve během ní (vlivem válečných operací) a zejména po jejím skončení se výrazněji prosazuje nový společenský systém a dochází k integraci Sámů do příslušné státní (z hlediska etnicity odlišné) společnosti. Prudce se zvýšila jejich životní úroveň a sociální zabezpečení, zejména u usadlých příslušníků.

---

<sup>55</sup> BERGSLAND, K. (ed.): *Samenes og sameomradenes rettslige stilling historisk belyst*. Oslo 1977, s. 56.

<sup>56</sup> Tamtéž, s. 80.

<sup>57</sup> ŠATAVA, c. d., s. 214–215.

<sup>58</sup> BERGSLAND, c. d., s. 68.

<sup>59</sup> Sámové byli christianizováni násilně, nejsilnější vliv na ně měl v tomto ohledu Lars Levi Laestadius (1800–1861), kterému se podařilo obrátit je na víru. Existují však doklady o tom, že ještě v roce 1941 praktikovali své šamanské obřady. RASSMUSENOVÁ, Nelly: *Děti severských šamanů*. Praha 1995, s. 106–120.



Od 70. let dochází nejen k vážným politickým akcím<sup>60</sup>, ale i k zesílení asimilačních tendencí, což následně vede ke vzniku moderního sámského etnického vědomí.<sup>61</sup>

### 3.1 Právní postavení sámské menšiny ve Finsku

Ještě v prvním tisíciletí našeho letopočtu žili ugrofinští Sámové i na území jižního Finska, postupně však byli zatlačováni na sever. Dnes jejich sídla najdeme pouze v nejsevernější části země, zhruba nad 68° severní šířky (provincie Lappi), kde žijí rozptýleni v počtu několika málo tisíc osob na ploše okolo 40 000 km<sup>2</sup>. Jedná se o oblast zvanou „Sámská domovina“ (*Sámiid ruovttuguovlu*), která se rozprostírá ve čtyřech nejsevernějších finských krajích Utsjoki, Inari, Enontekiö a v severní části kraje Sodankylä. Vymezení těchto oblastí je pak relevantní pro implementaci „Zákona o sámském jazyku“ z roku 1991, stejně jako „Zákona o sámském parlamentu“ z roku 1995. Podle informací sámského parlamentu z roku 1995 žije ve Finsku asi 7000 Sámů, z nichž asi 4000 obývají právě tuto oblast.<sup>62</sup> Zde jsou silně promíšeni s Finy, majoritu představují pouze při hranici s Norskem v okolí města Utsjoki, a výrazně jsou zastoupeni také okolo města Inari. Vzhledem k malému počtu finských Sámů, asimilačním tendencím a industrializaci finského severu, je zdejší existence tohoto etnika (oproti Norsku a Švédsku) málo relevantním činitelem. Na druhé straně – díky nejasné definici Sáma – existují také informace o početném růstu populace a její konsolidaci.

Práva Sámů ve Finsku chrání především ústava. Od roku 1995 jsou uznáváni jako domorodé původní obyvatelstvo žijící ve výše zmíněných oblastech. V článku 17 jim bylo garantováno právo na zachování a rozvíjení kultury a jazyka.<sup>63</sup> Finská legislativa používá definici příslušníka sámského etnika, která je postavena především na lingvistickém kritériu. „*Sámem je ten, kdo se sám cítí být Sámem a alespoň jeden z jeho rodičů nebo prarodičů považoval sámský jazyk za svůj jazyk mateřský.*“<sup>64</sup>

S touto definicí však nesouhlasí sámský parlament, jenž v roce 1995 navrhl její rozšíření. Jednání o novém znění dosud probíhají. Za Sáma se podle tohoto návrhu může považovat i ten, kdo je potomkem osoby, která byla v pozemkovém nebo

<sup>60</sup> Jako příklad lze uvést krizi, která na počátku 80. let 20. století vypukla kvůli stavbě vodní elektrárny na řece Altě, proti které bojovali nejen Sámové, ale i místní norské obyvatelstvo. BRODERSTAD, Else Grete: *Political Autonomy and Integration of Authority. The Understanding of Saami Self-Determination*. International Journal on Minority and Group Rights, 8, 2001, č. 3, s. 158–159.

<sup>61</sup> MILLER-WILLE, L.: *Indigenous Nations and Social Sciences. Minority Majority Relations in Sápmi, Finland*. In: AIKIO, M. og KORPIJAAKKO, K. (eds.): *Samesymposium*. Lapin Yliopiston Hallintoviraston julkaisuja, Rovaniemi 1991, s. 46.

<sup>62</sup> [www.netti.fi/samediggi](http://www.netti.fi/samediggi).

<sup>63</sup> Článek 17 – Právo na vlastní jazyk a kulturu Sámové, jako domorodé obyvatelstvo, stejně jako Romové a ostatní skupiny, mají právo zachovávat a rozvíjet svůj jazyk a kulturu. Právo Sámů používat svého jazyka před státními institucemi je zaručeno zákonem.

<sup>64</sup> „Zákon o používání sámského jazyka při jednání se státními autoritami.“ *The Protection of Minorities. Science and Technique of Democracy, No. 9. Council of Europe*. s. 141

v daňovém registru, respektive v registru obyvatelstva, označena jako „horský, říční nebo lesní Laponec“. Tak by se mohli k příslušníkům sámského etnika hlásit i potomci těch Sámů, kteří byli již před mnoha lety asimilováni a sámštinu již neznají.<sup>65</sup>

Pokud jde o vlastnická práva Sámů ve vztahu k půdě, tato pro finskou vládu ožehavá otázka je zatím nedořešená. V současnosti se diskutuje nad námitkami, které má finská vláda proti ratifikaci konvence Mezinárodní organizace práce č. 169. Ta se týká domorodých obyvatel v nezávislých zemích. Finská legislativa doposud Sámům úplně nepřiznala právo vlastnictví ani právo držby půdy, na níž Sámové žijí.<sup>66</sup> Tento fakt, z pohledu lidských práv absolutně nepřijatelný, má svůj původ v již zmiňované dramatické historii sámského obyvatelstva, kdy docházelo k jeho diskriminaci.<sup>67</sup>

### 3.2 Jazyková práva Sámů

Jazyk finských Sámů není v zemi úřední řečí. Ve Finsku se setkáme především s nářečím Skolt, k němuž se hlásí asi 600 příslušníků menšiny, dále s nářečím Inari, které používá asi 900 finských Sámů, a severolaponským nářečím – tím hovoří asi 70 % až 80 % finských Sámů a tak představuje důležitý prostředek komunikace nejen mezi finskými Sámy, ale jak zde již bylo zmíněno, také mezi Sámy norskými a švédskými.<sup>68</sup>

Podle finského statistického ústavu je k 1. lednu 1998 registrováno 1716 osob hlásících se k sámštině jako mateřskému jazyku. Sámský parlament uvádí číslo vyšší – 2500. Vládne přesvědčení, že skoro celá jedna generace neměla možnost v důsledku asimilace se sámskému jazyku naučit.

V roce 1995 byly do tehdejší finské ústavy začleněny dodatky garantující Sámům více práv než tomu bylo předtím. Byla jim především zaručena kulturní autonomie. Zvláštní „Zákon o sámském jazyku“ z roku 1992 stanoví, že je možno sámštinu používat před soudy v případech, že je účastníkem řízení Sám, stejně jako před místními autoritami v „Sámské domovině“. Podle tohoto zákona mohou Sámové opět uvádět sámský jazyk jako mateřský. Zákony a rozhodnutí vlády i správních orgánů musí být přeloženy do sámštiny v případech, že se sámské komunity nějak dotýkají.<sup>69</sup> Ve čtyřech zmíněných krajích se můžeme již dnes setkat s nápisy v obou jazycích, v kraji Inari jsou názvy veřejných budov a silniční znamení uvedena kromě finštiny také ve všech třech sámských dialektech.

Pro příslušníky jakékoliv menšiny je naprosto oprávněným požadavkem, aby jejich děti měly možnost absolvovat první roky základní školní docházky v mateřském

---

<sup>65</sup> <http://um1.tmt.tele.fi/finfo/english/saameng.html>

<sup>66</sup> Stejně tak se brání Konvenci ILO 169 i Švédsko, které zastává názor, že by změna právních poměrů k půdě v těchto oblastech mohla vyvolat nepokoje. <http://www.saamiweb.org>

<sup>67</sup> BRODERSTAD, Else Grete: *Political Autonomy and Integration of Authority. The Understanding of Saami Self-Determination*. International Journal on Minority and Group Rights, 8, 2001, č. 3, s. 155. EIDE, Asbjorn: *Legal and Normative Bases for Saami Claims to Land in the Nordic*. International Journal on Minority and Group Rights, 8, 2001, č. 1, s. 127–149.

<sup>68</sup> SALMINEN, T.: *Endangered Languages*. Unesco Red Book on Endangered Languages, 1993, s. 66.

<sup>69</sup> *The Protection of Minorities. Science and Technique of Democracy, No. 9. Council of Europe*. s. 142.

jazyce. Jedině tak lze totiž zamezit špatnému prospěchu menšinových žáků v počátečním období, jehož se pak většinou již nikdy nezbaví. Školní problémy menšinových dětí vzdělávajících se ve svém druhém (tedy většinovém) jazyce pramení především z toho, že učitelé u nich nerespektují potřebu většího množství delších přestávek ve srovnání s dětmi učiteli se ve svém mateřském jazyce. Děti potom nerozumí všemu a přicházejí tak o potřebné informace. V případě, že dítě nerozumí, použije obranný mechanismus: buď se nesoustředí a vypne (protože většinou nemůže odejít ze třídy), nebo do školy vůbec nejde (tzv. záškoláctví).<sup>70</sup>

Opačným pólem celé problematiky je nutnost výuky většinového jazyka, jehož znalost posléze zabezpečí rovné postavení člena menšiny v každodenním životě. Ani sebedokonalejší jazykové zákony na ochranu menšin nemohou být všemocné a neznalost většinového jazyka může být obrovským handicapem.

Sámština je vyučovacím jazykem na prvním stupni základních škol zhruba od poloviny 70. let. To samo o sobě napovídá o tristní situaci, která v této oblasti panovala nejen ve Finsku, ale prakticky ve všech zemích světa. Do té doby byly na základě vnějších faktorů sámské děti buď vyloučeny ze školní docházky vůbec, protože v řídké obydlených severovýchodních oblastech existovalo škol velmi málo, nebo po zavedení povinné školní docházky absolvovaly výuku v cizím jazyce a docházelo tak postupně k jejich asimilaci.<sup>71</sup>

Situace se však postupně mění. Od roku 1983 se sámština učí na základní škole jako součást předmětu „mateřský jazyk“. Statut samostatného mateřského jazyka získala až díky „Zákonu o gymnáziích“ (1991) a „Zákonu o základních školách“ (1995). Díky druhému zmíněnému zákonu, účinnému až od roku 1999, je každé sámské dítě žijící v oblasti „sámské domoviny“ oprávněno získat převážnou část základního vzdělání od první do deváté třídy v sámštině. Stejnou možnost mají za povinnost poskytnout i střední školy (podle „Zákona o gymnáziích“). Po nové školské reformě z let 1998–1999 všechny náklady spojené s výukou v sámštině hradí stát.<sup>72</sup>

Je pochopitelné, že v současnosti se finské školství potýká s nedostatkem nejen schopných učitelů, ale i nedostatkem učebního materiálu. Tímto problémem se dnes zabývá zvláštní „Sámská kancelář pro zajištění vzdělávání a školních materiálů“, jejíž činnost umožňuje sámský parlament. Ten je též odpovědný za alokaci finančních prostředků ze státního rozpočtu určených na tisk sámských učebnic. V roce 1999 měl k dispozici 1 milion finských marek na kulturní účely a 1,3 milionu na zajištění učebních materiálů. Již od roku 1977 existuje v „sámské domovině“ institut pro odborné vzdělávání, kde se vedle finštiny učí i v sámštině. Toto centrum získalo zvláštní odpovědnost za propagaci sámského jazyka a kultury. Stalo se také hlavním

<sup>70</sup> Podrobněji o naprosté nutnosti poskytnout menšinám možnost vzdělání ve vlastním mateřském jazyku v období několika prvních let školní docházky a také o nutnosti výuky většinového jazyka srovnej: SKUTNAB-KANGAS, c. d., s. 98–111. HENRARD, Kristin: *Education and Multiculturalism: the Contribution of Minority Rights?* International Journal of Minority and Group Rights, 7, 2000, č. 3, s. 394–396.

<sup>71</sup> Tamtéž, s. 190.

<sup>72</sup> Pro bližší představu se podle oficiálních statistik ve školním roce 1997/1998 480 žáků učilo sámštinu jako svůj mateřský jazyk a 115 žáků v ní získalo část svého vzdělání.

odborným učilištěm v oboru tradičních sámských dovedností, především ručních prací.

Ve Finsku doposud neexistuje systém vzdělávání a přípravy sámských učitelů, avšak ti mají možnost získat aprobaci v nedalekém norském Koutokeinu na Sámské vysoké škole.<sup>73</sup>

### 3.3 Sámský parlament

Sámský parlament byl založen v roce 1996 „Zákonem o parlamentu“, který ve své činnosti navazuje na tzv. Sámskou delegaci, založenou již v roce 1973.<sup>74</sup> Volby do sámského parlamentu se konají každé čtyři roky a podle „Zákona o sámském parlamentu“ tu musí být zastoupeni nejméně tři zástupci z každého ze čtyř „sámských“ krajů: Utsjoki, Inari, Enontekiö a Sodankylä. Parlament rozhoduje především o distribuci peněz vyčleněných vládou ze státního rozpočtu za účelem zachování sámské kultury. Může také podávat návrhy a prezentovat stanoviska v záležitostech týkajících se sámského jazyka, kultury a statutu Sámů jako původního domorodého obyvatelstva.<sup>75</sup>

V souvislosti s revizí volebního zákona do finského parlamentu byla zvažována možnost garance jednoho křesla v parlamentu pro příslušníka sámské etnické menšiny. Tato myšlenka však neprošla s odůvodněním, že Sámové mají možnost reprezentace před Eduskuntou prostřednictvím sámského parlamentu. Sámský parlament je reprezentativním orgánem finského sámského etnika nejen v rámci Finska, ale i v mezinárodním kontextu.<sup>76</sup>

Parlament má 21 členů a čtyři náhradníky, kteří jsou voleni ze sámské komunity. Volební právo má každý finský občan sámského původu, jenž je starší 18 let. Jedná-li se o cizince, ten obdrží volební právo po více jak dvouletém pobytu ve Finsku. Volby probíhají prostřednictvím pošty.

Shromáždění 21 členů parlamentu má nejvyšší rozhodovací pravomoc. Dalšími orgány jsou přípravný výbor a parlamentní sekretariát sídlící v městečku Inari, jenž se skládá ze čtyř úřadů: první se stará o všeobecné záležitosti, druhý je určen pro záležitosti týkající se „probuzení“ a zachování sámského jazyka a třetí výbor se specializuje na otázky výuky a učebních materiálů. Činnost sámského parlamentu je financována ze státního rozpočtu. Pro představu, v roce 1999 bylo vyčleněno 4,8 milionu finských marek.<sup>77</sup>

<sup>73</sup> (Sámi allaskuvla, Samisk høghskole), <http://www.samiskhs.no/>, THUEN, T. (ed.): *Samene – urbefolkning og minoritet*. Tromsø 1990, s. 124–130.

<sup>74</sup> Ve Finsku byl jako v první ze skandinávských zemí založen sámský parlament se sídlem v Inari. ŠATAVA, c. d., s. 75. Srov. <http://www.netti.fi/samediggi/>

<sup>75</sup> Jelikož bývají tyto faktory interpretovány v širokém slova smyslu, zahrnují i takové věci jako těžební požadavky a stížnosti, otázky sociálního plánování, pronájmu státní půdy. *The Protection of Minorities. Science and Technique of Democracy, No. 9. Council of Europe*. s. 140.

<sup>76</sup> <http://www.netti.fi/samediggi/>

<sup>77</sup> Tamtéž.

Vznik sámského parlamentu ve Finsku byl provázen stejně jako ve Švédsku či Norsku růstem zájmu obyvatelstva o situaci sámské menšiny, což jasně demonstruje širší možnosti pro řešení případného konfliktu.

### 3.4 Sámské organizace

Díky svému nízkému počtu finští Sámové nedisponují mnoha organizacemi. Jednou z nejdůležitějších je „Nezávislá organizace Skoltských Sámů“, uznaná oficiálně zákonem z roku 1995.<sup>78</sup> Skoltské obecní sněmy (Siidsäabbar) se nacházejí v Näätämö a v Nellim-Keväjärvi, kde představují hlavní fórum pro řešení každodenních problémů. Dále existuje instituce Skoltské rady (Säämsudvoož) a skoltský stařešina (Ouddooumaz). Skoltové jsou také zastoupeni v sámském parlamentu. Skoltská oblast, kam byli Skoltové přemístěni po anexi Petsamské oblasti Sovětským svazem, je vymezena zákonem a rozprostírá se ve východní části kraje Inari.

Inarští Sámové nemají zvláštní zastupitelský orgán, ale disponují „Asociací pro inarský sámský jazyk“ (*Anarâškielâ Servi*), která je velmi aktivní ve své snaze o revitalizaci jazyka.<sup>79</sup>

„Poradní rada pro sámské záležitosti“ (*Sámiáššiid ráđuadallangoddi*) byla založena v roce 1960 jako konzultativní orgán složený ze zástupců ministerstev, provincie Lappi a sámského parlamentu. Jejím cílem je zlepšení sámské sociální, kulturní, ekonomické a právní situace.

„Sámská rada“ (*Sámiráddäi*) byla založena v roce 1956 jako rada Sámů ze všech severských zemí. Dnes je společným orgánem sámských sdružení ve Finsku, Norsku, Švédsku a Rusku. V roce 2000 se poprvé sešla Sámská parlamentní rada (*Sámi Parlamentáras Ráddäi*), společný orgán tří nordických sámských parlamentů. Finští Sámové nemají výraznější vlastní symboly, užívají vlajku a hymnu norských Sámů.<sup>80</sup>

### 3.5 Sámové a Evropská unie

Finsko se stalo spolu se Švédskem členem Evropské unie v roce 1996. Ovlivnil vstup do této organizace, která se až do 90. let 20. století let orientovala zejména na ekonomickou integraci, nějak významně situaci sámské menšiny?

Evropská unie představuje pro Sámy dobro i zlo současně. Na jedné straně vkládají Sámové do mezinárodních vládních i nevládních organizací a nejrůznějších společenství velké naděje. Sámští političtí aktivisté se domnívají, že mezinárodní organizace se zabývají otázkou lidských práv a ochranou menšin mnohem důsledněji než jednotlivé

---

<sup>78</sup> <http://um1.tmt.tele.fi/finfo/english/saameng.html>

<sup>79</sup> Tamtéž.

<sup>80</sup> Vlajka byla oficiálně prohlášena za vlajku všech Sámů na 13. sámské konferenci v roce 1986, která se konala ve švédském Are. Autorkou návrhu je sámská umělkyně Astrid Behl z norského Skibotnu. Hlavním motivem vlajky je symbol bubnu, polokruhy představují slunce a měsíc, přičemž sluneční kruh je červený a měsíční je modrý. Tyto dvě barvy jsou také typické barvy sámských krojů, stejně jako žlutá a zelená. [www.samediggi.no/flagget.html](http://www.samediggi.no/flagget.html)

státy, proto se několikrát nechali slyšet, že pokud se jejich problémy nebudou zabývat jejich vlády, „zcela jistě je vyslyší některá mezinárodní organizace“.<sup>81</sup> Tento názor není ojedinělý a je podpořen praktickými zkušenostmi. Např. Sámské muzeum v Inari bylo financováno ze zdrojů EU dávno před finským vstupem do Unie. Tato skutečnost upevnila sámské přesvědčení, že EU si váží sámské kultury natolik, že vkládá peníze do sámského muzea, na rozdíl od „ignorantských domovských států“ (Švédsko, Finsko a Norsko). Tak se stává EU, ale i další mezinárodní organizace, jakýmsi prostředkem nátlaku na vlastní vládu.

Sámské obyvatelstvo má k EU velmi realistický postoj. V roce 1996 (rok finského přístupu) byli Sámové velmi dobře informováni o institucích, politikách a programech Evropské unie. I oni si stejně jako občané jiných regionů stěžovali na komplikovanost a neprůhlednost určitých procesů v unii. Z tohoto poznání plyne pak většina obav a kritik. EU zde není nazírána pouze jako bohatá peněženka, ale i jako zdroj možného ohrožení.

Sámové se obávají především o osud malých států. Mají strach, že pokles jejich významu v evropské politice způsobí, že menšiny budou hrát logicky marginální roli. Proto se snaží tomu předejít aktivní podporou ideje „Evropy regionů“. Evropa regionů by měla vést k růstu důležitosti regionů a poklesu významu jednotlivých států. Takto by mohla vzrůst i společná identita jednotlivých menšin. Sámové se spíše neopodstatněně domnívají, že by mohl být vytvořen „region Laponsko“, zasahující do Švédska i Norska (to však zatím není členem EU). V tomto regionu by potom jistě získali větší autonomii, než jakou mají dnes, a její administrativní chod by byl dotován z bruselské pokladny.<sup>82</sup> Sámové stejně jako příslušníci jiných evropských menšin se upínají na regionální politiku, jejíž správná aplikace může zmenšit etnické napětí ve státech. Regionální politika<sup>83</sup>, formující se až od 80. let 20. století, má však jiné cíle než řešit vnitrostátní problémy členských států s menšinami. Je důležité si uvědomit, že o konečných programech v rámci této politiky rozhodují stejně členské státy. Podobné je to i s nadějami směřovanými k principu subsidiarity, podle něhož má být daná politika implementována nejdříve na nejnižší úrovni. To má vést následně k větší efektivitě. Někteří autoři se domnívají, že právě tento princip poslouží národnostním a regionálním menšinám k prosazení jejich vlastních politik. Většinový názor však oponuje tím, že princip subsidiarity platí pouze ve vztahu ke členským státům, nikoliv však k regionům.

Sámové se také velmi brání implementaci některých politik a zákonů EU. Typickým příkladem je politika životního prostředí. Např. směrnice, které mají chránit ohroženou faunu a flóru, chrání také přirozené nepřátelé sobů, jejichž chov je sám-

<sup>81</sup> Sámové jsou zastoupeni v mnoha organizacích jako např. v Arktickém environmentálním procesu, mají status nevládní organizace u OSN a status pozorovatele u OBSE. TOIVANEN, Reeta: *Saami In The European Union*. International Journal on Minority and Group Rights, 8, 2001, č. 3, s. 306.

<sup>82</sup> To jsou závěry, která vyvodila finská autorka Reeta Toivanen na základě svého průzkumu v oblasti, který spočíval především na rozhovorech se sámskými aktivisty. Tamtéž.

<sup>83</sup> Regionální politika, více srov.: DINAN, Desmond: *Ever Closer Union*. 2nd. ed. Boulder 1999, s. 430–439. JOVANOVIČ, Miroslav N.: *European Economic Integration*. London 1997, s. 287–309.

skou tradicí. S nepochopením se tu také setkala směrnice o biodiverzitě či celý program EU Natura 2000.

Ani finská vláda příliš neutilizuje o kladný vztah Sámů k EU, často například omlouvá kroky omezující sámskou autonomii povinností sladit finské zákonodárství s evropským. Někteří Sámové, kteří brali personální autonomii jako první krok k sebeurčení a zisku větší moci, přiznávají, že se jako členové EU větších ústupků asi již nedočkají.

Když v roce 1994 proběhlo ve Finsku referendum o členství v EU, hlasovalo v něm Laponsko proti vstupu. V tomto odporu k EU nebylo nic specificky sámského, neboť, jak již bylo řečeno, netvoří toto etnikum ani na dalekém severu místní většinu. EU tu byla nazírána jako monstrum, které se zajímá pouze o přírodní zdroje Laponska. Časem se však začal odmítavý postoj sámské menšiny měnit především v souvislosti s novou vidinou nejrůznějších možností, které členství v EU nabízí.

EU financuje celou řadu programů. Nejvýznamnější program s názvem INTERREG přinesl do oblasti více než 200 miliónů dolarů. Tento program se zaměřuje všeobecně na podporu periferních oblastí na severu a za polárním kruhem a umožňuje tak Sámům rozvoj nejen jejich ekonomických aktivit, ale klade důraz i na rozvoj kultury a vzdělávání. Program „Barents Region“ je politickým projektem se zaměřením na možnosti a podporu kooperace Norska, Švédska, Finska a Ruska v oblastech ochrany životního prostředí, ekonomie, vědy a techniky, regionální infrastruktury a podpory domorodých národů a jejich kultur. Sámové dále mohou čerpat zdroje z programů „North Calotte“ nebo různých vzdělávacích programů jako jsou Sokrates, Tempus, Carolus či Leonardo.

Finanční zdroje plynoucí z EU tedy zcela nepochybně přispívají nejen k rozvoji životních podmínek Sámů, ale zároveň podporují tradiční způsob života této menšiny. Ta tím získává také větší vliv na politické rozhodování v rámci svého státu.

Ve skutečnosti mají menšiny na půdě EU pravomoci pouze v těch oblastech, v nichž jsou ochotny jim je udělit jejich domovské státy. Je sice pravda, že evropské strukturální fondy představují pro region nesmírně cenný zdroj financí, není však dokázáno, že by Sámové měli k těmto financím přístup nezávisle na svém státu. Představa některých Sámů, že v případě neúspěchu požadavku u finské vlády najdou zastání v Bruselu nebo u jiné mezinárodní organizace neodpovídá realitě. Nejen Sámové, ale i jiné kulturní, náboženské a etnické menšiny, budou i nadále nuceny bojovat za svá práva v rámci mateřských států. To však neznamená, že vnitrostátní vývoj nemůže být ovlivněn zvnějšku. Právě případ sámské menšiny představuje důležitý příklad pro domorodé národy, které se nacházejí v daleko tíživějším postavení.

### **3.6 Sámská kultura**

Zvláštní charakter sámské kultury je spojen především se zvláštními podmínkami a způsobem života této skupiny. Pouze 10 % finských sámských rodin se dnes živí typickým chovem sobů. Je to důsledek státní politiky omezování počtu sobů a zmrazování nákladných investic.

Tradiční způsob života spojený s chovem sobů, rybolovem nebo lovem přežívá pouze zčásti<sup>84</sup> a v jeho rámci přežívá i osobitá lidová kultura. Ta se těší velké pozornosti turistického ruchu (oděv, typická obydlí, předměty materiální kultury atd.).<sup>85</sup>

Oproti Norsku a Švédsku není chov sobů výsostným právem Sámů.<sup>86</sup> Kdokoli, kdo žije ve zvláštní oblasti vyhrazené pro lov sobů, má právo soby chovat a lovit. V letech 1997 a 1998 bylo ve Finsku chováno 196 000 sobů, přičemž maximální povolená kvóta činila 224 900 kusů. Asi 900 sámských a finských rodin má svůj hlavní příjem z chovu sobů a 1500 ostatních domácností odtud získává značnou část svého příjmu. Chov sobů ve velkém je častější spíše u severních Sámů, zatímco inarští a skolští Sámové se dnes již žijí jinak, především kombinací zemědělských aktivit, lovem, chovem sobů a prodejem rukodělných výrobků.<sup>87</sup>

Co se týče dalšího kulturního přínosu sámské populace, pozoruhodné jsou sámské příběhy z dávných časů, které se dochovaly díky ústní lidové slovesnosti a tradičnímu lidovému zpěvu tzv. „yoiking“.<sup>88</sup>

Finský rozhlas poprvé vysílal v sámštině v roce 1947. Dnes je povinnost vysílat v sámštině zakotvena dokonce v zákoně. Rádio vysílá v sámštině v současné době přibližně 40 hodin týdně.<sup>89</sup>

Občas se v televizi objeví i sámský film. Severský informační úřad a sámská filmová společnost Govat, s podporou několika zdrojů včetně Severského kulturního fondu, natočili 30minutový film s titulky. Film ukazuje, že pro udržení sámské kultury je chovatelství sobů nezbytné.<sup>90</sup>

## Závěr

Analýza finského modelu režimu menšin ukazuje, že v rámci jednoho státu lze uplatnit různé formy autonomie. Švédské obyvatelstvo Finska má na základě celé řady právních předpisů zajištěnu tzv. teritoriální autonomii. Ačkoliv se rozsáhlá práva švédské jazykové menšiny střetávají u finské majority také s negativní odezvou, znalost švédštiny finsky hovořícím obyvatelům pomáhá v širší severské a také evropské integ-

---

<sup>84</sup> ŠATAVA, c. d., s. 219.

<sup>85</sup> Mezi typické sámské výrobky patří misky, nože vyráběné ze sobích parohů, dřevěné korálky, věci dělané z kůže, příze, z cínu a sobích parohů. Sámové se snaží o uchování monopolu na tyto krásné věci. Aby se vyhnuli levným reprodukcím, byla v roce 1982 založena značka Duodji jednotná pro všechny severské země. <http://um1.tmt.tele.fi/finfo/english/saameng.html>

<sup>86</sup> OTNES, P.: *Den samiske nasjon*. Oslo 1970, s. 21. RUONG, Israel: *Die Lappen in Schweden*. Stockholm, Svenska Institut 1962, s. 7.

<sup>87</sup> <http://um1.tmt.tele.fi/finfo/english/saameng.html>

<sup>88</sup> Tento druh zpěvu si již díky některým interpretům získal velký ohlas, ve Finsku je asi nejznámější Nils-Aslak Valkeppa, který toto umění předvedl na zahajovacím ceremoniálu zimních olympijských her v Lillehammeru. <http://um1.tmt.tele.fi/finfo/english/saameng.html>

<sup>89</sup> *The Protection of Minorities. Science and Technique of Democracy*, No. 9. Council of Europe, s. 145.

<sup>90</sup> Podle Magne Kvaseth ze *Severského informačního centra* v Altě, je tato činnost domorodého obyvatelstva zásadní pro udržení jazyka a jiných kulturních vyjadřovacích forem. Film měl premiéru v roce 2001 u příležitosti „Dnů menšin“ ve Flensburgu. [www.norden.org](http://www.norden.org)



raci. Dobrá znalost druhého jazyka snižuje napětí mezi oběma skupinami, napomáhá vzniku smíšených manželství atd. Finsko má již 80 let dva úřední jazyky, díky čemuž roste počet dvojjazyčných obyvatel. Ti jsou pro své jazykové schopnosti a vzdělání akceptovatelní oběma komunitami. Pro tuto skupinu lidí je pak velmi problematické odpovědět na otázku, který je jejich první jazyk anebo jaká je jejich národnost. Je však třeba zdůraznit, že finský model tak, jak funguje v praxi, je v rámci EU ojedinělý.

Uspořádání autonomie Ålandských ostrovů má mnohaletou historickou tradici. Konflikt o státoprávní postavení strategických ostrovů byl úspěšně zažehnán již ve 20. letech 20. století, což dokazuje, že dodnes fungující řešení může být inspirací pro jiné v současnosti probíhající etnické konflikty. Faktem je, že specifická ostrovní poloha zde hrála důležitou roli, z čehož vyplývá obtížná aplikovatelnost na jiné „vnitrozemské“ konflikty. Domnívám se však, že toto zajímavé řešení může být inspirací např. pro Korsiku.

Pojednání o personální autonomii finských Sámů dokumentuje celosvětovou snahu domorodého obyvatelstva o získání většího vlivu na správě životně důležitých oblastí. Sámové patří v mezinárodním kontextu k těm šťastnějším národům, které žijí v demokratických státech, přesto si vydobyli uznání ze strany většinové společnosti teprve před nedávnem. Patří mezi vůdce v mezinárodním hnutí za práva domorodých národů a proto jejich současné postavení, ač není prosto nedostatků, představuje důležitý vzor pro ostatní domorodé národy.

Finský model teritoriální a personální autonomie určitě představuje vhodný příklad do diskuse o aplikovatelnosti autonomie jako možného uspořádání ve státech, které se skládají z více etnických skupin. Rozsáhlejší analýza dalších existujících autonomních uspořádání a jejich vzájemné porovnání by vedlo nepochybně k závěru, že situace v jednotlivých zemích světa se liší, a proto nelze operovat s jediným „všeobecným“ modelem autonomie, naopak je třeba přizpůsobit obecné poznatky každé specifické situaci.

## Prameny a literatura

### Prameny

Internetové zdroje

*Ålandské ostrovy*

<http://www.aland.fi> (06. 10. 2002)

*EKBERG, H.: Swedish in Finland*

<http://www.virtualfinland.fi> (18. 9. 2002)

*Finland, The World Factbook, Central Intelligence Agency*

<http://www.odci.gov/cia/publications/factbook/fi.html> (14. 9. 2002)

*Folktinget (Swedish Assembly in Finland)*

<http://www.folktinget.fi> (06. 10. 2002)

*Hufvudstadsbladet (Finský deník vycházející ve švédštině)*

<http://www.hbl.fi> (06. 10. 2002)

*Nordic Council*

[www.norden.org](http://www.norden.org) (06. 10. 2002)

*Oficiální stránka Finského parlamentu (Suomen Eduskunta)*

[www.eduskunta.fi](http://www.eduskunta.fi) (06. 10. 2002)

SALMINEN, Tapani: *Endangered Languages. Unesco Red Book on Endangered Languages: Europe. 1993–1999.*

[http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe\\_report.html](http://www.helsinki.fi/~tasalmin/europe_report.html) (27. 9. 2002)

Sámediggi (Oficiální stránka Sámského parlamentu ve Finsku)

[www.samediggi.fi](http://www.samediggi.fi) (06. 10. 2002)

Sámi Rádío

<http://www.saamiweb.org> (06. 10. 2002)

Sámediggi sametinget (Oficiální stránka Sámského parlamentu v Norsku)

[www.samediggi.no](http://www.samediggi.no)

[www.samediggi.no/flagget.html](http://www.samediggi.no/flagget.html) (06. 10. 2002)

Swedish People's Party (Svenska Folkpartiet)

<http://www.sfp.fi> (19. 9. 2002)

*The Constitution of Finland, 11 June 1999 (731/1999)*

<http://www.om.fi/constitution/3340.html> (27. 4. 2000)

*The International Work Group for Indigenous Affairs and Indigenous Peoples. A Strategy paper, 1994, s. 3.*

<http://www.iwgia.org> (06. 10. 2002)

*The Legislative Assembly of Åland*

<http://www.lagtinget.aland.fi> (06. 10. 2002)

*The Sami in Finland*

<http://um1.tmt.tele.fi/finfo/english/saameng.html> (06. 10. 2002)

*Sami University College*

<http://www.samiskhs.no/> (26. 05. 2003)

## Literatura

BERGSLAND, K. (ed.): *Samenes og sameomradenes rettslige stilling historisk belyst.* Oslo 1977.

BRODERSTAD, Else Grete: *Political Autonomy and Integration of Authority. The Understanding of Saami Self-Determination.* International Journal on Minority and Group Rights, 8, 2001, č. 3, s. 158–159.

DINAN, Desmond: *Ever Closer Union.* 2nd. ed. Boulder 1999.

EIDE, Asbjorn: *Legal and Normative Bases for Saami Claims to Land in the Nordic.* International Journal on Minority and Group Rights, 8, 2001, č. 1, s. 127–149.

GABAL, Ivan (ed.): *Etnické menšiny ve střední Evropě.* Praha 1999.

HENRARD, Kristin: *Education and Multiculturalism: the Contribution of Minority Rights?* International Journal of Minority and Group Rights, 7, 2000, č. 3, s. 394–396.

JOVANOVIČ, Miroslav N.: *European Economic Integration.* London 1997.

KMOCHOVÁ, P.: *Některé aspekty života autonomního Finska.* Praha 1993.

LACZA, Michal: *Finská menšinová politika.* Mezinárodní politika, 21, 1999, č. 7, s. 20–21.

LINDHOLM, Tore: *Multietnické společnosti a lidská práva: Nové otázky a nové odpovědi.* Právník, 134, 1995, č. 9, s. 910 an.

LERNER, Nathan: *Group Rights and Discrimination in International Law.* The Hague 1991.

MAGLIANA, Melissa: *The Autonomous Province of South Tyrol. A Model of Self-Governance?* Bolzano 2000.

MÄKINEN, L.: *Změny ve finské ústavě, ústavních zákonech a v zákonech souvisejících v důsledku vstupu Finska do EU.* Evropské a mezinárodní právo, 7, 1998, č. 5, s. 38–43.

MILLER-WILLE, L.: *Indigenous Nations and Social Sciences. Minority Majority Relations in Sápmi, Finland.* In: AIKIO, M. og KORPIJAAKKO, K. (eds.): *Samesymposium.* Lapin Yliopiston Hallintoviraston julkaisuja, Rovaniemi 1991.

OTNES, P.: *Den samiske nasjon.* Oslo 1970.

RASSMUSENOVÁ, Nelly: *Děti severských šamanů.* Praha 1995.

RUONG, Israel: *Die Lappen in Schweden.* Stockholm, Svenska Institut 1962.

SALMINEN, T.: *Endangered Languages.* Unesco Red Book on Endangered Languages, 1993.

SCHEU, Christian: *Standard ochrany národnostních menšin v rámci Rady Evropy.* Praha, Univerzita Karlova 1997.

SKUTNAB-KANGAS, Tove: *Menšina, jazyk, rasizmus.* Bratislava 2000.

SUKSI, Markku: *The Åland Islands in Finland.* In: *Local Self-Government, Territorial Integrity and Protection of Minorities.* No. 16. Council of Europe 1996.

- ŠATAVA, Leoš: *Národnostní menšiny v Evropě*. Praha 1994.
- THUEN, T. (ed.): *Samene – urbefolkning og minoritet*. Tromso 1990.
- The Protection of Minorities. Science and Technique of Democracy, No. 9. Council Europe.*
- TOIVANEN, Reeta: *Saami In The European Union*. International Journal on Minority and Group Rights, 8, 20001, č. 3, s. 306.
- TÝČ, Vladimír: *Evropské právo pro ekonomy*. 2. vyd. Praha 1999.
- WATERS, Robert: *Ethnic Minorities and the Criminal Justice System*. AVEBURY 1990.
- WOELK, Jens: *The Case of South Tyrol*. Paper for 5th Annual Convention, Association for the Study of Nationalities, „Identity and the State: Nationalism and Sovereignty in a Changing World“, Columbia University, NYC, April 13th, 2000.

## Summary

### **OF THE ALTHOUGH THEIR BASIC CULTURAL RIGHTS WERE VIOLATED**

This article focuses on the models of political autonomy. The finish models were used as the case study to document how these models work in the real world. There are two important minorities living in Finland. The Swedish speaking minority enjoys so called territorial form of autonomy while the so called personal autonomy was granted to the Saami population living mainly in the northern part of the country. There are about 300 000 Swedish speaking inhabitants in Finland living in the specific area along the coastline and on the Åland Islands. The article analyses the legislation concerning their rights. According to the study the Swedish in Finland are able to maintain their language and as well as culture. In addition they have also strong political influence. The Saami population is situated in the north of the country and it belongs together with the Norwegian and Swedish Saami people to the leading indigenous populations in the world. The article concludes that crossborder cooperation enabled them to ensure the personal autonomy, especially the use of language and other cultural rights. The finish case of the minority protection is often used as the example for the prevention of ethnic conflict.

Mgr. Zuzana Jánková  
doktorandka  
Katedra politologie a evropských studií  
Filozofická fakulta Univerzity Palackého  
Křížkovského 12,  
771 80 Olomouc



## **4 Recenze**



## ÚVOD DO STUDIA MEZINÁRODNÍCH VZTAHŮ

*Oldřich Bureš*

Šárka Waisová: *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. 1. vydání. Dobrá Voda, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2002, 159 stran, ISBN 8086473-16-3.

Recenzovaná skripta představují čtenáři hlavní předmět a základní směry studia oboru Mezinárodní vztahy. Autorka se ve své publikaci snaží „*usnadnit každému studentovi či zájemci o dění ve světě a v mezinárodní politice cestu spletitým bludištěm mezinárodních vztahů*“.<sup>1</sup> Tohoto nelehkého a záslužného úkolu se autorka zhostila velmi dobře, neboť se jí na stránkách recenzované publikace podařilo stručně shrnout nejen historický vývoj, ale i většinu základních témat a teorií mezinárodních vztahů.

Práce má solidně zpracovanou a přehlednou strukturu. Skládá se z osmi samostatných kapitol, které jsou vždy zakončeny stručným shrnutím základních poznatků vhodných „k zapamatování“ a souborem několika kontrolních otázek, což jistě ocení zejména čtenáři z řad studentů. Na konci každé kapitoly se také nachází seznam použité literatury, který může případným zájemcům sloužit jako vhodný odrazový můstek k hlubšímu studiu problematiky dané kapitoly.

První kapitola skript představuje vědeckou disciplínu mezinárodní vztahy, definuje její pojem, předmět a výzkumný závěr. Nechybí také přehled a stručné představení vybraných základních podoborů mezinárodních vztahů – mezinárodní politiky, mezinárodní politické ekonomie a teorie mezinárodních vztahů. Kapitola je ukončena krátkým, ale výstižným přehledem o výzkumu a studiu oboru Mezinárodní vztahy v České republice a bývalém Československu.

Druhá kapitola se zabývá vymezením základních strukturálních pojmů oboru Mezinárodní vztahy. Autorka čtenáře seznamuje s pojmy jako hierarchie, polarita, závislost a nezávislost, symetrie a asymetrie či centrum a periferie. Zejména pro laickou veřejnost je jistě přínosné i seznámení s vybranými základními metaforami a modely, se kterými se můžeme v dnešní době čas od času v zjednodušené formě setkat i v denním tisku. Na konci kapitoly je pak představen koncept analytických

---

<sup>1</sup> WAISOVÁ, Šárka: *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Dobrá Voda 2002, s. 7.

rovin, které jsou klíčové pro správné pochopení rozdílů mezi jednotlivými teoriemi mezinárodních vztahů.

Základní teoretické přístupy ke studiu mezinárodních vztahů jsou obsaženy v třetí kapitole. Tato kapitola je tematicky rozdělena do čtyř sekcí korespondujících s čtyřmi tzv. velkými debatami, které jsou charakteristické pro vývoj mezinárodních vztahů. Jedná se o debaty mezi idealismem a realismem (1. velká debata), mezi tradicionalismem a behavioralismem (2. velká debata), mezi neorealismem/neoliberalismem a neomarxismem (3. velká debata) a o v současnosti stále probíhající debatu mezi racionalismem a reflektivismem (4. velká debata).

Čtvrtá kapitola je věnována relativně novému podoboru mezinárodních vztahů – řešení konfliktů. Autorka se zde nejprve krátce zabývá definicí pojmu konflikt, následně stručně charakterizuje základní konfliktní cyklus a jednotlivá stadia konfliktu (manifestace, eskalace, deeskalace etc.). S pomocí přehledných tabulek jsou také v této kapitole popsány základní metody a nástroje prevence, managementu a řešení ozbrojených konfliktů, přičemž některé z nich jsou také demonstrovány na konkrétních historických událostech.

Kapitola pátá se zabývá problematikou studia mezinárodních organizací, což je opět jeden z novějších směrů studia mezinárodních vztahů. Kapitulu lze dále rozdělit do tří částí. První z nich se zabývá mezinárodními organizacemi obecně – jejich definicí, klasifikací, funkcemi a rolemi. Druhá část se pak věnuje studiu mezinárodních organizací jako nového podoboru mezinárodních vztahů a ve třetí části je uveden názorný příklad struktury a fungování v současné době největší mezinárodní vládní organizace – Organizace spojených národů (OSN).

Předposlední kapitola analyzuje bipolární konflikt Východ – Západ, který skoro půl století dominoval mezinárodním vztahům. Tato kapitola má čtyři stěžejní části. V první části autorka analyzuje struktury a procesy celého konfliktu, v druhé části popisuje jeho jádro a genezi. Ve třetí části jsou kontrastovány způsoby regulace konfliktu Východ – Západ v meziválečném období a v období po druhé světové válce. Poslední část šesté kapitoly mapuje cestu k ukončení tohoto dlouhodobého konfliktu a postupný přechod k multipolárnímu uspořádání mezinárodního systému.

Poslední, sedmá kapitola je stručným shrnutím celé problematiky a poznatků z předchozích kapitol doplněným o zamyšlení nad možnými budoucími tématy a směry vývoje mezinárodních vztahů (např. konflikt Sever – Jih).

Celkově nelze recenzované práci příliš vytknout, svůj záměr „*pootevřít dveře do ‚tajemného‘ oboru Mezinárodních vztahů*“<sup>2</sup> se autorce podařilo poměrně s úspěchem splnit. Skripta mohou být pro laického čtenáře po obsahové stránce poněkud hutná a náročná na pochopení, jsou nicméně přehledná a nabízejí množství přehledných schémat a tabulek, které čtenáři usnadňují orientaci a pochopení komplexní problematiky studia mezinárodních vztahů. Je třeba ocenit také fakt, že se autorce podařilo (na rozdíl od mnohých jiných podobně zaměřených publikací) celou problematiku studia mezinárodních vztahů zpracovat poměrně neutrálně a objektivně.

---

<sup>2</sup> WAISOVÁ, Šárka: *Úvod do studia*, c. d., s. 7.



Několik slabších stránek a nedostatků v recenzované publikaci nicméně identifikovat lze. Při pohledu na dělení první kapitoly by se dalo očekávat, že se autorka hodlá zabývat zejména zde uvedenými třemi podobory mezinárodních vztahů (mezinárodní politika, mezinárodní politická ekonomie a teorie mezinárodních vztahů), následující kapitoly její knihy však tomuto dělení zcela neodpovídají. Zatímco teoriím mezinárodních vztahů je v recenzované knize věnována jedna speciální kapitola a dále jsou opakovaně zmiňovány i v kapitolách ostatních<sup>3</sup>, o podoboru mezinárodní politické ekonomie se čtenář v celé knize až na několik krátkých komentářů nedozví prakticky vůbec nic.<sup>4</sup> Problematice studia mezinárodní politiky je sice věnováno mnohem více prostoru, nicméně po přečtení celých skript se nelze ubránit dojmu, že teorie mezinárodních vztahů jsou autorčiným nejoblíbenějším podoborem mezinárodních vztahů, čemuž také nasvědčuje výrazně větší propracovanost třetí kapitoly.

Je zřejmé, že shrnout veškeré moudro o všech současných směrech a podoborech mezinárodních vztahů vyčerpávajícím způsobem na několik málo stran úvodu do mezinárodních vztahů není ani možné, ani nutné. Přesto bych za největší nedostatek recenzované publikace považoval obsahovou nevyváženost jejich jednotlivých kapitol, a to jak po stránce kvantitativní, tak po stránce kvalitativní, vyplývající právě ze zmíněného disproportionálního preferování jednoho podoboru mezinárodních vztahů nad ostatními. Ve srovnání s excelentním shrnutím jednotlivých teorií mezinárodních vztahů v třetí kapitole působí zejména kapitola čtvrtá zabývající se řešením konfliktů poněkud povrchně a zkratkovitě, a to i pro potřeby úvodního učebního materiálu. Zatímco třetí kapitole autorka věnuje plných 34 stran, problematika řešení konfliktů je shrnuta na pouhých třinácti stránkách, což je již podle mého názoru naprosto neadekvátní a nedostatečný prostor i pro stručný přehled tak komplexní problematiky. Ve skriptech také mohly být zařazeny kapitoly o některých dalších důležitých podoborech mezinárodních vztahů, jako je například studium diplomacie a historie mezinárodních vztahů nebo studium mezinárodního práva.

Kapitola věnovaná řešení konfliktů je podle mého názoru nejslabší částí celé publikace i po stránce kvalitativní. Na rozdíl od ostatních kapitol, kde autorka vždy demonstruje názorovou a terminologickou nejednotnost jednotlivých škol a autorů zabývajících se mezinárodními vztahy, obsahuje čtvrtá kapitola pouze jednu definici klíčového pojmu „konflikt“ od F. Pfetsche a C. Rohlofffa.<sup>5</sup> Definic pojmu konflikt však existuje takřka nepřeborné množství<sup>6</sup> a čtenář recenzované knihy by měl mít možnost srovnání alespoň dvou různých přístupů k jeho interpretaci.

<sup>3</sup> Viz kapitola číslo 3 Teorie mezinárodních vztahů, dále například podkapitola 5.6 Mezinárodní organizace a hlavní teorie mezinárodních vztahů, podkapitola 6.1 Analýza struktur a procesů (konfliktu Východ – Západ) a částečně i některé jiné podkapitoly, jako např. 2.7 Problém analytických rovin v teorii mezinárodních vztahů.

<sup>4</sup> Politická ekonomie je několikrát okrajově zmíněna v podkapitole 3.3 Třetí debata: neorealismus/neoliberalismus versus neomarxismus.

<sup>5</sup> WAISOVÁ, Šárka: *Úvod do studia*, c. d., s. 80–81.

<sup>6</sup> Srovnej např. Heidelberg Institute for International Conflict Research: *KOSIMO Manual*. Heidelberg 1999, URL: <<http://www.hiik.de/en/manual.htm>> (Funkční leden 2002) a KREJČÍ, Oskar: *Mezinárodní*

Totéž platí i pro část popisující klasifikaci konfliktů, kterou autorka v jinak dobře míněné snaze o stručnost a výstižnost pojala možná až příliš zjednodušujícím způsobem. Čtenáři je zde rovněž nabídnuta pouze jedna z mnoha možných klasifikací konfliktů.<sup>7</sup> Autorka pomocí klasifikačního kritéria aktéři účastníci se konfliktu (*actors involved*) rozlišuje mezi konflikty *vnitřními*, *mezinárodními* a *internacionalizovanými* (*internationalized conflicts*). Tato klasifikace ovšem není zcela v souladu se základními dokumenty mezinárodního práva, ve kterých je kodifikována.<sup>8</sup>

V části čtvrté kapitoly věnované prevenci ozbrojených konfliktů, managementu konfliktů a jejich řešení<sup>9</sup> také chybí zmínka o rozdílu mezi dvěma v současné době základními přístupy k problematice řešení konfliktů – tj. rozdílu mezi do češtiny poněkud obtížně přeložitelnými pojmy *Conflict management* a *Conflict resolution*.<sup>10</sup> Dále by v této kapitole dle mého názoru mohlo být věnováno více prostoru problematice peacekeepingu OSN, zejména pak přesnějšímu vymezení pravidel jeho fungování.<sup>11</sup> Autorka se sice k problematice peacekeepingu vrací ještě jednou v části páté kapitoly věnované činnosti OSN, nicméně ani zde se čtenář nic nedozví například o základním dělení mírových operací OSN na tzv. *klasický peacekeeping*<sup>12</sup> a tzv. *second-generation peacekeeping*.<sup>13</sup>

---

politika. Praha 1997, s. 95. Dále např. Stockholm International Peace Research Institute: *Appendix IB: „Definitions, sources and methods for the conflict data.“* In: *SIPRI Yearbook 2001*. Stockholm 2001, URL: <<http://projects.sipri.se/conflictstudy/2001MACapp1b.pdf>> (Funkční leden 2002).

<sup>7</sup> Porovnej například s klasifikacemi konfliktů v WALLENSTEIN, Peter – SOLLENBERG, Margareta: *Armed Conflict, 1989–99*. *Journal of Peace Research*, 37, 2000, č. 5, s. 635–645 a BÍLKOVÁ, Veronika: *Klasifikace ozbrojených konfliktů devadesátých let*. *Mezinárodní politika*, 25, 2001, č.5, s. 14–16.

<sup>8</sup> Základními dokumenty pro klasifikaci ozbrojených konfliktů v mezinárodním právu jsou následující čtyři Ženevské konvence: Ženevská konvence o zlepšení osudu raněných a nemocných příslušníků ozbrojených sil v poli, Ženevská konvence o zlepšení osudu raněných, nemocných a trosečníků ozbrojených sil na moři, Ženevská konvence o zacházení s válečnými zajatci a Ženevská konvence o ochraně civilních osob za války. Ženevské konvence rozlišují tři základní typy ozbrojených konfliktů: *mezinárodní konflikty*, *vnitrostátní konflikty* a *boj za národní sebeurčení*.

<sup>9</sup> WAISOVÁ, Šárka: *Úvod do studia*, c. d., s. 83–93.

<sup>10</sup> Např. JEONG, Ho-Won nabízí ve svém článku *Conflict Management and Resolution*. In: KURZ, Lester (chief ed.): *Encyclopedia of Violence, Peace and Conflict*. London 1999, s. 389 následující stručné definice těchto dvou základních pojmů:

*Management konfliktu*: Snahy o prevenci eskalace konfliktu nebo snahy o omezení destruktivního charakteru konfliktu; méně pozornosti věnováno strukturálním podmínkám. (*Conflict Management*: Efforts for preventing escalation of conflict or reducing the destructive nature of conflict; less concerned with structural conditions.)

*Řešení konfliktů*: Zabývá se základními příčinami; uspokojováním základních potřeb; změnami vnímání nepřítelů; často jsou nutné institucionální změny nebo nové sociální vztahy. (*Conflict Resolution*: Dealing with the root causes; satisfaction of basic needs; change in enemy perceptions; institutional changes or new social relations are often required.)

<sup>11</sup> Viz např. DANIEL, Donald C. F – HAYES, Bradd C. with Chantal de Jonge Oudraat: *Coercive Inducement*. Washington, DC 1999, s. 9.

<sup>12</sup> Místo pojmu *klasický peacekeeping* někteří autoři používají termíny *first-generation*, *traditional* nebo *Cold War era peacekeeping*.

<sup>13</sup> Též v některé literatuře nazývány *multifunctional* nebo *post-Cold War era peacekeepingové* operace. Nikdy jsem se však dosud nesešel s pojmem masivní peacekeeping zmiňovaný autorkou na s. 120.

Autorka se navíc v této části knihy dopustila i několika poněkud nepřesných tvrzení. Operace zahrnující opatření k udržení míru nemají svůj původ až v polovině 60. let minulého století, jak uvádí autorka na s. 119 (ačkoli mise UNEF skutečně představuje významný mezník pro vysílání a fungování všech následujících peacekeepingových operací OSN), neboť první mírová operace OSN byla zřízena již v červnu 1948 (UN Truce Supervision Organization – UNTSO).<sup>14</sup> Zavádějící je také tvrzení, že mírové operace jsou v systému OSN nazývány jako operace podle „kapitoly VI a 1/2“ až v současné době.<sup>15</sup> Termín „operace VI a 1/2“ použil poprvé bývalý generální tajemník OSN Dag Hammarskjöld již v roce 1956, a to právě v souvislosti s vysláním mise UNEF na hranice mezi Egyptem a Izraelem.<sup>16</sup>

Většina výše zmíněných nedostatků je však pochopitelných a do značné míry akceptovatelných vzhledem ke snaze autorky podat na několika málo stránkách základní informace o tak komplexní problematice, jakou bezesporu studium oboru Mezinárodní vztahy je. O tom, co představuje ony základní informace, které by měl jakýkoli dobrý úvod obsahovat, a co naopak je již jakási nadstavba, kterou informací chtivý čtenář od úvodních skript očekávat nemůže, lze samozřejmě dlouze debatovat. Domnívám se proto, že recenzované dílo nelze než vřele doporučit ke koupi každému zájemci o studium mezinárodních vztahů, a to nejen z řad vysokoškolských studentů.

Mgr. Oldřich Bureš  
Katedra politologie a evropských studií  
Filozofická fakulta Univerzity Palackého  
Křížkovského 12,  
771 80 Olomouc

---

<sup>14</sup> V lednu 1949 pak byla zřízena UN Military Observer Group in India and Pakistan (UNMOGIP).

<sup>15</sup> WAISOVÁ, Šárka: *Úvod do studia*, c. d., s. 119.

<sup>16</sup> RAMSBOTHAM, Oliver – WOODHOUSE, Tom: *Encyclopedia of International Peacekeeping Operations*. Santa Barbara 1999, s. XI.



## MEZINÁRODNÍ VZTAHY – TEORETICKÉ REFLEXE

Šárka Waisová

DRULÁK, Petr: *Teorie mezinárodních vztahů*. Praha, Portál 2003, 224 s., ISBN 80-7178-725-6.

Mezinárodní vztahy vznikly jako samostatná vědní disciplína na počátku 20. století, především pod vlivem událostí První světové války. Zásadní rozvoj oboru však přichází až pro Druhé světové válce; mezinárodní vztahy se staly dynamickým oborem, který se rozvíjel především na anglosaských univerzitách. Pozice mezinárodních vztahů v Evropě byla dlouhou dobu okrajová, na univerzitách převládalo studium mezinárodní historie a mezinárodního práva. Mezinárodní vztahy se v západní Evropě začaly prosazovat od přelomu 50. a 60. let, na českých univerzitách se mezinárodní vztahy objevily jako samostatný obor až po roce 1989 (s výjimkou krátkého období v roce 1968).<sup>1</sup> Mezinárodní vztahy jsou tak v českém vědeckém prostředí nováčkem, který si musel najít vlastní příznivce a teprve vytvořit podmínky pro další působení.

Podmínkou úspěšného a kvalitního studia mezinárodních vztahů je existence odborné literatury. Ta však až do konce 90. let minulého století v českém prostředí chyběla a čeští vědci, studenti i odborná veřejnost byli odkázáni především na literaturu anglickou. V současnosti se zdá, že tato nepříznivá situace bude alespoň částečně překonána. Na jaře 2003 byla publikována kniha *Teorie mezinárodních vztahů*, jejímž autorem je Petr Drulák, vedoucí vědeckého oddělení Ústavu mezinárodních vztahů a šéfredaktor odborného časopisu *Mezinárodní vztahy*.<sup>2</sup>

Tato publikace bude jistě velmi zajímavá pro každého, kdo se zajímá o události současné mezinárodní politiky a hlubší zkoumání mezinárodních vztahů. Autor přináší v recenzované publikaci ucelený pohled na jeden z podoborů disciplíny mezinárodní vztahy – teorii mezinárodních vztahů. Publikace nabízí čtenáři jednotlivé

---

<sup>1</sup> DRULÁK, Petr: *Záblesk v totalitní temnotě – pokus o výzkum mezinárodních vztahů v období reformního komunismu*. *Mezinárodní vztahy*, 37, 2002, č. 1, s. 40–57.

<sup>2</sup> Dalšími knihami v oblasti mezinárodních vztahů, které byly publikovány českými autory, jsou např.: KREJČÍ, Oskar. *Mezinárodní politika*. 2. vydání. Praha, Ekopress 2001. PLECHANOVÁ, Běla. *Úvod do mezinárodních vztahů – výběr textů*. Praha, ISE 2003. WAIŠOVÁ, Šárka. *Úvod do studia mezinárodních vztahů*. Dobrá voda u Pelhřimova, Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk 2002.

teorie mezinárodních vztahů, jejich východiska, vývoj a kritiku, dále pak představuje vybrané základní problémy mezinárodních vztahů očima různých teorií mezinárodních vztahů.

V první části knihy představuje Drulák historickou evoluci systému mezinárodních vztahů, který se vyvíjel od teritoriálně omezeného systému klasického Řecka, římského impéria a středověkého systému států v Evropě až po vestfálský systém, který se po roce 1648 během několika staletí rozšířil po celé zeměkouli. Drulák využívá při analýze formování mezinárodního systému historických událostí, které nahlíží očima mezinárodních vztahů a ukazuje je tak v nových souvislostech; nejde jen o chronologický výčet konfliktů či válek a následně uzavřených mírových smluv, autor především ukazuje, jaký vliv měly jednotlivé konflikty a jejich výsledky na formování a uspořádání vztahů mezi státy a na rozdělení moci mezi těmito aktéry.

Kapitola zabývající se historickým vývojem mezinárodního systému je, především pro začátečníka v oboru mezinárodní vztahy (knihy by měla sloužit i jako učebnice teorie mezinárodních vztahů<sup>3</sup>), zcela zásadní a přínosnou kapitolou. Pod Drulákovým vedením může čtenář využít předloženého vzorce jako průvodce změnami mezinárodního systému, do něhož může dosadit vlastní znalosti historie a porozumět tak zásadní otázce, kterou je změna mezinárodního uspořádání. Teorie mezinárodních vztahů jsou velmi abstraktním podoborem, jehož studium začíná u mnoha čtenářů na zelené louce, tj. bez předchozích znalostí. Právě první kapitola může pomoci každému nováčkovi porozumět následujícímu teoretickému výkladu. Proto je škoda, že analýza historického vývoje mezinárodního systému je velmi stručná a je pouze okrajovou částí recenzované publikace.

V závěru zkoumání historických strukturálních změn mezinárodního systému představuje autor globální vestfálský systém, tj. období, kdy je systém suverénních států rozšířen po celé planetě. Jako jednu ze zásadních událostí, která formulovala mezinárodní vztahy po Druhé světové válce, uvádí autor tzv. studenou válku, tedy spor mezi liberálně-demokratickými Spojenými státy americkými a komunistickým Sovětským svazem. Autor načrtává základní linie vztahů v období bipolární konfrontace a vliv studenoválečného uspořádání na mezinárodní systém 21. století. Vzhledem ke stručnosti kapitoly je zcela opomítnuta dynamika studené války a „polarizace“ bipolárního systému, kdy se přinejmenším od 70. let objevují vedle SSSR a USA i další systémoví hráči (např. Čína), kteří výrazně ovlivňují rozdělení moci v systému. S ohledem na druhou kapitolu, která zkoumá základní teoretické přístupy mezinárodních vztahů, by jistě také stálo za úvahu, zda nezmínit změnu v charakteru aktérů mezinárodních vztahů – v historických příkladech mezinárodních systémů, které Drulák uvádí, je hlavním aktérem stát, v globálním vestfálském systému však již můžeme tento předpoklad zpochybnit. Řada nestátních aktérů (srovnej druhou kapitolu recenzované publikace, zvláště liberálně-idealistickou tradici), především mezinárodní organizace a nadnárodní korporace, získala v posledním desetiletí významnou pozici v mezi-

---

<sup>3</sup> DRULÁK, Petr, c. d., s. 10 (předmluva).

národních vztazích a někdy se dokonce zdá, že nestátní aktéři vytlačují státy z jejich výsostných pozic.<sup>4</sup>

V druhé, nejrozsáhlejší části knihy, se autor věnuje základním teoretickým přístupům a načrtává nejrozšířenější teoretická východiska reflexe mezinárodních vztahů – realistické, liberálně-idealistické, scientistické a kritické.<sup>5</sup> V každé podkapitole se čtenář seznámí se základní charakteristikou daného teoretického přístupu, s jeho historií a současnými tendencemi vývoje, a poté s nejdůležitějšími osobnostmi, které se podílely na formování konkrétního teoretického proudu.

Historicky nejstarší teorií, kterou autor v recenzované publikaci představuje, je realistická tradice, jejíž vznik je spojován s dílem E. H. Carra *Dvacetiletá krize*.<sup>6</sup> V souvislosti s realistickou tradicí se čtenář může dále seznámit např. se šesti principy politického realismu H. Morgenthaua, které se na dlouhou dobu staly biblí politického realismu<sup>7</sup>, a dílem K. Waltze, který se v 70. letech minulého století pokusil z realistického přístupu vytvořit velkou teorii, dnes označovanou za neorealismus.<sup>8</sup> Vedle hlavních protagonistů realistické tradice neopomíjí Drulák ani vliv geopolitiky na rozvoj a formování tohoto přístupu. Geopolitikové jako N. Spykman měli nezanedbatelný vliv na zkoumání národní bezpečnosti a otázek spojených s vojenskou strategií.<sup>9</sup>

Dalším teoretickým přístupem, který nalezneme v recenzované publikaci, je liberálně-idealistická tradice. Zakladatelem liberální reflexe je Norman Angell, který se stal vedle Carra dalším protagonistou první velké debaty v mezinárodních vztazích.<sup>10</sup> Podobně jako realismus, také liberálně-idealistická tradice prochází vlastním vývojem a na Angellův idealismus navazuje funkcionalismus D. Mitranyho a neoliberalismus R. Keohana. Keohane si uvědomuje nedostatky Waltzovy neorealistické velké teorie, která je s to „vysvětlit vztahy mezi oběma bloky, selhává však při charakteristice vztahů v rámci západního bloku a pokouší se vytvořit teorii středního dosahu, která se sice omezuje jen na určitou teritoriální a tematickou oblast, ale současně je schopná uchopit a vysvětlit některé jevy lépe než realismus“, resp. jeho neo-verze.<sup>11</sup>

Třetí teoretickou tradicí, kterou Drulák představuje, je scientismus, který vstupuje do debaty mezi realisty a liberály na přelomu 50. a 60. let ve snaze vnést do společenskovo-vědního charakteru mezinárodních vztahů jistotu vědecké metody přírodních věd.<sup>12</sup> Pravděpodobně největší vliv na vstup scientistických metod do mezinárodních vztahů měly systémová teorie Mortona Kaplana a teorie her jako nástroj neoklasické ekono-

---

<sup>4</sup> STRANGE, Susane: *The Retreat of the State. The Diffusion of Power in the World Economy*. Cambridge, Cambridge University Press 1996.

<sup>5</sup> DRULÁK, Petr, c. d., s. 9.

<sup>6</sup> Tamtéž, s. 55.

<sup>7</sup> Tamtéž, s. 57.

<sup>8</sup> Tamtéž, s. 61.

<sup>9</sup> Více viz WAISOVÁ, Šárka: *Bezpečnostní studia – perspektivy oboru* (příspěvek je součástí sborníku).

<sup>10</sup> DRULÁK, Petr, c. d., s. 74.

<sup>11</sup> Tamtéž, s. 79.

<sup>12</sup> Tamtéž, s. 89.

mické analýzy. Autor do druhé debaty, tedy do debaty mezi tradičními přístupy (liberály a realisty) a scientismem, zahrnuje také přístup psychologický, který se odklání o studia státu jako hlavního tvůrce zahraniční politiky a studuje podíl jednotlivce a jeho osobnostní charakteristiky či povahy na tvorbu zahraniční politiky, resp. mezinárodních vztahů. Klíčovým konceptem pro psychologický přístup se stal koncept chybného vnímání a chybné interpretace R. Jervise.<sup>13</sup>

Velmi přínosnou kapitolou je podle mého soudu kapitola o kritických teoriích, do níž autor zahrnuje neomarxismus, postmodernu, feminismus a konstruktivismus. Jako společného jmenovatele těchto různorodých teorií identifikuje autor „snahu o odhalování závislosti vědění, norem a institucí na společenském a historickém kontextu a zpochybnění jejich zdánlivé samozřejmosti a přirozenosti, které může vyústit v nové alternativy“.<sup>14</sup> Navzdory těžkému a filosofickému jazyku kritických teorií se autorovi podařilo přiblížit čtenáři myšlenkový odkaz Immanuela Wallersteina, dílo poststrukturalisty a dekonstruktivisty Richarda Ashleyho a konstruktivisty Alexandra Wendta.

Wallerstein reprezentuje neomarxistický přístup ke studiu mezinárodních vztahů, který opouští studium států jako hlavních hráčů na poli mezinárodní politiky a zaměřuje se na studium ekonomických sil a kapitalistické světoekonomiky, která je jediným celistvým systémem současných mezinárodních vztahů. R. Ashley jako zástupce nejradikálnějšího proudu kritické tradice se soustředí na kritiku Derridova logocentrismu v diskurzu mezinárodních vztahů.<sup>15</sup> V rámci logocentrické kritiky identifikuje Ashley vedle státu jako zásadního aktéra mezinárodních vztahů jednotlivce, který je chápán jako rozumný člověk a tvůrce jazyka a sociální reality. Pro Ashleyho je zásadní otázkou, jaká je podstata státu a státnictví a jaký je vztah státu s rozumným člověkem.<sup>16</sup>

Konstruktivistický myšlenkový proud přibližuje Drulák dílem A. Wendta, jehož práce vycházejí z jedné z velkých debat v moderní sociologii – debaty o vztahu mezi aktérem a strukturou. Wendt se snaží překonat propast mezi tradičními (racionalistickými, pozitivistickými) přístupy v mezinárodních vztazích a mezi postmoderními (reflektivistickými, postpozitivistickými) přístupy a pokouší se vytvořit „střední cestu kompromisem na úrovni metateorie“.<sup>17</sup> Drulák představuje čtenáři Wendtovu koncepci tří po sobě jdoucích kultur anarchie, které se liší klesající mírou násilí v mezinárodních vztazích. Kultura anarchie je vytvářena a přetvářena interakcí mezi státy. Wendt tak pomocí konceptu měnících se kultur anarchie překonává státní realistické reflexe, která není schopna sledovat a zkoumat změnu v mezinárodních vztazích. Na škodu porozumění konstruktivistickému přístupu, který – jak se zdá – je jednou z nejnadějnějších současných teoretických reflexí, je podobně jako u první kapitoly stručnost textu. Pro čtenáře by jistě bylo zajímavé seznámit se blíže s podstatou třetí

---

<sup>13</sup> Tamtéž, s. 103.

<sup>14</sup> Tamtéž, s. 110.

<sup>15</sup> Logocentrismem je chápán proces vzniku určitého pojmu v hierarchii dalších pojmů, kdy je vznikající pojem privilegován nad jiností, která je potlačována jako nežádoucí či nepodstatná. DRULÁK, Petr, c. d., s. 118.

<sup>16</sup> Tamtéž, s. 117–123.

<sup>17</sup> Tamtéž, s. 124.



cesty, tj. porozumět způsobu, jakým Wendt využívá racionalistické pozice (anarchie, svépomoc), aby je reformoval.

Druhou část knihy uzavírá Drulák kapitolou o současných debatách v mezinárodních vztazích. Vývoj oboru mezinárodní vztahy můžeme sledovat na pozadí tzv. velkých debat, které začaly probíhat ve 20. století. Jako první velká debata bývá chápána debata mezi idealismem a realismem ve 20. a 30. letech minulého století, druhou debatou je debata mezi tradicionalismem a scientismem na přelomu 50. a 60. let, v polovině 70. let se v mezinárodních vztazích objevuje tzv. paradigmatická debata mezi neorealismem, neoliberalismem a neomarxismem. V současnosti jsme svědky probíhající čtvrté debaty, tj. debaty mezi racionalismem a reflektivismem.<sup>18</sup> Současná čtvrtá debata je debatou, kde se diskuse odehrává na několika úrovních, o několika tématech a mezi mnoha tábory – povaha reality mezinárodních vztahů (ontologie) a způsob jejího poznání (epistemologie). Autor představuje čtenáři dvě menší debaty v rámci čtvrté velké, a to pozitivistickou debatu mezi neorealisty a neoliberály, jejíž podstatou je diskuse o povaze a důsledcích anarchie, prioritě cílů, povaze výnosů ze spolupráce, pravděpodobnosti mezinárodní spolupráce a o úmyslech aktérů<sup>19</sup>, a post-pozitivistickou debatu mezi liberálními konstruktivisty a radikálními postpozitivisty, jejíž podstatou je spor o statut materiální reality, statut epistemologie a statut státu.<sup>20</sup>

V závěrečné části knihy autor přibližuje alternativní cestu k poznání teorií mezinárodních vztahů – prezentuje rozbor konkrétních fenoménů mezinárodních vztahů z pohledu různých teoretických směrů. Čtenář se může prostřednictvím různých teoretických reflexí seznámit s povahou mezinárodního řádu, názorem na změnu a čas mezinárodního řádu, studenou válkou a fenoménem evropské integrace. Podobně jako v první části knihy, také zde nám autor umožňuje pod svým vedením aplikovat nejen vlastní historickou erudici, ale také znalosti, které čtenář nabyl v průběhu studia druhé části knihy.

Obsahově lze recenzované publikaci vytknout jen málo. Kniha představuje ucelený přehled teoretické reflexe mezinárodních vztahů a umožňuje čtenáři porozumět řadě klíčových otázek, jimiž se dnes obor mezinárodní vztahy zabývá. Vzhledem k tomu, že kniha je „určena každému, kdo má zájem o hlubší poznání mezinárodní politiky“<sup>21</sup> a měla by „sloužit i jako učebnice teorie mezinárodních vztahů“<sup>22</sup>, stálo by za úvahu, zda by v publikaci neměla být vymezena pozice teorií mezinárodních vztahů v oboru mezinárodní vztahy, neboť teorie bývají chápány jako samostatný podobor disciplíny mezinárodních vztahů, a současně vztah teorií mezinárodních vztahů k politické vědě.

Recenzovaná publikace představuje v českém prostředí jeden z nejlepších pokusů o úvod do studia teorií mezinárodních vztahů. Vysoce lze hodnotit i snahu autora uvádět u klíčových pojmů teorie mezinárodních vztahů anglické ekvivalenty. Právě pro začínajícího čtenáře, který při dalším studiu teorií bude pracovat především

---

<sup>18</sup> WAISOVÁ, Šárka, c. d., s. 35.

<sup>19</sup> DRULÁK, Petr, c. d., s. 140–141.

<sup>20</sup> Tamtéž, s. 142.

<sup>21</sup> Tamtéž, s. 9.

<sup>22</sup> Tamtéž, s. 10.

s anglosaskou literaturou, je znalost českých ekvivalentů a jejich obsahu klíčovým předpokladem. Velmi pozitivně působí i uspořádání publikace, kdy jsou na konci každé tematické kapitoly uvedeny otázky a doplňující četba. Drulák se snaží vedle klíčových děl mezinárodních vztahů upozornit i na tematicky vhodnou literaturu z české provenience. Je tak škoda, že mu uniklo několik velmi zajímavých publikací, které by mohly českého studenta teorií mezinárodních vztahů oslovit. Je to např. kniha Blanky Říchové *Přehled moderních politologických teorií*<sup>23</sup> (kapitola o teorii her, teorii komunikace, teorii racionální volby, teorii modernizace atd.) a sborník připravený pod editorstvím Ladislava Cabady a Michala Kubáta *Úvod do studia politické vědy*<sup>24</sup> (kapitola o politické geografii a kapitola o geopolitice od M. Romancova). Navzdory uvedené kritice je kniha Petra Druláka *Teorie mezinárodních vztahů* pravděpodobně nejlepší současnou knihou v oblasti studia a analýzy mezinárodních vztahů, která se věnuje oblasti teoretické reflexe mezinárodních vztahů.

PhDr. Šárka Waisová  
Katedra politologie a evropských studií  
Filozofická fakulta Univerzity Palackého  
Křížkovského 12,  
771 80 Olomouc

---

<sup>23</sup> ŘÍCHOVÁ, Blanka: *Přehled moderních politologických teorií. Empiricko-analytický přístup v soudobé politické vědě*. Praha, Portál 2000.

<sup>24</sup> CABADA, Ladislav – KUBÁT, Michal a kolektiv: *Úvod do studia politické vědy*. Praha, Eurolex Bohemia 2002.

## ČESKÁ REPUBLIKA PŘED VSTUPEM DO EU

*Jan Herzmann*

Daniel Marek – Jakub Dürr: *Předvstupní očekávání a realita plného členství: zkušenosti členských zemí EU a jejich relevance pro ČR*. 1. vydání. Olomouc, Univerzita Palackého 2002, 124 stran, ISBN 80-224-0565-2.

Práce D. Marka a J. Dürra, jejímž cílem – podle formulace uvedené v úvodu – bylo „[...] analyzovat vstup zemí tzv. čtvrtého rozšíření Evropské unie – Švédska, Finska a Rakouska, kde se v porovnání s předchozími rozšířeními nejvíce vyskytl ‚fenomén rozčarování‘ ze členství v Evropské unii“, vznikla jako výstup z vědeckého projektu Ministerstva zahraničních věcí ČR.

Téma práce je výsostně aktuální jak z hlediska teoretického (akademického), tak prakticko-politického. Problematika vstupu do EU představuje podle mého soudu nejzávažnější aspekt moderní české historie a zcela právem je předmětem velké pozornosti analytiků. Autoři předložené práce přistoupili k problému především metodou analýzy pramenů a v tomto smyslu prokázali úctyhodný přehled. Je třeba zdůraznit, že autoři pracovali jak s klasickými, tak i s internetovými prameny, což zatím stále ještě není zcela běžné.

Metodologicky je ovšem možno práci vytknout určité nedostatky. Především je to převažující deskriptivně historická metoda, jejíž aplikace činí studii spíše informativní než analytickou. Fakta jsou mnohdy kladena vedle sebe, aniž by byla explicitně uvedena do vztahu. Přínos plynoucí ze shrnutí relevantních faktů není zanedbatelný. Domnívám se však, že pokud práce nevznikala pod extrémním termínovým tlakem, ambice autorů mohla být větší a při hlubším rozboru příčin a souvislostí mohly být vyvozeny zásadnější závěry o přenositelnosti či nepřenositelnosti zkušeností Švédska, Finska a Rakouska do podmínek ČR a dalších nynějších kandidátských států. V důsledku přístupu, který autoři zvolili, odpovídá vyznění práce přeci jen spíše citovanému cíli než svému názvu.

Druhou metodologickou výhradu je možno formulovat vůči skutečnosti, že práce nezahrnuje „přirozenou kontrolní skupinu“, konkrétně Norsko, které prošlo obdobným předvstupním procesem jako tři zde zmiňované země, v referendu však rozhodlo proti vstupu a jeho obyvatelstvo je tak konfrontováno právě s důsledky absence členství v EU. Je však třeba přiznat, že takové rozšíření analýzy by si zřejmě vyžádalo podstatné zvětšení kapacit, které by musely být jejímu zpracování věnovány.

Třetí metodologická výhrada směřuje vůči jisté nevyváženosti v práci s prameny. Zatímco v případě Švédska a Finska je pozornost soustředěna o poznání více na období předvstupní, v případě Rakouska naopak silně převažuje popis situace po vstupu země do EU. Je pochopitelné, že dramatický vývoj politické situace v Rakousku k tomuto pojetí svádí, to by však nemuselo být doprovázeno natolik stručným pojednáním některých aspektů rakouské přípravy na vstup do EU, jako je tomu např. v kapitolách 3.1 a zejména 3.2.

Uvedené kritické připomínky nemění ovšem nic na skutečnosti, že ze „zahraničně orientované“ části práce lze vyčíst významné obecné tendence a skutečnosti s přímým vlivem na situaci v ČR a na předvstupní debatu české společnosti. Především je to zjištění, že ve všech případech byla pro stabilní, dlouhodobě neutrální a v evropském ekonomickém prostoru dobře zakotvené státy podstatným motivem ke vstupu do EU snaha podílet se na rozhodování o pravidlech a normách, které by jejich život ovlivňovaly i v případě, že by se samy členy EU nestaly.

Dalším poučením je pak obecný vzorec vývoje veřejného mínění, které v určité fázi ve všech třech státech prošlo obdobím jasně dominantního pozitivního postoje přes periodu víceméně skeptickou k mírnému optimismu v době konání referenda a následnému ochladnutí až zklamání.

Konečně ze sociologického i politologického hlediska velmi přínosná je identifikace *cleavages* ovlivňujících vztah ke vstupu do EU. Ty se (především v obou skandinávských státech) projeví zejména v polaritách město versus venkov, jih versus sever (v geografickém, v daných podmínkách však i symbolickém smyslu slova), elita versus veřejnost a pravice versus levice. Je zcela nepochybné, že tato situace se reprodukuje v podmínkách české společnosti a zkušenosti získané v daných zemích jsou proto do značné míry přenositelné i do našeho prostředí.

Autoři správně upozorňují, že zdrojem frustrace po vstupu do EU byla zejména očekávání krátkodobých pozitivních efektů v oblasti životní úrovně (v širokém slova smyslu), která dominovala ve Švédsku a Rakousku. Naproti tomu finské expektace byly „skrovnější“, více se orientovaly k dlouhodobým hodnotám (zejména bezpečnosti země) a v takovém prostředí k žádnému výraznějšímu povstupnímu šoku nedošlo. Tato zkušenost je pro Českou republiku velmi významná a naznačuje, kterým směrem by měla být vedena především přesvědčovací, s určitou licencí by bylo možno říci „politická“, kampaň před vlastním referendem o vstupu do EU.

Předložená práce věnuje značný díl pozornosti také Komunikační strategii vlády ČR před vstupem do EU. Tyto pasáže se opírají především o zdroje MZV a prameny z běžných médií. Je škoda, že autorům nebyla dostupná např. práce M. Hoferka „Komparace komunikačních strategií Finska, Maďarska a České republiky před vstupem do Evropské unie“ (VŠE, Praha 2001). Kdyby tomu tak bylo, autoři by si patrně povšimli, že česká média (stejně jako tomu bylo např. ve Švédsku) dlouhodobě zdůrazňují spíše problémy předvstupního vyjednávání a málo referují o úspěších vyjednávacího týmu i o věcných aspektech postupného přibližování standardům EU. Kritika na adresu působení Komunikační strategie na média, vyslovená v kapitole 6.2, by pak možná byla zdrženlivější a více by respektovala omezené možnosti *media relations* OKS MZV. Ostatně je třeba upozornit, že soustředění mediální analýzy

v posuzované práci na hodnocení informací přímo zajišťovaných mechanismy Komunikční strategie je do určité míry redukcionismem a komplexnější rozborů ukazují, že drtivá většina mediální komunikace týkající se problematiky EU se odehrává mimo sféru byt jen potenciálního přímého vlivu OKS MZV.

Přes určitou fragmentálnost mediální analýzy se mnohá tvrzení autorů shodují se závěry uvedenými v citované Hoferkové práci i s poznatky získanými v rámci projektu Zpětná vazba, probíhajícího v rámci Komunikční strategie. Týká se to zejména:

- vybraných cílových skupin a na ně zacíleného informačního působení (i když zde lze identifikovat určité rozdíly např. v tom, že švédské a finské ženy spojovaly vstup do EU spíše s obavami ze ztráty společenského postavení, zatímco u žen českých jde spíše o obavy sociálního typu),
- významu sektoru nevládních organizací,
- významu orientace na regionální opinion lídry, regionální média a semi-regionální rozhlasovou stanicí Impuls,
- v oblasti obsahu komunikace např. zdůraznění významu *human stories* jako nositele věcných informačních obsahů.

Nejdůležitější ve vztahu ke Komunikční strategii je doporučení zachovat podle skandinávského vzoru objektivitu informací a vyhnout se tendenčnosti jako jednomu z potenciálních zdrojů desiluze. Toto doporučení bude třeba brát v potaz i v období přímé „politické“ kampaně před referendem o vstupu do EU, kdy bude nejobtíznější oddělit informační a názorové aspekty komunikace s veřejností.

Z práce bohužel není dostatečně zřejmé, jaká poučení z historických paralel plynou pro situaci po vstupu ČR do EU, zejména zda i v tomto případě lze očekávat nějaké závažnější pohyby nejen v oblasti veřejného mínění, ale především v důsledcích pro pozice jednotlivých politických stran. Osobně jsem postrádal zejména úvahu na tím, zda po předpokládaném vstupu České republiky do EU v roce 2004 mohou mít bezprostředně následující volby do Evropského parlamentu charakter protestní volby, zda je pravděpodobnější, že takový efekt nastane teprve v následujících volbách parlamentních (pravděpodobně 2006) nebo zda takový efekt v českém prostředí nehrozí vůbec.

Závěrem chci konstatovat, že připomínky a výhrady, které v tomto posudku vyslovuji, jsou převážně parciálního charakteru. Celkově lze předloženou práci hodnotit jako úspěšný příspěvek do procesů poznání okolností a jevů souvisejících se vstupem do Evropské unie a jako významnou dílčí studii v tomto směru. Poznatky, které obsahuje, by bylo vhodné prohloubit a dále analyzovat v souvislosti s aktuálním vývojem jednání mezi ČR a EU i vývojem situace v ČR samotné.

RNDr. Jan Herzmann, CSc.  
generální ředitel  
Taylor Nelson Sofres Factum  
Vyšehradská 53,  
128 00 Praha 2



## STRANY A STÁT, VOLBY A FINANCE

*Michal Klíma*

OUTLÝ, Jan: *Strany a stát, volby a finance. Vybrané aspekty primárních voleb a státního financování politických stran*. Olomouc, Periplum 2003, 136 s., ISBN 80-86624-12-9.

Publikace Jana Outlého se zaměřuje na jistý výsek politického systému, který je v akademickém prostředí České republiky málo probádaný. Přitom fenomén stranického financování i téma navrhování a výběru kandidátů v rámci politických stran jsou důležitými prvky každého politického systému, natožpak v zemích dokončujících postkomunistickou transformaci. Autor si byl vědom faktu, že financování stran stejně jako pravidla primárek nemají jako politologická témata ucelený teoretický a metodologický rámec. Nicméně, vycházejíc z teoretických prací V. Šimíčka a z některých zahraničních zdrojů, zhodil se autor svého úkolu velmi uspokojivě. Podařilo se mu udržet logiku a dynamiku výkladu a v důsledku toho působí práce celistvě.

V úvodní části se autor zabývá vztahem politických stran a státu. Registruje tendenci, kdy po druhé světové válce dochází ke zvyšující se regulaci činnosti politických stran legislativní cestou. V této souvislosti se zmiňuje o modelech práva politických stran. Volně pak přechází k prvnímu tématu – k roli primárek v parlamentních volbách. Primárky se ocitají v centru zájmu, neboť ovlivňují, i když nepřímou, složení parlamentu, a zároveň působí jako součást volebního procesu na uplatňování volného a rovného pasivního práva. Autor podrobuje detailnímu zkoumání systém navrhování kandidátů a volby kandidátů všech relevantních stran, které se zúčastnily voleb do Poslanecké sněmovny v roce 2002. Snaží se přitom určit míru centralizace čili decentralizace v rámci organizačního uspořádání jednotlivých stran. V závěru této části přináší autor zajímavé poznatky z průzkumu provedeného mezi kandidáty stran.

Ve druhé a rozsáhlejší části se autor věnuje fenoménu financování politických stran státem, jež má počátky ve druhé polovině dvacátého století a podléhá proměnám v toku času. Autor plasticky zobrazuje rozporuplný proces financování politických stran z veřejných zdrojů. Na jedné straně podtrhává význam takových premis, jako je naplnění svobody vstupu do volební soutěže a stavění bariér proti možné korupci. Na straně druhé registruje i některé problémy, které se zaváděním státního financování souvisejí. Všimá si tendence ke zneužití dominantního postavení na politickém trhu přicházející ze strany etablovaných subjektů, možné ztráty motivace stran pro získává-

ní nových členů a s tím souvisejícího procesu odcizování se veřejnosti, stejně jako přetrvávajícího problému nelegálního financování politických stran.

Celá problematika je logicky strukturována, když autor postupuje krok za krokem při definování principů, cílů a způsobů financování stran. Hlavní pozornost se soustřeďuje na identifikování základních forem státního financování stran. Nejdříve se zabývá dvěma podobami přímého státního financování, totiž příspěvkem na úhradu volebních nákladů a příspěvkem na činnost. Následují poznámky k nepřímému financování z veřejných zdrojů, čímž autor rozumí daňové zvýhodnění sponzorských darů, vyhrazení vysílacího času ve veřejnoprávních médiích pro předvolební prezentaci a náklady státu spojené s činností poslaneckých klubů.

Přínos této práce spočívá v tom, že výše uvedené formy přímého a nepřímého financování zkoumá autor z hlediska jejich uplatnění v podmínkách České republiky. Přitom aplikuje komparativní znalosti z praxe zemí převážně evropského regionu. V této souvislosti se dostává kritického hodnocení uplatňování požadavku platby kaucí v případě voleb do Senátu a nevratných příspěvků stran na volby do Poslanecké sněmovny. Autor precizně vyargumentovává důvody, proč uvedené platby považuje za nepatřičné a zbytečné, respektive za pochybné s ohledem na slučitelnost s ústavně garantovaným volným volebním právem aktivním (Čl. 2) i pasivním (Čl. 5). V této souvislosti postuluje závěr, že by bylo vhodné, kdyby zákonodárce „od požadavku jakýchkoliv plateb pro vstup do volební soutěže s poměrným systémem upustil zcela“ (s. 73). Místo toho uvádí, že k zajištění racionálního poměru mezi principy účelné integrace a potřebné diferenciaci, jakož i k zajištění vážnosti sněmovních voleb, je postačující nejen již existující uzavírací volební klauzule, ale také zvažování úpravy zákona s ohledem na zpřísnění podmínek registrace politických stran (s. 61) a na zvýraznění významu nasazení jisté výše minimálního počtu kandidátů (s. 64).

Pozornosti odborníků i politiků by neměl ujít ani závěr, že v případě úhrady za volební kampaň do Sněmovny „označení této státní dotace jako ‚příspěvek‘ neodpovídá realitě“, neboť výrazně převyšuje „cenu kampaně jednotlivých stran“ (s. 68). Autor uvádí, že v ČR dochází k naprosto nepřijatelné situaci, neboť výše státního příspěvku tu dosahuje „až skoro šestinásobku nákladů stran na kampaň“. Přitom má za to, že přiměřený příspěvek by se mohl pohybovat v rozmezí „mezi 50 až 80 % maximálních možných nákladů“. Je tomu tak proto, že příliš vysoký příspěvek demotivuje strany získávat prostředky na základě vlastní iniciativy a činí je nadměrně závislými na státu (s. 63).

Autor završuje své pojednání tím, že zasazuje problematiku státního financování stran do širšího kontextu celkového příjmu stran. Na konkrétních výpočtech příjmů hlavních parlamentních stran dokládá, že česká právní úprava nereflektuje současný trend omezování objemu státních příspěvků. Podíl příjmů od států přesahuje totiž u všech těchto stran kritickou hranici 50 % hlasů a ve volebních letech dokonce 90 %. Tím vznikají nerovné podmínky politické soutěže, neboť etablované strany jsou financovány z veřejných rozpočtů „takřka úplně, zatímco jiné vůbec“ (s. 96).

Hlavní význam publikace je shrnut v závěru. Autor vychází z konstatování, že jestliže „i pro vyspělé demokracie je demokratizace neukončený proces“, pak pro Českou republiku to platí dvojnásob, neboť zde je demokratický systém teprve ve



stavu „hrubé stavby“. Na základě komparativního a systémového přístupu analýzy primárních voleb a modelu státního financování stran odhaluje hlavní slabinu demokracie v České republice, za niž považuje především tendenci stranického systému tíhnout k uzavřenosti a centralizovanosti.

Z celé práce je zřejmé, že autor se v dané problematice dobře orientuje, že kvalitně zvládl metodiku a že má velmi dobře osvojenou práci s vědeckým aparátem (poznámky a odkazy). Stylisticky i jazykově se vyznačuje práce kvalitní úrovní. Autor při své analýze produktivně používá systémový, komparativní a ústavně institucionální přístup. Zároveň své poznatky klade do širších historicko-politických souvislostí.

Hlavní přínos autora spočívá v tom, že podává ucelený a rozsáhlý obraz stavu teoretického výzkumu daných fenoménů v posledním desetiletí jak v zahraničí, tak i v České republice. Děje se tak na základě znalostí odborné literatury publikované nejen v České republice, ale i v zahraničí. Zvláště je třeba vyzdvihnout velký rozsah empirických dat, které autor předkládá v přehledné formě v podobě tabulek a grafů.

Nicméně jsou zde i některá místa, která by stála za to, aby byla v případě další teoretické činnosti autora více rozpracována. Týká se to například úvodní kapitoly, která pojednává o vztahu mezi politickými stranami a státem. V další činnosti by bylo vhodné také opakovat některé výzkumy z prostředí parlamentních stran a s jejich pomocí zachytit změny, které se ve stranických organizacích dějí v čase.

Jisté pochybnosti vyvolává tabulka 3 na straně 32, neboť přináší až příliš optimistické poznatky o hierarchii faktorů, které ovlivňují úspěch v primárkách. Spíše je tu namísto jisté opatrnosti při interpretaci odpovědí. Kandidáti se mohli stylizovat – i třeba nevědomky – do lepší role. Že by o jejich umístění na kandidátce rozhodoval pouze jejich osobní vklad a klientelistické praktiky že by hrály zcela vedlejší roli, tomu se chce věřit, ale každodenní politická praxe spíše svědčí o větší složitosti celé problematiky. V této souvislosti se proto do budoucna jako důležité jeví další zdokonalení metody dotazníkového šetření s cílem zachytit i skryté a neformální vlivy.

Více prostoru by si také zasloužilo téma sponzorování stran. Je sporné, zda lze vyčítat politickým stranám, že se málo orientují na získávání příjmů prostřednictvím sponzorských příspěvků a darů. I když jsou nyní pravidla pro sponzorování přísnější, přesto zde stále působí negativní zkušenost s klientelismem a se střetem zájmů, které vyústily ve finanční aféry značného rozsahu (s. 98).

Uvedené připomínky však nic nemění na tom, že celkově je publikace velmi kvalitní a svého druhu unikátní. Proto je vhodné ji doporučit nejen odborníkům z profese, tedy politologům a jejich studentům, ale i praktikujícím politikům a odborné veřejnosti.

Prof. PhDr. Michal Klíma, CSc.  
Katedra politologie  
Vysoká škola ekonomická  
nám. W. Churchilla 4,  
130 67 Praha 3  
a Katedra politologie a evropských studií FF UP Olomouc



## KNIHA O VOLBÁCH

*Jakub Dürr*

Pavel Šaradín a kol.: *Volby 2002. Analýza programů a výsledků ve volbách do Poslanecké sněmovny*. Olomouc, Periplum 2002, 119 stran, ISBN 80-86624-09-9.

Analýzy průběhu a výsledků voleb do národního parlamentu a volebních programů politických stran byly jednou z oblastí, kam česká politologie po roce 1989 neupírala dostatečně svoji pozornost. Paradoxně tuto problematiku, samozřejmě z jiného úhlu pohledu, seriózně pokrývaly spíše sociologické práce, zatímco čeští politologové obyčejně pouze „lízali mediální smetanu“, když před všemi možnými druhy voleb, během a po nich vystupovali v nesčetných televizních a rozhlasových pořadech, jakož i na stránkách novin a časopisů, aby tu komentovali programatiku politických stran, průběh předvolební kampaně, možné uzavírání povolebních koalic a dopady rozdělení parlamentních křesel na politickou situaci v následujících měsících a letech.

Důkladnější politologické analýzy fenoménu voleb a jejich konkrétních výsledků se dostávalo a dostává snad ve všech jiných zemích, ta zde má nezastupitelnou roli a ujímá se jí právě politologická obec. Nejdéle, nejrozsáhleji a nejpropracovaněji se analýze voleb věnují ve Spojených státech amerických, tato tradice se však už od první poloviny devadesátých let objevuje také v sousedních postkomunistických zemích (například na Slovensku se jí věnuje Soňa Szomolányi a Vladimír Krivý z katedry politologie Filozofické fakulty Komenského univerzity a Grigorij Mesežnikov z Institutu pre verejné otázky, v Polsku práce podobného typu mimo jiných pocházejí z pera Jacka Raciborského, Bożeny Dziemidok či Antoniho Dudka.

Je proto třeba pozitivně hodnotit, že mezi českými politologickými pracovišti si této mezery v politologickém bádání povšimla katedra politologie a evropských studií v Olomouci zastoupená v této oblasti zejména Pavlem Šaradínem (pomineme-li monitorování české politické, stranické a parlamentní scény, které prováděl okruh spolupracovníků Parlamentního zpravodaje nebo stále aktivní brněnský Mezinárodní politologický ústav s jeho výstupy v Budování státu, resp. v Politice v České republice). Právě pod vedením Pavla Šaradína vznikla už v roce 2000 v nakladatelství Doplněk vydaná kniha *Volby '98*, která se poprvé komplexněji zabývala výsledky voleb do dolní komory českého parlamentu v roce 1998, popisem událostí, které jim předcházely,

povolebnímu sestavování vlády a hlavně analýzou programů relevantních politických stran, které se ucházely o zastoupení v Poslanecké sněmovně.

Na tuto práci volně navazuje kniha *Volby 2002. Analýza programů a výsledků ve volbách do Poslanecké sněmovny*. Výtisk podpořila právě olomoucká katedra politologie v rámci své edice Studie a analýzy (objevily se v ní už publikace *Krajské volby 2000. Olomoucký kraj a Strany a stát, volby a finance*). Knihu editoval opět Pavel Šaradín, vedle něho se na jejím vzniku podílelo dalších sedm autorů – Eva Bradová, Pavla Dočekalová, Jan Doležel, Pavel Karásek, Jan Outlý, Michal Vozobule a Tomáš Šulák.

V kapitole první je nastíněn vývoj, typologie a trendy českého stranicko-politického systému od roku 1996 do voleb roku 2002. V druhé kapitole je popsána předvolební situace a rozložení politických sil v první polovině roku 2002, kromě toho zde najdeme i průzkumy volebních preferencí a průběh kampaně. Třetí, stěžejní kapitola knihy se soustřeďuje na volební programy českých politických stran. Autoři analyzují naprostou většinu oblastí, v nichž politické strany předložily své návrhy a plány, a to právo a veřejnou správu, hospodářskou politiku (pod ni zahrnuli i bytovou, daňovou a dopravní politiku), ekologii, zahraniční a bezpečnostní politiku, zemědělství, sociální a zdravotní politiku (sem řadí i školství). Zkoumané politické strany jsou seřazeny abecedně a jedná se o ty strany, které byly zastoupeny v Poslanecké sněmovně v letech 1998 až 2002. V několika případech si autoři všímají i neparlamentních politických stran (např. Strany Zelených v podkapitole Ekologická politika). Stranám není věnován všude stejný prostor, což autoři vysvětlují tím, že i samotné programy se „liší nejen obsahem, ale i rozsahem a kvalitou či seriózností“ (str. 26).

V druhé části knihy se Tomáš Šulák v empiricko-analytické kapitole Výsledky voleb a jejich analýza, založené zejména na statistických datech, detailně zabývá srovnáním výsledků z roku 2002 s výsledky voleb roku 1996 a 1998, porovnává však i situace v jednotlivých krajích, okresech a krajských městech. Velmi stručná Šaradínova kapitola Vznik vládní koalice knihu uzavírá.

Obecně se dá práce nahlížet jako objektivní a skoro komplexní přehled volebních programů relevantních politických stran, přičemž za použití komparativních analýz ukazuje případné průniky spolupráce či opozičních vztahů mezi stranami zastoupenými po volbách 2002 v Poslanecké sněmovně. Drobné nedostatky jako místy publicistický nádech (např. kapitola Předvolební situace), nejednotný jazykový styl (kapitola Analýza volebních programů, v níž se objevuje z logiky heterogenity programů stran i částečná obsahová nejednotnost) a také stručnost jsou více než dostatečně vyváženy pozitivy této souhrnné práce. Specialistům kniha může posloužit jako dobré východisko pro další, hlubší zkoumání v oblasti programatiky a ideového zázemí českých politických stran, širší veřejnosti dává šanci porovnat předvolební sliby s povolební realitou v delší časové perspektivě.

Mgr. Jakub Dürr  
Katedra politologie a evropských studií  
Filozofická fakulta Univerzity Palackého  
Křížkovského 12,  
771 80 Olomouc

## HISTORIK A POLITIK ANTONÍN REZEK

*Jiří Lach*

JIROUŠEK, Bohumil: *Antonín Rezek*. České Budějovice, Jihočeská univerzita 2002, 224 s., ISBN 80-7040-206-7.

Vedle posouzení kolektivních proudů, které se podílejí na tvorbě a ovlivňování politického procesu, je stále aktuální také ocenění role jednotlivce v politice. Politická věda akcentuje především teoretické pochopení tohoto problému a popis životních i profesních singularit zásadních politických osobností s výjimkou těch dosud aktivních ponechává historikům. Není ovšem sporu v tom, že k pochopení současnosti jednotlivých politických systémů, zvláště politické kultury, přispívá i kvalitní biografická skica.

Na přelomu roku 2002–2003 vydal mladý jihočeský historik Bohumil Jiroušek životopis Antonína Rezka (1853–1909), který aspiruje na kompletní vylíčení profilu tohoto před 100 lety nejpřednějšího, dnes však takřka opomíjeného Čecha.

Struktura knihy vychází z osvědčeného chronologického nástinu. Autor pochopil, že Rezkův portrét se může teprve tehdy přiblížit úplnosti, bude-li vystavěn na třech momentech: život – věda – politika, jež se samozřejmě prolínají. Je nesporné, že o všech B. Jiroušek řekl podstatné, což mu umožnilo doposud jedinečné studium pramenů a rozsáhlé literatury k životu jindřichohradeckého rodáka.

A. Rezek byl velmi nepokojnou osobností, což do jisté míry připouští také Jirouškova charakteristika, a často nebyl schopen dokončit rozdělané dílo. Rezek se již od studentských let, která, zahájena v roce 1872, byla doprovázena existenční nejistotou, podílel na životě a organizaci některých významných podniků. Krátce, leč intenzivně pracoval jako student v Historickém klubu, jehož profesionalizace později přispěla k rozvoji českého dějepisectví, velmi brzy rovněž pochopil důležitost kvalitního časopisu. První Rezkovy úvahy o odborném periodiku klade autor knihy také do období studií, podstatné ovšem bylo, že Rezek nejen uvažoval, ale také jednal. Než ovšem Jiroušek postoupí k vylíčení Rezkova zásadního podílu na konstituování Sborníku historického, řekne podstatné o jeho blízkosti k Wáclavu Wladivoji Tomkovi a práci pro něj, vlivu Josefa Emlera, několikaleté nuzné asistentuře v archivu Muzea království Českého, stejně jako o sňatku s jednou z Erbenových dcer.

A. Rezek poměrně záhy dosáhl docentury, která ovšem neznamenala finanční jistotu, takže počátek jeho učitelské kariéry je spojen také s působením na gymnáziu v Karlíně. Profesorská pozice byla obvykle dosažitelná pouze odchodem staršího kolegy a snad i to byl důvod pozdějších Rezkových snah o ustavení druhé české univerzity, které kniha rovněž přibližuje. V případě Rezka to byl Tomkův odchod do výslužby, který mu roce 1888 umožnil nástup na stolicí rakouských dějin. Historie byla tehdy ostře sledována nejen díky obecně významnému postavení v evropských společnostech, ale také v důsledku rozdělovacího rukopisného boje, kde se Rezek snažil osobně, i v rámci Janem Ottou krátce vydávaného Sborníku historického, o neutrální postoj.

Při popisu Rezkovy profesorské činnosti Jiroušek uvádí význam jeho historického semináře (s. 79 an.), který považuje z hlediska působení na posluchače za důležitější než jeho přednášky. Na rozdíl od Gollova a Emlerova semináře, které byly věnovány starším dějinám, respektive pomocným vědám, Rezkova dílna řešila problematiku novějších dějin. Již na tomto místě je naznačeno, že Rezkův podíl na výchově budoucích osobností historického oboru byl větší, než se dosud připouštělo. A bude to pravděpodobně Jirouškovo přehodnocení Rezkova postavení v rámci českého dějepisectví, kterému se autor věnuje ve druhé části biografie, jenž vyvolá největší reakci. Tomu ovšem předchází podrobné vylíčení Rezkova postupného přechodu do pozice vysokého úředníka, s vrcholem v ministerské funkci. Rezek zde vystupuje jako střízlivý zastánce české věci, především rozvoje vysokého školství, který si je vědom mezi rakouské politiky. Podstatným důvodem k relativně rychlému odchodu z politiky byly vedle komplikované situace v rakousko-uherské politice také zdravotní důvody. Jiroušek dokumentuje, že Rezkovo postupné chřadnutí a smrt jsou důsledkem zejména nádorového onemocnění, nikoliv syfilidy či duševní choroby, jak naznačovaly některé soudobé hlasy.

V nástinu Rezkova myšlení Jiroušek soudí, že Rezek neulpíval na tehdy převažující politické a církevní vrstvě dějin, ale věnoval hodně pozornosti kulturním dějinám. Rezek v řadě svých prací spíše sbírá komponenty kulturního vývoje než by představoval nové metodologické přístupy, ale dle autora se v podobném stádiu nacházela i tehdy v českých zemích nejvlivnější německá historiografie. Jiroušek také považuje Rezka za jediného představitele tehdejší generace historiků nadaného syntetizujícím duchem a schopností abstrakce (s. 152–154), který požadavkem moderní syntézy českých dějin anticipoval teoretické požadavky meziválečné generace (s. 166). Životopisec dějepisec je často postaven před problém, jak pojednat o tématice a časově členitěm díle, jehož komparace s dnešním stavem bádání v daném oboru není v silách jednotlivce. Jiroušek někdy podává jen stručnou skicu Rezkových spisů, která neuspokojí specialistu v dané oblasti, ale může posloužit při výuce dějepisectví jako podrobnější průvodce Rezkovými spisy.

Biografie A. Rezka by nebyla úplná bez jeho srovnání s tzv. Gollovou školou. B. Jiroušek zpochybňuje legitimitu tohoto zažitého termínu. Vznik pojmu živil podle něj z ješitnosti již sám Goll, někteří z jeho nejvlivnějších žáků (např. Josef Pekař) a nedostatečná sebereflexe české historiografie (s. 178). Pokud budeme historickou školou chápat jako skupinu vzájemně komunikujících badatelů, kteří sdílejí určitá

základní východiska a usilují o nové metodologické postupy a výklady dějin, pak je zřejmé, že pojem Gollova škola není správný.

Jiroušek uvádí, že přes délku Gollova pedagogického působení byla většina pozdějších celebrit českého dějepisectví vychovávána v období, kdy na ně ještě působil také A. Rezek a dovozuje, že Rezkův vliv byl značný. Neobsahoval jen podněty badatelské (např. inspirace Pekařova Valdštejna), ale v Pekařově a Šustově případě nabýval podobnosti rovněž v politické angažovanosti a orientaci. Přes odlišnost Rezkova a Šustova charakteru vidí Jiroušek v Šustových syntetických dílech více odkaz Rezkových syntetických náběhů než spojitost s převážně analytickým profilem Gollových studií. Totéž podle autora platí o Rezkově a Šustově symbióze v chápání propojení historie se současností. Obdobným způsobem se Jiroušek věnuje také Jaroslavu Bidlovi, J. V. Šimákovi, Václavu Novotnému a dalším. Tím si Jiroušek připravuje pole ke konstatování, že pojem Gollovy školy je „*maximálně rozostřené*“, respektive je nutno hovořit o školách dvou – Gollově a Rezkově. Nelze než souhlasit s Jirouškovým upozorněním, že bez existence důkladných monografií dalších historiků není možné vyřknout kategorický závěr (s. 186). Je rovněž nesporné, že personální zabezpečení české historiografie bylo Rezkem ovlivňováno i po jeho odchodu do Vídně, ale zde se již jedná spíše o organizační zásahy.

V závěru B. Jiroušek stručně pojednává o Rezkových politických názorech, které byly formovány nejen historií, ale také žurnalistickou zkušeností v Čase. Politicky měl nejbližší k mladočechům, ale neztrácel nadhled, který mu znemožňoval úplnou identifikaci s českou politickou garniturou, a jak autor upozorňuje, jeho ministrování se vyznačovalo nadstranickostí, živenou znalostí historie.

Monografie B. Jirouška bude pro historika dějepisectví pobídkou k diskusi, možná i nesouhlasu, pro dějepisce české politiky vynikajícím doplňkem k poznání sklonku 19. a počátku 20. století. V každém případě se autorovi podařilo zaplnit citelnou mezeru v dějinách české politiky.

Mgr. Jiří Lach, Ph.D., M.A.  
Katedra politologie a evropských studií  
Filozofická fakulta Univerzity Palackého  
Křížkovského 12,  
771 80 Olomouc

tel.: 00420-585 633 316  
e-mail: jirilach@yahoo.com





## **5 Zprávy**



## KATEDRA POLITOLOGIE A EVROPSKÝCH STUDIÍ FF UP V ROCE 2002

Rok 2002 je možno označit v personální sféře za rok změn: od 1. ledna 2002 byl pověřen vedením KPES FF UP doc. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr., který jmenoval svým zástupcem Mgr. Daniela Marka, Ph.D., M.A. Funkci tajemníka nadále vykonával Mgr. Jiří Lach, Ph.D., M.A. Doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc. přešel od počátku zimního semestru 2002/2003 do kategorie vědeckých pracovníků a na katedře působil na úvazek 0,5. Novými učiteli se stali na poloviční úvazek doc. PhDr. Jaromír Pavlíček, CSc. (rozšířením z 0,2) a prof. PhDr. Michal Klíma, CSc. (oba od počátku zimního semestru 2002/2003). Ke kmenovým členům nadále patřili odborní asistenti PhDr. Ivana Mrozková, Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D., Gaudenz Assenza, Ph.D., a Kevin Capuder, M.A. (do 31. 12. 2002). V říjnu 2002 byl dosavadní interní doktorand Mgr. Jakub Dürr převeden mezi odborné asistenty. Výuku na katedře pomáhali zajišťovat externí učitelé: Mgr. Miloš Fňukal, PhDr. Margot Keprtová a Mgr. Irena Smékalová. V zimním semestru na katedře hostoval PhDr. Jan Holzer, Ph.D. z Katedry politologie FSS MU v Brně. Do vyučovacího procesu zasahovali také interní doktorandi: Mgr. Renáta Jaňovková (v zimním semestru 2002/2003 ukončila interní formu studia), Mgr. Jan Němeček, Mgr. Jan Outlý, Mgr. Markéta Šůstková a od zimního semestru 2002/2003 také Mgr. Oldřich Bureš a Mgr. Šárka Waisová. Na katedře vyučoval také Oliver Funk z Miami University v USA (viz dále). Vedle interních doktorandů se v roce 2002 připravovalo na katedře v externím studiu k získání titulu Ph.D. dalších 20 studentů. K 30. 10. 2002 katedra zajišťovala v řádném interním studiu výuku celkem 132 studentů (v prvním ročníku 34, ve druhém 24, ve třetím 27, ve čtvrtém 21 a v pátém 17).

Po odchodu sekretářky Ivany Grenové na mateřskou dovolenou na katedře vypomáhala Hana Krylová z katedry filozofie, pak v sekretariátu krátce působila Pavlína Vašková, kterou vystřídala Eva Počová.

## 1 Zahraniční aktivity katedry

### *Zahraniční studijní programy*

#### 1. Program SOCRATES-ERASMUS

##### a) Studentské mobility

Katedra politologie a evropských studií vyslala v roce 2002 17 studentů na stáži na níže uvedené partnerské univerzity:

- Haag (Nizozemí)
- Helsinky (Finsko)
- Jena (Německo)
- Leipzig (Německo)
- Leuven (Belgie)
- Limerick (Irsko)
- Loughborough (V. Británie)
- Portsmouth (V. Británie)
- Madrid – Complutense (Španělsko)
- Madrid – Francisco Vittoria (Španělsko)

Od roku 2003 se 11. partnerskou univerzitou KPES v rámci programu ERASMUS stane Queen Mary College, University of London.

##### b) Mobilita učitelů

V rámci této aktivity uskutečnil Gaudenz Assenza na jaře 2002 návštěvu partnerských univerzit v Jeně a Lipsku. Vzhledem k omezeným finančním možnostem bude tato aktivita i v budoucnu spíše okrajovou záležitostí.

#### 2. Valdosta State University

Nově dohodnutý program studentských výměn s VSU, Valdosta, Georgia, USA umožnil dvěma studentkám strávit zimní semestr 2002 na katedře politologie této univerzity. Dvě studentky z VSU studovaly ve stejné době na KPES.

#### 3. Miami University

Již tradiční partner KPES Miami University, Oxford, Ohio, USA hostil v roce 2002 tři studenty z KPES (jednoho v magisterském a dva v bakalářském programu). V rámci dohody s MU na naší katedře od září 2002 působil Oliver Funk z MU, který v každém semestru nabízí dva volitelné kurzy dle potřeb KPES.

#### 4. Central European Studies Program (CESP)

Tento studijní program pro zahraniční studenty (studenti KPES na něj mají přístup v rámci výběru volitelných předmětů) je úzce spojen se zahraničními výměnami. Jde o kompaktní program sestávající z šesti kurzů, který je vyučován v angličtině. Katedra tímto zajišťuje výuku zahraničním studentům z partnerských univerzit, jakož i dalším zahraničním studentům, kteří přicházejí studovat na UP. V roce 2002 v rámci tohoto programu studovalo asi 20 zahraničních studentů.

#### 5. University of Maryland

Odborná asistentka PhDr. Ivana Mrozková byla vybrána prestižním výměnným programem Fulbright Scholarship pro jednosemestrální pobyt na James McGregor Burns Academy na University of Maryland ve Spojených státech amerických.

Během svého působení projednala možnosti další spolupráce a případných studentských a učitelských výměn s touto univerzitou.

### ***Zahraniční projekty***

#### **1. Projekt s Valdosta State University, USA**

V roce 2002 pokračoval čtyřletý projekt vytváření magisterského programu veřejné správy (ve spolupráci s Valdosta State University, USA). V rámci projektu, jež hradí americká vláda, na KPES v roce 2002 vyučovali tři experti na veřejnou správu z VSU (vždy po dobu jednoho semestru). Současně čtyři členové KPES vyučovali a připravovali nové kurzy na Valdosta State University (Daniel Marek, Jiří Lach a Jakub Dürr pobývali na VSU několik týdnů, Markéta Šustková strávila na VSU letní semestr a pak se znovu na VSU vrátila na čtyři týdny v srpnu 2002).

#### **2. Projekt s University of Antwerp, Belgie**

V září 2002 byl schválen grant vlámské vlády na projekt „Školící centrum pro záležitosti Evropské unie“. Cílem grantu je vytvořit školící centrum v záležitostech EU pro přípravu českých úředníků na členství v EU. Ve spolupráci s antverpskou univerzitou budou během roku 2003 vytvořeny výukové moduly zaměřené na jednotlivé politiky EU, které budou centrem následně nabízeny úřadům státní, regionální a místní správy.

#### **3. Jean Monnet Project**

V roce 2002 byly na KPES v rámci projektu Evropské komise „Jean Monnet“ podporovány 3 kurzy zaměřující se na problematiku Evropské unie. Šlo o Historii EU, Evropskou ekonomickou integraci a Evropskou zahraniční a bezpečnostní politiku.

### ***Krátkodobé studijní programy pro zahraniční studenty***

V roce 2002 KPES organizačně zajišťovala krátkodobé studijní programy pro Antioch College, USA (březen 2002), Valdosta State University, USA (květen – červen 2002) a Michigan State University, USA (červen 2002). Vyučující KPES se zároveň podíleli přednáškami na zajištění programů pro Associated Colleges of Midwest, USA (září – prosinec 2002) a University of Nebraska, USA (únor – červen 2002).

### ***Zahraniční hosté***

V roce 2002 na KPES přednášeli či hostovali níže uvedení zahraniční odborníci:

- Jorgen Bojer, velvyslanec Dánského království v ČR
- Tenzin Dhargye, Hnutí za práva Tibetu, USA
- Paul Draus, Grinnell College, USA
- Adam Fagin, University of London, Velká Británie
- Oliver Funk, Miami University, USA
- Dale Gardner, Antioch College, USA

- Carol Glen, Valdosta State University, USA
- Kenneth M. Hillas, zástupce velvyslance USA v ČR
- Robert Knight, Loughborough University, Velká Británie
- James LaPlant, Valdosta State University, USA
- Folke Lindahl, Michigan State University, USA
- Scott McDonald, Valdosta State University, USA
- Charles Merrill, mecenáš a filantrop, USA
- Viktor Nahnibiada, Centrum pro Bělorusko, Bělorusko
- Marián Repa, týdeník Slovo, Bratislava, Slovensko
- Matthew Richards, Valdosta State University, USA
- Richard Saeger, Valdosta State University, USA

## 2 Pedagogické záležitosti katedry

### *Studijní program*

Studijní plán katedry v roce 2002 vycházel ze stávající akreditace magisterského programu politologie a evropských studií, který je založen na studiu poměrně široké škály předmětů. První tři roky studia, které bude do budoucna vytvářet samostatný bakalářský stupeň, akcentovaly politické systémy, vývoj politického myšlení, politický systém ČR, moderní politické dějiny Evropy a českých zemí s ohledem na politické stranictví, dále uvozující předměty mezinárodních vztahů a ekonomie. Součástí programu je i nadále výuka jazyků, především angličtiny. Kvalitní jazykové vybavení posluchačů je sledováno již od přijímacího řízení a přispívá k nadstandardnímu poměru zahraničních pobytů studentů KPES v porovnání s jinými pracovišti na Filozofické fakultě či obecně na Univerzitě Palackého (viz zpráva o zahraničních aktivitách), stejně jako k zvyšujícímu se poměru cizojazyčných předmětů v rámci studijního programu.

Ve výuce třetího bloku (4. a 5. ročník) je zvyšován podíl předmětů souvisejících s otázkami Evropské unie a integrace a je posilována praktická příprava studentů pro uplatnění v kvalifikovaných pozicích. Rozvíjeny jsou znalosti v některých disciplínách mezinárodních vztahů, jako je mezinárodní bezpečnost, řešení konfliktů a dějiny mezinárodních vztahů.

V oblasti výběrových předmětů katedra usilovala o co nejširší nabídku, která by uspokojila studentskou obec KPES jak množstvím, tak i tematickou šíří. Při vědomí omezených možností kmenového sboru KPES využila externích spolupracovníků, případně nových členů, aby vedle starších volitelných předmětů nabídla nové kurzy reprezentující nejaktuálnější stupeň vědeckého poznání v České republice, ať už se jedná o *Komparace a modely demokracie* (prof. PhDr. Michal Klíma, CSc.), nebo *Politický systém Ruska* (PhDr. Jan Holzer, Ph.D.). Počínaje akademickým rokem 2002/2003 byla rozšířena nabídka výběrových kurzů také o relevantní předměty z nabídky katedry historie, především z okruhu politických dějin 19. a 20. století. Díky pokraču-

jící spolupráci s Valdosta State University (USA) a vlastnímu programu Central European Studies KPES nabídla rovněž značné množství předmětů v anglickém jazyce. Do této kategorie je nutno zařadit také studentské pobyty v zahraničí (především program Socrates), kdy úspěšně absolvované předměty mohou studenti taktéž zahrnout do celkového studijního výsledku na KPES.

### ***Nové prvky ve výuce***

V průběhu roku 2002 KPES zintenzivnila využívání svých internetových stránek (<http://kpes.upol.cz>) v rámci výuky. Jednalo se především o podrobné sylaby všech povinných kurzů s odkazy na další studijní zdroje, informace o zkušebních termínech a okruzích zkoušek, novinky ve výuce KPES, aktuální politologické události v ČR apod. Tento krok přispívá zvláště pozitivně k dobré informovanosti posluchačů, a to nejen těch, kteří jsou na studijních pobytech v zahraničí. Internetové stránky rovněž zlepšily komunikaci mezi vyučujícími a studenty.

V tomto období KPES přistoupila v několika ohledech k lepší koordinaci výuky. Písemné práce v povinných předmětech byly rozloženy po dobu celého akademického roku. Při respektu k odlišnosti jednotlivých vyučovaných disciplín došlo ke sjednocení formální podoby zápočtových testů u povinných předmětů, stejně jako kvantifikace výsledků.

Několik závažnějších změn je spojeno s ukončováním 3. ročníku. Vzhledem k budoucímu rozdělení dosud pětiletého studia na bakalářský a magisterský stupeň byla již pro rok 2001/2002 zavedena formální obhajoba *písemných prací k první postupové zkoušce* (po rozdělení studia *bakalářské práce*) a v akademickém roce 2002/2003 bude nově k postupové zkoušce zařazena písemná část. Jejím smyslem nebude jen komplexnější prověření znalostí, ale rovněž motivační prvek, kdy posluchačům s minimálně 90% úspěšností bude prominuta ústní část zkoušky.

### ***Obhájené diplomové práce***

1. BUREŠ, Oldřich

*United Nations Peacekeeping in the 21st Century: How Much of the Increasingly Complex Peacekeeping Business is the United Nations capable of doing well?* Olomouc 2002. 92 s.

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.

Konzultant Mgr. Jan Muška, M.A.

Oponent: Mgr. Renáta Jaňovková

2. HORKÁ, Marta

*Margaret Thatcherová: otázka evropské integrace a některé aspekty britské zahraniční politiky v 80. letech.* Olomouc 2002. 67 s.

Vedoucí diplomové práce: Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.

Oponent: doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.

3. JÁNSKÁ, Zuzana  
*Autonomie jako prevence a řešení etnického konfliktu.* Olomouc 2002. 122 s.  
Vedoucí diplomové práce: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.  
Oponent: Mgr. Markéta Šuštková.
4. JAŇOVKOVÁ, Michaela  
*Politicko-ekonomické vztahy Evropské unie a Latinské Ameriky v historické perspektivě.* Olomouc 2002. 106 s.  
Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr.  
Oponenti: Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A. a Mgr. Jan Němeček, M.E.P.
5. KOLOMAZNÍKOVÁ, Petra  
*Perspektivy vývoje sociálního státu.* Olomouc 2002. 106 s.  
Vedoucí diplomové práce: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.  
Oponent: PhDr. Jarmila Fritscherová, Úřad města Olomouce
6. KOSTELANSKÁ, Irena  
*Influence of EU Membership on the Czech Entrepreneurial Sphere.* Olomouc 2002. 82 s.  
Vedoucí diplomové práce: Kevin Capuder, M.A.  
Oponent: Mgr. Jan Němeček
7. KUBÍČEK, Marek  
*Evropská bezpečnostní architektura a její dopad na země střední a východní Evropy.* Olomouc 2002. 82 s.  
Vedoucí diplomové práce: Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.  
Oponent: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.
8. LENFELD, Jiří  
*Public Opinion on the Single European Currency in the EU Countries.* Olomouc 2002. 124 s.  
Vedoucí diplomové práce: Kevin Capuder, M.A.  
Oponent: Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.
9. POLÁKOVÁ, Šárka  
*Jak ovlivní vstup České republiky do EU českou regionální politiku.* Olomouc 2002. 66 s.  
Vedoucí diplomové práce: Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.  
Oponent: Jiří Švarc, M.A., Ministerstvo financí ČR, Praha
10. PROCHÁZKOVÁ, Klára  
*Přístup Francie k otázce imigrace a integrace.* Olomouc 2002. 99 s. + příl.  
Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.  
Oponent: Mgr. Markéta Šuštková.
11. PYTLÍČKOVÁ, Gabriela  
*Irsko a regionální politika EU.* Olomouc 2002. 101 s.  
Vedoucí diplomové práce: Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.  
Oponent: Mgr. Jan Němeček
12. RYCHLÁ, Kateřina  
*Sociální bydlení ve vybraných zemích EU a ČR (komparace).* Olomouc 2002. 118 s.  
Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.  
Oponent: Ing. Roman Zelenka, ředitel Správy nemovitostí Olomouc, a. s.



13. STÝSKALÍKOVÁ, Věra  
*Mezinárodní společenství v Bosně a Hercegovině a v Kosovu*. Olomouc 2002. 104 s.  
 Vedoucí diplomové práce: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.  
 Oponent: Mgr. Jan Vlkovský, Ministerstvo zahraničních věcí ČR, Praha
14. SULAIMANOVÁ, Sylva  
*Nástin vývoje Iráku po nástupu Saddama Husaina k moci*. Olomouc 2002. 168 s.  
 Vedoucí diplomové práce: doc. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr.  
 Oponent: Mgr. Jiří Lach, Ph.D., M.A.
15. VALÁŠKOVÁ, Miloslava  
*Tomáš Garrigue Masaryk – zahraniční akce*. Olomouc 2002. 80 s.  
 Vedoucí diplomové práce: Mgr. Jiří Lach, Ph.D., M.A.  
 Oponent: doc. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr.
16. VYCHODILOVÁ, Adéla  
*Stranický systém Chorvatska a Slovinska: cesta ke konsolidované demokracii*. Olomouc 2002. 126 s.  
 Vedoucí diplomové práce: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.  
 Oponent: Mgr. Jakub Dürr

### 3 Publikační a vědecké aktivity

Během kalendářního roku 2002 publikovali členové katedry řadu odborných monografií, článků a recenzí. Vedle toho se představili na několika konferencích doma i v zahraničí. V následujícím přehledu uvádíme nejdůležitější z nich.

#### *Knihy*

Gaudenz Assenza je editorem knih *Environment, Development and the Rough Road to the Market: Multilateral Institutions and the Promotion of Energy Efficiency in the Former Communist Bloc* (Londýn, Earthscan 2002, 350 stran) a *Promoting Energy Efficiency in Transition Economies: Experience of International Organizations and Financial Institutions* (Ženeva, United Nations Economic Commission for Europe /UNECE/ 2002, 441 stran formátu A4). Spolu s Mikaelem Brodinem Gaudenz Assenza připravil titul *Financing Energy Efficiency and Climate Change Mitigation: A Guide for Investors in Belarus, Bulgaria, Kazakhstan, the Russian Federation and Ukraine* (Ženeva, United Nations Economic Commission for Europe /UNECE/ 2002, 278 stran formátu A4). Kromě toho tentýž autor publikoval dvě další monografie: *Promoting Energy Efficiency in Economies in Transition: The case of Bulgaria* (Oslo, The Fridtjof Nansen Institute 2002, 52 stran formátu A4) a *Promoting Energy Efficiency in Economies in Transition: The case of Ukraine* (Oslo, The Fridtjof Nansen Institute 2002, 97 stran formátu A4).

Výstupem grantu Ministerstva zahraničních věcí ČR je knižní studie Jakuba Dürra a Daniela Marka *Předstupní očekávání a realita plného členství: zkušenosti členských zemí EU a jejich relevance pro ČR* (Olomouc, Vydavatelství Univerzity Palackého 2002, 124 stran).

Problematika politických systémů skandinávských zemí se stala předmětem zkoumání Vlastimila Fialy, který připravil publikaci s názvem *Politické systémy skandinávských zemí* (Olomouc, Moneta-FM 2002, 256 stran). Kromě toho ve spolupráci s Blankou Říchovou vydal dvě knihy o roli politických aktérů v procesech decentralizace: *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace* (Olomouc, Moneta – FM 2002, 616 stran) a *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace evropských zemí. Sborník příspěvků z konference konané 9. prosince 2002 na Právnické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci* (Olomouc, Moneta-FM 2002, 216 stran).

Pavel Marek pokračoval ve svých výzkumech katolicismu před 1. světovou válkou a do tisku připravil edici korespondence mezi vůdčími osobnostmi české Katolické moderny Sigismundem Bouškou a Karlem Dostálem-Lutinovem pod názvem „*Jsem disgustován...*“ (Olomouc, KPES FF UP 2002, 728 stran).

Jako editor a spoluautor knihy *Volby 2002. Analýza programů a výsledků ve volbách do Poslanecké sněmovny* (Olomouc, Periplum 2002, 120 stran; vyšlo jako druhý svazek volné edice KPES FF UP) se představil Pavel Šaradín. Na knize se podíleli rovněž postgraduální a pregraduální studenti katedry (Eva Bradová, Pavla Dočekalová, Jan Doležal, Pavel Karásek, Jan Outlý a Michal Vozobule a novinář Tomáš Šulák).

Markéta Šustková je autorkou kapitoly publikované v knize *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace* (eds. Vlastimil Fiala, Blanka Říchová a kol.). Svůj příspěvek nazvala *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace Itálie* (s. 168–246).

### **Články, studie a recenze**

Gaudenz Assenza publikoval studii (spolu s Mikaelem Brodinem) *Joint Progress Report by IFE and FNI: Publications related to the Investor's Guide and the Study on Energy Efficiency and Multilateral Institutions*, United Nations Economic Commission for Europe (UNECE), 2002, č. 7.

Vlastimil Fiala v roce 2002 publikoval tyto studie: *Josef Josten a Committee for the Defence of the Unjustly Prosecuted (CDUP)*. In: *Acta Universitatis Palackianae Olomuncensis. Facultas Philosophica, Politologica* 1, 2002 (v tisku); *Místní vláda v Nizozemí*. *Politologická revue*, 2002, č.1, s. 92–119; *Nizozemská lokální vláda a úloha politických aktérů v procesu decentralizace*. In: Fiala, Vlastimil – Říchová, Blanka a kol.: *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace*, Olomouc, Moneta F-M 2002, s. 339–439; *Úloha politických aktérů v procesu jmenování nizozemských starostů*. In: Fiala, Vlastimil – Říchová, Blanka a kol.: *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace evropských zemí. Sborník příspěvků z konference konané 9. prosince 2002 na Právnické fakultě Univerzity Palackého v Olomouci*, Olomouc, Moneta F-M 2002, s. 113–154; *Decentralizační trendy v západní Evropě* (s Blankou Říchovou). In: Fiala, Vlastimil – Říchová, Blanka a kol.: *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace*, Olomouc, Moneta F-M 2002, s. 9–27.

Jiří Lach je spoluautorem článku *Political Parties and the Creation of Regional Assemblies in the Czech Republic*. *Political Science Forum – Perspectives on Central and Eastern Europe*, 1, 2002, č. 1. Timisoara, West University Publisher House 2002

(spoluautor James T. LaPlant), s. 147–162; dále studie *Životní osudy historika Josefa Šusty*. In: *Dvě knihy českých dějin*, 2. Praha, Argo 2002, 44 stran.

Daniel Marek je spoluautorem studií (s Michaellem Baunem) *The EU as a Regional Actor: The Case of the Czech Republic*, *Journal of Common Market Studies*, 2002, č. 5 a *Příprava České republiky na regionální politiku Evropské unie: regionalismus versus centralizace*. *Mezinárodní vztahy*, 37, 2002, č. 4, s. 68–86.

Pavel Marek ve své publikační činnosti sledoval dva okruhy problémů. Jednak dále rozvíjel výzkum české Katolické moderny a z této oblasti uveřejnil dva příspěvky: *K reflexi německého katolického modernismu v českém prostředí*. In: Pocta Janu Janákoví. Předsedovi Matice moravské, profesoru Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci. Edd. Bronislav Chocholáč a Jiří Malíř. Brno, Matice moravská 2002, s. 473–487; *T. G. Masaryk a Wahrmundova aféra*. In: T. G. Masaryk a sociální otázka. Hodonín, Muzeum TGM 2002, s. 145–157. Druhý okruh jeho zájmu reprezentovala problematika likvidace středních vrstev komunistickým režimem v letech tzv. budování socialismu. K tomuto tématu vyšly také dvě studie: *K periodizaci vývoje živnostenského hnutí v letech 1945–1960*. *Moderní dějiny*, 2002, č. 10, s. 191–210; *Kroměřížské živnostenské sjezdy v roce 1948*. In: Státní okresní archiv Kroměříž. Archivní ročenka 2002. Kroměříž, archiv 2002, s. 56–75.

Jan Outlý je spoluautorem studie *The Role of Political Elite in Social Structure of Post-Communist Russia*, In: *Intellectual Resources of Academic Institutions for the Development of the Far East of Russia*, Vladivostok State University of Economics, Vladivostok 2002. Dále pak je autorem textu *Právo a státní správa*, In: Šaradín, P. (ed.): *Volby 2002*. Olomouc, Periplum 2002, s. 53–68.

Pavel Šaradín je autorem článku *Proč střední Evropa přežije celé století*, In: Cabada, Ladislav a kol.: *Perspektivy regionu střední Evropy*, Plzeň, ZČU 2002, s. 112–115, studie *Národní zájmy a selhání liberální politiky*, *Politologická revue*, 8, č. 2, 2002, s. 161–169, a recenze knihy *Raymonda Arona, Opium intelektuálů* (Praha, Mladá fronta 2001). *Politologická revue*, 8, 2002, č. 1, s. 216–219.

### **Konference a zahraniční pobyty**

Všichni členové katedry se aktivně zúčastnili mnoha konferencí a zahraničních studijních či přednáškových pobytů.

Gaudenz Assenza pobýval na Institut für Politikwissenschaft, Universität Leipzig, SRN (červen) a na Institut für Politikwissenschaft, Universität Jena, SRN (květen). Kromě toho přednesl na konferencích následující příspěvky: *Globalization of the Environment* na 2002 James E. Smith Midwest Conference on World Affairs, 10.–12. 3. 2002, University of Nebraska, Kearney, USA. Dále *Multilateral Institutions and Energy Efficiency* na UNF/UNFIP Experts Team on Energy Efficiency Investments for Climate Change Mitigation, 24.–25. 6. 2002, United Nations Economic Commission for Europe (UNECE), Ženeva, Švýcarsko. V rámci Civic Education Project 20.–24. 11. 2002 vedl v Bratislavě seminář s příspěvky: *Academic Writing: Scientific Referencing, Standards for Writing, Assessment & Evaluation; Academic Writing for PhD students; Developing Hypothesis and Research Questions*.

Jakub Dürr vykonal tyto zahraniční pobyty: Department of Political Science, Valdosta State University, Georgia, USA (březen), International Liasson Office, Georgia College & State University, Georgia, USA (březen), Civic Education Project, Budapešť, Maďarsko (září), Civic Education Project, Bratislava, Slovensko (listopad), Centre for Education and Training, Schuman Institute, Budapešť, Maďarsko (prosinec).

Vlastimil Fiala v prosinci připravil konferenci s názvem Úloha politických aktérů v procesu decentralizace, na níž také vystoupil s příspěvkem *Postavení starostů v nizozemské lokální vládě*. V červnu a červenci absolvoval studijní pobyty v Nizozemí a ve Velké Británii.

Jiří Lach v měsíci lednu pobýval na Valdosta State University, kde přednášel na tamních katedrách politologie a historie. V rámci tohoto pobytu se zúčastnil výroční konference Georgia Political Science Association v Savannah, Georgia (konala se od 1. do 3. 2. 2002). Podnikl také výzkumnou cestu do Vídně (Rakouská národní knihovna, říjen).

Daniel Marek taktéž působil na Department of Political Science, Valdosta State University (leden – únor) a rovněž se zúčastnil výroční konference Georgia Political Science Association Conference (Savannah, Georgia, 1.–3. 2. 2002). Přednesl zde za spoluautorství Michaela Bauna příspěvek *The EU as a Regional Actor: The Case of the Czech Republic*.

Pavel Marek se aktivně účastnil několika mezinárodních konferencí: Plzeň, Státní oblastní archiv Plzeň a Univerzita Karlova Praha (březen) – Bůh a bohové. Církev, náboženství a spiritualita v českém 19. století (přednáška: *Církev a politický katolicismus v 19. století*); Praha, Fakulta sociálních studií Univerzity Karlovy a Slezský ústav Opava (září) – Střední vrstvy v českých zemích od 18. století do současnosti (přednáška: *Periodizace procesu likvidace středních vrstev v ČSR v 50. letech*); Bratislava, Univerzita Komenského (září) – Úloha osobnosti v dějinách – paralely, východiska (přednáška: *Osobnost v politice a politické straně*); Olomouc, Univerzita Palackého (říjen) – Jazyk a literatura na Moravě – Josef Dobrovský (přednáška: *Místo J. Dobrovského v diskusi modernistů o celibátu*); Praha, Husova teologická fakulta Univerzity Karlovy (listopad) – Živý odkaz modernismu (přednáška: *Albert Ehrhard a čeští katoličtí modernisté*).

Ivana Mrozková pobývala na James McGregor Burns Academy of Leadership, University of Maryland v USA. Její stáž se uskutečnila v rámci programu Fulbright – Masaryk Scholar. Od ledna do července zde prováděla výzkum na téma Leadership Communication a krátce v březnu působila i na Kentucky Wesleyan College, Leadership Owensboro, Western Kentucky University, Owensboro Community College, Brescia University v Owensboro v Kentucky a v červnu na Governor's School of South Carolina v Charlestonu. Mimo to přednášela na několika místech Spojených států s příspěvky: *Women Leaders in the Czech Society of the Last Decade* (Kentucky Wesleyan College, Owensboro, 13. 3. 2002); *Soviet Influence on Czechoslovakia After the WWII*. (Western Kentucky University, Owensboro, 14. 3. 2002); *Czech Politics After the Velvet Revolution* (Juniata College, Huntingdon, Pennsylvania, 26. 3. 2002); *Cultural Differences between the Czech Republic and the USA* (University of Charleston, Jižní

Karolína, 23. 4. 2002); *Cultural Differences in Communication: Czech and American Perspectives*. Dept. of Communication (University of Maryland, College Park, 1. 5. 2002); *Leadership Communication* (James McGregor Burns Academy of Leadership, University of Maryland, College Park, květen).

Jan Outlý se ve dnech 18.–23. února 2002 zúčastnil semináře Curriculum Resource Center – Political Science Session na Středoevropské univerzitě v Budapešti. Referáty přednesl na těchto konferencích: *Politická, ekonomická a sociální transformace ve východní, střední a jihovýchodní Evropě 1992–2002* (Škola humanitních studií, Pultusk, Polsko, 14.–15. června 2002); *Demokracie a současnost* (Slezská univerzita Katovice, Polsko, 26.–28. 9. 2002); *Volby 2002* (Sociologický ústav Akademie věd ČR, Praha, 29. 10. 2002).

Pavel Šaradín pronesl referáty na těchto konferencích: Parlamentní volby a politické strany v České republice (Mezinárodní politologický ústav, Brno, 29.–30. 4. 2002, příspěvek: *Ideologické aspekty volebních programů*); Perspektivy regionu střední Evropy (Západočeská univerzita v Plzni, 28. 6. 2002, příspěvek: *Přežije střední Evropa rok 2100?*); Demokracie a současnost (Slezská univerzita Katovice, Polsko, 26.–28. 9. 2002, příspěvek: *Meze demokracie v procesu transformace politického systému ČR*).

Markéta Šuštková pobývala na Department of Political Science, Valdosta State University, Georgia, USA (leden – květen a také v srpnu a září). Na výroční konferenci Georgia Political Science Association ve dnech 1. až 3. 2. 2002 v Savannah v americké Georgii vystoupila s příspěvkem *The Role of Political Actors in the Process of the Decentralization: Czech Republic and Italy*. O politickém systému Itálie a italské decentralizaci hovořila také na konferenci Úloha politických aktérů v procesu decentralizace (Právnická fakulta UP v Olomouci, 9. 12. 2002).

#### **Granty realizované členy katedry v roce 2002**

1. *Energy Efficiency and Sustainable Development* – Výzkumný projekt č. 1  
Uděлил: Research Council of Norway, Fridtjof Nansen Institute, Norsko, na léta 1999 – pokračuje  
Řešitel: Gaudenz Assenza, Ph.D.
2. *Energy Efficiency and Sustainable Development* – Výzkumný projekt č. 2  
Uděлил: UN Foundation/UN Fund for International Partnership (USA), a UN Economic Commission for Europe (Švýcarsko), Fridtjof Nansen Institute, Norsko, na léta 2000 – pokračuje  
Řešitel: Gaudenz Assenza, Ph.D.
3. *Energy Efficiency and Sustainable Development* – Výzkumný projekt č. 3  
Uděлил: UN Foundation/UN Fund for International Partnership (USA) a UN Economic Commission for Europe (Švýcarsko), Fridtjof Nansen Institute, Norsko, na léta 2000 – pokračuje  
Řešitel: Gaudenz Assenza, Ph.D.
4. *Teaching, Research and Other Professional Skills*  
Uděлил: CEP – Civic Education Project v Budapešti na léta 2002–2003  
Řešitel: Mgr. Jakub Dürr

5. *Předvstupní očekávání a realita plného členství v EU: zkušenosti členských zemí a jejich relevance pro Českou republiku*  
Uděлил: Ministerstvo zahraničních věcí ČR na léta 2001–2002  
Řešitelé: Mgr. Jakub Dürr a Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.
6. *Život a dílo Marcela Duchampa*  
Uděлил: Mr. Bessel Kok na léta 2001–2002  
Řešitel grantu: doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.
7. *Úloha politických aktérů v procesu decentralizace*  
Uděлил: GAČR na léta 2000–2002  
Řešitel grantu: doc. PhDr. Blanka Říchová, CSc.  
Spoluřešitel: doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.
8. *Vědecký a lidský profil historika Josefa Šusty*  
Uděлил: GAČR na léta 2001–2004  
Řešitel: Mgr. Jiří Lach, Ph.D., M.A.
9. *Evropská zahraniční a bezpečnostní politika EU*  
Uděлил: Evropská komise na léta 1999–2005  
Řešitel: Mgr. Daniel Marek, Ph.D., M.A.
10. *Český katolicismus na počátku první republiky (1917–1924)*  
Uděлил: GAČR na léta 2002–2004  
Řešitel grantu: doc. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr.
11. *Regionální aspekty formování politických systémů České a Slovenské republiky*  
Uděлил: GAČR na léta 2002–2004  
Řešitel: Mgr. Pavel Šaradín, Ph.D.

### ***Další aktivity***

Vědecký profil jednotlivých členů katedry dotváří další, zejména publikační aktivity. Jimi se prezentují v periodické literatuře, která souvisí s předmětem politologie a evropských studií. Jakub Dürr, Daniel Marek a Markéta Šůstková publikovali v Mezinárodní politice, Jan Outlý a Pavel Šaradín v Parlamentním zpravodaji a Literárních novinách, posledně jmenovaný rovněž v Mostech, Listech, Slově (Slovensko), Ampaku (Slovinsko) a Sedmé generaci. Oldřich Bureš v Respektu a v Infoservisu ([www.infoservis.net](http://www.infoservis.net)).

Pavel Marek poskytl obsáhlý rozhovor na téma *Problémy a boje Katolické moderny Jiřímu Hanušovi pro jeho knihu „Mezi tradicí a reformou. Rozhovory o moravském katolicismu ve 20. století“* (Brno, Centrum pro studium demokracie a kultury 2002, s. 7–39).

V roce 2002 se katedra přestala aktivně podílet na činnosti vědecko-výzkumného Centra pro československá exilová studia po roce 1945 a jeho řízení plně převedla na Katedru historie FF UP; Centru nadále poskytovala své prostory.

### ***Oborová rada pro politologii***

Oborová rada pro politologii, která garantuje vědeckou výchovu v postgraduálním doktorandském studiu, pracovala v roce 2002 v tomto složení:

Předseda: prof. PhDr. Miloš Trapl, CSc. (FF UP)  
Organizační tajemník: doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc. (FF UP)  
Členové: doc. PhDr. Vladimíra Dvořáková, CSc.  
(Vysoká škola ekonomická, Praha)  
prof. PhDr. Petr Fiala, Ph.D.  
(Masarykova univerzita, Brno)  
prof. PhDr. Michal Klíma, CSc.  
(Vysoká škola ekonomická, Praha)  
doc. PhDr. Miloš Kouřil (FF UP)  
doc. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr. (FF UP)

V roce 2002 ukončili studium a titul Ph.D. v oboru politologie získali: Mgr. Tomáš Jarmara (VŠB-TU Ostrava), JUDr. Michal Malacka (PF UP Olomouc) a Ing. Richard Pospíšil (PF UP Olomouc).

V roce 2002 na katedře v kombinovaném studiu studovali: Hynek Böhm, Kevin Capuder, David Hampl, Kateřina Hejdová, Pavlína Holancová, Renáta Jaňovková, Hana Kusalová, Jan Muška, Jan Němec, Ing. Ivana Nepožítková, David Ondráčka, Ing. Dagmar Přidalová, Dušan Ryban, Annette Luise Schulten, Michal Sontodino, Antonín Staněk, Jan Vlkovský, Věra Zátopková, František Zbořil, PhDr. Petr Zima a Markéta Žídková.

### ***Kolegium pro sociologii a politologii na UP***

Kolegium pro sociologii a politologii na UP v roce 2002 pracovalo v tomto složení:

doc. PhDr. Vlastimil Fiala, CSc.  
doc. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr.  
doc. PhDr. Anna Petřková, CSc.  
doc. PhDr. Dušan Šimek  
prof. Dr. phil. Gerlinda Šmausová

### ***Kabinet aplikované ekonomie***

Kabinet aplikované ekonomie (KAE) působí na Filozofické fakultě UP od roku 1998. Organizačně spadá pod Katedru politologie a evropských studií. Kabinet garantuje ekonomickou část studijních programů oborů cizí jazyk – ekonomie včetně vedení bakalářských a diplomových prací a podílí se též na vzdělávání studentů dalších oborů, pro něž buď připravuje speciální kurzy, nebo jim umožňuje zápis do kurzů standardně vyučovaných KAE.

V roce 2002 působilo v KAE pět interních pracovníků a řada externistů. Kabinet vedla odborná asistentka ing. Eva Francová, Ph.D. Členy kabinetu byli odborní asistenti ing. Jaroslava Kubátová, Ph.D., ing. Ivan Macháček (do 31. 8. 2002), ing. Ivana Nepožítková a ing. Dagmar Přidalová, spolupracoval Mgr. Daniel Marek, Ph.D., odborný asistent KPES.

Jako externisté působili Ing. Olga Alfimová, Mgr. Jiřina Bekárková a JUDr. Michal Marcinka. Od září 2002 zprostředkovala FF UP spolupráci KAE s Ekonomickou fakultou VŠB TU Ostrava. Odborníci z Ekonomické fakulty – jmenovitě prof. ing. Miroslav Nejezchleba, CSc., doc. ing. Václav Lednický, CSc., ing. Lenka Halouzková, Ph.D., ing. Boris Navrátil, CSc., PhDr. ing. Aleš Mateiciuc a ing. Vít Nehněvajsa – vedli pro studenty KAE bloky přednášek a seminářů.

Ke konci roku 2002 navštěvovalo kurzy KAE 221 studentů, z toho 187 v rámci tříletého denního studia bakalářského a 34 v denním dvouletém nástavbovém magisterském studiu. KAE vyučoval studenty následujících oborů:

- Angličtina – aplikovaná ekonomie – bakalářské studium
- Aplikovaná ekonomie a odborný francouzský jazyk – bakalářské studium
- Muzikologie – hudební management – specializace v rámci magisterského studia
- Nizozemština se zaměřením na ekonomii a management – bakalářské studium
- Odborná francouzština pro hospodářskou praxi – magisterské studium
- Odborná ruština pro hospodářskou praxi – magisterské studium
- Ruština se zaměřením na hospodářskou, právní a turistickou oblast – bakalářské studium
- Žurnalistika – magisterské dvouoborové studium

Interní a externí učitelé KAE přednášeli v roce 2002 celkem 26 předmětů. Podle charakteru disciplín probíhala výuka buď jen formou přednášek, nebo byla doplňována cvičeními či semináři, v nichž byl kladen důraz na samostatnou práci studentů s rostoucím využitím současné informační a výpočetní techniky.

Členové KAE se zaměřovali na vlastní výzkum v rámci svých odborností. Ing. Eva Francová, Ph.D. byla držitelkou grantu Magistrátu města Olomouce na projekt „Procházka historickou Olomoucí“. Výstupy ze svých výzkumů prezentovali členové KAE na níže uvedených konferencích, popř. v publikacích:

1. Francová, E.: *Rozvoj CR v Olomouckém kraji. Úloha měst jako kulturních center v CR*. In: Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Ostrava, FF OU 2002, s. 18–21.
2. Francová, E. – Nepožítková, I.: *Rozvoj podnikání v Olomouckém kraji*. In: Systémové řízení. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Brno 2002, s. 141–146.
3. Francová, E. – Nepožítková, I.: *Perspektivy podnikání a investování ze strany zahraničního kapitálu v Olomouckém kraji*. In: Sborník příspěvků z mezinárodní konference Podnik a podnikání. Ostrava 2002, s. 57–62.
4. Francová, E.: *Facility management*. In: Nové trendy rozvoje průmyslu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Brno 2002, s. 13 (plný text na CD).
5. Kubátová, J.: *Názory české veřejnosti na ekonomickou transformaci a její sociální důsledky v období 1989–1998*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis,



- Facultas Philosophica, Politologica 1. Olomouc 2002, Vydavatelství UP 2002, s. 39–55.
6. Kubátová, J.: *Public relations v roli manažerského nástroje*. In: Nové trendy rozvoje průmyslu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Brno 2002, s. 22 (plný text na CD).
  7. Nepožítková, I.: *Přechod z jednostupňového bankovníctví na dvoustupňové v ČR*. In: Acta Universitatis Palackianae Olomucensis, Facultas Philosophica Politologica 1. Olomouc, Vydavatelství UP 2002, s. 83–97.
  8. Nepožítková, I. – Přidalová, D.: *Nové trendy v rozvoji bankovního pojištění*. In: Nové trendy rozvoje průmyslu. Sborník příspěvků z mezinárodní konference. Brno 2002, s. 26 (plný text na CD).

V roce 2002 pokračovala zahraniční spolupráce KAE s University of Nebraska v Kearney (USA). Její profesor Dr. Donald Sluti hostoval v zimním semestru v Olomouci a byl zodpovědný za výuku předmětů Principles of Management a Operations Management. Rovněž v zimním semestru vedl pro studenty KAE výuku Economy in Japan profesor Katsuyasu Mase ze Sapporo University (Japonsko). Byla navázána spolupráce KAE s Department of Economics and Finance, Nevsky Institute of Language and Culture, St. Petersburg (Rusko).

KAE je v úzkém kontaktu s řadou českých firem a institucí, s nimiž udržuje různé formy spolupráce, včetně řešení konkrétních úkolů v bakalářských a diplomových pracích. V roce 2002 byla tato spolupráce nejtěsnější s Magistrátem města Olomouce, s Krajským úřadem Olomouckého kraje, s Okresní hospodářskou komorou Olomouc, s firmami Toray Prostějov, Hopi Olomouc, Hanhartplast Chropyně, Trakt Olomouc, Teambuilding – Servis Bělkovice, Lanové centrum Olomouc aj.

Přehled aktivit katedry ve spolupráci s J. Kubátovou, J. Lachem, D. Markem a P. Šaradínem sestavil

Pavel Marek

ACTA  
UNIVERSITATIS PALACKIANAE OLMUCENSIS  
FACULTAS PHILOSOPHICA

**POLITOLOGICA 2**

Výkonný redaktor: prof. PhDr. Ingeborg Fialová, Dr.  
Vědecký redaktor: prof. PhDr. PaedDr. Pavel Marek, Dr.  
Odpovědný redaktor: Mgr. Jana Kreiselová  
Technický redaktor: Jitka Bednaříková

Vydala a vytiskla Univerzita Palackého v Olomouci, Křížkovského 8, 771 47 Olomouc  
Olomouc 2003  
[www.upol.cz/vup](http://www.upol.cz/vup)  
e-mail: [vup@upol.cz](mailto:vup@upol.cz)

Tato publikace neprošla ve vydavatelství jazykovou korekturou

1. vydání

**ISBN 80-244-0693-4**  
**ISSN 1214-3251**